

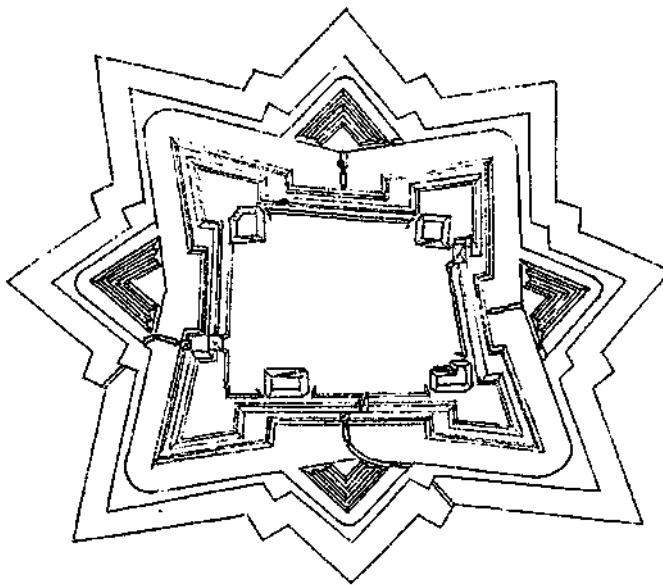
PODRAVINA

Časopis za multidisciplinarna istraživanja
Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

Broj 47 Volumen XXIV. srpanj 2025.
No. 47 Vol. XXIV July 2025

Cijena 19,91 EUR
Price 19,91 EUR

ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)
ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće Editorial board

Prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezo/Eisenstadt), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), izv. prof. dr. sc. Ivan GRGUREVIĆ (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), prof. dr. sc. Željko HOLJEVAC (Zagreb), dr. sc. Vladimir HUŽAN (Varaždin), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), doc. dr. sc. Peter KUMER (Maribor), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), doc. dr. sc. Ivan OBADIĆ (Zagreb/Varaždin), dr. sc. Valentina PAPIĆ BOGADI (Križevci), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), dr. sc. Gordan RAVANČIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Ante RONČEVIĆ (Varaždin), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), doc. dr. sc. Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Silvija ŠILJEG (Zadar), prof. dr. sc. Ivica ŠUTE (Zagreb), akademik Željko TOMIČIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Szabolcs VARGA (Pečuh), prof. dr. sc. Jaroslav VENCELEK (Ostrava), prof. dr. sc. Damir VUSIĆ (Varaždin), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj), dr. sc. Ivica ZVONAR (Zagreb)

Uredništvo Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), dr. sc. Robert ČIMIN (Virje), prof. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), izv. dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica/Rijeka), izv. prof. dr. sc. Željko KRUSHELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica), prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Géza PÁLFFY (Budimpešta), dr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica)

Urednik Editor-in-chief

Hrvoje PETRIĆ
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tehnička urednica Technical editor

Petra SOMEK, prof.
e-mail: petra@meridijani.com

Tajnik uredništva Staff secretary

Doc. dr. sc. Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Lektura Proof editor

Lidija MENGES, prof.

Prijelom Layout

Saša BOGADI

Nakladnik Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici

Co-publishers
SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1
POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Lidija VRANAR

Dodatne adrese uredništva Additional mailing address

Izdavačka kuća Meridijani
10 430 Samobor, Obrtnička 26
+385-1-3362-367, +385-98-275-688
petra@meridijani.com

Uz potporu With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Na naslovnici Front cover

Varteksov vjesnik i Levis News

UDK klasifikacija UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, kolovoz 2025.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)
ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and technical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALS GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti i obrazovanja *Podravina* je klasificirana oznakom A-1 (Narodne novine 72/2019.)

K A Z A L O

Igor ŽIBERNA

POVRŠINSKI MESTNI TOPLOTNI OTOK NA PTUJU

SURFACE URBAN HEAT ISLAND IN PTUJ 5

Silvija ŠILJEG, Marica MAMUT

MODELIRANJE EKOTURISTIČKIH ZONA U MEĐIMURSKOJ ŽUPANIJI PRIMJENOM VIŠEKRITERIJSKIH GIS ANALIZA

MODELING OF ECOTOURIST ZONES IN MEĐIMURJE COUNTY USING MULTI-CRITERIA GIS ANALYSIS 25

Jelena BLAŽI

TVORNIČKE NOVINE U VARAŽDINU: FENOMEN SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA KAO IDEOLOŠKI I INFORMATIVNI ALAT (1945. – 1990.)

FACTORY NEWSPAPERS IN VARAŽDIN: THE PHENOMENON OF SOCIALIST SELF-MANAGEMENT AS AN IDEOLOGICAL AND INFORMATIONAL TOOL (1945–1990) 41

Krunoslav MIKULAN

UČITELJSKA ŠKOLA U ČAKOVCU OD ŠK. G. 1950./51. DO 1955./56.

TEACHER'S SCHOOL IN ČAKOVEC FROM THE SCHOOL YEAR 1950/51 TO 1955/56 53

Mirna LADAŠIĆ TURK

»IDEMO NA MORE« – KULTURA ODLASKA ČLANOVA RADNIČKIH KOLEKTIVA U MEĐIMURJU NA GODIŠNJI ODMOR NA JADRANSKO MORE OD PEDESETIH DO SEDAMDESETIH GODINA

"LET'S GO TO THE SEASIDE" – THE CULTURE OF WORKERS' COLLECTIVES FROM MEĐIMURJE GOING ON VACATION TO THE ADRIATIC SEA FROM THE 1950S TO THE 1970S 70

Ivica VUGRINEC, Joško LOZIĆ, Katerina FOTOVA ČIKOVIĆ

PLATFORM MODELS AS DIGITAL TRANSFORMATION SOLUTION OF THE INSURANCE SECTOR: AN EMPIRICAL STUDY IN NORTHERN CROATIA

MODEL PLATFORMI KAO RJEŠENJE ZA DIGITALNU TRANSFORMACIJU SEKTORA OSIGURANJA: EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE U SJEVERNOJ HRVATSKOJ 82

Tamás VARGA, László CSÓKA, Róbert KISS, Zoltán RAFFAY, Gergely MARTON

THE ROLE OF FESTIVALS IN TOURISM IN THE DRAVA REGION

ULOGA FESTIVALA U TURIZMU PODRAVINE 98

Branimir FELGER, Ivan MEHEŠ

UTJECAJ INSTAGRAMA NA IDENTITET I SAMOPOUZDANJE MLADIH PODRAVINE

THE INFLUENCE OF INSTAGRAM ON THE IDENTITY AND SELF-CONFIDENCE OF YOUTH IN PODRAVINA 111

Mario DRŽAIĆ, Karlo ŠOLTIĆ

KOMPARATIVNI PRIKAZ KORIŠTENJA SREDSTAVA IZ EU FONDOVA U JAVNIM INSTITUCIJAMA IZ ČETIRI ŽUPANIJE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

COMPARATIVE OVERVIEW OF THE USE OF EU FUNDS IN PUBLIC INSTITUTIONS FROM FOUR COUNTIES IN NORTHWESTERN CROATIA 121

Vesna HALUGA, Petar KUREČIĆ, Iva KOKORIĆ

KOMUNIKACIJSKI ASPEKTI NEFORMALNE KULTURNE DIPLOMACIJE U GORNJOJ PODRAVINI: POVEZIVANJE HRVATSKE I SLOVENIJE

COMMUNICATION ASPECTS OF INFORMAL CULTURAL DIPLOMACY IN UPPER PODRAVINA: CONNECTING CROATIA AND SLOVENIA 134

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

O PRINOSIMA HRVOJA PETRIČA HISTORIOGRAFIJI – S POSEBNIM OSVRTOM NA PODRAVINU

ON HRVOJE PETRIČ'S CONTRIBUTIONS TO HISTORIOGRAPHY – WITH SPECIAL REFERENCE TO PODRAVINA 154

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA
REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

PODRAVSKI ZBORNIK 50/2024. (N. CIK)	177
ŽELJKO KRUŠELJ: PODRAVSKA SUDBA – GENEZA POLITIČKOG GUBITNIŠTVA (H. PETRIĆ)	179
HRVOJE PETRIĆ, TOMISLAV BRANĐOLICA: EKONOMSKA ZBILJA JE CRVENA NIT POVIJESTI (B. ŠAGI)	180

U ČETRDESET SEDMOM BROJU PODRAVINE SURADUJU:

1. Igor ŽIBERNA, Oddelek za geografiju, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija
2. Silvija ŠILJEG, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru, Trg kneza Višeslava 9, 23 000 Zadar
3. Marica MAMUT, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru, Ul. Dr. F. Tuđmana 24i. 23 000 Zadar
4. Jelena BLAŽI, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
5. Krunoslav MIKULAN, Učiteljski fakultet u Zagrebu
6. Mirna LADAŠIĆ TURK, Obrt Scriptorium, Pribislavec
7. Ivica VUGRINEC, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
8. Joško LOZIĆ, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
9. Katerina FOTOVA ČIKOVIĆ, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
10. Tamás VARGA, University of Pécs, Faculty of Sciences, Doctoral School of Earth Sciences
11. László CSÓKA, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and
12. Róbert KISS, I-Shou University, International College Department of International Tourism and Hospitality
13. Zoltán RAFFAY University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism
14. Gergely MARTON, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Sport Sciences and Physical Education
15. Branimir FELGER, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
16. Ivan MEHEŠ, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
17. Mario DRŽAIĆ, Služba kriminalističke policije, Policijska uprava varaždinska, Varaždin
18. Karlo ŠOLTIĆ, Služba kriminalističke policije, Policijska uprava varaždinska, Varaždin
19. Petar KUREČIĆ, Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, 48000 Koprivnica
20. Vesna HALUGA, Grad Varaždin, Trg kralja Tomislava 1, 42000 Varaždin
21. Iva KOKORIĆ, Orbico d.o.o., Koranska 16, 10000 Zagreb
22. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, redovita profesorica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u mirovini
23. Hrvoje PETRIĆ, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
24. Bruno ŠAGI, polaznik doktorskog studija povijesti, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu
25. Nikola CIK, Turistička zajednica područja Središnja Podravina; polaznik doktorskog studija povijesti, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu

POVRŠINSKI MESTNI TOPLOTNI OTOK NA PTUJU

SURFACE URBAN HEAT ISLAND IN PTUJ

Igor ŽIBERNA

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160

SI - 2000 Maribor, Slovenija

igor.ziberna@um.si

Received/Priljeno: 28. 3. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 551.524(497.4Ptuj)

551.58(497.4Ptuj)

SAŽETAK

V članku analiziramo intenzivnost, oblika in sezonski režim površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuj. Predstavljeni in interpretirani so podatki pridobljeni s pomočjo daljinskega zaznavanja satelita Landsat 8. Obravnavane so spremembe površinskega mestnega toplotnega otoka po letnih časih. Analizirali smo tudi vpliv rabe tal na intenzivnost mestnega toplotnega otoka na Ptuj. Izpostavljena so območja, ki se močnejše pregrevajo, ob tem pa opozorili na blažilne učinke zelenih površin znotraj naselja.

Ključne riječi: Mestno podnebje, površinski mestni toplotni otok, toplotna obremenitev, Ptuj

Key words: Urban climate, surface urban heat island, heat load, Ptuj

1. UVOD

Urbana območja v današnjem času predstavljajo za človeštvo prevladujoč ekosistem, saj v mestih prebiva 55 % svetovnega prebivalstva. Projekcije kažejo, da bi se ta delež do sredine 21. stoletja lahko povečal na 68 %. Najvišji deleži urbanega prebivalstva so bili leta 2018 v Severni Ameriki (82 %), Južni Ameriki (81 %), Evropi (74 %) in Oceaniji (68 %). Delež urbanega prebivalstva v Aziji je okoli 50 %, Afriki pa 43 %. Tokio je največje mesto na svetu z aglomeracijo 37 milijonov prebivalcev, sledijo New Delhi z 29 milijoni, Šanghaj s 26 milijoni ter Mexico City in São Paulo, vsak s približno 22 milijoni prebivalcev. Danes imajo Kairo, Mumbaj, Peking in Daka skoraj 20 milijonov prebivalcev. Napovedi kažejo, da bo do leta 2030 na svetu 43 megamest z več kot 10 milijoni prebivalcev, večinoma v regijah v razvoju. Najhitreje rastoča urbana strnjena mesta so tista z manj kot 1 milijonom prebivalcev. Medtem ko eden od osmih ljudi živi v 33 velemedstih po vsem svetu, skoraj polovica svetovnih urbanih prebivalcev prebiva v naseljih z manj kot 500.000 prebivalci (Medmrežje 1).

Urbani ekosistemi predstavljajo eno od skrajnih oblik t.i. grajenega, energijsko podprtega antropogenega ekosistema, za katerega so značilni prevladujoči antropogeni viri energije, spremenjena raba tal in večja energijska gostota v primerjavi z naravnimi ekosistemi (Douglas, 1983; Forman, 2014; Douglas, James, 2015; Errell, Pearlmutter, Williamson, 2015; Oke, Mills, Christen, Voogt, 2017).

Ena od najizrazitejših oblik manifestiranja urbanih ekosistemov je oblikovanje mestnega podnebja, ki nastane zaradi spremenjene energijske in masne bilance (Douglas, James, 2015; Žiberna, 1996). Mestno podnebje se izraža v spremenjenih podnebnih elementih kot so smer in hitrost vetra, absolutna in relativna vlaga in vodna bilanca, najizraziteje pa v oblikovanju mestnega toplotnega otoka, za katerega so značilne višje temperature zraka v primerjavi s tistimi v okolici mesta. V mestu se namreč oblikuje značilno temperaturno polje, v okviru katerega obravnavamo ne le razlike med mestom in okolico, pač pa tudi razlike med posameznimi deli znotraj mest. Zaradi gradnje se je v mestih povečal delež materialov, kot so opeka, naravni kamen, beton in asfalt. Spremenjene fizikalne lastnosti površja v naseljih so povzročile spremembo energijske bilance. Beton ima v primerjavi z vlažnimi tlemi tudi do šestkrat večjo toplotno prevodnost (konduktivnost) in skoraj dvakrat večjo toplotno kapaciteto (Oke

1990, str. 259), zato se podnevi počasi segreva, ponoči pa počasi ohlaja. Mesto s svojimi pozidanimi površinami deluje kot nekakšna termoakumulacijska peč, ki čez dan absorbira kratkovalovno sevanje Sonca, nato pa v nočnem in jutranjem času sama oddaja dolgovalovno sevanje v ohlajeno okolico. Temperaturne razlike med mestom in okolico zato pogosto nastopajo v času nastopa minimalnih temperatur. Fezer (1994, str. 53-54) govori tudi o letnem režimu intenzivnosti nastajanja mestnega toplotnega otoka. Medtem ko mesta v subpolarnih območjih beležijo najintenzivnejši razvoj mestnega toplotnega otoka v zimskih mesecih, je v submediteranskih mestih ta najbolj razvit v poletnih mesecih. Na intenzivnost mestnega toplotnega otoka vpliva tudi morfologija zgradb: toplotne izgube v ozkih ulicah z visokimi stavbami so ponoči nižje (Oke, 1990).

Delež z vegetacijo poraslih površin je v urbanih okoljih nižji, kar vpliva tudi na nižjo evapotranspiracijo, s tem pa tudi na nižjo količino porabljene latentne energije. Odrasla bukev lahko v času vegetacije dnevno transpirira tudi do 300 l vode, za vsak liter izhlapele vode pa se porablja 2,5 MJ energije (Petkovšek, Hočevvar, 50). Vegetacija torej deluje kot naravni hladilnik v ekosistemu. Ker je vegetacije v mestu manj se to odraža v nižjih toplotnih izgubah in dodatnem segrevanju zraka v primerjavi z okolico mesta. Energijsko bilanco spreminja tudi človek, ki s svojo aktivnostjo v mestu (ogrevanje, industrija, promet) vnaša energijo v ozračje. V ozračje vnaša tudi materijo, predvsem v obliki onesnaževal in vodne pare. Prašni delci tudi modificirajo energijsko bilanco, saj manjšajo delež direktnega, večajo pa delež difuznega sončnega obsevanja. Regionalno podnebje z vremenskimi tipi, relief ter antropogeni dejavniki so torej vzrok za lokalne spremembe v energijski bilanci, spremembe v vodni bilanci, spremembe v sestavi zraka, spremembe v kroženju zraka in končno spremembe v vrednostih klimatskih elementov, kar vodi v oblikovanje specifičnih podnebnih razmer v mestu, t.j. do »mestne klime« (Žiberna, 1996).

Ob nadaljevanju sedanjih trendov višanja temperatur lahko v poletnih mesecih ob anticiklonskih vremenskih situacijah pričakujemo vedno pogostejša obdobja z velikimi toplotnimi obremenitvami. Zato bo prilagajanje nanje nujno tudi v manjših naseljih z zgoščeno pozidavo. Evropska okoljska agencija predlaga tri vrste ukrepov prilagajanju vedno pogostejšim toplotnim obremenitvam v naseljih: sive (kakovostna izolacija stavb, uporaba zunanjih žaluzij ali polken na oknih, pasivno hlajenje stavb, urbanistično zasnovo naselij, ki omogoča prevetrenost), zelene (ohranjanje in širjenje zelenih površin v mestih, uvajanje zelenih zidov in zelenih streh) in mehke (ozaveščanje prebivalstva, kartiranje toplotnih otokov in monitoring) (EEA, 2012, 31). Pomen preučevanja toplotnih otokov tudi v manjših naseljih je zato ključnega pomena za ozaveščanje ljudi, opozarjanje na morebitne prihajajoče toplotne obremenitve in ohranjanje kakovostnega bivalnega okolja. Po podatkih Evropske okoljske agencije je v obdobju 1991-2015 v Evropi zaradi vročinskih valov v povprečju umrlo 192 prebivalcev na milijon prebivalcev. Če odštejemo območje vzhodne Evrope, kjer ob naravnih nesrečah največ ljudi umre zaradi zelo nizkih temperatur, so vročinski valovi daleč najpogostejši vzrok za pojav smrti med vsemi naravnimi nesrečami in za velikostni razred ali dva presegajo smrtnost zaradi ostalih naravnih nesreč. Ob vročinskem valu leta 2003 je v Evropi zaradi neposrednih posledic stresa ob visokih temperaturah umrlo 70 000 ljudi (Robine et al., 2008). Vročinski val, ki je poleti leta 2010 zajel Rusijo, je tam zaradi visokih temperatur terjal 20 000 življenj (Parsons, 2014, 323; Medmrežje 2). Visoke temperature povzročajo tudi psihološki stres in povečujejo medosebne konflikte ter druge oblike patološkega ravnanja ljudi (Hsiang, Marshall, Edward, 2015). Študije so pokazale, da v ZDA vsako povečanje temperature zraka za 1°C nad 15°C znižuje produktivnost za 1,7 % (Hsiang, Deryugina, 2014).

Empirično je potrjeno dejstvo, da vsako gručasto naselje z nad 1000 prebivalci že oblikuje prepoznaven toplotni otok (Bonan, 2008, 522). V začetku leta 2024 je v Sloveniji v 240 naseljih z nad 1000 prebivalcev živelo kar 56,8 % prebivalstva (Medmrežje 3). Večina prebivalcev Slovenije je torej tako ali drugače pod vplivom višjih temperatur zaradi segrevanja zraka v naseljih. Dodatno k toplotnemu obremenjevanju prispevajo pozitivni trendi zaradi globalnega segrevanja. Na območju Slovenije so trendi dviga povprečne temperature zraka v 20. stoletju bili višji od evropskega povprečja in so znašali 0,34°C na desetletje, medtem ko so se na območju severovzhodne Slovenije v obdobju 1961-2016 temperature zraka dvigale s trendom med 0,33°C in 0,44°C na desetletje, v poletnih mesecih pa celo s trendom med 0,44°C in 0,59°C na desetletje (Žiberna 2017). Poletni meseci z vse pogostejšimi vročin-

skimi valovi postajajo tudi v manjših naseljih vzrok za veliko toplotno obremenitev in tako vplivajo na zdravje in produktivnost prebivalstva. Bolj ogroženi so starejši in otroci, bolniki s srčno-žilnimi obolenji in obolenji dihal, diabetiki, bolniki z obolenjem ledvic, bolniki z duševnimi motnjami in nepokretni. Na njihovo ogroženost lahko dodatno vplivajo nizek socialno-ekonomski status, socialna izoliranost, slabša dostopnost do zdravstvenih storitev in nasploh slabši bivalni pogoji (Parsons, 2014, 323).

Letni režim intenzivnosti mestnega toplotnega otoka (urban heat island ali UHI) in površinskega mestnega toplotnega otoka (surface urban heat island ali SUHI) je bila do sedaj že večkrat predmet raziskav. Bechtel in ostali (Bechtel et al., 2019) ugotavljajo, da je v nekaterih priobalnih mestih v ZDA (San Francisco, Los Angeles, San Diego) intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka največja v spomladanskih mesecih, najmanjša pa pozno poleti, medtem ko je v mestih kot Fresno in Sacramento največja v septembru in oktobru. Zaradi namakanja mest v semiaridnih območjih (npr. Phoenix) le-ta poleti in jeseni beležijo celo pojav nižjih temperatur v primerjavi z okolico (urban cold island). Zhou in ostali (Zhou et al, 2016) so za London ugotovili, da intenzivnost mestnega toplotnega otoka doseže maksimum okoli poletnega solsticija, medtem ko so najvišje temperature v mestu dosežene praviloma konec julija in v začetku avgusta. Pongracz s sodelavci (Pongracz et al., 2010) je za evropska mesta (München, Milano, Varšava, Budimpešta) ugotovil, da se največja intenzivnost mestnega toplotnega otoka podnevi pojavlja v poletnih mesecih (junija in julija), najmanjša pa pozimi (med novembrom in februarjem). Ponoči je intenzivnost mestnega toplotnega otoka enakomerna med marcem in oktobrom, medtem ko v hladni polovici leta praviloma oslabi. Nakamura s sodelavci (Nakamura et al., 2018) ugotavlja, da je v japonskem mestu Kumagaya podnevi intenzivnost mestnega toplotnega otoka najvišja v poletnih mesecih, medtem ko je ponoči najbolj razvit spomladi, pri čemer je ponoči intenzivnost vse mesece višja kot podnevi.

2. METODOLOGIJA

V članku obravnavamo površinski mestni toplotni otok (razporeditev temperatur površja) na Ptuj. Uporabili smo metodo daljinskega zaznavanja in sicer posnetke satelita Landsat 8 v 10. in 11. kanalu (oba beležita sevanje v infrardečem delu spektra), na osnovi katerih lahko pridobimo podatke o temperaturah površja (land surface temperature ali LST). Satelit v svoji orbiti obkroži Zemljo v 99 minutah in vsak delček zemeljskega površja posname na vsakih 16 dni. V primeru, da je nad danim površjem popolnoma jasno vreme, lahko te posnetke uporabimo za interpretacijo temperatur površja. Landsat 8 snema v termičnem kanalu v osnovi z resolucijo 100 m x 100 m, vendar so kasneje podatki prevzorčeni na prostorsko resolucijo 30m x 30m. Posnetki so bili narejeni okoli 11. ure po srednjeevropskem času (Jensen, 2014; Medmrežje 4). Temperature v obeh kanalih smo povprečili in upoštevali tudi atmosfersko korekcijo. Za potrebe naše analize smo uporabili 22 satelitskih posnetkov za dneve, v katerih je bilo nad Ptujem popolnoma jasno vreme. Uporabljeni posnetki zajemajo časovno okno med 31. marcem 2019 in 11. avgustom 2024. Ker se v omenjenem obdobju raba tal na Ptuj, predvsem v kontekstu spremembe pozidanih površin ni zelo spremenila menimo, da je časovno obdobje ustrezno. Posnetki so enakomerno razporejeni po podnebnih letnih časih (po pet posnetkov pozimi, spomladi, poleti in jeseni). Na osnovi podatkov površinskega mestnega toplotnega otoka smo izračunali povprečne temperature površja po podnebnih letnih časih. V čas zime so uvrščeni december, januar in februar, v čas pomladi marec, april in maj, v čas poletja junij, julij in avgust, v čas jeseni pa september, oktober in november. Potrebno je dodati še, da so temperature površja zlasti v topli polovici leta višje od temperatur zraka na višini 2 m (Petkovšek, Hočevar, 1995, 43-44).

Podatke o temperaturah površja smo primerjali z rabo tal, predvsem s stopnjo pozidanosti. V ta namen smo uporabili podatke Urbanega atlasa (Medmrežje 5) za obravnavano območje Ptuja.

V nadaljevanju smo izračunali povprečne sezonske temperature površja po posameznih kategorijah Urbanega atlasa. Intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka smo na koncu izračunali tako, da smo kot referenčno temperaturo površja v vsaki sezoni privzeli tisto na pašnikih/travniki, nato pa le-te odšteli od povprečnih temperatur v ostalih kategorijah rabe tal v dani sezoni. Po merilih Svetovne meteorološke organizacije (WMO) se namreč meteorološke meritve v zmernih geografskih širinah opravljajo na travno površino, ki kot tako predstavlja referenčno obliko rabe tal (WMO, 2008). Rezul-

tate smo prikazali tudi prostorsko. Za nazornejši prikaz razlik v temperaturah površja med posameznimi deli Ptuja in vpliv rabe tal na intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka smo čez temperaturno polje na Ptuj izdelali tudi dva tipična temperaturna profila in rezultate interpretirali.

3. GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Naselje Ptuj se je razvilo na območju, kjer se dravska terasa nad poplavno ravnico na desnem bregu reke Drave najbolj približa Slovenskim goricam na levem bregu Drave. Na tem mestu je bil naravni in najmanj oviran prehod preko poplavne ravnice med obema bregovima Drave med Mariborom in Ormožem. Po drugi strani pa območje današnjega Ptuja predstavlja hidrogeografsko in reliefno žarišče, v katerem se poleg reke Drave stikajo še dolina potokov Grajena in Rogoznica, v širšem prostorskem smislu pa tudi dolina spodnjega toka reke Pesnice. Tod poteka tudi ena od najkrajših prometnih povezav med Panonsko nižino in Jadranskim morjem (Baš, 1933, 83-86). Na območju Ptuja je tudi vozlišče starejših lokalnih prometnih poti proti Mariboru (po Dravskem polju in po dolini Grajene čez Vurberk), Lenartu (po dolini Rogoznice čez Zavrh in po dolini Pesnice), Gornji Radgoni (čez Juršince), Ormožu, Varaždinu (mimo Borla in Zavrča) in proti Slovenskim Konjicam (čez Majšperk in Poljčane) (Maučec, 1980, 373).

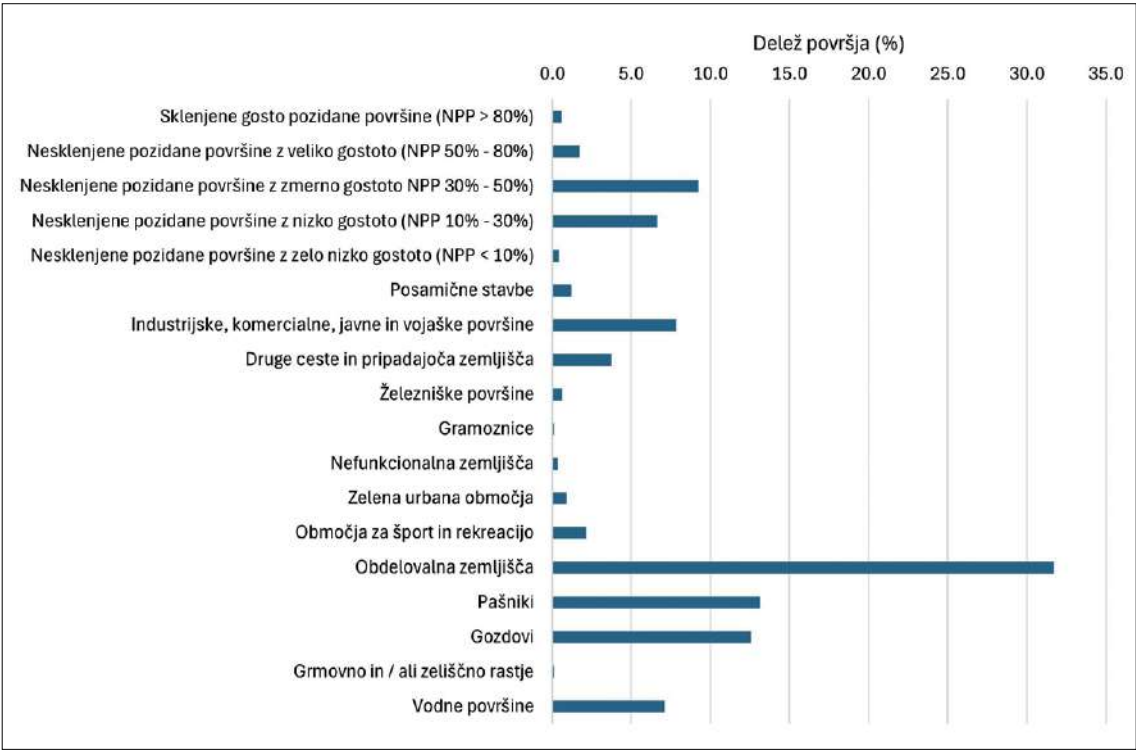
Širše območje Ptuja je bilo poseljeno že v mlajši kameni dobi, jedro naselbine pa je nastajalo pod Grajskim gričem ob jantarski poti med Baltikom in Sredozemljem. V 14. stoletju je Ptuj postal močno trgovsko mesto, saj je pridobil sejemske pravice (Ciglencečki, 1980, 376). V novi dobi je Ptuj ves čas tekmoval za gospodarsko prevlado s sosednjim Mariborom (npr. »vinska vojna«, ki se konča v 15. stoletju). Tekmo z Mariborom je dokončno izgubil z izgradnjo železniške povezave med Dunajem in Trstom v sredini 19. stoletja, ki je povzročila pospešen razvoj industrije v Mariboru. Tudi izgradnja železniške proge med Pragerskim in Kotoribo leta 1864 Ptuj ni prinesla bistvenega gospodarskega napredka in mesto je začelo stagnirati, okolica pa je ostala izrazito agrarna. Po 2. svetovni vojni se je v mestu začela pospešeno razvijati predelovalna industrija in trgovina, z odprtjem Term Ptuj v 70. letih 20. stoletja pa tudi turizem (Bračič, 1980, 363-364). Število prebivalcev v naselju Ptuj se je od leta 1869, ko je to znašalo 3791 do leta 2024 dvignilo na 23872 oziroma za 6,2 krat. Do konca 2. svetovne vojne je bila rast števila prebivalcev zmerna. V obdobju med 2. svetovno vojno in osamosvojitvijo Slovenije je zaradi deagrarizacije in industrializacije število prebivalcev naraslo s 5368 (leta 1948) na 11269 (leta 1991) ali za dvakrat. Števila prebivalcev naselje Ptuj se je več kot podvojilo med leti 1991 in 2024, saj se je dvignilo z 11269 na 23872 (povečanje za 2,1 krat) (Medmrežje 7). Rast števila prebivalstva v zadnjih desetletjih je posledica priseljevanja, medtem ko je naravni prirast negativen (Novak in ostali, 2023). Danes sodi naselje Ptuj med večja slovenska naselja, saj po številu prebivalcev zaseda 8. mesto. Po gostoti prebivalstva se je leta 2024 naselje Ptuj med skupaj 6039 naselji v Sloveniji nahajalo na 11. mestu, po površini naselja pa na 55. mestu. V slovenskem merilu sodi Ptuj med naselja, ki so že zelo zanimiva za preučevanje antropogenih vplivov na spreminjanje lokalnega podnebja.

Na obravnavanem območju, ki poleg gosto pozidanega mestnega jedra zaradi primerjave zajema tudi ruralno okolico prevladujejo obdelovalna zemljišča, ki pokrivajo 31,5 % površja. Travniki in pašniki pokrivajo 12,9 %, gozdovi pa 11,9 % površja. Nesklenjene pozidane površine pokrivajo skupaj 18,8 % površja. Med nesklenjenimi pozidanimi površinami prevladujejo tiste s 30 % - 50 % nepropustnega površja, sledijo pa jim pozidane površine z 10 % - 30 % nepropustnega površja in pozidane površine s 50 % - 80 % nepropustnega površja. Sklenjene pozidane površine z nad 80 % nepropustnega površja pokrivajo 0,6 % površine obravnavanega območja. Opazen delež površja pokrivajo tudi industrijske, komercialne in javne pozidane površine (8,2 %). Posamične stavbe pokrivajo 1,1 % površja. Pozidane površine z različnimi funkcijami torej skupaj pokrivajo 28,1 % obravnavanega površja. Zeleni urbana območja pokrivajo 1,0 % površja (Slika 2).

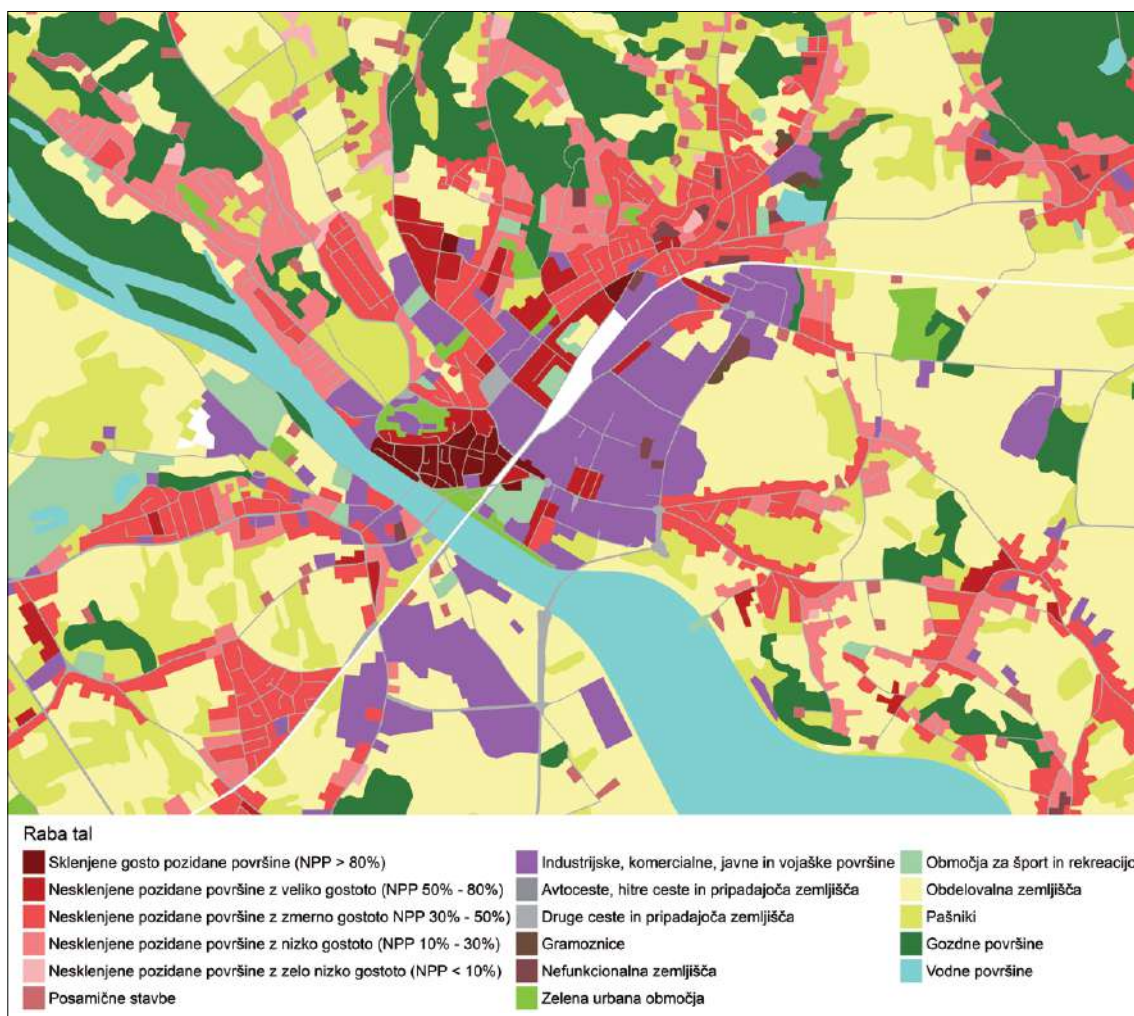
Največje območje s sklenjenimi gosto pozidanimi površinami z nad 80 % nepropustnega površja se nahaja na območju starega mestnega jedra med Grajskim gričem in reko Dravo, ter med Sončnim parkom na zahodu in Osojnikovo cesto na vzhodu. Dve manjši zaplati najgosteje pozidanih površin se nahajata še ob Ormoški cesti vzhodno od podvoza pod železniško progo, poleg tega pa še v trikotniku med Osojnikovo in Potrčevo cesto ter na območju stanovanjskih blokov ob križišču Ulice 5. prekomor-

Slika 1: Obravnavano območje naselja Ptuj.
Vir: Medmrežje 6.

Slika 2: Struktura rabe tal na obravnavanem območju.
Vir: Medmrežje 5; Lastni izračuni, 2025.

Slika 3: Raba tal na območju Ptuja.

Vir: Medmrežje 5.

ske in Ulice 25. maja. Območja z industrijskimi, komercialnimi in javnimi površinami so izrazito skoncentrirana v vzhodnem delu Ptuja vzhodno in južno od železniške proge Ptuj-Ormož, od koder segajo do Drave na jugu in do Puhove ulice na vzhodu, ob krožišču pri Ormoški cesti pa še dlje proti vzhodu. Drugo tako večje območje se nahaja na desnem bregu Drave ob Zagrebški cesti. Zelenih urbanih območij v naselju ni veliko: nahajajo se na pobočjih Grajskega griča, pokopališča, na območju vrtov med Kvedrovo ulico in Osojnikovo cesto in še v nekaterih manjših zaplatah. Večje gozdne površine se nahajajo ob koritu Drave v Orešju, na pobočjih Mestnega vrha in severno od Podvincev. Obdelovalne površine obrobajo mesto na vseh straneh, v največjih sklenjenih kompleksih pa se pojavljajo med Hajdošami in Skorbo, med Mariborsko in Rogaško cesto, jugovzhodno od Zagrebške ceste in ceste Ob Dravi (vse na desnem bregu Drave), ob Grajeni in ob Rogoznici (vse na levem bregu Drave) (Slika 3). Naselje torej predstavlja zanimivo kombinacijo kategorij rabe tal, v katerih se zrcalijo starejši elementi (staro mestno jedro, obsežna kmetijska območja v okolici) in posledice preobrazbe naselja v zadnjih tridesetih letih (površine s storitvenimi in industrijskimi dejavnostmi, ki predstavljajo prehodno cono med starim mestnim jedrom in kmetijskimi območji v okolici).

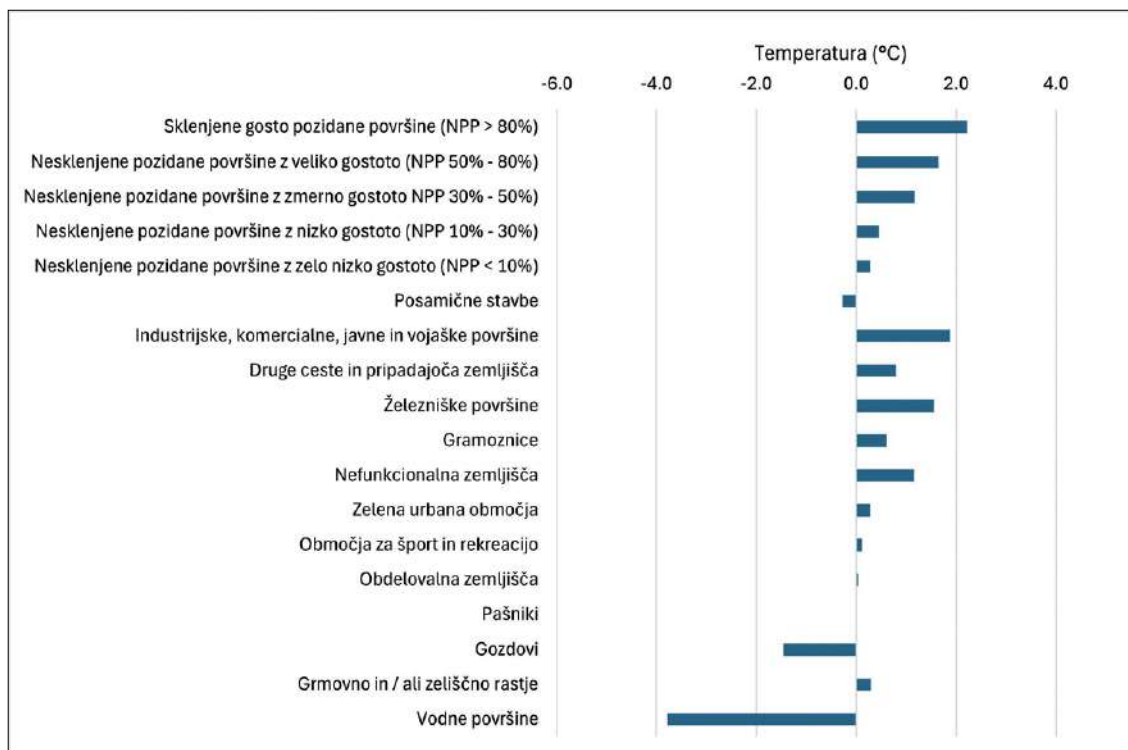
4. REZULTATI IN RAZPRAVA

4.1. Povprečni površinski mestni toplotni otok na Ptuju

Povprečni površinski mestni toplotni otok na Ptuju predstavlja povprečne temperature površja vseh podnebnih letnih časov. V tem smislu dobro nakazuje na splošne značilnosti oblike, velikosti in intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuju, vendar pa zakriva njegove specifične značilnosti po letnih časih, zato je na površinski mestni toplotni otok potrebno gledati z obeh vidikov.

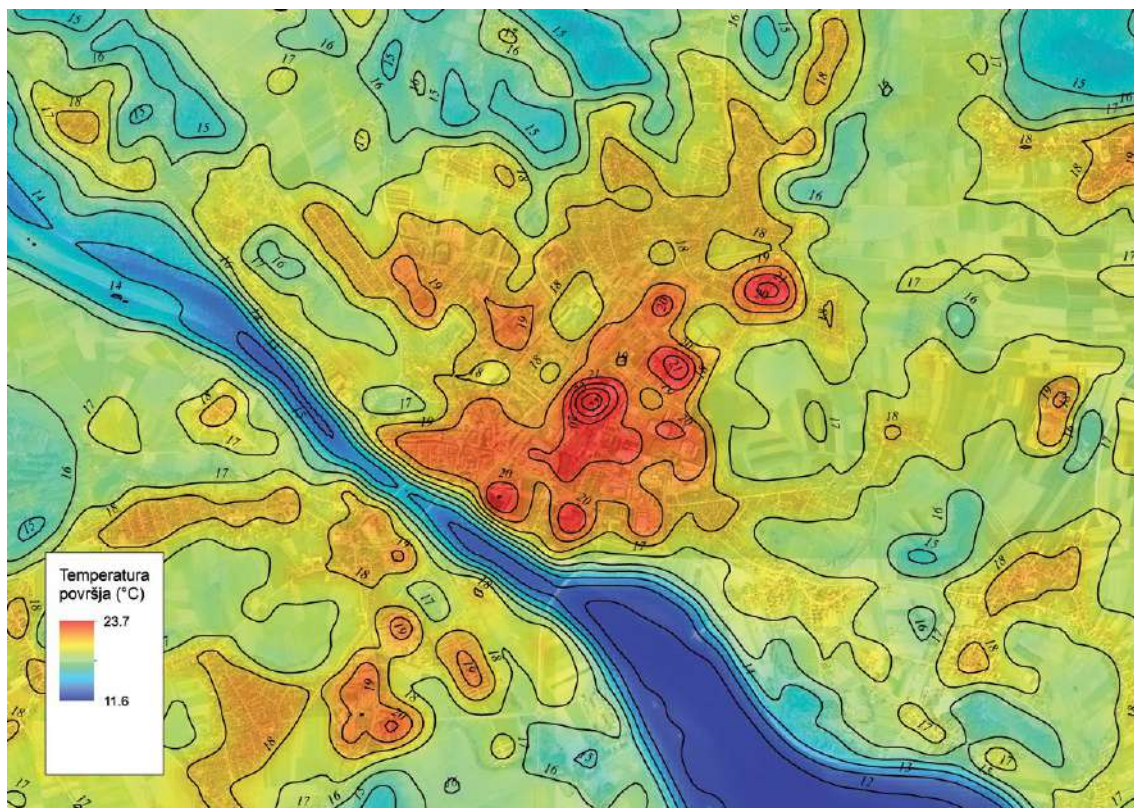
Povprečne temperature površja na letnem nivoju znašajo 17,1 °C, pri čemer je najvišja povprečna temperatura piksla 18,9 °, najhladnejšega pa 12,9 °C, kar pomeni, da se povprečne temperature na obravnavanem območju razlikujejo za 6,0 °C. Temperatura absolutno najtoplejšega piksla je 23,7°C. Ta se nahaja na območju Trgovskega centra in distribucijskega centra Mercator ob Rogozniški cesti. Temperatura absolutno najhladnejšega piksla znaša 5,0 °C in se nahaja na območju korita reke Drave v severozahodnem delu Ptujkega jezera, medtem ko je najhladnejši piksel na kopnem s temperaturo 14,2 °C na osovjem pobočju odrastka Mestnega vrha. Temperaturna amplituda povprečnih ekstremnih temperatur na kopnem torej znaša 9,5 °C, če pa upoštevamo še korito reke Drave, pa se poviša na 18,7 °C. V nadaljevanju smo podatke po kategorijah rabe tal normalizirali, pri čemer smo za izhodiščno vrednost privzeli temperature na travnikih in pašnikih. Na ta način smo dobili podatke o intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka na letnem nivoju. Temperature izstopajo v pozitivno smer za dobre dve stopinji Celzija (na najgostejše pozidanih območjih in na industrijskih in komercialnih površinah), medtem ko so na vodnih površinah te nižje za skoraj 4 °C, na gozdnih površinah pa za 1,5 °C (Slika 4).

Na obravnavanem območju se kaže dobro ujemanje med rabo tal (oziroma gostoto pozidanosti) in temperaturo površja. Najvišje povprečne letne temperature se nahajajo na sklenjenih gosto pozidanih območjih z deležem nepropustnega površja nad 80 % (18,9 °C), na industrijskih in komercialnih površinah (18,6 °C), na nesklenjenih pozidanih površinah z nepropustnostjo površja med 50 % in 80 % (18,3 °C) in na nesklenjenih pozidanih površinah z nepropustnostjo površja 30 % do 50 % (17,9 °C). Najhladnejše so vodne površine (reka Drava) s temperaturo 12,9 °C in gozdovi (15,2 °C). Pogled na karto

Slika 4: Letna intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuju glede na kategorije rabe tal.

Vir: Lastni izračuni, 2025.

Slika 5: Povprečne letne temperature površja na Ptuj.

Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

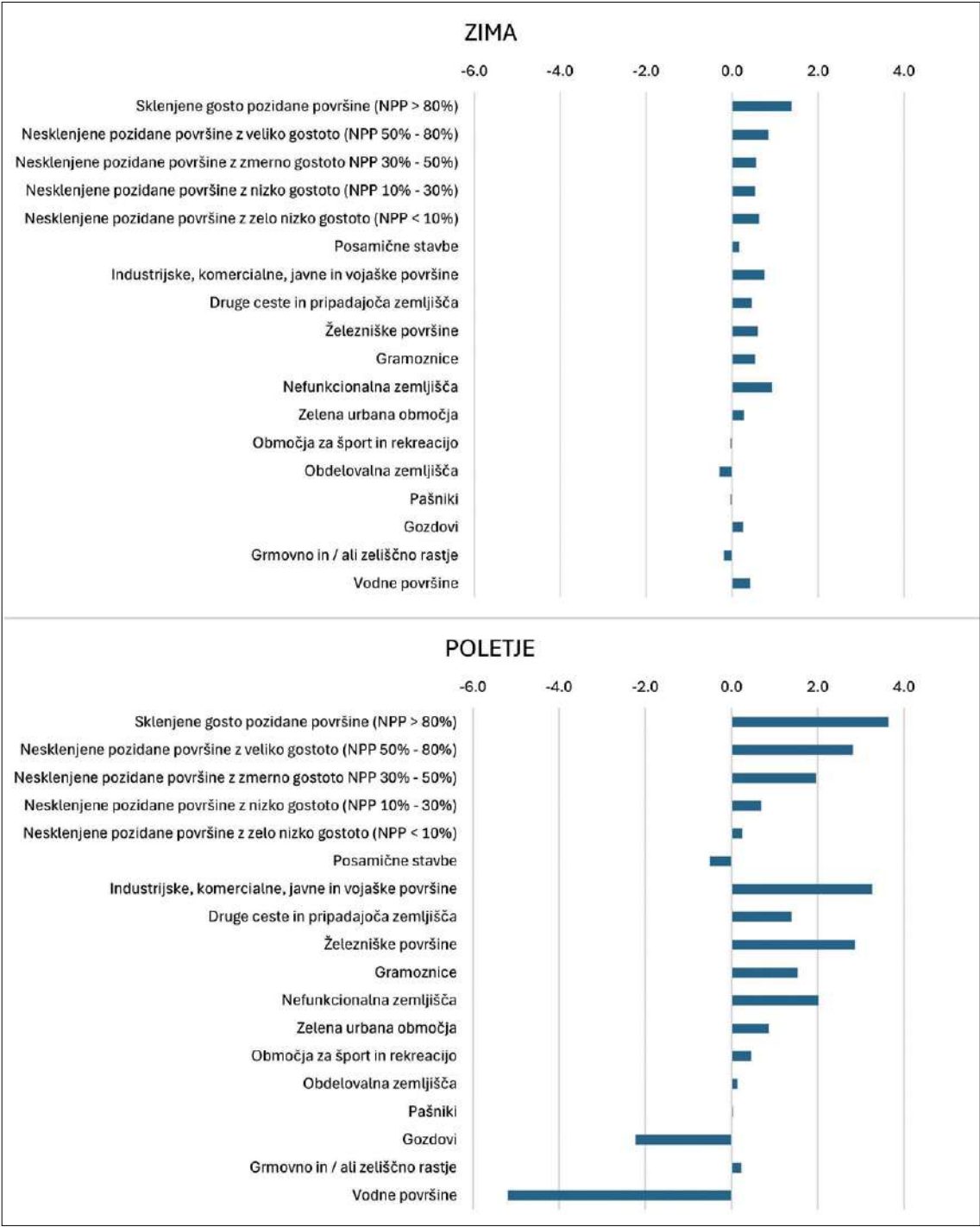
temperatur površja kaže, da se na letnem nivoju najbolj segreva zahodni, severozahodni in jugozahodni del mesta, kjer se nahajajo predvsem obsežne površine storitvene in proizvodne dejavnosti (zahodno od železniške proge). Pri tem izstopajo že prej omenjeni trgovski in distribucijski center Mercator ob Rogozniški cesti, nakupovalno središče ob Puhovi ulici in Rogozniški cesti, nakupovalno središče ob Dornavski cesti v severovzhodnem delu mesta in območje proizvodne dejavnosti med železniško progo in Rogozniško cesto. Toplejše je tudi staro mestno jedro v trikotniku med reko Dravo, Grajskim gričem in Osojnikovo cesto. Višje letne temperature se pojavljajo še na območjih manjših toplotnih otočkov ob Zdravstvenem domu Ptuj in Splošni bolnišnici dr. Jožeta Potrča Ptuj ter med Šolskim centrom Ptuj in nakupovalnim središčem ob Volkmerjevi cesti. Na desnem bregu z višjimi temperaturami izstopajo območje med Cestnim podjetjem Ptuj in nakupovalnim središčem ob Zagrebški cesti ter območje Perutnine Ptuj med Zagrebško cesto in cesto Ob Dravi.

V naselju se pojavlja tudi nekaj zaplat z nižjimi povprečnimi letnimi temperaturami površja. Izstopata severno pobočje Grajskega griča, ki je pretežno zatravljeno in s posameznimi drevesi in pretežno travnata Panorama. Nekoliko nižje so temperature tudi na območju vrtov, travnikov in posameznih dreves jugovzhodno od Kvedrove ulice ter med Osojnikovo cesto, Potrčevo cesto in Gregorčičevim drevoredom. Nekoliko nižje temperature so tudi na neasfaltiranem in deloma zatravljenem parkirišču ob Panonski ulici (Slika 5).

4.2. Letni režim površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuj

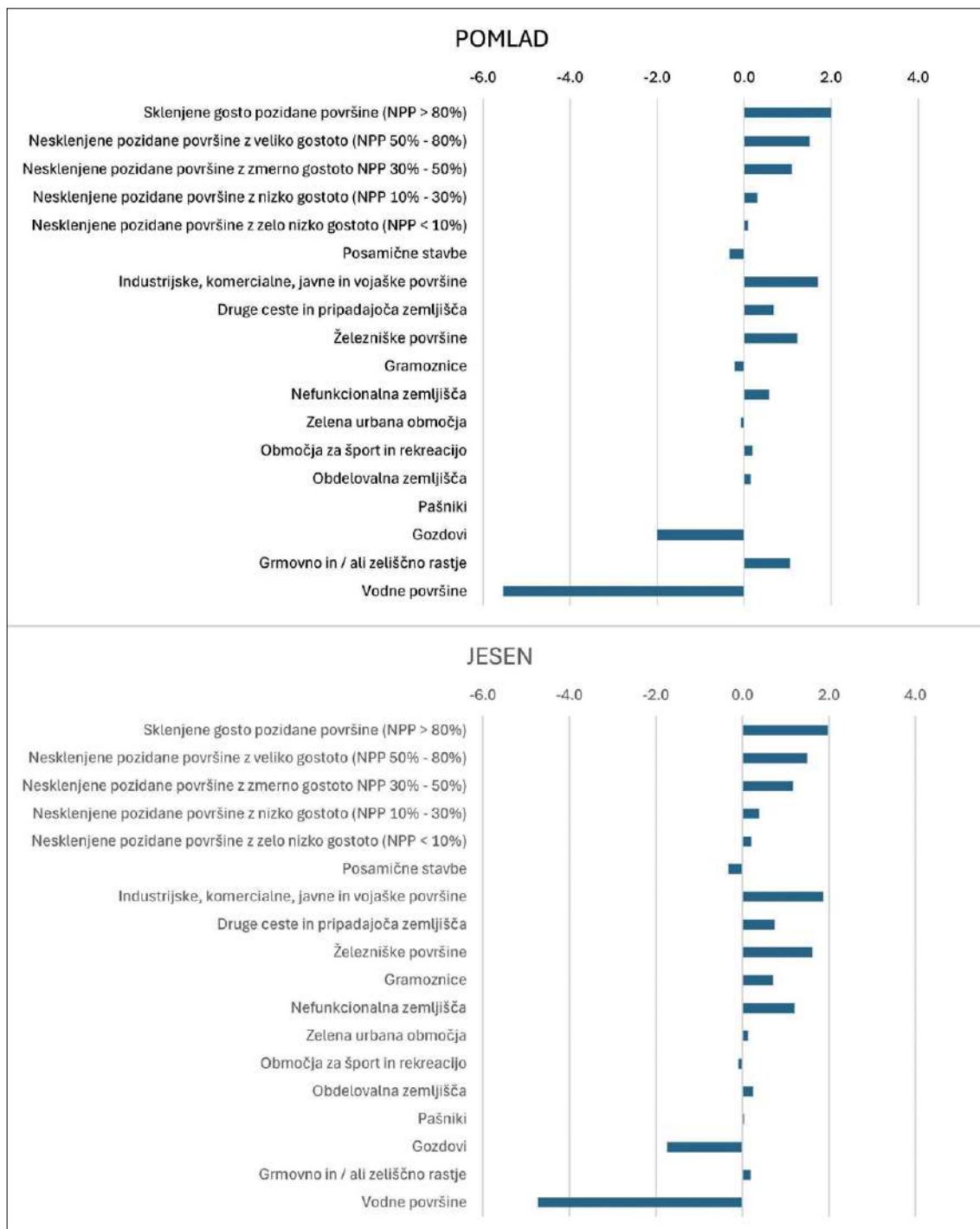
Površinski mestni toplotni otok ima tudi svoj letni režim, ki je posledica spremembe dolžine dneva, višinskega kota Sonca, fenofaz vegetacijskega pokrova in zlasti v zimskih mesecih prisotnosti snežne odeje.

Povprečne temperature površja na obravnavanem območju znašajo pozimi 1,0 °C, spomladi 16,9 °C, poleti 28,8 °C in jeseni 21,6 °C. Zimske in poletne temperature so razumljive. Da so povprečne jesenske

Slika 6a: Intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptujju glede na kategorije rabe tal po letnih časih.
Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

temperature za kar 4,7 °C višje od spomladanskih je posledica stanja v predhodnem letnem času: spomladi je površje ohlajeno od zime, jeseni pa pregreto od poletja. V času zime nastopajo tudi najmanjše temperaturne razlike med različnimi kategorijami rabe tal. Razlika med povprečno maksimalno in povprečno minimalno temperaturo na obravnavanem območju pozimi znaša 1,7 °C, spomladi 7,5 °C, poleti 8,8 °C in jeseni 6,7 °C.

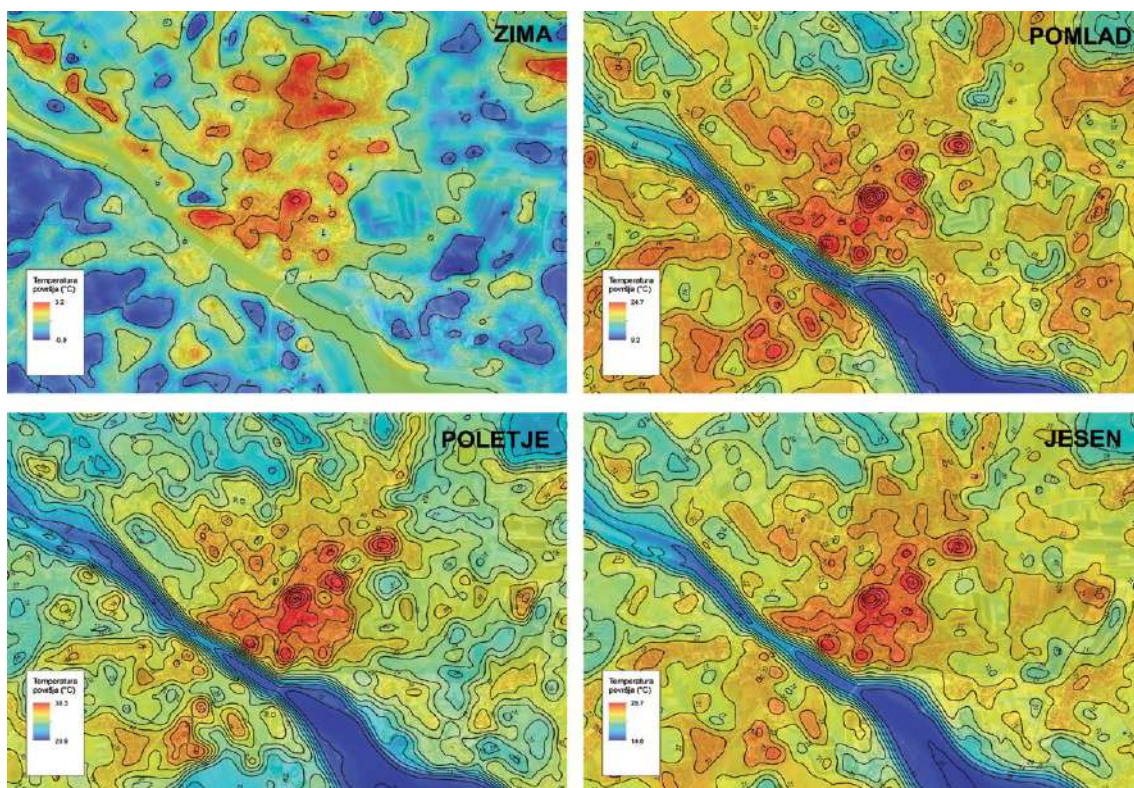
Slika 6b: Intenzivnost površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptujju glede na kategorije rabe tal po letnih časih.
Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Vpliv kategorij rabe tal na temperature površja kaže v vseh letnih časih podoben vzorec: najvišje temperature se pojavljajo na gostejše pozidanih območjih, najnižje pa (razen pozimi) na vodnih površinah in na območjih gozdov. V času zime so povprečne temperature na območju sklenjenih gosto pozidanih površinah z neprepustnostjo površja nad 80 % 2,0 °C, na neskljenjenih pozidanih površinah z neprepustnostjo površja med 50 % in 80 % ter na industrijskih in komercialnih površinah pa po 1,4 °C. Najnižje zimske temperature so na obdelovalnih površinah 0,3 °C ter na grmovnem in / ali zeliščnem

rastju (0,4 °C), vendar slednja pokriva le 0,1 % obravnavanega površja. Obdelovalna zemljišča, ki pokrivajo 31,5 % površja so v času zime pretežno pod snežnim pokrovom, zato so temperature tu pričakovano nižje. Vodne površine (reka Drava in Ptujsko jezero) se zaradi velike specifične toplote pozimi ne ohladijo tako močno kot kopno (Šegota, 1996, 62-63). Spomladi najvišje temperature površja nastopajo na območju sklenjenih gosto pozidanih površin z deležem nepropustnega površja nad 80 % (18,8 °C), na industrijskih in komercialnih površinah (18,5 °C) in na nesklenjenih pozidanih površinah (18,3 °C). Najnižje temperature so na vodnih površinah (11,3 °C) in na gozdnih površinah (14,8 °C). Tudi poleti so najvišje temperature površja na sklenjenih gosto pozidanih območjih z nepropustnostjo nad 80 % (31,6 °C) in na industrijskih in komercialnih površinah (31,3 °C), sledijo pa železniške površine (30,9 °C) in nesklenjene pozidane površine z nepropustnostjo površja med 59 % in 80 % (30,8 °C). Najhladnejše so vodne površine (22,8 °C) in gozdne površine (25,8 °C). Ob tem naj omenimo, da železniške površine v skupni strukturi rabe tal predstavljajo 0,6 % površja in da so te skoncentrirane predvsem na območje železniškega kolodvora med Osojnikovo in Rogozniško cesto, kjer je zaradi pripadajoče infrastrukture delež pozidanega površja prav tako visok. Jeseni se temperaturne značilnosti ponovijo: najtoplejša so sklenjena gosto pozidana območja (23,3 °C), in industrijske in komercialne površine (23,2 °C), sledijo pa nesklenjene pozidane površine s stopnjo nepropustnosti med 50 % in 80 % (22,8 °C) ter nesklenjene pozidane površine s stopnjo nepropustnosti med 30 % in 50 % (22,5 °C). Najhladnejše so vodne površine (16,6 °C) in gozdne površine (19,6 °C).

Morda so bolj izpovedni normirani podatki temperatur površja po kategorijah rabe tal, pri čemer smo kot referenčne privzeli temperature na travnikih in pašnikih, nato pa izračunali razlike temperatur površja posameznih kategorij rabe tal od tistih na travnikih in pašnikih. Na ta način smo dobili podatke o letnem režimu intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptujju glede na kategorije rabe tal (Slika 6). Nazorno lahko opazimo spreminjanje razlik temperatur površja po posameznih letnih časih. Najnižje razlike nastopajo pozimi, najvišje pa poleti, ko se sicer pojavljajo vedno pogostejši vročinski valovi in tropske noči (Žiberna, Ivajnsič, 2018; Žiberna, Ivajnsič, 2019). V poletnih mesecih so tako sklenjene gosto pozidane površine v povprečju za 3,6 °C, industrijske in komercialne površine pa za 3,3 °C toplejše od travniških površin. Po drugi strani pa so vodne površine za 5,2 °C gozdne površine pa za 2,2 °C hladnejše od travnikov. Vodne površine in gozdovi v času poletnega pregrevanja mest torej opravljajo pomembno blažilno funkcijo. Ob tem naj dodamo da vodne površine in gozdovi na obravnavanem območju pokrivajo skoraj petino celotnega površja. Kot hladnejša se v vseh letnih časih izkazuje tudi območja posamičnih stavb, ki skupaj pokrivajo le 1,1 % obravnavanega površja. Vse našteje vrednosti predstavljajo zgolj povprečne razlike po posameznih kategorijah rabe tal. V konkretnih primerih so lahko odstopanja še večja, kar bomo kasneje pokazali tudi v analizi sezonskega režima intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka.

Še bolj nazoren je prostorski prikaz mestnega toplotnega otoka po letnih časih. Le-tega smo prikazali na dva načina. Prvi (Slika 7) prikazuje temperature površja po letnih časih, pri drugem načinu pa so temperature površja normirane in prikazujejo razlike med povprečnimi temperaturami pikslov na travnikih/ pašniki in ostalimi piksli, zato je za vse letne čase uporabljena enotna legenda (Slika 8). Očitno se kaže spreminjanje velikosti, oblike in intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka glede na letne čase. Površina predvsem pa intenzivnost mestnega toplotnega otoka je najmanjša pozimi. Eden glavnih razlogov za to je pojav snežne odeje, ki duši razlike v rabi tal in gostoti pozidave kot glavnih generatorjev temperaturnih razlik. Intenzivnost in velikost površinskega mestnega toplotnega otoka se po koncu zime večja in doseže svoj vrhunec poleti, nato pa jeseni zopet upade. Razlike v temperaturah površja med pomladjo in jesenjo so minimalne, če pa se pojavljajo, so te pretežno negativne, kar je pričakovano. Površje je spomladi namreč še ohlajeno od zime, jeseni pa bolj segreto od poletja. Najvišje razlike v prid jesenskim temperaturam površja nastopajo na vodnih površinah, kjer se prej omenjenemu vzroku pridruži še dejstvo, da imajo vodne površine pet krat višjo specifično toploto od golih suhih tal (Monteith, Unsworth, 2013, 281). »Vroče točke« površinskega mestnega toplotnega otoka se od pomladi do poletja večajo in intenzivirajo, tako da se mnoge-zlasti na območju vzhodno od železniškega kolodvora- v času poletja združijo v eno sklenjeno pregreto območje. V času zime se na obravnavanem območju pojavljata le dve območji z višjimi temperaturami. Prvo se nahaja na območju

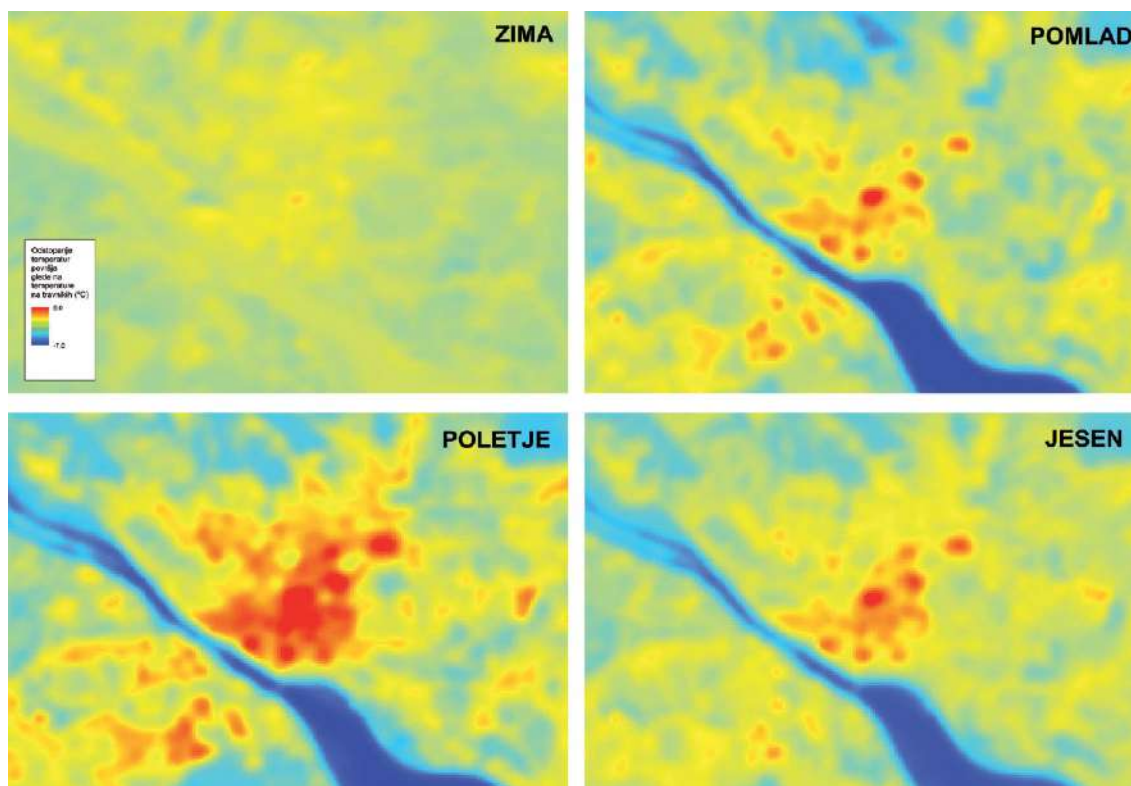

Slika 7: Sezonski režim površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuj.

Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni 2025.

Mercatorjevega skladišča in nakupovalnega središča jugovzhodno od železniškega kolodvora in Rogozniške ceste. Drugo območje je na prisojnih območjih severno od Ulice Jožefe Lackove. Da so pozimi prisojna pobočja po temperaturah površja primerljiva z gosteje pozidanimi območji ni novost. To so že potrdile nekatere predhodne analize (Žiberna in ostali, 2021; Žiberna 2025). En del razlogov smo že omenili (pojav snežne odeje, ki duši razlike v stopnji segrevanja, ki so posledica razlik v gostoti pozidanosti). V zimskih mesecih ima zaradi nižjega višinskega kota Sonca večji pomen tudi relief. Prisojne lege pozimi prejmejo relativno več sončnega obseva kot ravninska območja, medtem ko so ob višjih višinskih kotih Sonca (poleti, deloma pa tudi spomladi in jeseni) reliefni dejavniki manj pomembni (Šegota, Filipčič, 1996, 25-26).

Spomladi se površinski toplotni otok na Ptuj prične intenzivirati in diferencirati. Kot najtoplejše območje izstopa območje Mercatorjevega skladišča in nakupovalnega središča jugovzhodno od železniške postaje, izstopajo pa tudi območja Športne dvorane Mladika s parkiriščem, nakupovalnega središča in pripadajočih parkirišč med Ormoško cesto in Vrtnarsko potjo, nakupovalnega središča in pripadajočih parkirišč ob Puhovi ulici in Rogozniški cesti, nakupovalnih središč in pripadajočih parkirišč severno od Dornavske ceste, v manjši meri tudi območje proizvodnih obratov med železniško progo in Rogozniško cesto. Manjši toplotni otok nastane tudi med Ormoško cesto in Puhovo ulico, kjer se nahaja nakupovalno središče z večjim parkiriščem in bencinskim servisom. Zahodno od železniške proge se spomladi oblikujeta dva večja a manj intenzivna površinska toplotna otoka in sicer na območju starega mestnega jedra med Grajskim gričem, reko Dravo in Osojnikovo cesto ter na potezi Splošna bolnišnica dr. Jožeta Potrča-Šolski center Ptuj-nakupovalno središče s parkirišči ob Volkmerjevi cesti. Hladnejša ostajajo severna pobočja Grajskega griča, Panorama ter območja vrtov, travnikov in posameznih dreves jugovzhodno od Kvedrove ulice ter med Osojnikovo cesto, Potrčevo cesto in Gregorčičevim drevoredom. V poletju se omenjena toplejša območja intenzivirajo in povečajo, tako da prihaja do medsebojnega zlivanja posameznih manjših površinskih toplotnih otočkov v enega večjega, ki je koncentriran

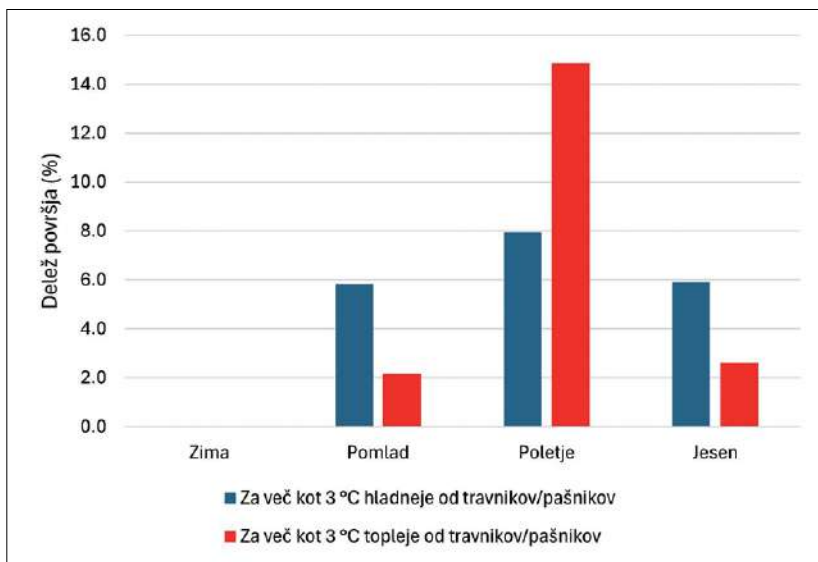

Slika 8: Sezonski režim intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuj. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni 2025.

Slika 9: Prikaz intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka v času poletja. Izoterme prikazujejo odstopanja od povprečnih poletnih temperatur na travnikih/pašnikih. Po višjih temperaturah površja izstopajo predvsem območja nakupovalnih središč s pripadajočimi parkirišči ter območja proizvodne dejavnosti, ki so v zadnjih desetletjih nastala vzhodno in južno od železniške proge. Temperature površja so ponekod za več kot 8 °C višje od temperatur na travnikih in pašnikih. Reka Drava v poletnih mesecih predstavlja enega od pomembnih blažilcev pretiranega pregrevanja na Ptuj.

Vir: Medmrežje 4; Google Earth; Lastni izračuni 2025.

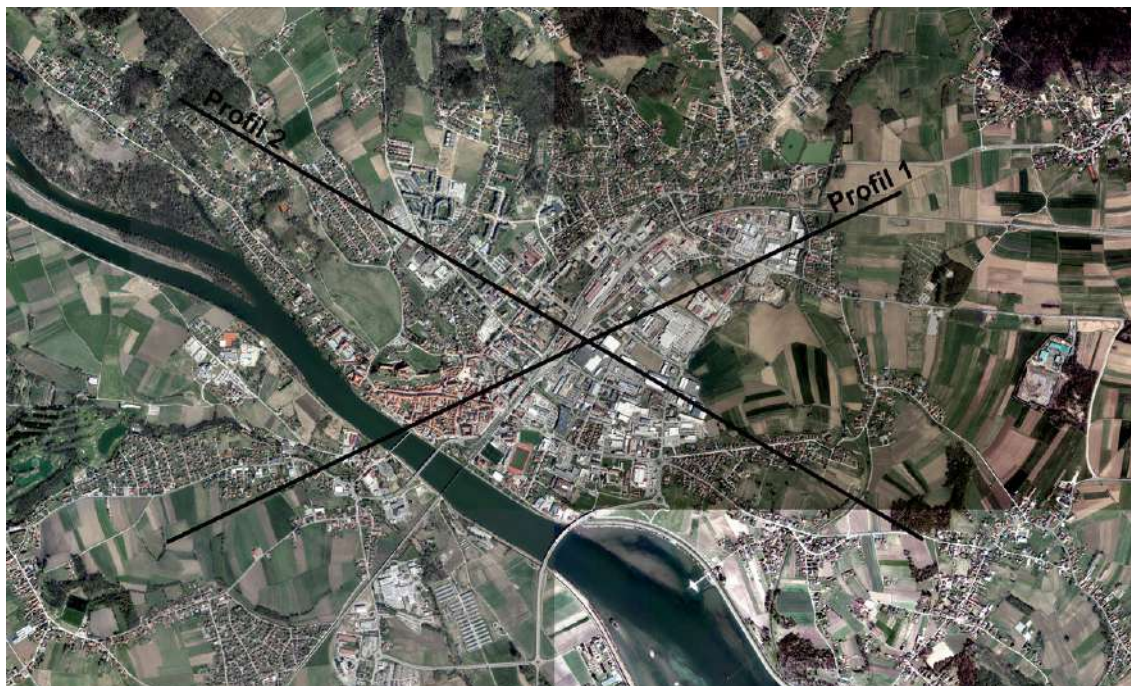
Slika 10: Deleži površja, ki so za več kot 3,0 °C toplejši oziroma hladnejši od temperature na travnikih/pašnikih na obravnavanem območju.

Vir: Lastni izračuni, 2025.

Slika 11: Spreminjanje rabe tal na območju trgovske, storitvene in proizvodne dejavnosti vzhodno in južno od železniške proge na Ptujju med leti 2002 in 2022. Gre za območje največje intenzivnosti površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptujju. Širjenje pozidanih površin po letu 2000 je močno skrčilo vmesne zelene otočke, ki blažijo pretirano pregrevanje.

Vir: Medmrežje 6.

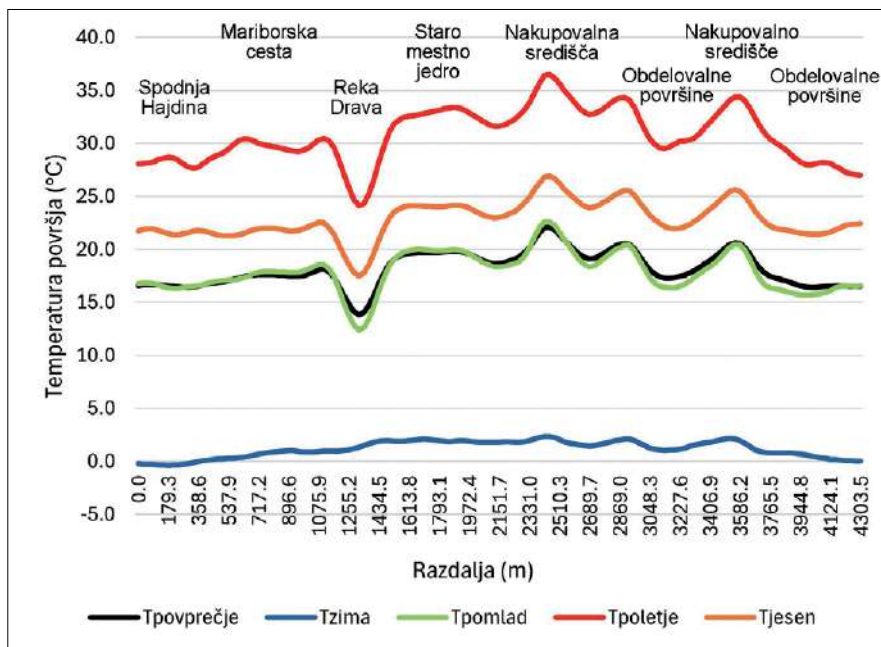

Slika 12: Prečna profila čez obravnavano območje.
Vir: Medmrežje 6.

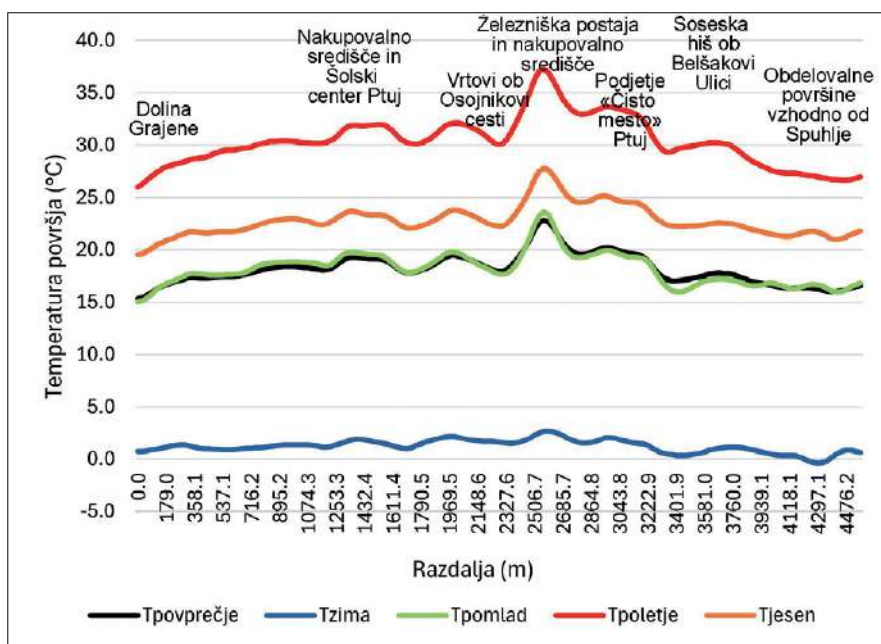
vzhodno in južno od železniške proge, sega pa tudi na območje starega mestnega jedra. Toplotni otok med Splošno bolnico in Šolskim centrom Ptuj ostaja ločen od ostalih toplejših območij. V poletnih mesecih imajo pomemben blažilni učinek pred pretiranim pregrevanjem poleg zgoraj omenjenih zelenih površin in reke Drave tudi območje Parka Ljudski vrt in zelenih, v veliki meri tudi gozdnih površin, ki po stranskih odrastkih Mestnega vrha segajo v severni del pozidanega območja. Hladnejše je tudi območje obdelovalnih površin južno od Dornavske ceste in vzhodno od Puhove ulice. V času jeseni površinski toplotni otok ponovno slabi in se krči do stanja, ki je precej podobno spomladanskemu. Na desnem bregu se v vseh letnih časih, v največji in najbolj intenzivni obliki pa poleti oblikujeta dva toplotna otoka: na območju nakupovalnega središča in Cestnega podjetja Ptuj ob Zagrebški cesti, ter na območju mesnopredelovalnih obratov in farm med Zagrebško cesto in cesto Ob Dravi (Slika 7, Slika 8).

Da je površinski mestni toplotni otok največji in najintenzivnejši poleti nam kaže tudi Slika 10. Ta prikazuje deleže površja, na katerih so razlike med temperaturo površja in temperaturo na travnikih/pašnikih višje od 3,0 °C ali nižje od 3,0 °C. Ker obravnavano območje zajema tudi ruralno okolico ne preseneča, da so deleži površja, ki so za več kot 3 °C hladnejši od travnikov/pašnikov tako spomladi kot jeseni višji od tistih, ki so za 3 °C toplejši od travnikov in pašnikov. Poleti se stanje obrne: delež površja, ki je za 3 °C toplejše od travnikov/pašnikov se dvigne na skoraj 15 %, medtem ko je delež površja, ki je za več kot 3 °C hladnejši od travnikov/pašnikov 8 %, torej skoraj dva krat nižji. V zimskem času so razlike v temperaturah površja precej nižje.

Jedro površinskega mestnega toplotnega otoka na Ptuj je danes skoncentrirano na levem bregu Drave na območju vzhodno in južno od železniške proge Pragersko-Ormož. Tja se je v zadnjih desetletjih širila trgovska, storitvena in proizvodna dejavnost. Posledica širjenja je bilo močno krčenje zelenih, predvsem obdelovalnih površin (Slika 11). Zaradi večjih stavb in velikih asfaltiranih parkirišč je danes zlasti poleti pregrevanje intenzivno. Ukrep blaženja pretiranega pregrevanja bi lahko bila nasaditev dreves v drevoredih ali spremembe pri načrtovanju morebitnih novih parkirišč na tem območju, pri čemer bi bila prekrita s tlakovci, med katerimi bi lahko rasla trava. Da je tak način učinkovit nam dokazuje neasfaltirano in deloma zatravljeno parkirišče ob Panonski ulici, na katerem so temperature površja nekoliko nižje.

Slika 13: Profil 1 čez površinski mestni toplotni otok na Ptuj po letnih časih.
Vir: Lastni izračuni, 2025.v

Slika 14: Profil 2 čez površinski mestni toplotni otok na Ptuj po letnih časih.
Vir: Lastni izračuni, 2025.

Površinski mestni toplotni otok na Ptuj smo želeli prikazati še s pomočjo dveh značilnih profilov preko mesta. Profil 1 se začne v Spodnji Hajdini, prečka strugo reke Drave in staro mestno jedro pod Grajskim gričem in železniško progo, ter se nadaljuje preko več nakupovalnih središč vzhodno od železniške proge in konča na obdelovalnih površinah vzhodno od Podvincev. Profil 2 poteka od razvodnega slemena med Dravo in Grajeno preko severozahodnega dela mesta, prečka železniški kolodvor in nakupovalna središča vzhodno od železniške proge in se konča v Spuhlji (Slika 12).

Na Profilu 1 (Slika 13) lahko opazimo, da so pozimi iz prej navedenih razlogov temperaturne razlike zelo majhne. Opazimo lahko tudi, da je temperatura gladine reke Drave primerljiva z ostalimi deli kopnega. Temperaturne razlike se proti pomladi prično večati in takrat postajajo razlike v temperaturah površja med vodnimi površinami in kopnim delom višje, po drugi strani pa se izraziteje kažejo tudi razlike med pozidani in nepozidanimi območji ter celo med območji z različno gostoto pozidave. Naj-

Preglednica 1: Značilne sezonske vrednosti temperatur površja na Profilu 1 in Profilu 2.

Profil 1	Povprečje	Zima	Pomlad	Poletje	Jesen
Tmaks	22.1	2.4	22.6	36.5	26.9
T pov	18.2	1.2	17.9	30.7	22.8
Tmin	13.8	-0.4	12.4	24.1	17.5
Amplituda	8.3	2.7	10.3	12.4	9.4

Profil 2	Povprečje	Zima	Pomlad	Poletje	Jesen
Tmaks	22.8	2.7	23.6	37.3	27.8
T pov	18.1	1.2	18.1	30.4	22.8
Tmin	15.3	-0.4	15.0	26.0	19.5
Amplituda	7.5	3.1	8.6	11.3	8.3

Vir: Lastni izračuni, 2025.

višje razlike nastopijo poleti, ko znaša razlika med najtoplejšo in najhladnejšo točko na Profilu 1 12,4 °C, najnižje razlike pa so pozimi (2,7 °C) (Preglednica 1). Na Profilu 1 predstavljajo najtoplejša območja nakupovalna središča vzhodno od železniške proge in staro mestno jedro, medtem ko zlasti poleti, spomladi in jeseni ostaja najhladnejše območje reke Drave in območja obdelovalnih površin na obrobju mesta. Spomladanske temperature se na Profilu 1 zelo dobro ujemajo s povprečnimi letnimi temperaturami, medtem ko so jesenske temperature višje, saj je takrat površje še vedno pregreto od poletja, čeprav ta učinek s časom izzzveni.

Profil 2 (Slika 14) kaže podobne značilnosti, ki smo jih omenili že pri Profilu 1. Zaradi drugačnega poteka pridejo bolj do izraza blažilni učinki zelenih površin (vrtovi ob Osojnikovi cesti). Tudi pri Profilu 2 vidimo, da najvišje razlike med posameznimi deli mesta nastopajo poleti (11,3 °C), najnižje pa pozimi (3,1 °C). Tudi na Profilu 2 lahko ugotovimo, da so jesenske temperature višje od spomladanskih in da so povprečne letne temperature podobne spomladanskim.

5. ZAKLJUČEK

Urbana območja v današnjem času predstavljajo za človeštvo prevladujoč ekosistem, saj v mestih prebiva 55 % svetovnega prebivalstva. Projekcije kažejo, da bi se ta delež do sredine 21. stoletja lahko povečal na 68 %. Dokazano je, da vsako gručasto naselje z nad 1000 prebivalci že oblikuje prepoznaven toplotni otok. V začetku leta 2024 je v Sloveniji v 240 naseljih z nad 1000 prebivalcev živelo 56,8 % prebivalstva. Dobra polovica prebivalcev Slovenije je torej tako ali drugače pod vplivom višjih temperatur zaradi segrevanja zraka v naseljih. K toplotnemu obremenjevanju v naseljih dodatno botrujejo tudi pozitivni trendi zaradi globalnega segrevanja. Preučevanje urbanih ekosistemov je torej v teh okoliščinah pomembno, če želimo ohranjati kakovost bivalnega okolja v mestih.

Naselje Ptuj po številu prebivalcev sodi med večja slovenska naselja. S 23872 prebivalci je leta 2024 med 6039 slovenskimi naselji zasedalo 8. mesto. Po površini se naselje Ptuj nahaja na 59. mestu, po gostoti prebivalstva pa na 11. mestu. Gre torej naselje, ki je že dovolj veliko, da se antropogeni vplivi na spreminjanje lokalnega podnebja odražajo v oblikovanju mestnega toplotnega otoka.

Površinski mestni toplotni otok na Ptujju je v tesni povezavi z rabo tal, predvsem s stopnjo pozidnosti. Na Ptujju se najvišje temperature površja nahajajo na sklenjenih gosto pozidanih površinah s stopnjo nepropustnosti nad 80 % in na industrijskih in komercialnih površinah. Ta območja so vzhodno in južno od železniške proge Pragersko-Ormož na območju, na katerem se danes nahajajo predvsem nakupovalna središča in proizvodne oziroma storitvene dejavnosti v vzhodnem delu Ptuja. Višje temperature se pojavljajo še na območju starega mestnega jedra med Grajskim gričem in reko Dravo, ter na potezi Splošna bolnišnica dr. Jožeta Potrča-Šolski center Ptuj-nakupovalno središče s parkirišči ob Volkmerjevi cesti. Površinski toplotni otok je največji in najintenzivnejši v času poletja, ko se na obmo-

čju trgovske, storitvene in proizvodne dejavnosti v jugovzhodnem delu Ptuja manjši toplotni otoki združijo v enega. Površinski mestni toplotni otok je jeseni intenzivnejši kot spomladi, najmanj pa je razvit pozimi, kar je deloma posledica vpliva snežne odeje, ki homogenizira fizikalne lastnosti površja (albedo, specifična toplota, toplotna prevodnost itd.).

Pri načrtovanju bodočega prostorskega razvoja Ptuja bo potrebno več pozornosti namenjati zelenim in vodnim površinam v gosteje pozidanih delih mesta. Ena od rešitev bi lahko bila uvedba manjših drevoredov ob novonastalih ulicah, ki bi spreminjali energijsko bilanco zaradi transpiracije in senčenja površja. Morda bi bilo dobro razmisliti tudi o ureditvi novo načrtovanih parkirišč. Ta bi lahko bila prekrita s primerno oblikovanimi tlakovci, ki bi omogočali rast nizke trave. Seveda pa je to povezano z dodatnimi stroški vzdrževanja in oteženim plujenjem v času zime. A potrebno bo ponotranjiti dejstvo, da širjenje pozidanih površin v mestih ob hkratnem trendu globalnega segrevanja povečuje toplotne obremenitve v mestih, kar niža kakovost bivalnega okolja, ob tem pa najbolj prizadene ranljive skupine ljudi (otroke, starejše prebivalce, bolnike, socialno izolirane skupine prebivalstva). Spremembe lokalnega in globalnega podnebja bodo morale postati nov pomemben element in kriterij pri prostorskem načrtovanju naselij.

LITERATURA

1. Baš, F., (1933): Historično-geografski razvoj Ptuja. Časopis za zgodovino in narodopisje. Zgodovinsko društvo v Mariboru. Letnik XXVIII, snopič 2-4. Maribor.
2. Bračič, V., (1980): Občina Ptuj. Splošni oris. V: Krajevni leksikon Slovenije. IV. Knjiga. Podravje in Pomurje. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
3. Bechtel, B., Panagiotis, S., Voogt, J., Wenfeng, Z., (2019): Seasonal Surface Urban Heat Island Analysis, 2019 Joint Urban Remote Sensing Event (JURSE), Vannes, France.
4. Bonan, G., (2008): Ecological Climatology. Concepts and Applications. Cambridge University Press. Cambridge.
5. Ciglencečki, M., (1980): Ptuj. Zgodovinski oris. V: Krajevni leksikon Slovenije. IV. Knjiga. Podravje in Pomurje. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
6. Douglas, I., (1983): The Urban Environment. Edward Arnold. Baltimore.
7. Douglas, I., James, P., (2015): Urban Ecology. An Introduction. Routledge. London and New York.
8. EEA, (2012): Urban adaptation to climate change in Europe, EEA Report No.2/ 2012.
9. Erell, E., Pearlmutter, D., Williamson, T., (2015): Urban Microclimate. Designing the Spaces Between Buildings. Earthscan. New York.
10. Fezer F. (1994): Das Klima der Städte. Justus Perthes Verlag, Gotha.
11. Forman, R.T.T., (2014): Urban Ecology. Science of Cities. Cambridge University Press. Cambridge.
12. Hsiang, S., Deryugina, T., (2014): Does the Environment Still Matter? Daily Temperature and Income in the United States. NBER Working Paper No. 20750.
13. Hsiang, S., Marshall, B., Edward, M., 2015: Climate and Conflict. Annual Review of Economics. 7 (1): 577–617.
14. Jensen, J.R., (2014): Remote Sensing of the Environment. An Earth Resource Perspective. Pearson. Harlow.
15. Monteith, J.L., Unsworth, M.H., (2013): Principles of Environmental Physics. Plants, Animals, and the Atmosphere. Fourth Edition. Elsevier. Amsterdam.
16. Maučec M., (1980): Ptuj-Splošni pregled. V: Krajevni leksikon Slovenije. IV. Knjiga. Podravje in Pomurje. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
17. Nakamura, Y., Shigeta, Y., Watarai, Y., (2018): Seasonal Variations of the Urban Heat Island in Kumagaya, Japan, Geographical Review of Japan Series B 91(2): 29–39.
18. Novak, R., Rižnar, K., Čeh, D., Nenad, M., (2023): Analiza mestne občine Ptuj o strateških usmeritvah mestne občine Ptuj do leta 2035. Znanstveno-raziskovalno središče Bistra Ptuj. Ptuj.
19. Oke, T.R., (1990): Boundary Layer Climates, Routledge. London and New York.
20. Oke, T.R., Mills, G., Christen, A., Voogt, J.A., (2017): Urban Climates. Cambridge University Press. Cambridge.
21. Parsons, K., (2014): Human Thermal Environments. CRC Press. New York.
22. Petkovšek, Z., Hočevar, A., (1995): Meteorologija. Osnove on nekatere aplikacija. Biotehniška fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.

23. Pongrácz, R., J. Bartholy, Dezs, Z., (2010): Application of remotely sensed thermal information to urban climatology of Central European cities. *Phys. Chem. Earth*, 35, 95–99.
24. Robine, J., Cheung, S., Le Roy, S., Van Oyen, H., Griffiths, C., Michel, J., Herrmann, François R., (2008): Death toll exceeded 70,000 in Europe during the summer of 2003. *Comptes Rendus Biologies*. 331 (2).
25. Šegota, T., Filipčić, A., (1996): *Klimatologija za geografe. Školska knjiga*. Zagreb.
26. Zhou, B., Lauwaet, D., Hooyberghs, H., DeRidder, K., Kropp, J., Rybski, D., (2016): Assessing Seasonality in the Surface Urban Heat Island of London. *Journal of Applied Meteorology and Climatology*. Vol. 55. p 493-505.
27. Žiberna, I., (1996): *Mestna klima Maribora*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
28. Žiberna, I., (2017): Trendi vodne bilance v severovzhodni Sloveniji v obdobju 1961-2016. V: *Geografije Podravja. Prostori*. Univerzitetna založba. Univerza v Mariboru. Maribor.
29. Žiberna, I., Ivajnsič, D., (2018): Trendi minimalnih temperatur v Mariboru. *Revija za geografijo*. 2019, 14, št. 2. Univerza v Mariboru. Maribor.
30. Žiberna, I., Ivajnsič, D. (2019): Vročinski valovi v Mariboru v obdobju 1961-2018. *Revija za geografijo*. 2018, 13, št. 2. Univerza v Mariboru. Maribor. Žiberna
31. Žiberna, I., Pipenbaher, N., Donša, D., Škornik, S., Kaligarič, M., Kajfež-Bogataj, L., Črepinšek, Z., Grujić, J. V., Ivajnsič, D., (2021): The impact of climate change on urban thermal environment dynamics. *Atmosphere*. 2021, vol. 12, iss. 9, str. 1-15.
32. Žiberna, I., (2024): Površinski mestni toplotni otok v Slovenski Bistrici. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 2024. št.3-4 (v tisku).
33. WMO, (2008): *Guide to Meteorological Instruments and Methods of Observation*. WMO-No. 8.
34. Medmrežje 1: <https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un> (6.11.2024).
35. Medmrežje 2: <https://www.metoffice.gov.uk/learning/learn-about-the-weather/weather-phenomena/case-studies/russian-heatwave> (7.11.2024).
36. Medmrežje 3: <https://gis.stat.si/#> (7.11.2024).
37. Medmrežje 4: <https://earthexplorer.usgs.gov/> (8.9.2024).
38. Medmrežje 5: <https://land.copernicus.eu/en/products/urban-atlas> (20.8.2024).
39. Medmrežje 6: <https://ipi.eprstor.gov.si/jgp/data> (8.9.2024).
40. Medmrežje 7: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C5006S.px> (5.2.2025)

SUMMARY

Urban areas today represent the dominant ecosystem for humanity, as 55% of the world's population lives in cities. Projections show that this share could increase to 68% by the middle of the 21st century. It has been proven that every clustered settlement with over 1000 inhabitants already forms a recognizable heat island. At the beginning of 2024, 56,8% of the population lived in 240 settlements with over 1000 inhabitants in Slovenia. A good half of the population of Slovenia is therefore in one way or another under the influence of higher temperatures due to heating of the air in settlements. The heat load in settlements is also further fueled by positive trends due to global warming. Studying urban ecosystems is therefore important in these circumstances if we want to maintain the quality of the living environment in cities.

The settlement of Ptuj is one of the larger Slovenian settlements in terms of population. With 23872 inhabitants, it ranked 8th among 6039 Slovenian settlements in 2024. The settlement of Ptuj is ranked 59th in terms of area and 11th in terms of population density. It is therefore a settlement that is already large enough for anthropogenic influences on changing the local climate to be reflected in the formation of an urban heat island.

The surface urban heat island in Ptuj is closely related to land use, especially the level of building. In Ptuj, the highest surface temperatures are found on closed, densely built-up areas with an impermeability level of over 80% and on industrial and commercial areas. These areas are east and south of the Pragersko-Ormož railway line in the area where shopping centres and manufacturing and service activities are currently located in the eastern part of Ptuj. Higher temperatures also occur in the area of the

old town centre between Grajski grič and the Drava river, and in the stretch between the General Hospital of dr. Jože Potrč - the Ptuj School Centre - the shopping centre with parking lots along Volkmerjeva cesta. The surface heat island is the largest and most intense in the summer, when smaller heat islands merge into one in the area of trade, service and manufacturing activities in the south-eastern part of Ptuj. The surface urban heat island is more intense in autumn than in spring, and is least developed in winter, which is partly due to the influence of snow cover, which homogenizes the physical properties of the surface (albedo, specific heat, thermal conductivity, etc.).

When planning the future spatial development of Ptuj, more attention will need to be paid to green and water areas in the more densely built-up parts of the city. One solution could be to introduce smaller tree-lined avenues along newly created streets, which would change the energy balance due to transpiration and shading of the surface. It might also be a good idea to consider arranging newly planned parking lots. These could be covered with appropriately shaped paving stones that would allow for the growth of short grass. Of course, this is associated with additional maintenance costs and more difficult plowing in winter. However, it will be necessary to internalize the fact that the expansion of built-up areas in cities, coupled with the global warming trend, increases heat loads in cities, which lowers the quality of the living environment, and at the same time affects vulnerable groups of people (children, elderly residents, patients, socially isolated groups of the population) the most. Changes in local and global climate will have to become a new important element and criterion in spatial planning of settlements.

MODELIRANJE EKOTURISTIČKIH ZONA U MEĐIMURSKOJ ŽUPANIJI PRIMJENOM VIŠEKRITERIJSKIH GIS ANALIZA

MODELING OF ECOTOURIST ZONES IN MEĐIMURJE COUNTY USING MULTI-CRITERIA GIS ANALYSIS

Silvija ŠILJEG

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, 23 000 Zadar
ssiljeg@unizd.hr

Received/Primljeno: 9. 1. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 21. 1. 2025.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 338.48-6:502/504(497.524)

[338.48:711.25] (497.524)

Marica MAMUT

Sveučilište obrane i sigurnosti
»Dr. Franjo Tuđman«
Ilica 256b, 10 000 Zagreb
marica.mamut@sois-ft.hr

SAŽETAK

Razvoj ekoturizma postaje sve značajniji segment suvremenog turističkog tržišta, s naglaskom na održivo korištenje prirodnih i kulturnih resursa. Kao oblik turizma koji kombinira očuvanje okoliša, lokalnu zajednicu i autentična iskustva, ekoturizam pruža priliku za poticanje gospodarskog razvoja u ruralnim područjima, uz istodobno očuvanje njihove ekološke i kulturne baštine. Međutim, kako bi se osiguralo dugoročno održivo planiranje ekoturizma, ključno je precizno identificirati i ocijeniti prostorne zone prikladne za njegov razvoj. Ovaj rad istražuje potencijal razvoja ekoturizma u Međimurskoj županiji koristeći integraciju višekriterijskih GIS analiza (MCDA-GIS) i Analitičkog hijerarhijskog procesa (AHP). Cilj istraživanja bio je izrada modela pogodnosti zemljišta kako bi se identificirale zone s najvećim kapacitetom za održivi razvoj ekoturizma. Model integrira analize kriterija podijeljenih u tri osnovne grupe: 1) topografski kriteriji (nagib, ekspozicija, vidljivost, nadmorska visina), 2) geokolišni kriteriji (reljefni oblici, geološki pokrov, pedološki pokrov, pokrov zemljišta, osjetljiva područja, udaljenost od vodenih područja) i 3) socioekonomski kriteriji (udaljenost od naselja, prometnica, kulturnih sadržaja i negativnih faktora). Težinski koeficijenti za svaki kriterij određeni su primjenom AHP metode, gdje su kriteriji uspoređeni prema njihovoj relativnoj važnosti. Rezultati MCDA-GIS-a, izvedeni metodom ponderirane linearne kombinacije (WLC), integrirani su u jedinstveni model pogodnosti, koji je potom reklasificiran u četiri klase pogodnosti: visoko pogodno (S3), srednje pogodno (S2), nisko pogodno (S1) i nepododno (NS). Prema rezultatima, 21,24% područja klasificirano je kao vrlo pogodno, dok je najveći dio, 37,37 %, označen kao srednje pogodno za razvoj ekoturizma. Rezultati su omogućili identifikaciju prioritetnih zona, pri čemu su područja uz rijeke Dravu i Muru te brežuljkasti dijelovi Gornjeg Međimurja pokazali najveći potencijal. Istraživanje potvrđuje da Međimurska županija, sa svojim bogatim prirodnim i kulturnim resursima, predstavlja pogodno područje za održivi ekoturistički razvoj. Predloženi model pruža znanstvenu osnovu za prostorno planiranje i donošenje odluka, a njegova primjenjivost proteže se i na druga područja sa sličnim geografskim obilježjima.

Ključne riječi: MCDA-GIS, AHP, ekoturizam, Međimurska županija

Keywords: MCDA-GIS, AHP, ecotourism, Međimurje County

UVOD

Sve veća globalna svijest o okolišnim, društvenim i ekonomskim posljedicama konvencionalnog masovnog turizma povećala je potrebu za održivim alternativama u turizmu. Među njima, ekoturizam se ističe kao ključna strategija koja usklađuje gospodarski razvoj s očuvanjem okoliša te potiče kulturnu i ekološku osviještenost. Ekoturizam je najnoviji izraz za održivi oblik turizma usmjeren na očuvana područja kojima je potrebna zaštita od devastiranja, edukacija posjetitelja, kulturno očuvanje uz moguću ekonomsku korist za lokalnu zajednicu¹. Koncept ekoturizma usklađen je s širim ciljevima održivog razvoja, naglašavajući ravnotežu između otpornosti krajolika, zaštite biološke raznolikosti i osnaživanja lokalnog gospodarstva². Otpornost krajolika, definirana kao sposobnost ekosustava da zadrži svoje osnovne strukture i funkcije unatoč antropogenim pritiscima, pruža teorijsku osnovu za redefiniranje strategija korištenja zemljišta. U tom kontekstu, ekoturizam nudi učinkovit način održivog upravljanja prostorom jer stavlja naglasak na očuvanje prirodnih i kulturnih resursa uz podršku razvoju lokalnih zajednica.

Prema Stojanoviću i sur. značaj ekoturizma posebno dolazi do izražaja u zemljama u razvoju, gdje on igra ključnu ulogu u poticanju gospodarskog rasta i inicijativa za očuvanje okoliša. U posljednjih nekoliko desetljeća ekoturizam je globalno postao jedan od najbrže rastućih sektora turističke industrije. Međutim, iako ekoturizam promovira održivost, njegov nagli i neregulirani rast može dovesti do uništenja prirodnih ljepota, narušavanja staništa biljnih i životinjskih vrsta te pogoršanja kvalitete života lokalnog stanovništva. Takvi negativni učinci posebno su izraženi u manje razvijenim područjima, gdje želja za brzim gospodarskim rastom često nadjačava potrebu za očuvanjem prirodnih resursa.

Integracija geografskih informacijskih sustava (GIS) i višekriterijskih analiza (MCDA) pokazala se nezamjenjivom u identificiranju i procjeni potencijalnih zona za ekoturizam³. Ovaj pristup omogućuje prostornu analizu i sintezu geookolišnih, topografskih, socioekonomskih i drugih podataka, postavljanje prioriteta i određivanje težinskih koeficijenata različitih kriterija. Primjena ovih metodologija uspješno je demonstrirana u različitim geografskim kontekstima, gdje su studije uspješno izdvojile pogodna područja za ekoturizam koristeći modele temeljene na ponderiranoj linearnoj kombinaciji i fuzzy logici⁴. Unatoč rastućem broju istraživanja na međunarodnoj razini, relativno je malo pažnje posvećeno integraciji ekoturizma u prostorno-planske okvire u Republici Hrvatskoj. Posebno se Međimurska županija, koja obiluje bogatim prirodnim i kulturnim krajolicima, nameće kao zanimljiv slučaj za primjenu MCDA-GIS metodologije. Ovo istraživanje nastoji popuniti taj nedostatak razradom modela pogodnosti zemljišta prilagođenog specifičnim geografskim i socioekološkim uvjetima Međimurske županije. Integracijom geookolišnih, topografskih i socioekonomskih kriterija, istraživanje identificira prioritetne zone za razvoj ekoturizma te nudi konkretne smjernice lokalnim planerima i donositeljima odluka. Metodologija se temelji na AHP metodi za određivanje relativne važnosti kriterija, pri čemu se validacija provodi izračunom omjera konzistentnosti (CR), čime se osigurava pouzdanost izračuna težinskih koeficijenata. GIS analiza integrira standardizirane podatke u tri glavne skupine kriterija: geookolišni (npr. pokrov zemljišta, geologija), topografski (npr. nagib, ekspozicija) i socioekonomski

¹ ŠILJEG, A. ; CAVRIĆ, B. ; MARIĆ, I. ; ŠILJEG, S. ; BARADA, M. (2019): Land Suitability Zoning for Ecotourism Planning and Development of Dikgatlong Dam, Botswana. *Geographica Panonica* **23** (2); 76-86.

² STOJANOVIĆ, V. ; DEMONJA, D. ; MIJATOV, M. ; DUNJIĆ, J. ; TIŠMA, S. (2022): Konceptija razvoja ekoturizma u UNESCO rezervatima biosfere: Studije slučaja iz Hrvatske i Srbije. *Šumarski list*, VOL 146, NO. 5-6; 243-253.

³ FADAFAN, F. K., SOFFIANIAN, A., POURMANAFI, S., MORGAN, M. (2022): Assessing ecotourism in a mountainous landscape using GIS–MCDA approaches. *Applied Geography* 147.

⁴ GIGOVIĆ, L.; PAMUČAR, D.; LUKIĆ, D.; MARKOVIĆ, S. (2016): GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA model for the evaluation of the sites for ecotourism development: A case study of »Dunavski ključ« region, Serbia. *Land Use Policy*, 58, 348–365.

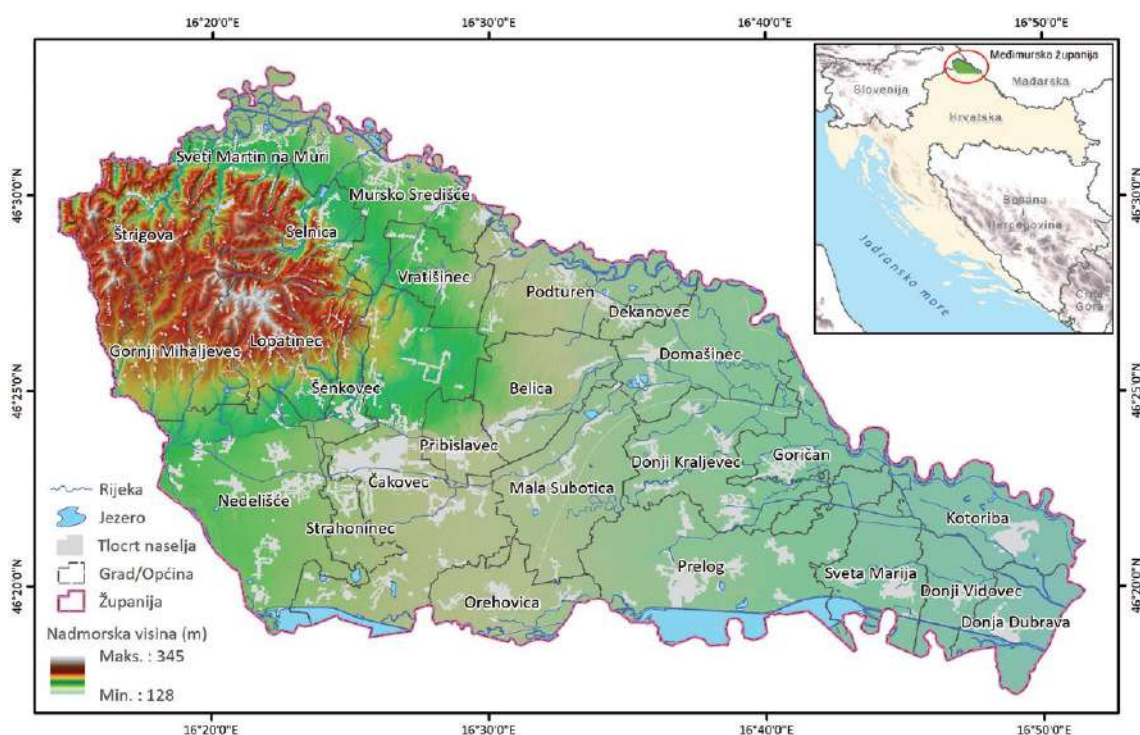
GUERRERO, J. V. R., GOMES, A. De LOLLO, J. A., MOSCHINI, L. E. (2020): Mapping Potential Zones for Ecotourism Ecosystem Services as a Tool to Promote Landscape Resilience and Development in a Brazilian Municipality, *Sustainability* 12(24), 1 -21.

PATHMANANDAKUMAR, V., GOH, H.C., CHENOLI, S.N. (2023): Identifying potential zones for ecotourism development in Batticaloa district of Sri Lanka using the GIS-based AHP spatial analysis, *GeoJ. Tou. Geosi.* 46:252-261.

(npr. blizina kulturnih lokaliteta i infrastrukture). Dobiveni rezultati, klasificirani u četiri kategorije pogodnosti, pružaju prostorni okvir za donošenje odluka, balansirajući ekološku održivost s gospodarskim i društvenim ciljevima.

PODRUČJE ISTRAŽIVANJA

Međimurska županija, smještena na sjeveru Hrvatske, predstavlja jedno od najmanjih, ali gospodarski i prirodno izuzetno bogatih područja države. Smještena između rijeka Drave i Mure, graniči sa Slovenijom na zapadu i Mađarskom na sjeveroistoku (Slika 1). S ukupnom površinom od 729,23 km² i ukupnim brojem stanovnika 105 250 (DZS, 2021.), Međimurska županija predstavlja značajno regionalno središte s bogatom kulturnom baštinom, očuvanim prirodnim krajolikom i razvijenom infrastrukturom. Područje se može podijeliti na dvije osnovne geografske cjeline: a) Gornje Međimurje, koje je blago brežuljkasto područje na zapadu županije, poznato po vinogradima, voćnjacima i malim tradicionalnim selima; b) Donje Međimurje, nizinski dio istočno od Čakovca, obilježen plodnim poljoprivrednim zemljištima i rijekama. Prosječna nadmorska visina županije iznosi oko 150 metara, što ju čini pristupačnom i pogodnom za različite vrste poljoprivredne, rekreativne i turističke aktivnosti. Rijeke Drava i Mura, koje oblikuju granice županije, imaju ključnu ulogu u stvaranju specifičnih hidroloških i ekoloških uvjeta, posebno u očuvanju rijetkih močvarnih staništa. Međimurska županija obiluje prirodnim ljepotama koje su važne za očuvanje bioraznolikosti. Jedan od najvažnijih prirodnih resursa je Regionalni park Mura-Drava, dio UNESCO-ovog prekograničnog rezervata biosfere Mura-Drava-Dunav. Osim prirodnih vrijednosti Međimurje je poznato po svojoj bogatoj kulturnoj baštini, koja uključuje tradicionalnu arhitekturu, narodne običaje i lokalne gastronomske specijalitete. Povijesna središta, poput Čakovca i Preloga, nude brojne znamenitosti, uključujući Stari grad Zrinskih u Čakovcu, koji je simbol povijesti i kulture županije. Tradicionalna ruralna naselja zadržala su svoju autentičnost i pružaju jedinstvenu priliku za razvoj kulturnog turizma. Međimurska županija ima razvijeno gospodarstvo koje se temelji na poljoprivredi, industriji i uslužnim djelatnostima. Poljoprivreda igra važnu ulogu u gospodarstvu, s posebnim naglaskom na vinogradarstvo, voćarstvo i povrtlarstvo. Industrija, iako smještena u urbanim centrima poput Čakovca, Preloga i Murskog Središća prilagođena je održivom razvoju i

Slika 1. Geografski položaj i smještaj Međimurske županije

komplementarna je ruralnom karakteru regije. Razvijena cestovna i željeznička infrastruktura omogućuje dobru povezanost Međimurske županije s ostatkom Hrvatske i susjednim državama, što pridonosi razvoju turizma i privlačenju posjetitelja. Blizina većih urbanih centara poput Varaždina i Zagreba čini Međimurje lako dostupnim domaćim i međunarodnim turistima.

Razvoj turističke ponude Međimurske županije zasniva se na četiri specifična ekosustava: rijeke i jezera, gorice, Čakovec kao kulturno središte Međimurja i središnji ruralni prostor. Kao važne mikro destinacije koje su do sada razvijale određeni vid ekoturizma mogu se izdvojiti Štrigova, Sv. Urban i Železna Gora. Poseban značaj imaju tematske ceste, odnosno Međimurska vinska cesta i gastroceste diljem prostora. Vodeće cikloturističke rute su Pušipelova, Eko-Mura i Međimurska ruta. Iako je u Republici Hrvatskoj dominantan obalni tip turizma, Međimurska županija bilježi porast broja turista od 55 442 (2015.) do 81 924 (2019.)⁵ i takav trend rasta nastavljen je u idućim godinama, pri čemu gotovo podjednako sudjeluju domaći i strani turisti. Time je jasna značajka ove destinacije u poticanju domaćeg turizma kao jednog od strateških ciljeva Republike Hrvatske.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Primjena MCDA-GIS analiza u planiranju ekoturizma relativno je nov pristup koji je postao značajno zastupljen u znanstvenim radovima, posebno od 2015. godine. Primjenom GIS tehnologija, autori poput Četinkaya⁶ te Aliani⁷ izdvojili su prostore prikladne za ekoturizam, dok su Paramati⁸ istraživali učinke emisije CO₂ u kontekstu turističkog razvoja. Paudyal⁹ fokusirao se na ekosustave slivnih područja i njihovu povezanost s GIS analizama. Za procjenu i planiranje ekoturističkih aktivnosti, GIS se pokazao iznimno učinkovitim u kombinaciji s MCDA. Primjerice, Gigović i sur.¹⁰ koristili su MCDA-GIS modele za identifikaciju odgovarajućih područja za razvoj ekoturizma u Srbiji, s naglaskom na smanjenje negativnih utjecaja masovnog turizma. Jeong i sur.¹¹ razvili su operativni GIS model za pomoć u planiranju ekoturizma u Španjolskoj, dok su Bunruamkaew i Murayama¹² primijenili GIS i Analitički hijerarhijski proces (AHP) za procjenu povoljnih područja za održivi turizam Tajlanda, a Šiljeg i sur.¹³ Bocvane. Dodatno, Sturiale i sur.¹⁴ i Sahani¹⁵ implementirali su podatke daljinskih istraži-

⁵ MAVREK, J. (2021): Turistička ponuda Međimurske županije, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«

⁶ ČETINKAYA, C.; KABAK, M.; ERBAS, M.; ÖZCEYLAN, E. (2018): Evaluation of ecotourism sites: A GIS-based multi-criteria decision analysis. *Kybernetes*.

⁷ ALIANI, H.; BABAIEKAFKY, S.; SAFFARI, A.; MONAVARI, S.M. (2017): Land evaluation for ecotourism development—An integrated approach based on FUZZY, WLC, and ANP methods. *Int. J. Environ. Sci. Technol.*, 14.

⁸ PARAMATI, S.R.; ALAM, S.; CHEN, C. (2016): The Effects of Tourism on Economic Growth and CO₂ Emissions: A Comparison between Developed and Developing Economies. *J. Travel Res.*

⁹ PAUDYAL, K.; BARAL, H.; BHANDARI, S.P.; BHANDARI, A.; KEENAN, R.J. (2019): Spatial assessment of the impact of land use and land cover change on supply of ecosystem services in Phewa watershed, Nepal. *Ecosyst. Serv.*, 36, 100895.

¹⁰ GIGOVIĆ, L.; PAMUČAR, D.; LUKIĆ, D.; MARKOVIĆ, S. (2016): GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA model for the evaluation of the sites for ecotourism development: A case study of »Dunavski ključ« region, Serbia. *Land Use Policy*, 58, 348–365.

¹¹ JEONG, J.S., RAMÍREZ-GÓMEZ, Á., (2018): Development of a webgraphic model with fuzzy-decision-making Trial and Evaluation Laboratory/Multi-criteria-Spatial Decision Support System (F-DEMATEL/MC-SD-SS) for sustainable planning and construction of rural housings, *J. Cle. Pro.*, 199:584-592.

¹² BUNRUAMKAEW, K.; MURAYAMA, Y. (2011): Site Suitability Evaluation for Ecotourism Using GIS & AHP: A Case Study of Surat Thani Province, Thailand. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, 21, 269–278.

¹³ ŠILJEG, A.; CAVRIĆ, B.; MARIĆ, I.; ŠILJEG, S.; BARADA, M. (2019): Land Suitability Zoning for Ecotourism Planning and Development of Dikgatlhong Dam, Botswana. *Geographica Panonica* 23 (2); 76-86.

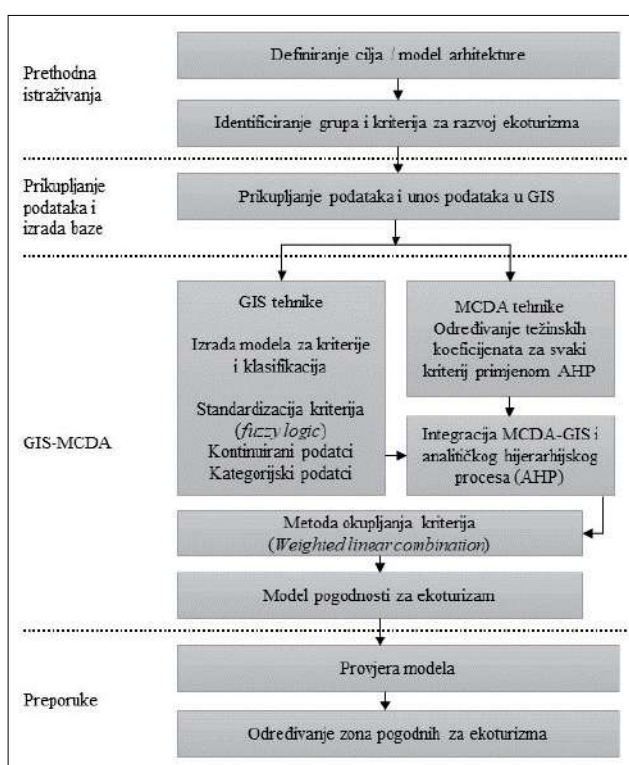
¹⁴ STURIALE, L.; SCUDERI, A.; TIMPANARO, G.; MATARAZZO, B. (2020): Sustainable use and conservation of the environmental resources of the etna park (unesco heritage): Evaluation model supporting sustainable local development strategies. *Sustainability*, 12, 14-53.

¹⁵ SAHANI, N. (2019): Assessment of ecotourism potentiality in GHNP, Himachal Pradesh, India, using remote sensing, GIS. *Asia-Pac. J. Reg. Sci.*, 3.

vanja u AHP modele, uključujući topografske i geokološke kriterije. Studije Nahuelhala i sur.¹⁶ i Thompson i Friess¹⁷ istaknule su važnost ekosustavskih usluga u ekoturizmu, dok su Bocco i sur.¹⁸ naglasili neposredan rizik nedostatka ekološkog planiranja za zemlje u razvoju, koje su suočene s intenzivnim demografskim i okolišnim pritiscima. Kosmus i sur.¹⁹ predložili su uključivanje perspektive usluga ekosustava u procese planiranja kao ključni alat za očuvanje prirodnih resursa i poticanje lokalnog gospodarskog razvoja, što je temelj održivog turizma. Međutim, vrlo malo istraživanja integriralo je turizam i usluge ekosustava u proces planiranja zaštite okoliša u Hrvatskoj. Nedostatak istraživača i donositelja odluka aktivno uključenih u tu temu predstavlja značajan izazov. Posebno je primjetan manjak radova koji primjenjuju GIS analize za identifikaciju potencijalno vrijednih ekoturističkih zona. Razvoj turizma u Međimurskoj županiji može se promatrati kroz teorijske okvire radova Hercega²⁰ te Vukonića i Keče²¹, koji pružaju temelj za razumijevanje turizma u kontekstu održivog razvoja. Ovi autori detaljno razmatraju povezanost turizma i okoliša, što je ključno za oblikovanje strategija razvoja turizma na lokalnoj razini. Problema ekoturizma dotiče se i Strnat²² u svom radu o mogućnosti transformacije Međimurja u destinaciju održivog turizma.

METODOLOŠKI PRISTUP

U ovom istraživanju koristi se integracija GIS-a, višekriterijskih analiza (MCDA) i analitičkog hijerarhijskog procesa (AHP) za procjenu pogodnosti zemljišta za ekoturizam. Metodologija se temelji na znanstveno utemeljenom procesnom modelu koji uključuje šest ključnih koraka: 1) definiranje cilja, 2) određivanje kriterija, 3) prikupljanje i standardizaciju podataka, 4) određivanje težinskih koeficijenata, 5) agregaciju kriterija i 6) validaciju rezultata (Slika 2). Ova integracija omogućava sustavnu i objektivnu analizu složenih prostornih podataka, čime se osigurava pouzdanost rezultata i njihova primjenjivost u prostornom planiranju i upravljanju.

Slika 2. Shematski prikaz faza modeliranja.

¹⁶ NAHUELHUAL, L.; CARMONA, A.; LOZADA, P.; JARAMILLO, A.; AGUAYO, M. (2013): Mapping recreation and ecotourism as a cultural ecosystem service: An application at the local level in Southern Chile. *Appl. Geogr.*, 40, 71–82.

¹⁷ THOMPSON, B.S.; FRIESS, D.A. (2019): Stakeholder preferences for payments for ecosystem services (PES) versus other environmental management approaches for mangrove forests. *J. Environ. Manag.*, 233, 636–648.

¹⁸ BOCCO, G.; MENDOZA, M.; VELAZQUEZ, A. (2001): Remote sensing and GIS-based regional geomorphological mapping—A tool for land use planning in developing countries. *Geomorphology* 2001, 39, 211–219.

¹⁹ KOSMUS, M.; RENNER, I.; ULLRICH, S. (2012): Integração de Serviços Ecossistêmicos ao Planejamento do Desenvolvimento.

²⁰ HERCEG M., (2013): Okoliš i održivi razvoj, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

²¹ VUKONIĆ B., KEČA K., (2001): Turizam i razvoj: Pojam, načela, postupci, Mikrorad, Zagreb.

²² STRNAT, M. (2024): Mogućnosti transformacije Međimurja u destinaciju održivog turizma, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«, Pula.

DEFINIRANJE CILJA I MODELA ARHITEKTURE

Prvi korak uključuje jasno definiranje osnovnog cilja analize prema SMART načelima, što predstavlja temelj za cijeli postupak. Cilj ovog istraživanja bio je identificirati i procijeniti područja pogodna za razvoj ekoturizma u istraživanom području. Osim cilja, u ovom koraku definira se arhitektura modela, koja uključuje identifikaciju grupa kriterija relevantnih za analizu. Ti kriteriji moraju biti znanstveno utemeljeni, praktično primjenjivi i relevantni za lokalni kontekst, što omogućuje prilagodbu analize specifičnostima istraživanog područja.

PRIKUPLJANJE PODATAKA I IZRADA GIS BAZE

Nakon definiranja kriterija²³, prikupljeni su svi potrebni podaci iz različitih izvora, uključujući podatke o korištenju zemljišta i digitalni model terena. Na primjer, digitalni model terena (DTM) korišten je za generiranje slojeva poput nagiba i ekspozicije padina, dok su podaci o pokrovu zemljišta dobiveni fuziranjem karte staništa RH i nadziranom klasifikacijom Sentinel-2 snimaka. Podaci o prometnicama, naseljima i kulturnim sadržajima preuzeti su iz *Open Street Map* (OSM) baze. U cilju osiguravanja točnosti i konzistentnosti analize, svi prikupljeni podaci transformirani su i usklađeni prema jedinstvenim metričkim zahtjevima i mjerilima podataka. Ključni aspekt ovog procesa bio je osiguranje da svi prostorni slojevi budu u istoj prostornoj projekciji, čime je omogućena točna geometrijska usklađenost između različitih skupova podataka. U ovom slučaju, korištena je prostorna projekcija HTRS96/TM (Hrvatski Terestrički Referentni Sustav). Raspon mjerila prikupljenih podataka u procesu modeliranja iznosio je od 1:25000 do 1:300000. S obzirom na različite prostorne rezolucije koje proizlaze iz takvog raspona mjerila, bilo je nužno harmonizirati podatke kako bi se osigurala konzistentnost i kvaliteta izlaznih rezultata modeliranja. Prostorna rezolucija, koja ima značajan utjecaj na preciznost i točnost modela, prilagođena je i usklađena prema Toblerovom²⁴ pravilu (1987, 1988). Prema ovom pravilu, bliži prostorni entiteti imaju veću povezanost od udaljenih, što je u ovome slučaju omogućilo odabir prostorne rezolucije od 15 m kao standarde za sve prikupljene podatke. Ova harmonizacija omogućila je detaljnu analizu prostornih podataka i minimalizirala razlike uzrokovane različitim mjerilima izvornih podataka.

ODREĐIVANJE KRITERIJA

Na temelju analize literature, odabrano je 14 kriterija podijeljenih u tri glavne skupine: topografski (G1), geokolišni (G2) i socioekonomski (G3). Svaki kriterij odabran je prema njegovoj relevantnosti za razvoj ekoturizma, s fokusom na prirodne i društveno-ekonomske uvjete. Primjerice, kriteriji u grupi G1, poput nagiba i ekspozicije, odabrani su zbog njihovog utjecaja na pristupačnost i mikroklimatske uvjete, dok su kriteriji u grupi G3, poput udaljenosti od prometnica i naselja, uključeni kako bi se procijenila pristupačnost i privatnost. Primjerice, digitalni model terena (DTM) korišten je za generiranje topografskih slojeva, dok su podaci o pokrovu zemljišta i ekološkoj mreži NATURA 2000 preuzeti iz nacionalnih baza podataka.

STANDARDIZACIJA KRITERIJA

Kako bi se osigurala usporedivost između kriterija, svi podaci standardizirani su na skali od 0 do 1. Standardizacija je izvedena pomoću *fuzzy* logike, pri čemu su korištene različite funkcije pripadnosti (npr. linearne, sigmoidne i diskretne) (Tablica 1). Za kontinuirane kriterije, poput nagiba i udaljenosti

²³ GUERRERO, J. V. R., GOMES, A. DE LOLLO, J. A., MOSCHINI, L. E., (2020): Mapping Potential Zones for Ecotourism Ecosystem Services as a Tool to Promote Landscape Resilience and Development in a Brazilian Municipality, *Sustainability* 12(24), 1 -21.

²⁴ TOBLER, W. (1987): Measuring Spatial Resolution, *Proceedings, Land Resources Information System Conference*, Beijing, pp. 12-16.

TOBLER, W. (1987): Resolution, Resampling, and A II That, pp. 129-137 of H. Mounsey and R. Tomlinson, eds., *Building Data Bases for Global Science*, London, Taylor and Francis.

Tablica 1. Korišteni podatci i izvori; Fuzzy standardizacija kriterija

Grupa kriterija	Kriterij	Izvedeno iz podatka	Mjerilo podataka	Tip geoproceniranja podataka	Izvor podatka	Fuzzy i funkcija pripadnosti oblika	Kontrolne točke	Konačna korisnička vrijednost
Topografski (G1)	Nagib (K1)	Digitalni model terena (DTM)	1:25000	Analiza površine (<i>Surface analysis</i>)	Državna geodetska uprava Republike Hrvatske	Linearno monoton opadajući	c = 2% d = 50%	0–2% jednako 1, 2–50% između 1 i 0, više od 50% jednako 0
	Ekspozicija (K2)					Sigmoidalno simetrično	a = 22,5° c = 202,5° b = 157,5 d = 337,5°	337,5–22,5 jednako 0, 22,5–157,5 između 0 i 1, 157,5–202,5 jednako 1, 202,5–337,5 između 1 i 0
	Vidljivost (K3)					Linearno monoton rastući	a = 0 b = 10	0–10 između 0 i 1, više od 10 jednako 1
	Nadmoska visina (K4)					Linearno monoton rastući	a = 150 m b = 250 m	0–150 m jednako 0, 150–250 m između 0 i 1, više od 250 m jednako 1
Geokolišni (G2)	Reljefni oblici (K5)							Greben, vrh jednako 1, udolina jednako 0,8, padina (podnožje, stražnja strana) jednako 0,6, sedlo jednako 0,4, kanal jednako 0,2, ravnic jednako 0
	Geološki pokrov (K6)	Osnovna geološka karta RH	1:300000	Reklasifikacija (<i>Reclassify</i>)	Hrvatski geološki institut	Diskretni kategorijski podaci		Kvartarni sedimenti jednako 0,5, klastični ili slabo vezani klastični predkvartarni sedimenti jednako 0,75, klastične ili klastične i karbonatne stijene jednako 1
	Pedološki pokrov (K7)	Osnovna pedološka karta RH			http://pedologija.com.hr/Zem_resursi.html			Eutrično smeđa, izlužena, aluvijalna livadska (semiglej), močvarna glejna jednako 0,9, izlužena na zastavi, pseudoglej, močvarna glejna, koluvij, izlužena tipično na laporu i mekom vapnencu jednako 0,75, močvarna glina, djelomično hidromeliorirana, aluvijalna livadska jednako 0,5, aluvijalna (fluvisol), močvarna glina jednako 0,25
	Namjena / korištenje zemljišta (K8)	Karta staništa RH, Sentinel-2	1:25000		Ministarstvo zaštite okoliša i energetike EU projekt integracije Natura 2000; Sentinel-2			Vodena područja jednako 0, poljoprivreda jednako 0,2, vinogradi i voćnjaci jednako 0,4, oranice jednako 0,6, livade i nisko raslinje jednako 0,8, šume jednako 1
	Osjetljiva područja (K9)	Ekološka mreža NATURA 2000	1:50000					Stanište prvog stupnja jednako 1, drugog stupnja jednako 0,6, trećeg stupnja jednako 0,4, bez zaštite jednako 0,1
	Udaljenost od vodenih površina (K10)	Otvoreni skup prostornih podataka				Linearno monoton opadajući	c = 100m d = 3000m	0–100 m jednako 1, 100–3000 m između 1 and 0, više od 3000 m jednako 0
Socio-ekonomski (G3)	Udaljenost od naselja (K11)	Otvoreni skup prostornih podataka	1:25000	Radijalna udaljenost (<i>Radial Distance</i>)	Geofabrik	Linearno monoton rastući	a = 100 m b = 3000 m	0–100 m jednako 0, 100–3000 m između 0 i 1, više od 3000 m jednako 1
	Udaljenost od prometnica (K12)	Otvoreni skup prostornih podataka					c = 100 m d = 3000 m	0–100 m jednako 1, 300–3000 m između 1 i 0, više od 3000 m jednako 0
	Udaljenost od kulturnih sadržaja (K13)	Geokodiranje i ručna vektorizacija			Geofabrik i različiti Internet izvori	Linearno monoton opadajući	c = 300 m d = 4000 m	0–300 m jednako 1, 300–8000 m između 1 i 0, više od 8000 m jednako 0
	Udaljenost od negativnih faktora (K14)	Geokodiranje i ručna vektorizacija				Linearno monoton rastući	a = 300 m b = 4000 m	0–300 m jednako 0, 300–8000 m između 0 i 1, više od 8000 m jednako 1

a = pripadnost (*membership*) raste iznad 0; b = pripadnost postaje 1; c = pripadnost pada ispod 1; d = pripadnost postaje 0.

od naselja, primijenjene su monotono opadajuće ili rastuće funkcije pripadnosti. Na primjer, manji nagibi (do 2°) smatrani su najpogodnijima i standardizirani s vrijednošću bliskom 1, dok su veći nagibi (>55°) imali vrijednost blisku 0. Diskretne kategorijske vrijednosti korištene su za kriterije poput pokriva zemljišta (LULC), gdje su šume standardizirane kao vrlo pogodne (vrijednost 1), dok su urbana područja standardizirana kao vrlo nepogodna (vrijednost 0). Negativni kriteriji uključili su odlagališta otpada, industrijske zone i tvornice te SEVESO objekte, dok je primjerice kulturni kriterij obuhvatio muzeje, galerije, kulturne centre i turističke zajednice.

DODJELA TEŽINSKIH KOEFICIJENATA

Za određivanje važnosti svakog kriterija u izradi finalnog modela pogodnosti korišten je Analitički hijerarhijski proces (AHP), koji se temelji na usporedbi kriterija u parovima prema njihovoj relativnoj važnosti u kontekstu razvoja ekoturizma. Ova metoda omogućuje preciznu kvantifikaciju subjektivnih procjena kroz strukturirani proces, čime se osigurava pouzdanost i objektivnost težinskih koeficijenata. Težinski koeficijenti definiraju koliko je svaki kriterij važan u ukupnom modelu procjene pogodnosti zemljišta za ekoturizam. Prvi korak u AHP metodi uključuje izradu matrice parnih usporedbi, gdje su kriteriji međusobno uspoređeni prema važnosti koristeći skalu od 1 do 9, prema metodologiji koju je razvio Saaty²⁵. Vrijednosti u matrici određuju se prema sljedećim pravilima: 1: jednak značaj između dva kriterija; 3: umjereno veći značaj jednog kriterija; 5: značajno veći značaj jednog kriterija; 7: vrlo značajno veći značaj jednog kriterija; 9: izuzetno značajno veći značaj jednog kriterija; Recipročne vrijednosti koriste se za obrnutu usporedbu (1/x). Matrica parnih usporedbi ima dimenziju n×n, gdje je n broj kriterija. Za izračun težinskih koeficijenata koristi se normalizacija vlastitog vektora matrice. Proces uključuje sljedeće korake:

- a) Izračunavanje geometrijske sredine svakog retka matrice:

$$GM_i = \left(\prod_{j=1}^n a_{ij} \right)^{1/n}$$

- b) Normalizacija geometrijskih sredina kako bi se dobili težinski koeficijenti:

$$w_i = \frac{GM_i}{\sum_{k=1}^n GM_k}$$

Kako bi se osigurala pouzdanost rezultata, provodi se provjera konzistentnosti pomoću omjera konzistentnosti (CR). CR se izračunava prema formuli:

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

gdje je: CI: indeks konzistentnosti,

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$$

Ovdje je $\lambda_{\max}$ najveća vrijednost matrice, a n broj kriterija. Ako je $CR < 0,10$ matrica se smatra konzistentnom.

²⁵ SAATY, T.L. (1990) How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. European Journal of operational Research, 48, 9-26.

Predlažem dodavanje težinskih kriterija koji su izračunati za svaki definirani kriterij. Može se dodati u formi tablice ili u formi teksta. Težinski koeficijenti značajno utječu na finalni rezultat zbog čega bi bilo dobro da su navedeni. Također, ovdje dodati određene težinske koeficijente grupa kriterija.

AGREGIRANJE KRITERIJA

Nakon dodjele težinskih koeficijenata, svi kriteriji objedinjeni su u jedinstveni model pogodnosti pomoću metode ponderirane linearne kombinacije (*Weighted Linear Combination*, WLC). Vrijednost indeksa pogodnosti za svaku ćeliju rasterske mreže izračunata je prema formuli:

$$S = \sum_{i=1}^n (W_i \cdot X_i)$$

gdje je W_i težinski koeficijent kriterija i , a X_i standardizirana vrijednost kriterija i za promatranu ćeliju. Dobivena karta klasificirana je u četiri razreda pogodnosti: vrlo pogodno, umjereno pogodno, slabo pogodno i nepodno. Svaki sloj pomnožen je pripadajućim težinskim koeficijentom, a rezultati su zbrojeni kako bi se dobio završni model pogodnosti. Proces je izveden u alatu *Raster Calculator* unutar GIS-a, uz primjenu ograničavajućih faktora (npr. vodene površine i urbana područja), koji su u analizu uključeni s binarnim vrijednostima (0 ili 1). Dobiveni model pogodnosti klasificiran je u četiri razreda pomoću Jenksove metode prirodnih prekida (*Natural Breaks*): visoko pogodno, srednje pogodno, nisko pogodno i nepodno. Korištenje četiri klase pogodnosti (S1, S2, S3 i N) umjesto uobičajenih pet pokazuje se boljim rješenjem jer omogućuje jednostavniju i jasniju interpretaciju rezultata, čime se olakšava donošenje odluka. Ovaj pristup smanjuje kompleksnost analize jer manje klase omogućuje izravniju podjelu područja prema njihovoj prikladnosti za određenu svrhu, pri čemu se jasno razlikuju visoko pogodna, umjereno pogodna i marginalno pogodna područja, dok se nepodna područja potpuno isključuju. Na taj način izbjegava se pretjerano fragmentiranje koje bi moglo izazvati konfuziju među korisnicima, osobito u situacijama gdje razlike između dodatnih klase nisu dovoljno značajne da bi opravdale njihovo postojanje. Osim toga, četiri klase pogodnosti praktičnije su za planiranje jer pružaju dovoljan okvir za hijerarhijsku analizu i prioritizaciju resursa, bez unosa dodatne složenosti koju bi uvođenje pete klase moglo izazvati. Jednostavnost ovog pristupa doprinosi i boljoj vizualizaciji rezultata, budući da su karte s četiri klase preglednije, a razlike među kategorijama lakše razumljive. Ovo je osobito važno u znanstvenim istraživanjima i praktičnoj primjeni, gdje rezultati često moraju biti prezentirani široj publici ili različitim dionicima (prema Gigović, 2016).

VALIDACIJA REZULTATA

Završni korak uključivao je validaciju modela pogodnosti kako bi se procijenila njegova točnost. Validacija je provedena usporedbom modela s postojećim ekoturističkim lokalitetima (postojeći ekoturistički lokaliteti kartirani su na terenu) te konzultacijama sa stručnjacima. Model pogodnosti za razvoj ekoturizma vrednovan je korištenjem podataka o lokacijama koje su u Međimurskoj županiji prepoznate kao primjeri dobre prakse u ekoturizmu (njih 9), čime je osigurano da rezultati modela budu utemeljeni na stvarnim i relevantnim primjerima. Za potrebe vrednovanja primijenjena je jednostavna statistička analiza korelacije kojom su uspoređeni rezultati modela s prostornim položajem i karakteristikama odabranih lokacija. Ovaj postupak omogućio je procjenu razine podudarnosti između predviđenih zona pogodnosti i stvarnih primjera, što je ključan korak za potvrdu vjerodostojnosti i praktične primjenjivosti modela. Analiza korelacije na temelju preklapljenih lokacija s modelom pogodnosti utvrdila je da lokacije preklapaju s najpogodnijom zonom 71%.

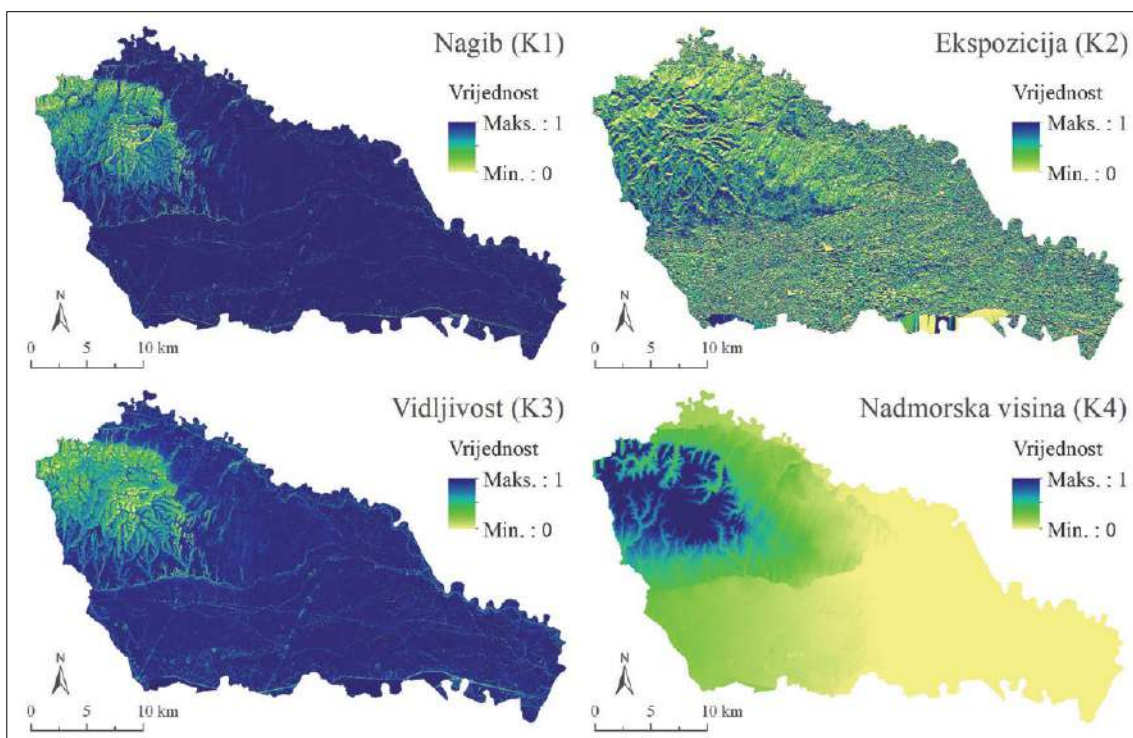
REZULTATI I RASPRAVA

Topografski kriteriji (G1)

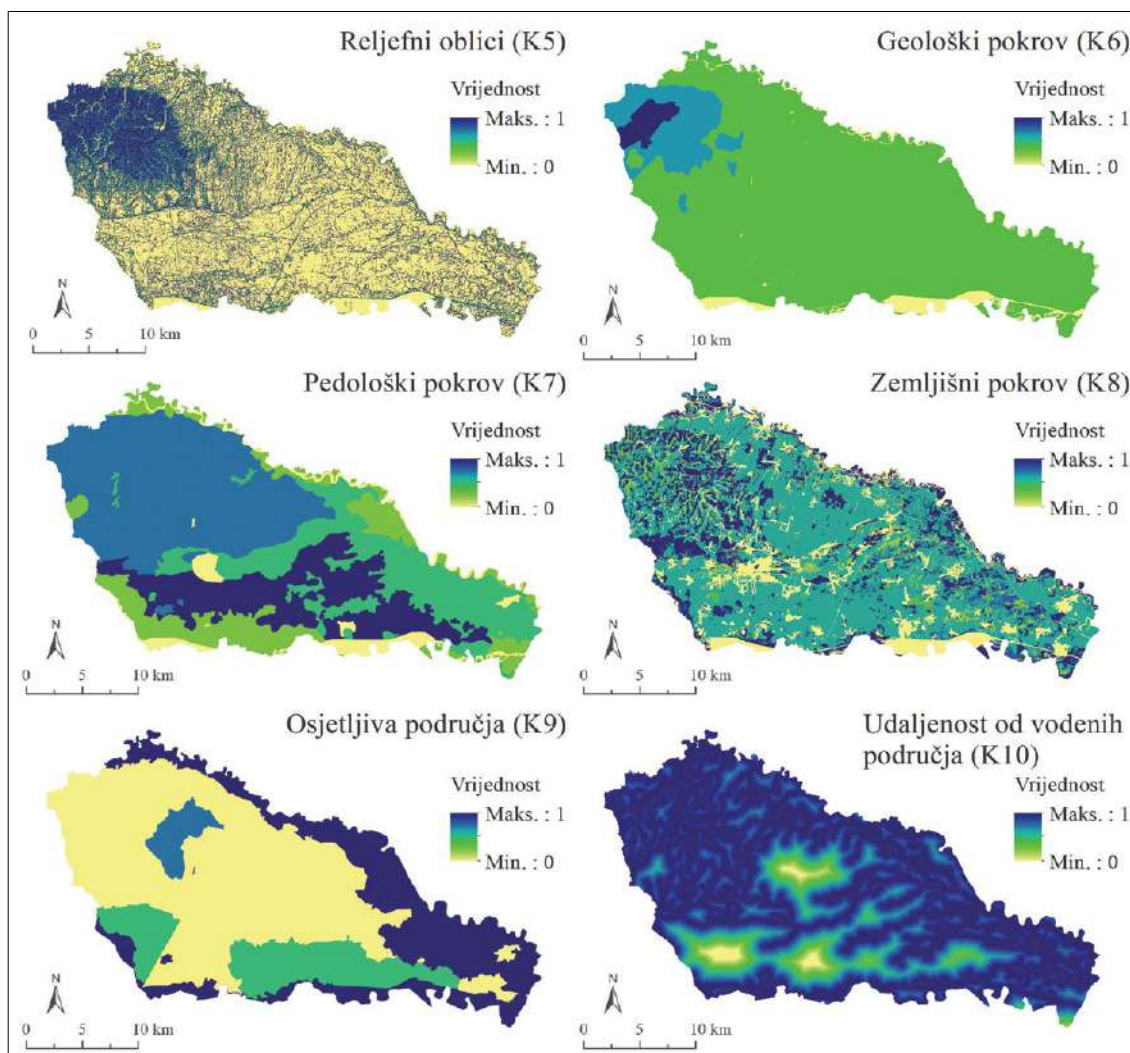
Topografski kriteriji odražavaju fizičke značajke terena koje su ključne za pristupačnost, estetsku vrijednost i sigurnost područja (slika 3). Nagib (K1) ima izravni utjecaj na praktičnu izvedivost turističkih aktivnosti. Ravna ili blago nagnuta područja pogoduju infrastrukturnim razvojnim projektima, dok vrlo strmi tereni predstavljaju izazov u pogledu sigurnosti i dostupnosti. Ekspozicija (K2) se odnosi na orijentaciju terena u odnosu na sunčevu svjetlost, što ima ključnu ulogu u stvaranju mikroklimatskih uvjeta. Na primjer, južne ekspozicije često imaju veću insolaciju, što ih čini pogodnijima za određene turističke aktivnosti, dok sjeverne ekspozicije mogu biti atraktivne za specifične vrste vegetacije i faune. Vidljivost (K3) kao kriterij procjenjuje vizualnu privlačnost krajolika, pri čemu su vidikovci i panoramski pogledi ključni za ekoturističke aktivnosti. Nadmorska visina (K4) također igra važnu ulogu, s obzirom na to da određeni visinski rasponi nude jedinstvene klimatske i ekološke karakteristike.

Geokolišni kriteriji (G2)

Geokolišni kriteriji usmjereni su na prirodne i okolišne značajke koje osiguravaju održivost ekoturizma (slika 4). Reljefni oblici (K5) doprinose ocjeni terena s obzirom na njegovu geomorfološku složenost, što se odražava u kategorizaciji diskretnih vrijednosti. Geološki pokrov (K6) i pedološki pokrov (K7) procjenjuju se prema vrsti stijena i tla. Na primjer, tla s visokom plodnošću i stabilnošću, poput eutrično smeđih, pogoduju vegetacijskom rastu i ekološkoj ravnoteži, čime se olakšava održivi razvoj turističkih aktivnosti. Namjena ili korištenje zemljišta (K8) ključan je faktor u analizi ekoturizma, jer različiti tipovi zemljišta (npr. šume, poljoprivredne površine, urbana područja) imaju različite razine pogodnosti. Prirodna područja i šume preferiraju se zbog njihove estetske i ekološke vrijednosti, dok urbani i industrijski prostori imaju nižu atraktivnost. Osjetljiva područja (K9), poput zaštićenih zona i Natura 2000 mreže, identificiraju ključna područja bioraznolikosti koja su od strateške važnosti za očuvanje prirodnih resursa. Blizina vodenih površina (K10) igra ključnu ulogu u ekoturizmu jer vodeni elementi, poput rijeka i jezera, značajno doprinose estetskoj vrijednosti i bioraznolikosti.

Slika 3. Standardizirani topografski kriteriji

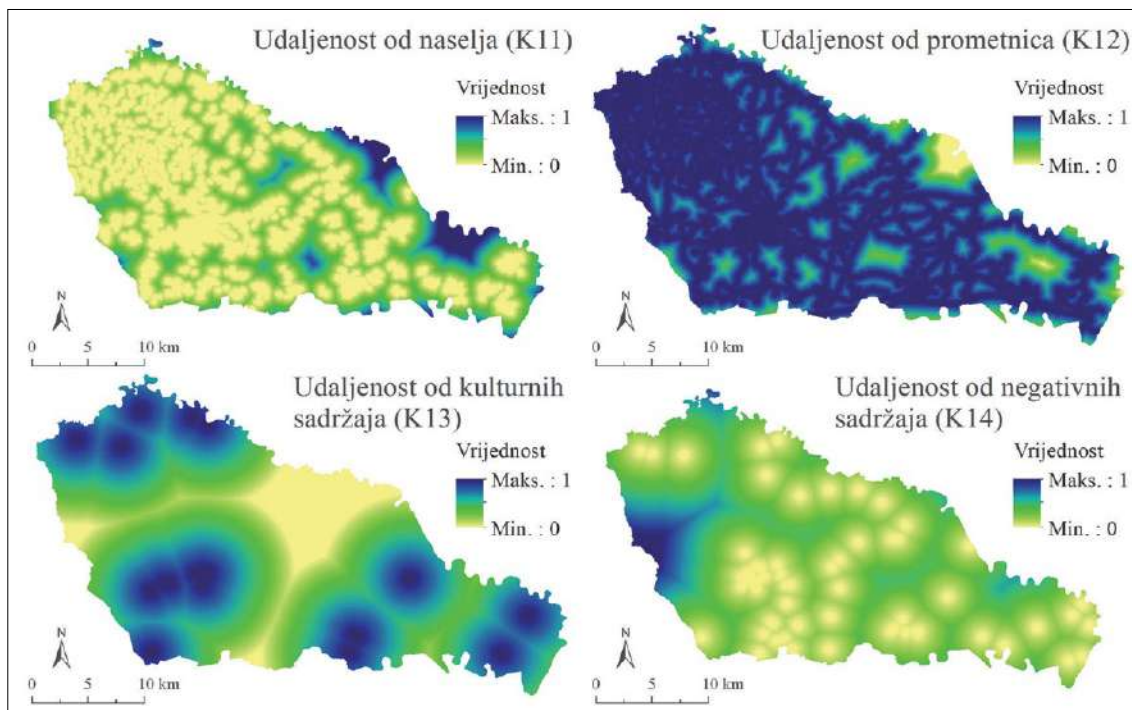

Slika 4. Standardizirani geokolišni kriteriji

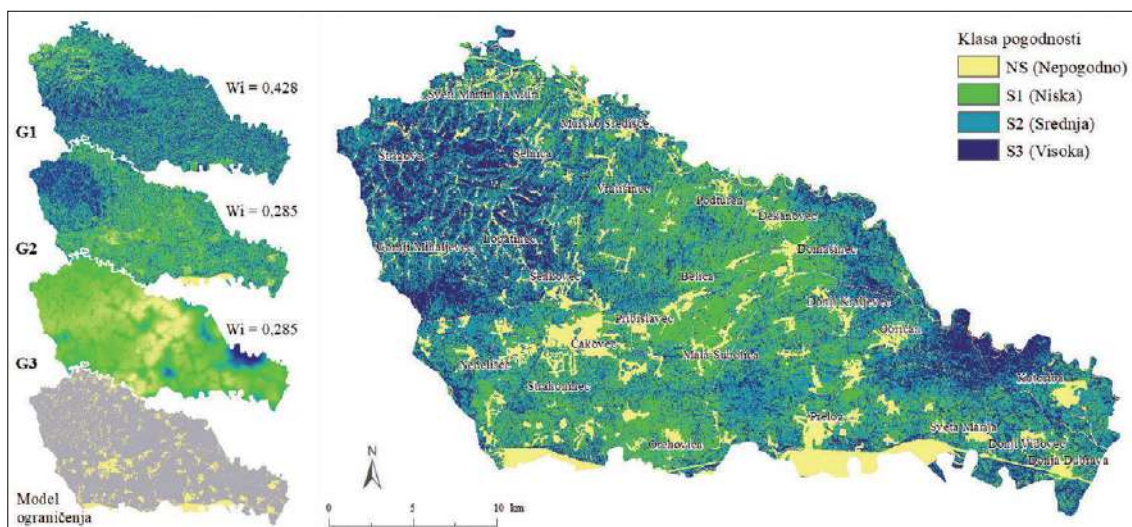
Socio-ekonomski kriteriji (G3)

Socio-ekonomski kriteriji odražavaju ljudske i infrastrukturne čimbenike koji omogućuju dostupnost i atraktivnost područja (Slika 5). Udaljenost od naselja (K11) procjenjuje se kako bi se osigurala ravnoteža između dostupnosti i očuvanja prirodnog okoliša. Udaljenost od prometnica (K12) također je ključna za pristupačnost, jer kvalitetna prometna infrastruktura omogućava jednostavan dolazak i smanjuje troškove razvoja turističkih objekata. Udaljenost od kulturnih sadržaja (K13) prepoznaje važnost povijesnih i kulturnih lokaliteta kao ključnih atrakcija za turiste. Konačno, udaljenost od negativnih faktora (K14) osigurava da se turističke aktivnosti odvijaju daleko od industrijskih i zagađenih zona.

Kao konačni rezultat MCDA-GIS analize generiran je model pogodnosti ekoturizma u Međimurskoj županiji, koji je podijeljen u 4 zone (Slika 6). Najveći težinski koeficijent imala je grupa kriterija topografski kriteriji (0,428) jer su ovi kriteriji najbrojniji, zatim G2 i G3 s vrijednosti 0,285. Zone pogodnosti prikazane na razini općina (Tablica 2). Pripadnost zoni pogodnosti za ekoturizam predstavlja osnovu za definiranje vrste ekoturističkih aktivnosti. Analizom dobivenih rezultata mogu se detaljnije sagledati ekoturistički potencijali regije te pružiti smjernice za lokalne akcije kako bi se omogućila njihova potpuna valorizacija. Međimurska županija ima najveći dio površine klasificiran u kategorije »Srednje pogodno« (37,38%) i »Nisko pogodno« (27,92%) (Slika 7). To ukazuje na umjeren potencijal za razvoj turizma uz odgovarajuća ulaganja. Kategorija »Visoko pogodno« (21,24%) predstavlja strateške loka-

Slika 5. Standardizirani socioekonomski kriteriji

Slika 6. Agregirani završni model pogodnosti zemljišta Medimurske županije

cije za trenutnu implementaciju ekoturističkih projekata. Istovremeno, područja u kategoriji »Nepogodno« (13,46%) zahtijevaju promišljeno upravljanje i mogu služiti kao tampon zone ili se koristiti za druge namjene.

Visoko pogodno područje (S3)

Ova klasa predstavlja područja s najvećim potencijalom za razvoj ekoturizma. Karakteriziraju ju očuvani prirodni resursi (šume, zaštićena područja, rijeke), povoljna topografija (brežuljkasti krajobrazi) i dobra dostupnost ključnim turističkim točkama. Ova područja su udaljena od urbanih središta, što omogućuje privatnost i mir za ekoturiste. Ova područja treba prioritarno razvijati kao ključne turističke

Tablica 2. Zone pogodnosti po općinama Međimurske županije

Općina	Nepogodno		Nisko pogodno		Srednje pogodno		Visoko pogodno		Površina općine (km²)
	Površina (km²)	Postotak (%)	Površina (km²)	Postotak (%)	Površina (km²)	Postotak (%)	Površina (km²)	Postotak (%)	
Belica	2,21	7,98	16,32	58,90	7,37	26,60	1,81	6,53	27,71
Čakovec	16,96	22,06	25,76	33,50	26,02	33,84	8,15	10,60	76,89
Dekanovec	0,63	10,45	2,71	44,94	1,84	30,51	0,85	14,10	6,03
Domašinec	2,86	8,13	13,07	37,13	12,70	36,08	6,57	18,66	35,20
Donja Dubrava	2,43	12,84	4,98	26,32	7,52	39,75	3,99	21,09	18,92
Donji Kraljevec	4,35	11,99	13,29	36,64	13,34	36,78	5,29	14,59	36,27
Donji Vidovec	1,22	8,84	3,07	22,25	6,39	46,30	3,12	22,61	13,80
Goričan	2,69	12,48	3,61	16,75	8,99	41,72	6,26	29,05	21,55
Gornji Mihaljevec	2,07	6,53	1,81	5,71	14,35	45,24	13,49	42,53	31,72
Kotoriba	3,19	12,17	2,98	11,37	9,50	36,25	10,54	40,21	26,21
Lopatinec	3,38	11,21	1,54	5,11	13,19	43,76	12,03	39,91	30,14
Mala Subotica	3,34	9,11	17,81	48,56	12,26	33,42	3,27	8,91	36,68
Mursko Središće	4,90	14,71	8,69	26,10	13,31	39,97	6,40	19,22	33,30
Nedelišće	8,39	14,36	14,27	24,42	24,19	41,40	11,58	19,82	58,43
Orehovica	2,62	12,19	12,10	56,31	5,33	24,80	1,44	6,70	21,49
Podturen	3,58	11,85	14,93	49,40	9,06	29,98	2,65	8,77	30,22
Prelog	14,99	23,65	15,25	24,06	23,18	36,57	9,97	15,73	63,39
Pribislavec	1,46	13,14	4,53	40,77	3,86	34,74	1,26	11,34	11,11
Selnica	2,51	10,08	2,31	9,28	10,57	42,45	9,51	38,19	24,90
Strahoninec	1,14	13,67	3,90	46,76	2,72	32,61	0,58	6,95	8,34
Sveta Marija	3,86	16,78	5,43	23,61	8,38	36,43	5,33	23,17	23,00
Sveti Martin na Muri	3,20	12,83	3,90	15,63	9,99	40,04	7,86	31,50	24,95
Šenkovec	1,70	18,85	1,45	16,08	3,68	40,80	2,19	24,28	9,02
Štrigova	2,50	6,54	1,63	4,26	16,57	43,32	17,55	45,88	38,25
Vratišinec	1,29	7,91	6,74	41,32	6,24	38,26	2,04	12,51	16,31

destinacije. Općine s najviše visoko pogodnih površina su: Štrigova (17,55 km²), što ju čini najpogodnijom općinom za ekoturizam zahvaljujući brežuljkastom terenu, vinogradima i očuvanom okolišu; Gornji Mihaljevec (13,49 km²), s naglaskom na prirodni potencijal i tradicionalni ruralni karakter i Kotoriba (10,54 km²), s velikim potencijalom za razvoj uz rijeku Dravu.

Srednje pogodno područje (S2)

Srednje pogodne zone imaju dobar potencijal za razvoj ekoturizma, ali s određenim ograničenjima poput manje atraktivne topografije ili manjih prirodnih resursa. Ova područja često se nalaze uz granice vrlo pogodnih zona i mogu podržati turističke aktivnosti uz odgovarajuću infrastrukturu. Ova područja često imaju prirodne ili kulturne resurse koji nisu u potpunosti iskorišteni. Općine s najviše srednje pogodnih površina su: Čakovec (26,02 km²), što pokazuje značajan potencijal u rubnim dijelovima općine; Nedelišće (24,19 km²), što čini ovu općinu jednom od najvažnijih za budući razvoj turizma u županiji i Prelog (23,18 km²), s kombinacijom prirodnih i kulturnih vrijednosti uz rijeku Dravu.

Nisko pogodno područje (S1)

Nisko pogodne zone uključuju prostore s ograničenim potencijalom za ekoturizam, uglavnom zbog intenzivne poljoprivredne aktivnosti ili veće udaljenosti od prirodnih resursa i kulturnih lokaliteta. Ova područja zahtijevaju značajna ulaganja u infrastrukturu kako bi bila privlačnija za ekoturiste. Općine s

najviše nisko pogodnih površina su: Čakovec: 25,76 km², zbog okolnih poljoprivrednih područja koja su u međuzoni između nepogodnih i potencijalno boljih klasa; Mala Subotica 17,81 km² nisko pogodnih površina, što čini značajan dio ove općine i Nedelišće (14,27 km²), s potencijalom za unapređenje u turističku svrhu.

Nepogodno područje (NS)

Ova klasa uključuje područja s najmanjim potencijalom za razvoj ekoturizma. Razlozi uključuju intenzivnu urbanizaciju, industrijsku aktivnost ili nepovoljne ekološke uvjete. Ova područja nisu pogodna za značajniji razvoj ekoturističkih aktivnosti. Općine s najviše nepogodnih površina su: Čakovec (16,96 km²) zbog nepogodnih površina urbane dominacije i industrijalizacije; Prelog 14,99 km² nepogodnih površina, što se pripisuje poljoprivrednim aktivnostima i manjku prirodnih atrakcija; Nedelišće 8,39 km² nepogodnih površina, s urbanim i gospodarskim zonama koje dominiraju prostorom.

Slika 7. Distribucija klasa pogodnosti modela ekoturizma za Međimursku županiju

Rezultati na razini županije identificirali su potencijalne zone za promicanje ekoturizma na određenim područjima uz izračun relativnih pokazatelja (sl. 7), pokazujući da je više od pola županijskog ekosustava (58,61%) u kategoriji vrlo pogodnog ili srednje pogodnog prostora za razvoj ekoturizma. Ovako pogodan rezultat proizlazi iz očuvanosti šumskih i fluvijalnih ekosustava, zaštićenih prirodnih područja, atraktivnih brežuljkastih krajolika i dobre prometne povezanosti koji potencijalno razvijaju ekoturistički interes.

ZAKLJUČAK

Primjenom integracije višekriterijskih GIS analiza (MCDA-GIS) i Analitičkog hijerarhijskog procesa (AHP) na području Međimurske županije izdvojene su zone pogodnosti za razvoj ekoturizma, uzimajući u obzir topografske, geokolišne i socioekonomske kriterije.

Dobiveni rezultati ukazali su na potencijalno umjerenu mogućnost razvoja ekoturizma budući da je 21,24% područja županije klasificirano kao visoko pogodno, a čak 37,37% srednje pogodno za razvoj ekoturizma, što znači da pogodnost Međimurske županije za razvoj ekoturizma potencijalno raste do 58,61%. Ovim istraživanjem prikazana je prostorna različitost pogodnosti i potencijala za održivi razvoj ekoturizma na razini općina županije. Takav potencijal odraz je sve pozitivnijeg odnosa ekoturističkih aktivnosti u pojedinim općinama, korištenih kriterija i definiranih težinskih koeficijenata i specifičnosti prostora koji je proučavan. Razvijanje svijesti o važnosti održivog razvoja i predstavljanje važnosti očuvanja ekosustava nužno je predstaviti planerima i lokalnim upravama kako bi strategija održivog planiranja i upravljanja zemljištem jačala ekološku otpornost krajolika.

Imajući na umu da je nemoguće provoditi nagle prijelaze u trenutnom gospodarskom razvoju (usmjerene na upravljanje ekosustavima), potrebno je napomenuti da otpornost koju promiče ekoturizam djeluje i u društvenoj sferi, uz valorizaciju i uključivanje lokalnih zajednica u proces planiranja korištenja prostora. Na područjima s najvećim potencijalom za razvoj ekoturizma preporuka je izraditi studije o vrednovanju elemenata ekosustava pomoću kartografskih prikaza u većem mjerilu, koji omogućavaju detaljniji proces planiranja lokalnog teritorija.

Integracija geokološke karte uz primjenu GIS-a i višekriterijske analize (Fuzzy-AHP) dokazano je pogodna metoda za primjereno planiranje razvoja ekoturističkih aktivnosti u određenom ekosustavu. Naime, takva metodološka integracija omogućava objedinjen vjeran prikaz krajobraznih elemenata, uz prostornu demonstraciju potencijala i ograničenja općine. Iz perspektive urbanističkog/ekološkog planiranja u Međimurskoj županiji nakon ove analize preporuka je da tematska karta potencijalnih ekoturističkih zona bude dio dokumentacije prostornog plana pojedinih općina Međimurske županije što bi usmjerilo i osiguralo njihov razvoj po načelima održivosti. Važno je naglasiti da su za područja s najvećim potencijalom potrebne detaljnije analize i studije koje bi omogućile konkretnije aktivnosti u vezi s održivim prostornim planiranjem općina Međimurske županije. Provedenom analizom i modeliranjem identificirane su prioritetne zone Međimurske županije, pri čemu su područja uz rijeke Dravu i Muru te brežuljkasti dijelovi Gornjeg Međimurja pokazali najveći potencijal.

Ovo istraživanje ne samo da unapređuje teorijsko i metodološko razumijevanje potencijala ekoturizma već pruža i repliciran model koji se može primijeniti na regije sa sličnim geografskim i ekološkim obilježjima. Spajajući znanja iz znanosti o okolišu i prostornog planiranja, studija naglašava ulogu ekoturizma kao alata za održivi razvoj i otpornost krajolika. I na kraju, budući da se ova metodologija modeliranja ekosustava za ekoturizam pokazala učinkovita za planiranje okoliša moguće ju je primijeniti i na druga područja čime bi se potaknule i druge lokalne zajednice ili veće regije da procijene svoj potencijal za razvoj ekoturizma i uključe moguće predispozicije u svoje procese planiranja.

SUMMARY

The development of ecotourism is becoming an increasingly important segment of the modern tourist market, with an emphasis on the sustainable use of natural and cultural resources. As a form of tourism that combines environmental protection, local communities and authentic experiences, ecotourism provides an opportunity to stimulate economic development in rural areas, while at the same time preserving their ecological and cultural heritage. However, in order to ensure the long-term sustainable planning of ecotourism, it is crucial to precisely identify and evaluate the spatial zones suitable for its development. This paper investigates the potential of ecotourism development in Međimurje County by integrating multi-criteria GIS analysis (MCDA-GIS) and Analytical Hierarchy Process (AHP). The goal of the research was to create a land suitability model in order to identify the zones with the greatest capacity for sustainable ecotourism development. The model integrates analyses of criteria divided into three basic groups: 1) topographic criteria (slope, exposure, visibility, altitude), 2) geoecological criteria (relief forms, geological cover, pedological cover, land cover, sensitive areas, distance from water areas) and 3) socioeconomic criteria (distance from the settlements, roads, cultural facilities and negative factors). Weighting coefficients for each specific criterion are determined using the AHP method, where the criteria are compared according to their relative importance. The results of multi-criteria GIS analyses, performed using the weighted linear combination (WLC) method, were integrated into a unique suitability model, which was then reclassified into four classes of suitability: highly suitable (S3), medium suitable (S2), low suitable (S1) and unsuitable (NS). According to the results, 21.24% of the area was classified as very suitable, while the largest part, 37.37%, was marked as moderately suitable for the development of ecotourism. The obtained results enabled the identification of priority zones, whereby the areas along the Drava and Mura rivers and the hilly parts of Gornje Međimurje showed the greatest potential. The research confirms that Međimurje County, with its rich natural and cultural resources, represents an ideal area for sustainable ecotourism development. The proposed model provides a scientific basis for spatial planning and decision-making, and its applicability extends to other areas with similar geographic characteristics.

LITERATURA

1. ALIANI, H.; BABAIEKAFAY, S.; SAFFARI, A.; MONAVARI, S.M. (2017): Land evaluation for ecotourism development—An integrated approach based on FUZZY, WLC, and ANP methods. *Int. J. Environ. Sci. Technol.*, 14.
2. BOCCO, G.; MENDOZA, M.; VELAZQUEZ, A. (2001): Remote sensing and GIS-based regional geomorphological mapping—A tool for land use planning in developing countries. *Geomorphology*, 39, 211–219.
3. BUNRUAMKAEW, K.; MURAYAMA, Y. (2011): Site Suitability Evaluation for Ecotourism Using GIS & AHP: A Case Study of Surat Thani Province, Thailand. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, 21, 269–278.
4. DOE, B., AMOAKO, C., AND ADAMTEY, R., (2022): Spatial expansion and patterns of land use/land cover changes around Accra, Ghana—Emerging insights from Awutu Senya East Municipal Area. *Land Use Policy*, 112, pp.
5. ÇETINKAYA, C.; KABAK, M.; ERBAS, M.; ÖZCEYLAN, E. (2018): Evaluation of ecotourism sites: A GIS-based multi-criteria decision analysis. *Kybernetes*.
6. FADAFAN, F. K., SOFFIANIAN, A., POURMANAFI, S., MORGAN, M. (2022): Assessing ecotourism in a mountainous landscape using GIS–MCDA approaches. *Applied Geography* 147.

7. GIGOVIC', L.; PAMUC'AR, D.; LUKIC', D.; MARKOVIC', S. (2016): GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA model for the evaluation of the sites for ecotourism development: A case study of »Dunavski ključ« region, Serbia. *Land Use Policy*, 58, 348–365.
8. GUERRERO, J. V. R., GOMES, A. DE LOLLO, J. A., MOSCHINI, L. E., (2020): Mapping Potential Zones for Ecotourism Ecosystem Services as a Tool to Promote Landscape Resilience and Development in a Brazilian Municipality, *Sustainability* 12(24), 1 -21.
9. HERCEG M., (2013): *Okoliš i održivi razvoj*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
10. JEONG, J.S.; GARCÍA-MORUNO, L.; HERNÁNDEZ-BLANCO, J.; JARAÍZ-CABANILLAS, F.J.; (2014): An operational method to supporting siting decisions for sustainable rural second home planning in ecotourism sites. *Land Use Policy*, 41, 550–560.
11. KOSMUS, M.; RENNER, I.; ULLRICH, S.; (2012): *Integração de Serviços Ecosistêmicos ao Planejamento do Desenvolvimento*.
12. MAVREK, J. (2021): Turistička ponuda Međimurske županije, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli Fakultet ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«.
13. NAHUELHUAL, L.; CARMONA, A.; LOZADA, P.; JARAMILLO, A.; AGUAYO, M. (2013): Mapping recreation and ecotourism as a cultural ecosystem service: An application at the local level in Southern Chile. *Appl. Geogr.*, 40, 71–82.
14. PARAMATI, S.R.; ALAM, S.; CHEN, C.; (2016): *The Effects of Tourism on Economic Growth and CO₂ Emissions: A Comparison between Developed and Developing Economies*. J. Travel Res..
15. PATHMANANDAKUMAR, V.; GOH, H.C.; CHENOLI, S.N.; (2023): Identifying potential zones for ecotourism development in Batticaloa district of Sri Lanka using the GIS-based AHP spatial analysis, *GeoJ. Tou. Geosi.*, 46:252-261.
16. PAUDYAL, K.; BARAL, H.; BHANDARI, S.P.; BHANDARI, A.; KEENAN, R.J. (2019): Spatial assessment of the impact of land use and land cover change on supply of ecosystem services in Phewa watershed, Nepal. *Ecosyst. Serv.*, 36.
17. SAATY, T.L. (1990): How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research*, 48, 9-26.
18. SAHANI, N. (2019): Assessment of ecotourism potentiality in GHNP, Himachal Pradesh, India, using remote sensing, GIS. *Asia-Pac. J. Reg. Sci.* 3.
19. STOJANOVIĆ, V.; DEMONJA, D.; MIJATOV, M.; DUNJIĆ, J.; IŠMA, S.; (2022): Konceptija razvoja ekoturizma u UNESCO rezervatima biosfere: Studije slučaja iz Hrvatske i Srbije. *Šumarski list*, vol. 146 No. 5-6, 243-253.
20. STRNAT, M. (2024): Mogućnosti transformacije Međimurja u destinaciju održivog turizma, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«, Pula.
21. STURIALE, L.; SCUDERI, A.; TIMPANARO, G.; MATARAZZO, B. (2020): Sustainable use and conservation of the environmental resources of the etna park (unesco heritage): Evaluation model supporting sustainable local development strategies. *Sustainability*, 12, 14-53.
22. ŠILJEG, A.; CAVRIĆ, B.; MARIĆ, I.; ŠILJEG, S.; BARADA, M. (2019): Land Suitability Zoning for Ecotourism Planning and Development of Dikgatlong Dam, Botswana. *Geographica Panonica* 23 (2); 76-86.
23. THOMPSON, B.S.; FRIESS, D.A. (2019): Stakeholder preferences for payments for ecosystem services (PES) versus other environmental management approaches for mangrove forests. *J. Environ. Manag.*, 233, 636–648.
24. TOBLER, W. (1987): Measuring Spatial Resolution, *Proceedings, Land Resources Information Systems Conference*, Beijing, pp. 12-16.
25. TOBLER, W. (1988): Resolution, Resampling, AND All That, pp.129-137 of H. Mounsey and R. Tomlinson, eds., *Building Data Bases for Global Science*, London, Taylor and Francis.
26. VUKONIĆ B., KEČA K., (2001): *Turizam i razvoj: Pojam, načela, postupci*, Mikrorad, Zagreb..

TVORNIČKE NOVINE U VARAŽDINU: FENOMEN SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA KAO IDEOLOŠKI I INFORMATIVNI ALAT (1945. – 1990.)

FACTORY NEWSPAPERS IN VARAŽDIN: THE PHENOMENON OF SOCIALIST SELF-MANAGEMENT AS AN IDEOLOGICAL AND INFORMATIONAL TOOL (1945–1990)

Jelena BLAŽI

Sveučilište Sjever,

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

jebrazi@unin.hr

Received/Primljeno: 1. 6. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 11. 6. 2025.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 070(497.523Varaždin)"1945/1990"

[316.323.7:070.23](497.523Varaždin)

"1945/1990"

SAŽETAK

Tvorničke novine u Varaždinu tijekom socijalističkog razdoblja (1945. – 1990.) predstavljale su ključni medij za informiranje, ideološku edukaciju i kulturno oblikovanje radničke klase. Kao dio šireg fenomena radničkog novinarstva, nastale su u specifičnom političkom i ekonomskom kontekstu jugoslavenskog socijalizma. U političkom i ideološkom okviru, tvorničke novine bile su alat za oblikovanje svijesti radnika u skladu s načelima socijalističkog samoupravljanja. Podržavale su politiku Saveza komunista Jugoslavije, promicale radničku participaciju i kolektivizam te su bile podvrgnute uredničkoj kontroli kako bi ostale usklađene s dominantnim ideološkim smjernicama. Ekonomski kontekst omogućio je njihovo financiranje kroz poduzeća, posebno u industrijama poput tekstilne i metalske, koja su imala resurse za izdavanje glasila. Distribucija novina bila je subvencionirana ili besplatna, a njihova svrha bila je jačanje radničkog identiteta i povezanosti s poduzećem. Informativno-komunikacijska funkcija očitovala se kroz izvještavanje o proizvodnim rezultatima, tehnološkim inovacijama i uspjesima poduzeća, dok su kulturno-edukativni aspekti uključivali promoviranje sportskih i kulturnih aktivnosti, stručno usavršavanje te humoristične i literarne rubrike. Radnici su aktivno sudjelovali u kreiranju sadržaja, čime se jačao osjećaj pripadnosti kolektivu. Novine su bile forum za izražavanje mišljenja, kritike i prijedloga za poboljšanje radnih uvjeta. Njihova uloga bila je višestruka: informativna, edukativna i ideološka, što ih čini važnim dokumentima industrijske i radničke povijesti socijalističkog razdoblja. U radu se bavimo navedenim fenomenom u okviru Varaždina te obrađujemo koje tvorničke novine su izlazile u tom razdoblju na tom području, koji ljudi su bili glavni i odgovorni urednici, kako su novine izgledale, te koje rubrike su bile karakteristične i prepoznatljive u pojedinim novinama.

Ključne riječi: Varaždin, Tvorničke novine, Novinarstvo, Povijest

Keywords: Varaždin, Factory newspapers, Journalism, History

UVOD

Tvorničke novine, iako često marginalizirane u historiografiji medija i kulture, predstavljaju iznimno vrijedan izvor za razumijevanje svakodnevne socijalističkog radništva, kao i načina na koji su političke ideje, proizvodne logike i kulturni obrasci cirkulirali unutar jugoslavenskog samoupravnog sustava. Kao specifična forma radničkog glasila, one su istovremeno bile instrument ideološke edukacije, kanal unutar-kolektivne komunikacije i prostor oblikovanja kolektivnog identiteta. U kontekstu socijalističke Jugoslavije, novine koje su izdavale radne organizacije bile su produžetak šireg medijskog

sustava u kojemu je partija posredovala između »radne klase« i javne sfere, ali i mjesto u kojem su se lokalni problemi, svakodnevne napetosti i male pobjede radničkog kolektiva bilježile i tumačile. Uređivali su ih često i sami radnici, uz prisustvo partijskih struktura, a tvorničke su novine bile istodobno »odozgo« i »odozdo« – upisane u službeni diskurs, ali i otvorene za participaciju, improvizaciju i lokalne specifičnosti.

Cilj ovog rada je analizirati ulogu tvorničkih novina u Varaždinu u razdoblju od 1945. do 1990. godine, s naglaskom na njihov sadržaj, uređivačke politike te društvenu funkciju unutar poduzeća. Kroz odabrane primjere – poput glasila tekstilne industrije (Varteks), prehrambene i metaloprerađivačke proizvodnje – rad će pokušati pokazati kako su novine funkcionirale kao alat socijalističkog samoupravljanja, ali i kao svakodnevni medij rada, kulture i simboličkog pregovaranja između politike i proizvodnje. Metodološki, istraživanje se temelji na pristupu kulturne povijesti i lokalne mikro-povijesti, s elementima analize diskursa. Osobita se pažnja pridaje načinu na koji se kroz novine konstruiraju slike kolektiva, rada, identiteta i političke pripadnosti. Uz klasične metode arhivskog i povijesnog istraživanja, rad uključuje i primjenu digitalnih alata za analizu korpusa novinskih članaka, s ciljem identifikacije dominantnih tema i promjena u diskurzivnim obrascima kroz vrijeme. S obzirom na manjak znanstvene literature na ovu temu, istraživanje predstavljeno u ovom radu temelji se u prvom redu na dostupnoj arhivskoj građi, inače obuhvaćenoj projektom Novinarstvo Varaždina 1848. – 1997. (Novinarstvo Varaždina 1848. – 1997.). U ovoj arhivskoj građi nalaze se sve dostupne tiskovine od 1848. godine izašle na području grada Varaždina. Radi se o 124 godišta, s 7.157 brojeva novina, koje su obujma od preko 67.587 stranica. Zahtjevni proces digitalizacije rezultat je rada svih ustanova uključenih u navedeni projekt, tj. Gradske knjižnice i čitaonice Metel Ožegović, Državnog arhiva u Varaždinu i Gradskog muzeja Varaždin. Navedena građa stoga je i temeljni izvor podataka ovog istraživanja. Jedan od značajnih doprinosa odnosi se na onaj autorice Magdalene Lončarić na projektu digitalizacije arhivske građe, a kojim su okupljeni njezini komentari i tekstovi uvršteni u arhivsku građu.

1. POVIJESNI I DRUŠTVENI KONTEKST

U socijalističkoj Jugoslaviji, razdoblje nakon Drugog svjetskog rata obilježeno je specifičnim političko-ekonomskim eksperimentom koji se temeljio na ideji radničkog samoupravljanja. Ovaj model, uveden početkom 1950-ih, proizašao je iz raskida s Informbiroom i sovjetskim modelom centraliziranog socijalizma i podrazumijevao je prijenos odlučivanja s državnog aparata na razinu radnih organizacija. U tom procesu, radnici nisu samo nositelji proizvodnje, nego i (barem načelno) sudionici u donošenju odluka, raspodjeli viškova i upravljanju kolektivom. Uloga medija u ovakvom sustavu bila je višestruka. S jedne strane, mediji su funkcionirali kao ideološki aparati države – alat u promoviranju vrijednosti socijalističkog društva, jedinstva radničke klase, bratstva i jedinstva naroda, te lojalnosti Savezu komunista Jugoslavije (Splichal, S., 1994.). S druge strane, osobito na lokalnoj i tvorničkoj razini, mediji su mogli reflektirati i lokalne dinamike, sukobe, neformalnu kulturu kolektiva i konkretne izazove proizvodnje. Tvorničke novine stoga se nalaze na razmeđu propagande i svakodnevice, doktrine i prakse (Mihelj, S., 2011.). Specifičnost tvorničkih novina proizlazi iz njihova položaja unutar sustava medija i radničkih organizacija: nisu bile profesionalni mediji u klasičnom smislu, ali su imale redakciju, urednike i uređivačku politiku; nisu bile ni službeni bilteni uprava, ali su djelovale u sklopu poduzeća; nisu bile potpuno autonomne, ali su nerijetko imale prostor za izražavanje lokalnih inicijativa, nezadovoljstva ili radničkih identiteta (Luthar, Breda & Pušnik, M., 2010.). Koncept kolektiva bio je ključna ideološka kategorija socijalizma, a tvorničke novine bile su jedno od sredstava njegove proizvodnje. Kroz izvještaje o radnim uspjesima, samoupravnim savjetima, kulturnim manifestacijama i sportskim događanjima, novine su sudjelovale u oblikovanju slike o »uzornom kolektivu«, »savjesnom radniku« ili »naprednom samoupravljaču«. U tom smislu, novine su bile istodobno instrument kontrole (npr. kroz promicanje normi ponašanja i proizvodnih ciljeva), ali i ogledalo svakodnevice – mjesta gdje se moglo pročitati o običnim radnicima, njihovim problemima, uspjesima i stavovima. Pritom ne treba zanemariti ni dimenziju simboličkog pregovaranja: tvorničke novine bile su prostor u kojem su se mogli artikulirati zahtjevi odozdo – primjerice, kroz pritužbe, radničke dopise ili aluzivne kritike – iako je taj prostor bio strogo nadziran. U nekim su slučajevima novine postajale i platforma za interno balansiranje

moći između uprava, sindikata i partijskih organizacija unutar poduzeća (Vučetić, R., 2012.). Upravo ta dvoznačnost – između funkcije transmisije partijskih poruka i mogućnosti artikulacije lokalnog glasa – čini tvorničke novine zanimljivim predmetom istraživanja, kako u smislu medijske povijesti, tako i u kontekstu analize svakodnevne socijalističkog radništva. U nastavku rada ova će se problematika konkretizirati kroz primjere varaždinskih tvorničkih novina, koje omogućuju uvid u to kako su se ideje samoupravljanja, radne etike i kolektivne pripadnosti implementirale i reinterpreterale na lokalnoj razini.

2. MEDIJSKI EKOSUSTAV VARAŽDINA (1945. – 1990.)

Grad Varaždin tijekom socijalističkog razdoblja bio je jedno od važnih industrijskih i kulturnih središta sjeverozapadne Hrvatske, a razvoj lokalnog medijskog prostora usko je pratio procese modernizacije, industrijalizacije i širenja samoupravnog socijalizma. Specifičnost medijskog ekosustava Varaždina proizlazila je iz njegove uloge regionalnog središta, ali i iz snažne industrijske baze, što je stvorilo preduvjete za intenzivan razvoj tvorničkih medija – internih novina, oglasnih ploča, radijskih emisija i biltena. U poslijeratnom razdoblju medijska produkcija u Varaždinu počiva na nekoliko razina. Prvo, postojali su službeni lokalni listovi koji su bili pod kontrolom Saveza komunista i lokalnih političkih struktura, primjerice »Varaždinske vijesti« (nastale iz ranijih formi lokalne štampe). Njihova je uloga bila dvojaka: informirati stanovništvo o aktualnostima i istovremeno djelovati kao transmisijski pojas partijskih poruka. Uz institucionalne medije, u drugom planu se razvija niz tvorničkih novina koje izlaze unutar velikih varaždinskih poduzeća kao što su *Varteks*, *Koka*, *Mundus* *Florijan Bobić*, *Vis*, *ATP* i druga. Te novine – iako često neredovite i tehnički skromne – predstavljaju vrijedan izvor uvida u unutarnju dinamiku poduzeća i kolektiva, kao i u odnos lokalne politike prema kulturi svakodnevne. Uloga lokalnih medija u Varaždinu u tom se smislu ne može razumjeti bez šireg okvira »samoupravnog novinarstva«, koje se razvijalo u socijalističkoj Jugoslaviji. Poticana je decentralizacija informiranja i mogućnost sudjelovanja radnika u izradi sadržaja. U tvorničkim novinama često su surađivali sami radnici – bilo kao dopisnici, bilo kao članovi redakcijskih savjeta, što je omogućavalo participaciju ali i istovremeno održavalo određene okvire poželjnog diskursa. Medijska scena Varaždina tako se tijekom socijalističkog razdoblja oblikovala kao višeslojni sustav u kojemu su se isprepleтали službeni narativi, samoupravna retorika i svakodnevni glasovi lokalnih zajednica. Tvorničke novine, iako tehnički skromnije, često su bile najizravniji medijski kontakt između radnika i upravljačkih struktura. U njima se može pratiti dinamika lokalne proizvodnje, reakcije na političke i gospodarske promjene, ali i svakodnevne teme koje su formirale život varaždinskog radništva (Novinarstvo Varaždina 1848. – 1997.).

3. PRIMJERI TVORNIČKIH NOVINA

3.1. Varteksov vjesnik (1953. – 1980.) – ogledalo i instrument tekstilnog kolektiva

Jedan od najznačajnijih i najdugovječnijih primjera tvorničkog tiska u Varaždinu je *Varteksov vjesnik*, interni bilten istoimene tekstilne tvornice, koja je u razdoblju socijalističke Jugoslavije bila među vodećim industrijskim gigantima ne samo Varaždina, već i šire regije. Ovaj list predstavlja vrijedan izvor za istraživanje kako radničke svakodnevne, tako i dinamike između uprave, partijskih struktura i radnika, osobito u kontekstu razvoja samoupravnog modela.

Varteksov vjesnik počinje izlaziti sredinom 1950-ih, u razdoblju kada se sve više tvornica odlučuje na pokretanje vlastitih biltena kao dijela kulturno-političkog rada. Iako se radi o neslužbenom listu, njegovo su izlaženje podržali sindikati, komitet SKJ, kao i Uprava tvornice. U početku je izlazio neredovito, u formi biltena ili letka, no kasnije poprima redovitiju formu s većim brojem stranica i profesionalnijom grafičkom obradom. Razdoblje izlaženja bio je od 1953. do 1980. godine. Ukupno je izdano 15 godišta u 1023 brojeva. List je bio tjednik, a izdavač je bila Varteks Tiskara Varaždin.

Tematski, *Varteksov vjesnik* obrađuje niz rubrika koje odražavaju glavne funkcije tvorničkog glasila: informiranje, ideološko oblikovanje, kolektivno priznanje i motivaciju. Česte teme uključuju:

- Izvještaje s radničkih savjeta i samoupravnih tijela
- Intervjue s »istaknutim radnicima« (npr. nositeljima priznanja »udarnik«)

- Prikaze radnih uspjeha pojedinih pogona
- Kulturalno-zabavne sadržaje – poeziju, stripove, osvrtne na radničke izlete ili proslave
- Edukativne tekstove o ekonomiji, samoupravljanju i moralno-političkom odgoju

Posebno je zanimljiva praksa objavljivanja tzv. »kritika i samokritika«, gdje radnici iznose primjedbe na organizaciju rada, kvalitetu odnosa u kolektivu ili ponašanje nadređenih². Iako su ovi tekstovi najčešće pisani unutar ideoloških okvira, oni ipak otvaraju prostor za participaciju i izražavanje radničkih iskustava.

Redakcija *Varteksovog vjesnika* najčešće je bila sastavljena od članova sindikata, kulturno-prosvjetnog odbora i partijskih aktivista unutar tvornice. U nekim razdobljima postojala je i stalna urednička ekipa, dok su u drugim brojkama prevladavali radnički dopisnici. Takva praksa proizvodnje sadržaja odgovara principima samoupravnog novinarstva – horizontalnoj komunikaciji, edukaciji i kolektivnoj identifikaciji. Ipak, iako formalno participativan, sadržaj lista nije bio lišen kontrole. Ideološki okvir bio je jasno postavljen: isticanje uspjeha kolektiva, promoviranje radne etike, afirmacija socijalističkih vrijednosti, dok su izrazi nezadovoljstva, ako i prisutni, morali biti strukturirani u prihvatljivom jeziku kritike s ciljem »konstruktivne izgradnje«. Glavni i odgovorni urednici su bili: od 1953. – 1955. – Ivan Kurtalj, 1955. – 1960. – Gabrijel Oskoruš, 1960. – 1970. – Franjo Čič.

Premda se čitateljska recepcija teško može kvantificirati, u brojnim izvorima i intervjuima iz 1980-ih ističe se da je list imao važnu simboličku ulogu. Čin uključivanja u njegovo stvaranje doživljavao se kao priznanje, a objava fotografije ili teksta bila je statusni pokazatelj unutar pogona. *Varteksov vjesnik* funkcionirao je i kao arhiv kolektivnog sjećanja – bilježeći jubileje, odlaske u mirovinu, kulturne događaje i male povijesti svakodnevnog rada. Kao takav, predstavlja vrijedan izvor za istraživanje povijesti rada, kulture kolektiva i lokalne primjene samoupravnog modela (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Varteksov vjesnik, 2009.).

3.2. Bobičev vjesnik (1963. – 1991.) – kroničar drvo-industrijskog kolektiva

Bobičev vjesnik bio je tvornički list poduzeća Mundus »Florijan Bobić« iz Varaždina, specijaliziranog za proizvodnju pokućstva iz savijenog drveta. Poduzeće je bilo nasljednik poznate privatne tvrtke »Thorens-Mundus«, a među najpoznatijim proizvodima isticala se čuvena Thonet stolica, model 14 – tzv. Bečka stolica. Dizajnirao ju je Michael Thonet 1859. godine, a postala je simbol kavanske kulture i uredskog prostora europskih metropola. Na tim temeljima, i u sklopu šireg modela socijalističkog samoupravljanja, razvijala se i korporativna kultura tvornice, čiji je važan komunikacijski medij bio upravo Bobičev vjesnik.

List je počeo izlaziti 1963. godine, a posljednji broj objavljen je 1991., tijekom ratnih događanja u Varaždinu i neposredno prije privatizacije poduzeća. Tijekom 28 godina izlaza objavljeno je ukupno 103 broja u 14 godišta. Riječ je o tjedniku koji je pratio poslovni, društveni i kulturni život unutar tvornice u razdoblju od socijalističkog optimizma do početka tranzicije i raspada jugoslavenskog društveno-ekonomskog sustava.

Bobičev vjesnik donosio je raznolike informacije iz svakodnevnog života radne zajednice: od poslovnih izvještaja i analiza učinka pojedinih odjela, preko intervjua s rukovoditeljima i istaknutim

Slika 1. Varteksov vjesnik (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=103], (03.07.2023.))

Slika 2. Bobićev vjesnik (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=107], (03.07.2023.))

radnicima, do obavijesti o jelovniku kantine i internim obavijestima. Njegova uloga nije bila isključivo informativna, već i integrativna – jačao je osjećaj pripadnosti kolektivu i promicao vrijednosti rada, solidarnosti i samoupravljanja.

Tijekom godina list je imao nekoliko glavnih i odgovornih urednika: 1966. – Slavko Daraboš, 1966. – 1967. – Stjepan Molnar, 1980. – 1991. – Nedeljko Krčar. Izdavač lista bio je NIŠP »Varaždin«, čime se osiguravala institucionalna podrška i profesionalna forma izdanja. Unatoč tome, *Bobićev vjesnik* zadržao je specifičan, tvornički karakter – bio je glas radnog kolektiva.

Danas, s vremenskim odmakom, *Bobićev vjesnik* predstavlja vrijedan izvor za proučavanje povijesti rada, industrijske kulture i svakodnevice u socijalističkom razdoblju. Njegovo ukidanje 1991. simbolički se poklapa s krajem jedne epohe – nestankom tvornice i promjenom društveno-ekonomskog poretka. Iako više ne postoji ni poduzeće Mundus »Florijan Bobić«, ni njegove hale, a proizvodnja je ugašena, *Bobićev vjesnik* ostaje pisani trag jednog vremena u kojem je radni kolektiv bio osnovna jedinica društvenog života (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Bobićev vjesnik, 2009.).

3.3. Visov vjesnik (1964. – 1991.) – glas svilene svakodnevnice

Visov vjesnik bio je tvornički list radnog kolektiva *Varaždinske industrije svile, konfekcije i kišobrana* (VIS), jednog od značajnijih tekstilnih poduzeća u Varaždinu. Kao i brojni slični tvornički listovi u doba socijalističkog samoupravljanja, služio je kao sredstvo interne komunikacije, edukacije i kolektivne integracije. U okolnostima društvenog sustava u kojem je naglasak bio na zajedništvu i radničkom sudjelovanju u upravljanju, *Visov vjesnik* bio je instrument jačanja informiranosti, ali i sredstvo oblikovanja kolektivne svijesti unutar tvornice. List je kontinuirano izlazio u razdoblju od 1964. do 1991. godine, ukupno kroz 16 godišta i 273 broja. Bio je tjednik, redovno prisutan u životu radnog kolektiva, sve do početka Domovinskog rata i procesa tranzicije gospodarstva. Ukidanje lista vremenski se poklapa s varaždinskim ratnim danima te početkom privatizacijskog procesa, koji je doveo do podjele poduzeća VIS na više poslovnih cjelina. Time je okončana i višedecenijska tradicija novinskog izvještavanja unutar ove tekstilne industrije. *Visov vjesnik* donosio je informacije o događanjima u tvornici, planovima proizvodnje, promjenama u upravi, organizacijskim pitanjima i društvenom životu radnika. Kroz tjedne izvještaje, osvrte i intervjue s članovima kolektiva, list je nastojao povećati transparentnost poslovanja i potaknuti identifikaciju radnika s poduzećem. Poseban naglasak bio je na afirmaciji pozitivnih primjera iz radne sredine, čime se promicala radna etika i duh samoupravljanja. Također, *Visov vjesnik* imao je i edukativnu dimenziju – informirao je o zakonodavnim i ekonomskim promjenama relevantnima za radništvo.

List je tijekom godina imao više glavnih i odgovornih urednika, što odražava i promjene u organizaciji poduzeća i razvoju radničkog novinarstva: 1964. – 1965. – Mirko Kiseljak, 1966. – 1975. – Stjepan Herjavec, 1978. – 1980. – Marijan Varjačić, 1980. – 1981. – Ivan Sitar, 1975. – Mirko Kelek, 1981. – Ivan Porga. Izdavači lista bili su *Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec* i kasnije *TIZ*

Zrinski Čakovec, što je omogućilo tiskanje lista u profesionalnom obliku i širem regionalnom kontekstu.

Danas se *Visov vjesnik* može promatrati kao vrijedan dokument jednog vremena, svjedočanstvo o svakodnevicu i unutarnjoj dinamici tekstilne industrije u socijalističkoj Hrvatskoj. Bio je ogledalo industrijskog kolektiva, ali i instrument oblikovanja radničke svijesti. Njegovo gašenje simbolično označava kraj epohe u kojoj su tvornički listovi imali važnu društvenu funkciju – kao medij, ali i kao oblik radničkog identiteta. Brojevi izdanja *Visova vjesnika* dragocjeni materijal za istraživanje industrijske i medijske povijesti, kao i kulturne svakodnevice u doba jugoslavenskog socijalizma (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Visov vjesnik, 2009.).

3.4. Zdravstveni vjesnik (1976. – 1987.) – informator i kroničar varaždinskog zdravstva

Zdravstveni vjesnik bio je interni list radnika Medicinskog centra Varaždin (MCV), jedne od ključnih zdravstvenih ustanova sjeverozapadne Hrvatske. U kontekstu razvijenog sustava socijalističkog zdravstva i samoupravnog modela, list je služio kao sredstvo bolje informiranosti zdravstvenih djelatnika, ali i kao potpora participativnom upravljanju i afirmaciji zajedničkih vrijednosti u radnoj sredini. Namjena mu je bila prvenstveno usmjerena na prava, obaveze i život radnika unutar MCV-a.

Zdravstveni vjesnik izlazio je od 1976. do 1987. godine, kroz 10 godišta i ukupno 69 brojeva. Iako je bio najavljen kao tjednik, realno je izlazio polovicom svakog mjeseca, čime je dobio polumjesečni ritam objavljivanja. List je ukinut 1987. godine, u vrijeme kada su se počeli osjećati prvi ozbiljniji pritisci sustavnih promjena u društvu, a i sama ideja samoupravnog novinarstva bila je sve manje održiva. Unatoč tome, list je u desetljeću svoga postojanja uspio dokumentirati važna zbivanja iz zdravstvenog sektora Varaždinske regije.

U *Zdravstvenom vjesniku* objavljivane su raznovrsne teme važne za svakodnevnicu zdravstvenih radnika: reportaže sa sportskih susreta medicinskog osoblja, osvrti na radničke izlete i druge kolektivne aktivnosti, izvještaji s gradilišta zdravstvenih objekata, uključujući manje općinske ambulante i nove zgrade u Općoj bolnici Varaždin, informacije o statusima projekata koji su se financirali samodoprinosima, intervjui s ravnateljima, liječnicima i drugim zaposlenicima MCV-a.

List je imao i laganiju, zabavnu stranicu, uključujući križaljke i humoristični kutak, što ga je činilo pristupačnim i opuštenim u tonu. Posebno je zanimljivo da reklame nisu bile zastupljene, što dodatno potvrđuje njegov interni i informativni karakter.

Uređivanje *Zdravstvenog vjesnika* povjereno je kroz godine različitim urednicima: 1976. – 1983. Mijo Pokos, 1986. – 1987. Katarina Hajduk, 1987. Marijan Petrač. Tiskan je u TIZ »Zrinski« u Čakovcu, čime je list imao standardiziranu i profesionalnu tehničku izvedbu, usprkos svom internom karakteru.

Zdravstveni vjesnik predstavlja vrijedan povijesni izvor za razumijevanje organizacije rada, profesionalnog i društvenog života zdravstvenih djelatnika u razdoblju kasnog socijalizma. S obzirom na fokus na infrastrukturu, razvoj lokalne zdravstvene mreže i radničke aktivnosti, on je ujedno i zapis razvoja zdravstva u regionalnom kontekstu. Iako je prestao izlaziti prije političkih prevrata 1990-ih, njegov

Slika 3. Visov vjesnik (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=104], (03.07.2023.))

Slika 4. Zdravstveni vjesnik (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=101], (03.07.2023.))

Slika 5. Koka (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=301], (03.07.2023.))

prestanak simbolizira početak kraja jedne epohe u kojoj je zdravstveni kolektiv imao svoju novinsku platformu – ne samo kao informacijski kanal, nego i kao prostor kolektivne identifikacije i unutarnje kohezije (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Zdravstveni vjesnik, 2009.).

3.5. Koka (1977. – 1995.) - informator i savjest radnog kolektiva

List *Koka* bio je interni list istoimenog prehrambenog poduzeća iz Varaždina, osnovan s ciljem unapređenja materijalne baze i samoupravnog djelovanja unutar organizacije. Nastao je u razdoblju kada su unutar jugoslavenskog sustava djelovale snažne društveno-političke organizacije – Savez sindikata Jugoslavije, Savez komunista Jugoslavije i Savez socijalističke omladine Jugoslavije – koje su imale važnu ulogu u funkcioniranju poduzeća. List je bio namijenjen prvenstveno radnicima i umirovljenicima poduzeća Koka, kao sredstvo unutarnje komunikacije, edukacije i mobilizacije. Izlazio je od 1977. do 1995. godine, u ukupno 15 godišta i 81 broju. Tijekom prve faze, do kraja 1980-ih, bio je u potpunosti usklađen sa samoupravnim modelom i politikom radničkog sudjelovanja. U drugoj fazi, početkom 1990-ih, list se nastavlja izdavati unatoč velikim društvenim i gospodarskim promjenama, no gašen je 1995. godine, nakon što je poduzeće Koka d.d. preuzela prehrambena kompanija Vindija d.d. Tada je simbolično završen i jedan komunikacijski ciklus koji je trajao gotovo dva desetljeća. List *Koka* imao je višestruku funkciju – informativnu, edukativnu i mobilizacijsku. U tekstovima se raspravljalo o jačanju samoupravljanja i sudjelovanju radnika u odlučivanju, poticalo unaprjeđenje međuljudskih odnosa i stvaranje humanije radne sredine, promicala realizacija godišnjih i višegodišnjih poslovnih planova, izvještavalo o radu komisija i radnih tijela, pokretala su se različita pitanja iz svakodnevne kolektiva, često i samoinicijativno. List je bio besplatan za sve zaposlene i umirovljenike, što potvrđuje njegovu ulogu kao kolektivnog dobra. Uredništvo Liste *Koka* bilo je stabilno, ali s preklapanjima uredničkih razdoblja: 1980. – 1990. - Đorđe Gavranović, 1977. – 1988. - Janko Kralj. Ovo ukazuje na vjerojatnu suradničku i kolektivnu organizaciju redakcijskog rada, što je bilo u skladu s ideologijom

samoupravljanja. Izdavač je bila Varteks Tiskara Varaždin, što je osiguravalo kvalitetan tisak i profesionalnu distribuciju unutar radne zajednice. Danas se *Koka* može interpretirati kao svojevrsna kronika samoupravnog razdoblja prehrambene industrije u Varaždinu, ali i kao svjedočanstvo prijelaza iz socijalističkog modela poslovanja u tržišnu ekonomiju. List je imao funkciju instrumenta radničkog sudjelovanja, ali i ogledala kolektivnog života. Njegov nestanak u trenutku korporativnog preuzimanja odražava šire promjene u društvu – tranziciju iz sustava u kojem su poduzeća bila zajedničko dobro u onaj u kojem postaju privatno vlasništvo. *Koka* je, stoga, i dokument nestajanja jednog oblika radničke komunikacije, kao i refleks povijesnog procesa ekonomskih i političkih transformacija (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; KOKA, 2009.).

3.6. CICERO (1979. – 1983.) – između olova i papira: kolektivna kronika tiskarskog poduzeća

List *Cicero* bio je glasilo radnih ljudi NIŠRO Varaždin – Novinsko-izdavačke i štamparske radne organizacije. Pokrenut je krajem 1970-ih u skladu s politikom radničkog samoupravljanja i težnjom za unaprjeđenjem interne komunikacije u većem kolektivu koji je obuhvaćao izdavaštvo, novinarstvo i tiskarsku djelatnost. Tada je unutar jugoslavenskog društveno-političkog sustava poticano uvođenje internih glasila kao sredstava participacije, informiranja i jačanja kolektivnog identiteta. *Cicero* je izlazio u razmjerno kratkom razdoblju od 1979. do 1983., tijekom kojeg je tiskano pet brojeva u tri godišta. Premda zamišljen kao tjednik, list se zbog organizacijskih, financijskih ili uredničkih okolnosti nije kontinuirano objavljivao. Prvi broj izašao je u ožujku 1979. godine, a nakon 1983. list je ugašen bez formalnog nasljednika, što upućuje na poteškoće u održavanju redakcijskog kontinuiteta unutar same radne organizacije. Već prvi broj na osam stranica definirao je temeljnu uredničku koncepciju, koja se održala kroz sve brojeve: informacije iz života kolektiva, razvojni planovi (npr. plan razvoja do 1985.), financijski i poslovni izvještaji, vijesti iz radnih jedinica, izvještaji o djelovanju društveno-političkih organizacija unutar poduzeća. List je funkcionirao kao instrument transparentnosti i kolektivne orijentacije, a sadržajno je pratio sve ključne domene djelovanja poduzeća. U četiri godine izlazenja list je imao čak četiri urednika, što dodatno upućuje na nestabilnost redakcijskog sustava: 1979. – 1982. – Ivan Boško Moravec, 1982. – 1983. – Branko Hrašćanec, 1983. – Zvonimir Kušter, 1983. – Božo Farkaš. List je izdavala sama radna organizacija – NIŠRO Varaždin, što je bila praksa karakteristična za samoupravna poduzeća koja su nastojala uredničke i tiskarske resurse koristiti za vlastite potrebe. List *Cicero* ostao je ograničenog doseg, no značajan je kao svjedočanstvo unutarnje dinamike i pokušaja izgradnje radničke komunikacijske kulture u složenom izdavačko-tiskarskom kolektivu. Njegova pojava u vremenu redefiniranja organizacijskih struktura (prelazak iz NIŠP u NIŠRO 1978. godine) pokazuje težnju za jačanjem identiteta unutar radne organizacije kroz simbolički i sadržajni okvir lista. Gašenje lista nakon svega nekoliko brojeva sugerira i izazove održavanja takvih inicijativa u djelatnosti čiji je primarni fokus bio usmjeren prema vanjskom, tržišnom i izdavačkom djelovanju. Danas se *Cicero* može čitati kao kratkotrajan, ali znakovit pokušaj institucionalizacije glasila unutar same tiskarsko-izdavačke industrije (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; CICERO, 2009.).

Slika 6. Cicero (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=110], (03.07.2023.))

Slika 7. Viko Vijesti (Izvor: [<http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=108>], (03.07.2023.))

vina i time povećavao dojam ozbiljnosti i informativnosti. List je imao dva glavna urednika: 1981. – 1982. - Filip Takač, 1982. – 1987. - Josip Nagy. Izdavač je bio NIŠRO Varaždin, što potvrđuje suradnju industrijskih poduzeća s lokalnim novinsko-izdavačkim sustavima u proizvodnji tvorničkih glasila.

VIKO vijesti bile su značajan instrument horizontalne i vertikalne komunikacije unutar poduzeća koje je djelovalo u složenoj industriji kože i obuće. Rubrika Drugi o nama posebno je važna jer otkriva svijest o vanjskoj slici poduzeća i potrebu da se zaposlenici informiraju o percepciji koju njihova radna organizacija ima u širem društvenom i medijskom prostoru. List se može tumačiti kao alat za učvršćivanje kolektivnog identiteta i transparentnosti u uvjetima tadašnjih ekonomskih izazova i prijelaznih reformi. Danas je *VIKO vijesti* vrijedan izvor za proučavanje tvorničke kulture i komunikacijskih strategija u socijalističkoj industriji (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; VIKO Vijesti, 2009.).

3.8. ATP NOVINE (1985. – 1989.) - – sigurnost, sport i svakodnevica na kotačima

ATP NOVINE bile su tvornički list Autotransporta Varaždin (ATP), organizacije koja je upravljala velikim voznim parkom kamiona, autobusa i imala važnu ulogu u cestovnom prijevozu ljudi i robe diljem tadašnje države. Pokretanje lista 1985. godine povezano je s potrebom da se osigura bolja informiranost zaposlenika koji su često bili na terenu, daleko od administrativnog središta, ali i s ciljem jačanja radničke povezanosti, sigurnosti u prometu i promicanja poduzeća kao aktivnog čimbenika društvene zajednice. List je izlazio od 1985. do 1989., u 5 godišta i 33 broja. Iako je bio najavljen kao tjednik, stvarna dinamika objavljivanja bila je mjesečna, što je bilo prilagođeno ritmu rada i resursima redakcije. Distribuirao se besplatno zaposlenicima i umirovljenicima ATP-a, čime je ostvarivao funkciju internog glasila. Tematski, *ATP NOVINE* obrađivale su široki spektar tema važnih za funkcioniranje jedne velike prijevoznice i logističke organizacije: organizacijske promjene i imenovanja u pojedinim komisijama i službama, financijski pregledi i analiza poslovanja, izvještaji o radu turističke agencije Varaždin TOURS, uključujući reportaže i fotoreportaže, praćenje sportskih aktivnosti i rezultata klubova.

3.7. VIKO Vijesti (1981. – 1987.) - zrcalo i bilten varaždinske kože i obuće

VIKO vijesti bile su interni list Varaždinske industrije kože i obuće (VIKO), pokrenut početkom 1980-ih u duhu radničkog samoupravljanja i razvijanja unutar organizacijske komunikacije. Njegova pojava vezana je uz potrebe sustavnog informiranja zaposlenika o promjenama u poslovanju, organizaciji i kadrovskoj politici u kontekstu tadašnjih gospodarskih i društveno-političkih reformi.

List je izlazio od 1981. do 1987., u ukupno 7 godišta i 34 broja. Iako je zamišljen kao tjednik, realna periodičnost bila je bliža mjesečniku, što je vjerojatno posljedica ograničenih resursa i uredničke dinamike. List je besplatno distribuiran zaposlenicima i umirovljenicima VIKO-a, čime je ostvarivao funkciju internog biltena.

VIKO vijesti pratile su život i rad kolektiva s naglaskom na izvještaje o poslovanju i realizaciji proizvodnih planova, intervjue s rukovoditeljima pojedinih sektora, analize provođenja organizacijskih reformi, najave i retrospektive važnih odluka, rubriku »Drugi o nama« (press-clipping), u kojoj su se prenosili medijski napisi o RO VIKO.

List je bio tehnički oblikovan u tri stupca, čime je vizualno slijedio standarde profesionalnih tisko-

transparentnosti u uvjetima tadašnjih ekonomskih izazova i prijelaznih

rijeđan izvor za proučavanje tvorničke kulture i komunikacijskih stra-
(Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; VIKO Vije-

1989.) - – sigurnost, sport i svakodnevica na kotačima
ki list Autotransporta Varaždin (ATP), organizacije koja je upravljala

na, autobusa i imala važnu ulogu u cestovnom prijevozu ljudi i robe

sto bili na terenu, daleko od administrativnog središta, ali i s ciljem

gurnosti u prometu i promicanja poduzeća kao aktivnog čimbenika
io od 1985. do 1989., u 5 godišta i 33 broja. Iako je bio najavljen kao

življenja bila je mjesečna, što je bilo prilagođeno ritmu rada i resursima
no zaposlenicima i umirovljenicima ATP-a čime je ostvarivao funkciju

NOVINE obrađivale su široki spektar tema važnih za funkcioniranje

skupni pregledi i analiza poslovanja, izvještaji o radu turističke agencije

portaže i fotoreportaže, praćenje sportskih aktivnosti i rezultata klubova

va koje je ATP podržavao, članci o prometnoj sigurnosti, s praktičnim savjetima za vozače.

Posebnu pažnju pridavalo se temama sigurnosti u cestovnom prometu, čime je list pridonosio preventivnim mjerama i edukaciji voznog osoblja. Grafički je list bio oblikovan u tri ili četiri stupca, ovisno o duljini i vrsti sadržaja. Na poziciji glavnog i odgovornog urednika izmjenjivali su se: 1985. – 1986., 1988. – 1989. - Hugo Tomac, 1986. – 1988. - Željko Bregović. Izdavač lista bio je NIŠRO Varaždin, što pokazuje kontinuitet suradnje lokalnih izdavačkih struktura sa srednje velikim industrijskim i prometnim kolektivima. ATP NOVINE bile su više od informativnog biltena – predstavljale su medij povezivanja ljudi u pokretu. Poseban naglasak na sportskim uspjesima, turističkim aktivnostima i sigurnosti u vožnji stvorio je široku identifikaciju s kolektivom koji je bio raspršen po cestama, ali povezan kroz zajedničku profesiju i svakodnevicu. ATP NOVINE dokument su o svakodnevici prijevoznog sektora u socijalističkoj privredi i svjedočanstvo jednog dinamičnog razdoblja varaždinske prometne infrastrukture (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; ATP NOVINE, 2009.).

3.9. LEVIs News (1991. – 1993.)

LEVIs News nastaje kao tvornički list pogona Varteksa u Novom Marofu, u kojem se od 1983. šivao odjevni program Levi's prema licenci Levi Strauss & Co. Pokretanje lista 1991. odvija se u složenom tranzicijskom razdoblju početka 1990-ih, u okolnostima rata, tržišnih reformi i početne faze privatizacije, ali i u okviru potrebe za unutarnjom kohezijom i vanjskom promocijom uspješnog brenda unutar poslovnog sustava Varteks.

List je izlazio od 1991. do 1993., u 3 godišta i 22 broja. Iako je nominalno tjednik, stvarna periodičnost bila je mjesečna, prilagođena ritmu proizvodnje i komunikacijskim potrebama pogona. Distribuira se besplatno zaposlenicima i bio je sredstvo informiranja, promocije i prezentacije uspjeha.

Iako je riječ o klasičnom tvorničkom listu, LEVIs News se tematski bitno razlikuje od većine drugih tvorničkih glasila s područja Varaždina. Težište sadržaja bilo je usmjereno prema brendiranju, vizualnosti i marketinškoj promociji Levi's proizvoda: reportaže s modnih revija i promocija, predstavljanje Levi's trgovina i komercijalnih aktivnosti, intervjui sa zaposlenicima i rukovoditeljima pogona, kronike kolektiva, kao i prikazi proizvodnih rezultata i ciljeva.

Slika 8. ATP novine (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=109], (03.07.2023.))

Slika 9. Levis News (Izvor: [http://library.foi.hr/nv/novine.aspx?C=302], (03.07.2023.))

List je imao četverostupčani prijelom, no grafički izgled varirao je ovisno o sadržaju, pokazujući fleksibilnost u dizajnu i osjetljivost prema brend estetiци Levi'sa. Glavni i odgovorni urednik bio je: Ivica Herceg (1991. – 1993.). Izdavač lista bila je Tiskara Varteks d.o.o., što ukazuje na tehničku i logističku integraciju unutar poslovnog sustava.

Za razliku od drugih tvorničkih novina koje su se uglavnom fokusirale na unutarnju organizaciju, proizvodne planove i radničku svakodnevicu, LEVI's News predstavlja pomak prema suvremenijem tipu tvorničkog glasila koje balansira između internog informiranja i vanjske promocije modnog brenda. Ujedno je i jedan od rijetkih primjera tvorničkog lista koji već početkom 1990-ih reflektira nove tržišne trendove, potrebu za brend komunikacijom, i prijelaz prema tržišno orijentiranom diskursu unutar post-socijalističkog konteksta (Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; LEVI's News, 2009.).

ZAKLJUČAK

Tvorničke novine u Varaždinu od 1945. do 1990. godine poslužile su kao ključni mediji kojima su se odašiljale ideje socijalističkog samoupravljanja, oblikovala radnička svijest i tradicija industrijske zajednice. U specifičnom kontekstu varaždinske industrije, ove publikacije prikazuju duboku povezanost između radničkog kolektiva, uprave i lokalne zajednice, ističući važnost industrijskog identiteta u oblikovanju opće slike grada i njegovog gospodarstva. Varaždinska industrija, od tekstilne poput Varteksa, preko drvne industrije Mundus Florijan Bobić, do izdavačkih poduzeća, tijekom socijalističkog razdoblja funkcionirala je kao okosnica lokalnog razvoja i kolektivne kulture, koju su tvorničke novine afirmirale i temeljile. Ove novine nisu bile samo instrument interne komunikacije već i odraz industrijskog identiteta, ponosa i kolektivnog sjećanja koje je oblikovalo živote tisuća varaždinskih radnika. Njihov prestanak i nestanak s krajem socijalističkog sustava simbolizirao je kraj jednog poglavlja u povijesti varaždinske industrije i lokalne zajednice, a ta danas u digitalnom obliku dostupna glasila dragocjena su baština koja ukazuje na zavičajnu industrijsku funkcionalnost i posebno mjesto radničke kulture u povijesti grada Varaždina.

LITERATURA

1. Splichal, S., (1994), *Media Beyond Socialism: Theory and Practice in East-Central Europe*. Boulder: Westview Press, 1994.
2. Mihelj, S., (2011), *Media Nations: Communicating Belonging and Exclusion in the Modern World*. Palgrave Macmillan, 2011.
3. Luthar, B., Pušnik, M., (2010), *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*. Washington: New Academia Publishing, 2010.
4. Ramet, S. (1995), *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Meaning of the Great Transformation*. Duke University Press, 1995.
5. Vučetić, R., (2012), *Koka-kola socijalizam: američka kulturna prisutnost u Jugoslaviji (1950–1970)*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.
6. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997. digitalizirana građa, (2009): URL: <<http://library.foi.hr/nv/default.aspx?G=1>>, 01.08.2023.
7. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; ATP NOVINE, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00109>>, 1.08.2023.
8. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Bobićev vjesnik, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00107>>, 1.08.2023.
9. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; CICERO, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00110>>, 1.08.2023.
10. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; KOKA, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00301>>, 1.08.2023.
11. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; LEVI's News, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00302>>, 1.08.2023.
12. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Varteksov vjesnik, (2009): URL: <<https://library.foi.hr/>>

lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00103<>, 1.08.2023.

13. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; VIKO Vijesti, (2009): URL: <«<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00108>>, 1.08.2023.
14. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Visov vjesnik, (2009): URL: <«<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00104>>, 1.08.2023.
15. Novinstvo Varaždina 1848. – 1997.: digitalizirana građa; Zdravstveni vjesnik, (2009): URL: <«<https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=&lok=&zbi=&sqlx=N00101>>, 1.08.2023.

SUMMARY

Factory newspapers in Varaždin during the socialist period (1945–1990) represented a key medium for informing, ideological education and cultural shaping of the working class. As part of the wider phenomenon of workers' journalism, they emerged in the specific political and economic context of Yugoslav socialism. Within the political and ideological framework, factory newspapers were a tool for shaping workers' consciousness in accordance with the principles of socialist self-management. They supported the policies of the League of Communists of Yugoslavia, promoted worker participation and collectivism, and were subject to editorial control in order to remain aligned with the dominant ideological guidelines. The economic context enabled their financing through companies, especially in industries such as textile and metal, which had the resources to publish newspapers. Newspaper distribution was subsidized or free, and their purpose was to strengthen workers' identity and connection with the company. The information and communication function was manifested through reporting on production results, technological innovations and company successes, while cultural and educational aspects included the promotion of sports and cultural activities, professional development and humorous and literary columns. Workers actively participated in creating content, which strengthened the sense of belonging to the collective. Newspapers were a forum for expressing opinions, criticism and proposals for improving working conditions. Their role was multiple: informative, educational and ideological, which makes them important documents of industrial and workers' history of the socialist period. In this paper, we deal with the aforementioned phenomenon within Varaždin, and we discuss which factory newspapers were published in that period in that area, which people were the editors-in-chief, what the newspapers looked like, and which columns were characteristic and recognizable in individual newspapers.

UČITELJSKA ŠKOLA U ČAKOVCU OD ŠK. G. 1950./51. DO 1955./56.

TEACHER'S SCHOOL IN ČAKOVEC FROM THE SCHOOL YEAR 1950/51 TO 1955/56

Krunoslav MIKULAN

Učiteljski fakultet u Zagrebu

krunoslav.mikulan@gmail.com

Received/Primljeno: 6. 3. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 377.8(497.524Čakovec)"1950/1956"(091)

[366.636:377.8] (497.524Čakovec)

"1950/1956"

SAŽETAK

Članak prikazuje povijest i djelovanje Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju od školske godine 1950./51. do 1955./56., i to na temelju usporedbe zapisa iz tzv. Spomenice Učiteljske škole u Čakovcu (zbirke rukopisnih i strojopisnih zapisa, te fotografija i izrezaka iz novina) i članaka objavljenih u istom razdoblju u tjednicima Varaždinske vijesti i Međimurje. U navedenome razdoblju nastavljena je politička indoktrinacija učenika preko školskoga programa, kulturnih, političkih i sportskih organizacija koje su osnovane pri školi te kroz omladinske radne brigade. Novine znatno više pozornosti posvećuju rezultatima sportskih natjecanja, a radne akcije opisuju znatno detaljnije nego ranije; razvidna je i veća kritičnost novinara prema lošem stanju omladinskih organizacija čiji je rad u nekim razdobljima zamro, iako su trebale predstavljati temelj indoktrinacije u socijalističkom duhu. S druge strane, zapisi u Spomenici sve više poprimaju oblik natuknica koje nikad ne prikazuju stanje u školi u društvenom i kulturnom kontekstu.

Ključne riječi: Učiteljska škola u Čakovcu 1950. – 1956., tjednik Međimurje, tjednik Varaždinske vijesti, Spomenica Učiteljske škole u Čakovcu

Keywords: Teacher's School in Čakovec 1950-1956, Međimurje weekly, Varaždinske vijesti weekly, Memorial of the Teacher's School in Čakovec

1. UVOD

U razdoblju od 20. rujna 1879., kad je osnovana, pa sve do kraja 1. svjetskog rata, Učiteljska škola u Čakovcu bila je mađarska državna škola i službeno se nazivala »Čakovečki mađarski kraljevski državni institut za izobrazbu učitelja« (mađ. *A csáktornyai magy. kir. állami tanítóképző-intézet*). Nakon priključenja Međimurja Hrvatskoj, odnosno Kraljevini SHS, 1919. godine započinje nastava na hrvatskom jeziku i, uz prekid od 1941. do 1945. godine, škola djeluje kao središnja regionalna škola za obrazovanje budućih učitelja pučkih škola (od 1. do 4. razreda) sve do 1963. godine. Godine 1961. utemeljena je Pedagoška akademija u Čakovcu kao dvogodišnja viša škola te je ona postupno preuzela prostorije i nastavnike dotadašnje Učiteljske škole.

Važan izvor za istraživanje povijesti Učiteljske škole do 1945. godine predstavljaju tzv. izvještaji koji je škola relativno redovito objavljivala: do 1918. objavljeno je 25 izvješća (na mađarskom), od 1919. do 1941. trinaest izvješća (na hrvatskom), a od 1941. do 1945. tri izvješća (na mađarskom).¹

¹ Klára GRÁBERNÉ BŐSZE i Károly LÉCES, A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51 - 1948/49. 1. kötet (Abaújszántó-Csurgó). *A magyar neveléstörténet forrásai VIII.* Budapest: Országos pedagógiai könyvtár és múzeum, 1996., str. 454-457.; Krunoslav Mikulan, *Godišnja izvješća Učiteljske škole u Čakovcu 1919. – 1940.* Zagreb-Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019. O drugim aspektima

Tablica 1: Struktura zapisa (rukom ili pisaćim strojem) u Spomenici Učiteljske škole u Čakovcu 1945. – 1956.

Školska godina	Broj stranica	Broj natuknica
1945./46.	8 (otipkanih pisaćim strojem) (7. – 14.) te prilozi (15. – 17.)	105 (bez poglavlja)
1946./47.	4 (otipkane pisaćim strojem) (18.-21.)	113 (bez poglavlja)
1947./48.	8 stranica + naslovnica (23.-39.)	62
1948./49.	4 stranice + naslovnica (41.-49.)	49
1949./50.	5 stranica + naslovnica (51.-61.)	71
1950./51.	2 stranice + naslovnica (63.-67.)	29
1951./52.	2 stranice + naslovnica (69.-73.)	24
1952./53.	4 stranice + naslovnica (75.-83.)	54
1953./54.	4 stranice + naslovnica (85.-93.)	34
1954./55.	5 stranica + naslovnica (95. – 105.)	59
1955./56.	4 stranice + naslovnica (107. – 115.)	83

Nakon 2. svjetskog rata izvješća je zamijenila *Spomenica Državne učiteljske škole u Čakovcu*, kožom opšivena bilježnica velikoga formata u koju su se upisivali razni podaci o radu škole, donekle slično kao u nekadašnjim školskim godišnjim izvješćima.² Na ukrašenim koricama je zlatom u dva reda utisnut naslov »SPOMENICA Drž. Učiteljske škole u Čakovcu«, te dodatni zlatni ukras ispod naslova. Budući da je službeni naziv škole nakon 2. svjetskog rata glasio »Učiteljska škola u Čakovcu« (bez pridjeva »državna«), može se pretpostaviti da je bilježnica nabavljena u prijeratnom razdoblju jer je sve do 1939. službeni naziv glasio »Državna učiteljska škola u Čakovcu«. U daljem tekstu koristit ćemo skraćeni naslov: *Spomenica*.

Spomenica se sastoji od uvodnoga rukopisnog zapisa, zapisa o radu škole po školskim godinama (otipkanih pisaćim strojem ili pisanih rukom) te bilješke o numeriranju na samome kraju. Budući da smo u prethodnom članku potanko opisali sadržaj *Spomenice*,³ ovdje ćemo samo ponoviti kakva je bila struktura zapisa koji su se vodili od školske godine 1945./46. do 1955./56. (tablica 1).

U prve dvije školske godine, zapisi su sastavljeni po uzoru na spomenuta godišnja školska izvješća, ali su se sada nazivali ljetopisima. *Ljetopis Učiteljske škole i vježbaonice* za školsku godinu 1945./46. sastojao se od 8 stranica otipkanih pisaćim strojem (str. 7. – 14.), te niza isječaka iz novina i tri originalne fotografije (str. 15 – 17); drugi ljetopis, za školsku godinu 1946./47. sastojao se od četiri gusto tipkane stranice (plavom

Tablica 2: Popis spominjanja Učiteljske škole u Čakovcu u tjednicima Varaždinske vijesti i Međimurje 1945. – 1956.

Godište	Varaždinske vijesti	Međimurje
1945.	9	
1946.	7	
1947.	0	
1948.	3	
1949.	4	
1950.	2	
1951.	3	
1952.	4	-
1953.	3	-
1954.	4	16
1955.	1	12
1956. (do kraja šk. godine)	7	13

povijesnoga razvoja škole vidi više u: Stjepan OVČAR: Povijesni pregled izobrazbe učitelja u Čakovcu. U: Legac i Mikulan (ur.), *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu*, Čakovec, 2019. i Magdalena VRBANEC, Ideološki okvir djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije, u: V. LEGAC i K. MIKULAN (ur.): *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina postojanja Učiteljske škole u Čakovcu*, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.

² *Spomenica* se čuva u arhivu Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeku u Čakovcu.

³ Ovaj rad proširuje i nastavlja se na članke Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu *Spomenice* (knjige ljetopisa) 1945. – 1956., *Hrvatski sjever*, XIV, 53, str. 41-68 i Učiteljska škola u Čakovcu od školske godine 1945./46. do 1949./50., *Podravina* 23, 46, str. 91-113

tintom); svi sljedeći ljetopisi pisani su rukom. Prva dva ljetopisa bila su vrlo detaljna, a ostali su sadržavali isključivo kronološke zapise o radu škole, bez dotadašnjih poglavlja o organizaciji škole, broju učenika, rezultatima ispita, ili stanju nastavničkog kadra. Datumi su bili pisani crvenom, a natuknice plavom ili crnom tintom; rukopisi su se mijenjali iz godine u godinu, a autori zapisa nisu poznati.

Zapise uspoređujemo s člancima koji su objavljeni u tjedniku *Varaždinske vijesti* u razdoblju od 1. 9. 1950. do 30. 8. 1956. godine, te u tjedniku *Međimurje* u razdoblju od 1954. do 30. 8. 1956. godine. *Varaždinske vijesti* objavljivale su vijesti kako s područja Varaždina, tako i s područja Međimurja; godine 1952. u Čakovcu je utemeljen tjednik *Međimurje* te broj članaka o Učiteljskoj školi u *Varaždinskim vijestima* polako opada te se u narednom razdoblju objavljuju mahom natječaji za upis u školu. Nakon školske godine 1955./56. zapisi u *Spomenici* iz nepoznatoga razloga prestaju.

2. ŠKOLSKA GODINA 1950./1951.

Prema zapisima u *Spomenici*, početkom školske godine 1950./1951. zaključeno je da se osnuje pedagoški kabinet pod rukovodstvom Marije Horvat Šarinić, prof. pedagogije. Pedagoški kabinet sadržavao je sve knjige pedagoškog sadržaja i ina pedagoška pomagala.⁴

Drugog listopada 1950. direktor škole prenosi zaključke konferencije profesora pedagogije i direktora učiteljskih škola o produljenju školovanja na pet godina,⁵ ali ne navodi se koji su to zaključci bili. Iz zapisa kasnijih godina razvidno je da je odluka o produljenju školovanja provedena.

Prema ljetopisu, održana je samo jedna pedagoška ekskurzija, i to u Novi Marof, gdje su 30. ožujka 1951. održana četiri predavanja. Učenici su po razredima išli na redovite ekskurzije u: Zagreb, Zagrebački velesajam, Šibenik, slapovi Krke, Bled, Kamnik, Ljubljana, Zadar, Lozovac, Split, Stubičke Toplice, Trakošćan, a čitava škola išla je na izlet u Šenkovec 25. svibnja 1951. godine.⁶

Tek 26. lipnja 1951. zapisano je da su učenici IV-tih razreda u siječnju završili skraćeno školovanje (kao i prethodne školske godine) te je u lipnju s njima održano »savjetovanje« pod rukovodstvom izaslanika Ministarstva Ivana Leke.⁷

U školskoj godini 1950./51. u *Varaždinskim vijestima* objavljeno je tek nekoliko članaka povezanih s učiteljskim školama. U broju od 31. 8. 1950. kaže se da će se u predstojećoj školskoj godini kod II. ženske gimnazije u Varaždinu otvoriti čak »devet novih odjeljenja učiteljske škole, što znači, da se rađa učiteljska škola, koja će u dogledno vrijeme proraditi kao samostalna ustanova.«⁸ U broju od 19. 4. 1951. u tekstu o natjecanju omladinskih zborova u sindikalnoj dvorani »Varteksa« kaže se da »ženski zbor Učiteljske škole radi tek 2 mjeseca« te zbog toga nije u tako kratkom vremenu postići potrebnu kvalitetu.⁹ U broju od 5. 7. 1951. objavljeni su rezultati uspjeha u varaždinskim školama: najbolji uspjeh postigli su »pripravnici za učiteljsku školu i učiteljska škola skraćenog školovanja, koje rade na ženskoj gimnaziji.« 82 pripravnice imaju 99% pozitivnih ocjena, a srednja ocjena im je bila 3,35; u učiteljskoj školi skraćenog školovanja, 102 učenice postigle su srednju ocjenu 3,39; međutim, učiteljska škola redovnog školovanja postigla je rekordno slab uspjeh jer je od 137 đaka samo 69% ostvarilo pozitivne ocjene, dok čak 19 đaka pada godinu. Novinar zaključuje da je ovaj rezultat posljedica »neozbiljnosti i slabog kvaliteta đaka.«¹⁰ Tek smo u tom posljednjem broju doznali nešto više o organizaciji obrazovanja za učitelje u Varaždinu, kao i o broju upisanih đaka. Na žalost, ostaje nejasno u kojem su točno statusu bili učenici koji su se temeljem oglasa objavljenog 25. 8. 1949. javili za upis u »pripravne razrede za učiteljske škole« (v. gore u tekstu). Oni su redovitu nastavu trebali započeti nagon godinu i pol pripravnoga tečaja, dakle od drugoga polugodišta u 1951. godini, i zatim su se na jesen 1951. trebali upisati na redovitu nastavu.

⁴ *Spomenica*, str. 65

⁵ Isto.

⁶ *Spomenica*, str. 67

⁷ Isto.

⁸ *Varaždinske vijesti*, 234, 31. 8. 1950., str. 3

⁹ *Varaždinske vijesti*, 267, 19. 4. 1951., str. 3

¹⁰ *Varaždinske vijesti*, 278, 5. 7. 1951., str. 3

U ovo vrijeme još se ne spominje mogućnost ukidanja Učiteljske škole u Čakovcu, već se u broju od 31. 5. 1951. raspisuje natječaj za upis u I. razred u Čakovcu, za 90 učenika.¹¹

3. ŠKOLSKA GODINA 1951./1952.

Prema ljetopisu za šk. godinu 1951./1952. opseg aktivnosti škole i dalje se smanjuje (osim ako zapisivač namjerno ili slučajno neke događaje nije preskakao). Spominju se samo ekskurzije u Maribor, Rijeku, Opatiju i Dubrovnik, no u siječnju 1952. organizirano je na Boču skijanje za jednu skupinu učenika (od 15. siječnja do 1. veljače 1952.).¹²

Zapis od 22. prosinca 1951. donosi nam ime nastavnika Predvojničke obuke, Mirka Kosora, koji je toga dana na svečanosti u povodu Dana Jugoslavenske armije dobio nagradu,¹³ a 10. siječnja 1952. u Domu kulture održana je svečana akademija tijekom koje je radna brigada škole dobila Orden rada za postignute rezultate na izgradnji pruge Dobož-Banja Luka. Na akademiji posebno su pohvaljeni najbolji brigadiri.¹⁴ U pogledu radnih akcija zapisano je još da su za vrijeme ljetnih praznika učenici bili na radnoj akciji izgradnje hidrocentrale Novi Vinodolski, s nastavnicima Grubišićem i Klasanom.¹⁵

Upravo o radnim akcijama pisalo se u *Varaždinskim vijestima* u dva navrata. U broju od 10. 7. 1952. navodi se da će krajem mjeseca na gradnju hidrocentrale u Vinodol otputovati omladinska brigada od 150 učenika Učiteljske škole iz Čakovca,¹⁶ a nepunih mjesec dana kasnije, 7. 8. 1952., objavljeno je da je ime omladinske brigade »Mladi učitelj« te da je nedavno otišla na radilište hidrocentrale Vinodol.¹⁷ O radu omladinaca na izgradnji pruge Dobož-Banja Luka nije objavljeno ništa.

U broju od 28. 8. 1952. objavljeno je da će se Učiteljska škola u Varaždinu ukinuti. U sljedećoj školskoj godini neće se upisivati prvi razredi na gimnazijama i Učiteljskoj školi (zbog toga što te godine nije bilo tzv. male mature, o čemu ništa pobliže nije rečeno, osim što se počinje provoditi preustroj školstva te će gimnazije u budućnosti imati samo više razrede),¹⁸ a za tri godine varaždinska će se Učiteljska škola potpuno ukinuti. Đaci za prvi razred primat će se samo na »preparandiji u Čakovcu«, a Učiteljska škola u Varaždinu imat će samo druge i treće razrede.¹⁹

4. ŠKOLSKA GODINA 1952./1953.

Šturost zapisa u Spomenici nastavlja se i u sljedećoj školskoj godini (1952./1953.) – kao ni prethodnih nekoliko godina ne zapisuju se čak ni promjene u rukovodstvu škole, a kamoli stanje nastavnoga osoblja. Doznajemo tek da je Ivo Kocijan još uvijek direktor škole.²⁰

Učenici su posjetili Zagreb, Zagrebački velesajam, Rijeku, Opatiju, Postojnu, Ljubljanu i Varaždin; IVD bio je na šest-dnevnoj ekskurziji Zagreb-Karlovac (od 12. studenoga, vodstvo Julije Brun), a 12. listopada 1952. grupa učenika posjetila je Učiteljsku školu u Križevcima uz sportsko natjecanje.²¹ U siječnju 1953. grupa učenika ponovno je išla na skijanje na Boč, a od 1. do 8. ožujka 1953. učenici četvrtih razreda bili su na hospitiranju u seoskim školama u kotarevima Čakovec, Prelog i Zlatar.²² Po nadnevku vidimo da školovanje za četvrte razrede te godine nije skraćeno.

¹¹ *Varaždinske vijesti*, 273, 31. 5. 1951., str. 4

¹² *Spomenica*, str. 71, 73

¹³ *Spomenica*, str. 71

¹⁴ Isto.

¹⁵ *Spomenica*, str. 73

¹⁶ *Varaždinske vijesti*, 331, 10. 7. 1952., str. 2

¹⁷ *Varaždinske vijesti*, 335, 7. 8. 1952., str. 3

¹⁸ Gimnazije su do tada imale osam razreda, četiri niža i četiri viša, odnosno pokrivala su obrazovanje današnjih viših razreda osnovne škole i četiri razreda srednje. Te je godine počelo upisivanje đaka u pete razrede osmogodišnjih škola, te se postupno broj razreda u gimnaziji smanjivao.

¹⁹ *Varaždinske vijesti*, 338, 28. 8. 1952., str. 3

²⁰ *Spomenica*, str. 77

²¹ *Spomenica*, str. 77

²² *Spomenica*, str. 79

Tablica 3: Usporedba broja škola u Hrvatskom Zagorju i Međimurju, te Dalmaciji i NR Crnoj Gori

Škola	Hrvatsko Zagorje i Međimurje. Broj stanovnika 474.662	Dalmacija. Broj stanovnika 664.420	NR Crna Gora. Broj stanovnika 393.189
Viša pedagoška škola	-	1	1
Gimnazije	3	8	6
Učiteljske škole i škole za odgojitelje	1	5	3
Srednje stručne škole	3*	13	8
Osmogodišnje škole	20	45	43
Industrijske i niže stručne škole	3**	6	4

* Jedna škola ukinuta 1952, ** Jedna škola ukinuta 1951.

Izvor: *Varaždinske vijesti*, 377, 28. 5. 1953., str. 5

Na Učiteljskoj školi održana je 5. listopada 1952. osnivačka skupština DTO Partizan, ali nije zapisano ništa o njegovom daljnjem radu.²³ (O tome više u tjedniku *Međimurje* od 15. 11. 1954., v. niže u tekstu.)

U *Varaždinskim vijestima* je (u broju od 9. 10. 1952.) objavljen tekst potpisan samo inicijalima »I.J.« u kojem autor ističe mnogobrojne zasluge profesora glazbe Janka Slogara koji je između dva svjetska rata službovao na Učiteljskoj školi u Čakovcu. Prof. Slogar preminuo je prije četiri godine, a grob mu je bio zapušten, te se javila inicijativa Društva učitelja za kotar Varaždin da mu se podigne spomenik. Svaki član dao je prilog od 100 dinara, a upućena je zamolba svim njegovim bivšim đacima da i oni doniraju isti iznos.²⁴

Sljedeći članak, objavljen tek u broju od 28. 5. 1953., donosi opsežnu analizu školstva Hrvatskog Zagorja i Međimurja. Autor, potpisan samo inicijalima »S.F.«, daje povijesni pregled školstva na širem području Varaždina i navodi da se vodi rasprava o razvoju školstva u FNRJ te da je оформljena posebna komisija za reformu škola općeg obrazovanja na čelu s dr. Milošem Žankom. Koristeći službene izvore (*Godišnjak Ministarstva prosvjete NR Hrvatske za g. 1949-50*, te publikaciju Savjeta za nauku i kulturu FNR Jugoslavije, *Školstvo u FNR Jugoslaviji 1945. – 1951.*) autor objavljuje tablicu broja škola u Hrvatskom Zagorju i Međimurju, Dalmaciji, i NR Crnoj Gori iz koje se vidi neujednačenost razvoja školstva (tablica 3).

Vidimo da je Crna Gora imala tri učiteljske škole, iako je imala manje stanovnika od Hrvatskoga Zagorja i Međimurja, dok je Dalmacija, s nešto više stanovnika, imala pet učiteljskih škola. I u pogledu ostalih vrsta škola Dalmacija i Crna Gora stajale su znatno bolje.

Autor predlaže (između ostaloga) da se Učiteljska škola iz Čakovca premjesti u Varaždin, jer su tamo bolji uvjeti za rad i lokaciju škole. Međutim, »preseljenje Učiteljske škole ne će biti toliko aktualno ako se bude usvojio prijedlog koji reformira način uzdizanja školskog kadra. Predviđa se postepeno ukidanje sadašnjih učiteljskih škola i formiranje učiteljskih akademija sa trogodišnjim trajanjem«, što je prvi puta da se ova ideja spominje u novinama.²⁵ »U akademiju moći će se upisati samo gimnazijalci sa položenom velikom maturom. Oni bi dobili stručnu izobrazbu za nastavu u nižim i višim razredima osmogodišnjih škola. Prijedlog predviđa da se u NR Hrvatskoj otvore samo 4 akademije i to u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku. Mislim da Hrvatskoj Zagorje i Međimurje sa svojih pola milijuna stanovnika treba da dobije učiteljsku akademiju sa sjedištem u Varaždinu i da se taj zahtjev može lako i temeljito zastupati i argumentirati.«²⁶

Međutim, već u broju od 9. 7. 1953. govori se o pripajanju dva varaždinska učiteljska razreda čako-večkoj Učiteljskoj školi: »To je bila krnja učiteljska škola koja kao takva nije u Varaždinu imala uvjeta za opstanak. Tim više, što je u neposrednoj blizini, u Čakovcu, Učiteljska škola koja u ovoj školskoj

²³ *Spomenica*, str. 77

²⁴ *Varaždinske vijesti*, 344, 9. 10. 1952., str. 3

²⁵ Učiteljske akademije kao ustanove višeg obrazovanja počele su se otvarati tek 1961. godine.

²⁶ *Varaždinske vijesti*, 377, 28. 5. 1953., str. 5

godini neće imati I. razred jer nema malih maturanata. Zbog tih razloga došlo se do zaključka, da se ti razredi pripoje Učiteljskoj školi u Čakovcu. Nije tu bila tendencija ukinuti jednu školu u Varaždinu, već ispraviti jednu pogrešku.²⁷ Ista vijest otprilike je ponovljena u broju od 27. 8. 1953.²⁸ Rasprave o reorganizaciji učiteljskih škola trajat će punih sedam godina, i tek godine 1960. bit će donijeta konačna odluka o osnivanju pedagoških akademija.

5. ŠKOLSKA GODINA 1953./1954.

Ljetopis za školsku godinu 1953./1954. pisan je drugačijim rukopisom i stilom jer je suhoparno nabranje po datumima zamijenilo opisivanje događaja u vidu sastavka, ali i dalje bez naročitih detalja. Doznajemo da su učiteljski razredi koji su bili osnovani pri varaždinskoj gimnaziji preseljeni iz Varaždina u Čakovec te je njihov ukupni broj u Čakovcu sada bio 16.²⁹ Profesor pedagogije Ivan Valentaković preuzeo je upravu Učiteljske škole, a Marija Šarinić-Horvat bila mu je zamjenica. Kako bi se oslobodio prostor za povećani broj razreda, đački dom »Martina Pušteka« spojen je s đačkim domom Ekonomskog tehnikuma (današnja Ekonomska i trgovačka škola) te je nastavio djelovati u sklopu tehnikuma.³⁰

Posebno je podvučeno da je 5. listopada 1953. Čakovec posjetio drug Tito koji je na putu u lovište prošao pored Učiteljske škole, a omladina »ga je oduševljenim klicanjem pozdravila«.³¹

U listopadu su formirane 22 naučne grupe kao novi način rada (grupe u *Spomenici* nisu nabrojene, ali ih nalazimo u tjedniku *Međimurje* od 15. 10. 1954., v. niže u tekstu), a nabavljena su nova nastavna sredstva – mikročitač, dijaskop i razglasna stanica.³² 19. listopada otvorena je Đačka čitaonica.³³

17. veljače 1954. dotadašnji Pedagoški aktiv prerastao je u Pedagoški centar kao stalna posebna ustanova; za predsjednika centra postavljen je Julije Brun, a članovi su bili Ivan Valentaković, Marija Šarinić-Horvat, Josip Ranogajec, Štefica Benček, Franjo Klasan, Marko Grubišić, Rujana Štriga, Marija Palčak i Željko Cigula, odnosno nastavnici koji su »svojim zalaganjem doprinijeli preobražaju rada na našim školama«.³⁴ Kao glavni zadatak centra te školske godine navedeno je provođenje u život novog nastavnog programa za narodne (osnovne) škole. Članovi centra obilazili su škole i davali upute nastavnicima za rad.³⁵

U ožujku 1954. održan je kurs ručnog rada za učitelje, na kojem je predavao Markovac, stručnjak za ručni rad iz Zagreba.³⁶

Ljetopisi su pomno bilježili posjete predavanjima i izložbama te prikazivanje filmova za đake, a u šk. g. 1953./54. popisane su predstave koje je Učiteljska škola priredila za građanstvo:³⁷

- 11. svibnja – književna večer u Narodnom sveučilištu
- 12. svibnja – akademija prigodom proslave 10. godišnjice UDB-e
- 24. svibnja – koncert u čast rođendana maršala Tita
- 31. svibnja – igrokaz »Čarobni svijet«
- 7. lipnja – večer Shakespearea i Molierea.

Ekskurzije su koncentrirane u svibanj i lipanj 1954. te su treći i četvrti razredi posjetili Plitvička jezera, Zadar, Split, Vojvodinu, Beograd, Đerdap, Timočku krajinu, Niš i Sisak.³⁸ Čini se da su svi uče-

²⁷ *Varaždinske vijesti*, 383, 9. 7. 1953., str. 3

²⁸ *Varaždinske vijesti*, 390, 27. 8. 1953., str. 3

²⁹ *Spomenica*, str. 87

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² *Spomenica*, str. 87, 89

³³ *Spomenica*, str. 89

³⁴ Isto.

³⁵ *Spomenica*, str. 89, 91

³⁶ *Spomenica*, str. 91

³⁷ *Spomenica*, str. 93

³⁸ *Spomenica*, str. 93

nici i nastavnici 4. listopada 1953. putovali u Bjelovar na proslavu desete godišnjice osnutka Zagrebačkog korpusa.³⁹

Prva vijest u ovoj školskoj godini o Učiteljskoj školi u Čakovcu u *Varaždinskim vijestima* objavljena je tek 6. 5. 1954., pod dramatičnim naslovom »Ukida se preparandija u Čakovcu«: »Učiteljska škola u Čakovcu prošle je jeseni prestala s upisom đaka. Prestankom upisa kroz nekoliko godina prestat će radom Učiteljska škola, a namjesto nje Čakovec će dobiti gimnaziju, koja će se smjestiti u zgradi sadašnje škole. Ove će se jeseni otvoriti peti razred gimnazije, te će se tako svake godine otvarati nov slijedeći razred.«⁴⁰ Ovu je vijest (ali bez dramatičnih tonova) donio i tjednik *Međimurje* u broju od 1. 5. 1954.⁴¹ Od te godine pa sve do današnjih dana, svakih nekoliko godina najavljuje se ukidanje Učiteljske škole, odnosno njenih slijednica; do ukidanja nije došlo, no u dva navrata pripojena je drugim ustanovama u Zagrebu.⁴²

Tjednik *Međimurje* u broju od 15. 4. 1954. objavljuje opsežan članak pod naslovom »75-godišnjica Učiteljske škole u Čakovcu«; uglavnom se daje povijesni razvoj ustanove, s naročitim fokusom na otpor mađarizaciji i Narodno-oslobodilačku borbu, no naglašava se i da predstoji reorganizacija učiteljskih škola u učiteljske akademije zbog sve većih potreba za bolje obrazovanim nastavnim kadrom (zbog novouvedenoga sustava osmogodišnjih osnovnih škola); nepotpisani novinar navodi da je predviđeno da se učiteljske akademije otvore u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu.⁴³

U broju od 1. 7. 1954., u članku »Kuda ćemo s djecom poslije Osmogodišnje škole?«, ponavlja se da će se učiteljske škole pretvoriti u učiteljske akademije, ali još uvijek se ne zna hoće li biti upisa u prvi razred Učiteljske škole u Čakovcu.⁴⁴ Pitanje je riješeno nekoliko tjedana kasnije, jer se u članku pod naslovom »Gimnazija u Čakovcu« govori o tome da će nakon osnivanja učiteljskih akademija Učiteljska škola u Čakovcu prestati s radom te je Savjet za prosvjetu gradske općine Čakovec iznio zahtjev da se otvori (viša) gimnazija u Čakovcu koja bi se smjestila u zgradu Učiteljske škole, od koje bi preuzela namještaj, nastavna sredstva i nastavno osoblje. Međutim, Republički savjet za prosvjetu donio je odluku da se ponovno izvrši upis u prvi razred Učiteljske škole, zbog čega je odbijen zahtjev za otvaranjem petoga razreda gimnazije, a pitanje reorganizacije učiteljskih škola trebalo se riješiti u roku od godine dana.⁴⁵

Ostali članci iz *Varaždinskih vijesti* i *Međimurja* uglavnom su se odnosili na sport i kulturu. U srednjoškolskom atletskom prvenstvu Varaždina i okolice pobijedila je muška ekipa Učiteljske škole u Čakovcu s 213,5 bodova, dok je ženska ekipa bila druga (prva je bila ekipa II. ženske gimnazije u Varaždinu).⁴⁶ *Međimurje* ovaj događaj uopće ne spominje, već donosi vijest o atletskom prvenstvu srednjih škola u Zagrebu, na kojem je ženska ekipa postigla četvrto mjesto.⁴⁷

U *Varaždinskim vijestima* od 27. 5. 1954. objavljena su dva članka o koncertima: jedan potpisuje »M.Z.« (moguće je da se radilo o varaždinskom profesor Marijanu Zuberu) i govori o koncertu Uči-

³⁹ *Spomenica*, str. 87

⁴⁰ *Varaždinske vijesti*, 426, 6. 5. 1954., str. 2

⁴¹ *Međimurje*, 47, 1. 5. 1954., str. 3

⁴² Planovi o ukidanju škole povremeno se spominju još od prije 2. svj. rata. U članku povodom dvadesete godišnjice Državne učiteljske škole u Čakovcu koji je u *Izveštaju* za šk. g. 1938./39. objavio profesor Franjo Jelačić, navodi se da je u 1933. i 1934. godini postojala opasnost da se škola ukine, ali se ne navodi zbog čega (*Izveštaj*, 1939, 5). Prof. Jelačić također donekle nejasno govori o nastojanjima da se sačuva škola (isto): »Kad je godine 1933 i 1934 postojala opasnost da se škola ukine, isticalo se sa svih strana da je postojanje i rad ove škole od neobično velike važnosti za nacionalni i prosvjetni napredak Međimurja. Škola je uvijek nastojala da svoje učenike, buduće narodne učitelje, uputi da pravilno shvate stvarno stanje svoga naroda, naročito u ovome kraju, a cijeneći visoko vjeru u idealizam, ona ih je stalno upućivala na sitan, realan rad u našem selu kojemu je taj rad toliko potreban. U tom su nastojanju i škola i njeni učenici uvijek nailazili na potpuno shvaćanje i potporu široke javnosti.«

⁴³ *Međimurje*, 45, 1. 4. 1954., str. 2-3

⁴⁴ *Međimurje*, 51, 1. 7. 1954., str. 2

⁴⁵ *Međimurje*, 54, 15. 8. 1954., str. 2. Peti razred tadašnje gimnazije odgovara prvom razredu današnje gimnazije.

⁴⁶ *Varaždinske vijesti*, 427, 13. 5. 1954., str. 3

⁴⁷ *Međimurje*, 49, 1. 6. 1954., str. 2

teljske škole u čast rođendana druga Tita u Čakovcu: »Sve, - od onih najmanjih pionirčića koji moraju stajati na stolčiću da mogu dohvatiti vrat berde, ili onih, kojima tambura strši iznad njih kao munjovod, pa sve do solista na klaviru, harmonici, pjevanju zboru, dirigenti ženskog i mješovitog zbora, - sve je dobro i solidno postavljeno. Istina, manjka još kvaliteta, koja je od velike važnosti baš u učiteljskoj školi iz čisto pedagoških razloga, no na ovim temeljima koji su postavljeni ona će bezuslovno uslijediti. Radujemo se ovome što smo vidjeli pa svima iskreno čestitamo!«. U istome broju autor potpisan s »P.S.« piše o tome kako je na poziv Pedagoškog centra pionirski zbor Muzičke škole iz Varaždina održao vokalni koncert pod rukovodstvom dirigenta profesora Marijana Zuberu; koncert je bio namijenjen učenicima Učiteljske škole u Čakovcu sa svrhom nadopune teoretsko-praktične nastave muzičkog odgoja. Novinar ističe da je »program po svom karakteru bio ... pedagoško-informativan i od velike koristi za učenike Učiteljske škole« te navodi da su izvedene »pjesme od starih majstora 16. i 17. stoljeća do pjesama posvećenima drugu Titu.«⁴⁸ O koncertu u čast druga Tita piše i *Međimurje*, s time da navodi da su sudjelovali mješoviti pjevački zbor, tamburaški zbor, pionirski pjevački i tamburaški zbor, te klaviristi i harmonikaši Učiteljske škole,⁴⁹ ali ne spominje se dolazak pionirskoga zbora Muzičke škole iz Varaždina.

U *Međimurju* je nadalje objavljen niz članaka o događajima o kojima *Varaždinske vijesti* ne pišu. Peklenicu su posjetili veterinari i profesori Učiteljske škole u Čakovcu koji su u selu održali predavanje i prikazali film »Transfuzija krvi«;⁵⁰ na Učiteljskoj školi održan je vatrogasni tečaj pod rukovodstvom Rudolfa Krokepa, koji je polazilo 40 učenika i učenica;⁵¹ grupa za nastavni jezik održala je »Večer kajkavske poezije« uz pratnju tamburaškog zbora i klavira u prostorijama Narodnog sveučilišta;⁵² jedanaestoga lipnja dramska je grupa pod vodstvom Dragutina Grünwalda održala dramsku večer prikazujući drame Shakespearea, Molièrea i Nušića;⁵³ 5. lipnja otvoreno je novo školsko sportsko igralište;⁵⁴ a 13. lipnja održan je veliki slet kotarskog društva Partizan, na kojem su sudjelovali i vježbači predvojničke obuke Učiteljske škole;⁵⁵ 27. lipnja održana je završna školska svečanost, no pripremljene izložbe s radovima učenika bile su »slabo posjećene« te nepotpisani novinar poziva roditelje đaka i ostalo građanstvo da »s većim interesom... prate rad svojih škola«, a naročito bi se trebali interesirati »za radove svoje djece«.⁵⁶

Ljetne vijesti objavljene u *Međimurju* odnosile su se na radne akcije: 6. srpnja na izgradnju hidrocentrale »Tesla« u Vinodolu otputovala je omladinska radna brigada Učiteljske škole, ukupno 90 omladinaca; kako ih se prijavilo 220, kod »redukcije« je bilo »mnogo buke, jer su na rad htjeli otputovati svi prijavljeni, ali je broj učenika u brigadi bio ovajput ograničen«;⁵⁷ u sljedećem broju objavljena je opširnija reportaža o brigadi te doznajemo da omladinci rade u kamenolomu, da dnevnu normu ispunjavaju sa 156%, da su brigadiri organizirali već tri priredbe i da se spremaju za svečanu proslavu Dana ustanka (27. 7.), te da je pjevački zbor jedan od najboljih na radilištu. Novinar potpisan s »Rade« intervjuirao je neimenovanu omladinku koja je o brigadirskom životu izjavila sve najbolje: »Kako vidite, veselo je i lijepo nam je. Svi smo zadovoljni, makar su nam ruke pune žuljeva, ali brana hidrocentrale iz dana u dan raste. To je ono što nam daje nove snage za nove pobjede.«⁵⁸

U broju od 15. lipnja 1954. objavljeno je jedno kritički intonirano pismo naslovljeno »Kome zvono zvoni?«. Student Vladimir Pletenac⁵⁹ oštro se osvrće na predavanje učenika Učiteljske škole Josipa

⁴⁸ *Varaždinske vijesti*, 429, 27. 5. 1954., str. 4

⁴⁹ *Međimurje*, 49, 1. 6. 1954., str. 3

⁵⁰ *Međimurje*, 44, 15. 3. 1954., str. 3

⁵¹ *Međimurje*, 48, 15. 5. 1954., str. 3

⁵² Isto.

⁵³ *Međimurje*, 50, 15. 6. 1954., str. 4

⁵⁴ Isto., str. 3

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ *Međimurje*, 51, 1. 7. 1954., 3

⁵⁷ *Međimurje*, 52, 15. 7. 1954., 3

⁵⁸ *Međimurje*, 53, 27. 7. 1954., str. 3

⁵⁹ Kasnije profesor na Filozofskom fakultetu.

Habulina o Ernestu Hemingwayu koje je održano u Narodnom sveučilištu 8. 5. 1954. Autor navodi da je predavanje bilo »mrtvo« i »konfuzno« te da nazočni »nisu čuli (naučili) ništa, ili gotovo ništa«. ⁶⁰ Ovakva kritička pisma rijetko su se kada pojavljivala u tisku.

6. ŠKOLSKA GODINA 1954./1955.

Na početku ljetopisa za školsku godinu 1954./1955., 1. rujna, kao direktorica škole navodi se Marija Šarinić-Horvat. ⁶¹

18. – 20. studenoga 1954. održani su prvi seminari Pedagoškog centra (osnovanoga prethodne godine) za nastavnike kotara Čakovec s temama »obrađa gradiva u matematici« i »upoznavanje prirode i društva«. ⁶² 21. veljače 1955. članovi Pedagoškog centra pregledali su obvezatnu školu u Vidovcu, 28. ožujka škole u Lepoglavi, 3. travnja školu u Višnjici, ⁶³ a od 25. svibnja do 4. lipnja članovi Pedagoškog centra su »pomogli u inspekciji« škola u Kotoribi, Prelogu, Štrigovi, Ivancu (Ivanovcu?), Novom Selu Rok i Pribislavcu. ⁶⁴

Tjednik *Međimurje* gore navedene aktivnosti uopće ne navodi, već u broju od 15. 11. 1954. donosi vijest da je održan plenarni sastanak učitelja kotara Čakovec. Upravni odbor Udruženja učitelja, uz pomoć Pedagoškog centra, organizirao je »praktična predavanja na vježbaonici Učiteljske škole u svim razredima, i u školi u Pustakovcu u VII. razredu«. Na istom je sastanku utvrđen prijedlog Republičkom savjetu i Zemaljskom odboru udruženja učitelja da se organizira jedinstvena osmogodišnja škola (tada su još postojale šestogodišnje i dva tipa osmogodišnjih škola). ⁶⁵

Po prvi puta se u ljetopisima u *Spomenici* spominje Omladinsko sveučilište koje je organiziralo razna predavanja. Predavanje održano 25. studenoga bilo je »O letećim tanjurima«, 8. prosinca je bilo o Egiptu, 29. prosinca »Put druga Tita u Indiju i Burmu«, ⁶⁶ te 22. travnja 1955. o Lenjinu. ⁶⁷ Omladinsko sveučilište se po prvi puta spominje u tjedniku *Međimurje* od 15. 10. 1954.; navodi se da je osnovano prethodne godine, sa zadaćom da drži predavanja u školi, poduzećima i u selima, ⁶⁸ a u broju od 1. 2. 1955. navode se uglavnom iste aktivnosti i predavanja kao i u *Spomenici*, s time da se dodaje predavanje pod naslovom »Strašne sile prirode«. ⁶⁹

Prema *Spomenici*, od 15. do 19. ožujka održan je tečaj za 87 učitelja kotara Varaždin i Čakovec koji su se prijavili »za definitivu« (stalno zaposlenje). Na tečaju se predavalo gradivo pedagoške skupine predmeta, hrvatskog ili srpskog jezika te državnog i društvenog uređenja. ⁷⁰ Od 16. travnja do 6. svibnja održani su stručni ispiti za navedene učitelje. ⁷¹ Po svemu sudeći, ovo je bio začetak tzv. pedagoško-psihološkog obrazovanja koje i dan-danas provodi Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek u Čakovcu.

Rijetko se kada navode konkretne teme školskih sjednica i sastanaka. Iz zapisa od 12. travnja doznajemo ipak da je održana sjednica školskog savjeta na kojoj se raspravljalo o slučaju učenika III.a razreda, Tišlerić Branka, koji je počinio krađu u jednoj od osmogodišnjih škola u Varaždinu. ⁷² Dana 18. travnja ponovno o se raspravljalo o njemu, ⁷³ ali kao i obično nikakvi zaključci nisu zapisani.

⁶⁰ *Međimurje*, 50, 15. 6. 1954., str. 3

⁶¹ *Spomenica*, str. 97

⁶² Isto.

⁶³ *Spomenica*, str. 101

⁶⁴ *Spomenica*, str. 105

⁶⁵ *Međimurje*, 60, 15. 11. 1954., str. 2

⁶⁶ *Spomenica*, str. 99

⁶⁷ *Spomenica*, str. 103

⁶⁸ *Međimurje*, 58, 15. 10. 1954., str. 3

⁶⁹ *Međimurje*, 65, 1. 2. 1955., str. 3

⁷⁰ *Spomenica*, str. 101

⁷¹ *Spomenica*, str. 103

⁷² *Spomenica*, str. 101

⁷³ *Spomenica*, str. 103

Nakon duljeg vremena zapisano je koliko je kandidata pristupilo diplomskom učiteljskom ispitu na karaju školske godine: u razdoblju od 6. do 27. lipnja održani su diplomski učiteljski ispiti za 230 kandidata.⁷⁴ Ovaj veliki broj kandidata bio je posljedica prelaska učiteljskih razreda s Gimnazije u Varaždinu na Učiteljsku školu u Čakovcu prethodne godine.

Međimurje u broju od 1. rujna 1954. donosi vijest da je završen upis u Učiteljsku školu te da će škola sada imati sedam maturalnih razreda s oko 240 maturanata.⁷⁵ Slijedi niz vijesti o kulturnim, društvenim i sportskim aktivnostima, dok se o predviđenoj reorganizaciji učiteljskih škola ne govori ništa (spominje se usput tek u idućoj školskoj godini).

U broju od 15. 10. 1954. navodi se da su na Učiteljskoj školi organizirane »naučne i kulturno-umjetničke grupe«: dramska, folklorna, recitatorska, knjižničarska, tamburaška, grupa zborovođa, te pjevački zbor.⁷⁶ U istom broju objavljena je vijest da se u školi osniva mandolinski zbor pod ravnanjem profesora Jadrašića.⁷⁷ U broju od 1. 11. objavljen je članak o zrakoplovnom modelarstvu u Čakovcu (autor je bio Dominić Stjepan) te iz njega doznajemo da je prethodne godine osposobljeno nekoliko novih modelara, omladinaca Učiteljske škole, ali oni su većinom nakon mature napustili Čakovec. Novinar naglašava da je djelovanje u pogledu promicanja modelarstva slabo jer je fokus bio na starijim omladincima, umjesto na pionirima.⁷⁸ O modelarstvu se ponovno piše u broju od 15. 5. 1955. (autor članka bio je isti) i ističe se nedovoljan broj stručnog kadra, nedostatak i skupoća materijala te naročito neprihvatanje modelarstva na selu gdje ljudi na to gledaju kao na »igrariju« i komentiraju »Kaj se bu učitel igral s decom«. Autor se zalaže za što veće promicanje modelarstva i zaključuje da ako organizacija modelarstva uspije u jednom selu, da će to potaknuti susjedna sela na natjecanje jer »neće dozvoliti da neko selo ima ono što oni nemaju.«⁷⁹

Opsežniji članak pod naslovom Kulturno-prosvjetni rad u Učiteljskoj školi Čakovec, koji potpisuje novinar »S.V.«, daje potpuniju sliku o organizaciji slobodnih aktivnosti, a objavljen je 1. 2. 1955.: kulturno-prosvjetni rad organiziran je u okviru Omladinskog kulturno-umjetničkog društva »Martin Puštek« (osnovanog 1948. godine), a uz gore navedene grupe navode se još kazalište lutaka i kazalište komedija kao novoosnovane sekcije.⁸⁰ Dramska sekcija uvježbala je komad »Sotona u ambulanti« i planira uvježbati komad »Veliko putovanje«; ne navode se autori, te da se kod ovog potonjeg komada radi o temi iz NOB-a. Kazalište lutaka do sada je uvježbalo komad »Priča o djedu Mrazu«, kazalište komedija pripremiло je »vedro večer«, recitatorska sekcija planirala je organizirati večer dječje poezije, folklorna sekcija uvježbala je mnoga narodna kola, tamburaška sekcija uvježbala je niz narodnih pjesama, pjevački zborovi škole održali su niz priredbi u Čakovcu i Međimurju, grupa zborovođa obradila je život i djela Lisinskog, Beethovena, Bacha i drugih glazbenika, a knjižničarska grupa pripremala je omladince za rad u knjižnicama i čitaonicama u seoskim školama.⁸¹

U istome broju objavljeno je da su učenici tijekom maturalnih ekskurzija obišli više mjesta na Jadranu, te u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Srbiji i Crnoj Gori, te da je upravo započela maturalna praksa učenika petih (završnih) razreda u selima u trajanju od tjedan dana. Učenici su tijekom prakse trebali obraditi niz nastavnih jedinica te s djecom pripremiti razne kulturno-prosvjetne programe.⁸²

Također u istome broju objavljeno je da je 15. 10. održana 10. školska konferencija Narodne omladine Učiteljske škole, na kojoj je prisustvovalo 500 omladinaca. Nije objavljeno koje su bile teme, osim da je podnjet referat o dosadašnjem radu Narodne omladine, o njenim uspjesima i nedostacima, te da je izabrano novo rukovodstvo.⁸³ Dana 15. 1. 1955. održan je plenarni sastanak Narodne omladine Uči-

⁷⁴ *Spomenica*, str. 105

⁷⁵ *Međimurje*, 55, 1. 9. 1954., str. 3

⁷⁶ *Međimurje*, 58, 15. 10. 1954., str. 3

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ *Međimurje*, 59, 1. 11. 1954., str. 2

⁷⁹ *Međimurje*, 72, 15. 5. 1955., str. 3

⁸⁰ Sada se iz nepoznatog razloga umjesto riječi »grupa« koristi riječ »sekcija«.

⁸¹ *Međimurje*, 65, 1. 2. 1955., str. 3

⁸² *Međimurje*, 59, 1. 11. 1954., str. 5.

⁸³ Isto.

teljske škole; predsjednik Školskog komiteta NO, Pahić, održao je predavanje »Značenje Titovog posjeta Indiji i Burmi«, direktorica škole govorila je o uspjesima i nedostacima rada u prvom polugodištu, konstatirano je da OKUD »Martin Puštek« dobro radi, no da se DTO »Partizan« »nalazi pred rasulom« – kao krivci označeni su uprava društva i Školski komitet NO koji se nije posvetio tome problemu (v. detaljnije niže u tekstu).⁸⁴ Nikakvi zaključci ili smjernice za daljnji rad nisu navedeni. Već u sljedećim broju objavljen je članak o godišnjoj konferenciji NO Čakovca, u kojem se ističe »dobar rad organizacija Učiteljske škole ... i uspjeh radne brigade »Mladi učitelj« na Novom Vinodolu.«⁸⁵

U pogledu sporta, dana 29. 10. 1954. održana je godišnja skupština Društva za tjelesni odgoj Partizan koje je osnovano 5. 10. 1952.⁸⁶ Skupštini je nazočilo samo 50 članova, što je bio vrlo malen broj u odnosu na dotadašnji broj od 120 članova. Predsjednik društva, Josip Pokec, podnio je izvještaj iz kojeg se vidjelo da društvo nije postiglo predviđene rezultate. Neimenovani novinar ističe da su razlozi velikim dijelom objektivni te navodi neispravnost dvorane za vježbanje i nepostojanje prikladnog sportskog igrališta. Ipak, društvo je organiziralo dva nastupa (u Strahonincu i Vratišincu), sudjelovalo je na republičkom sletu u Zagrebu, sudjelovala u sportskim igrama s raznim školama. Međutim, nedavno je izgrađeno novo sportsko igralište koje se sastojalo iz terena za mali rukomet i odbojku, uređena je atletska staza, mjesto za bacanje i mjesto za skokove. Izabrano je novo rukovodstvo (ne navode se imena) i novom odboru skrenuta je pozornost »da povede više računa o masovnosti društva.«⁸⁷ U istom je broju objavljena vijest o uspjehu fiskulturne ekipe Učiteljske škole u Zagrebu i Varaždinu, ali nije jasno je li gore navedeno društvo Partizan na bilo koji način bilo povezano s objavljenim uspjesima ili uključeno u organizaciju. U susretu s Učiteljskom školom u Zagrebu, čakovečki su učenici u uzvratnom susretu pobijedili u malom rukometu s 19:9 i u odbojci s 3:2, dok su u šahu izgubili sa 6:1; učenice su u odbojci pobijedile s 2:0, a u rukometu izgubile s 13:2. Navodi se da su postignuti i uspjesi u susretima s varaždinskom gimnazijom i Srednjoškolskim đачkim domom, ali se ništa pobliže ne objašnjava.⁸⁸

Djelovanje DTO »Partizan« ponovno je bilo temom u broju od 1. 3. 1955. Doznajemo da se od prošlogodišnje skupštine Upravni odbor nije ni jednom sastao, da društvo nije izvršilo ni jedan zadatak koji si je na skupštini postavilo, te da društvo, zapravo, ni ne postoji. Novinar se pita kako je to moguće, s obzirom na to da škola ima preko 500 đaka, proziva omladinsku organizaciju i Školski komitet te zahtijeva da se društvo ili pokrene, ili likvidira.⁸⁹

U broju od 1. 4. 1955., poprilično kasno, objavljeni su rezultati svih čakovečkih škola u I. polugodištu. Učiteljska škola imala je 534 učenika koji su bili ocijenjeni srednjom ocjenom 2, 96, a negativno je bilo ocijenjeno 30,34% učenika (ovo su bili najbolji rezultati među srednjim školama). Rezultati su ocijenjeni nedovoljno dobrim, a kao razlog navedeno je da nastavnici isti predmet predaju u pet ili šest razreda, s oko 300 učenika, što otežava pravilno ocjenjivanje. Najteža situacija s nastavnim kadrom bila je na Učiteljskoj te Zanatskoj školi.⁹⁰

Vijest objavljena u *Međimurju* od 1. 7. 1955. govorila je o preustroju Vježbaonice Učiteljske škole u II. osmogodišnju osnovnu školu. U sklop nove škole ulazi svih devet odjeljenja Vježbaonice te za narednu godinu predviđenih šest odjeljenja viših razreda. Problema s prostorom neće biti jer Učiteljsku školu završava čak sedam odjeljenja, a u I. razred upisuje se samo jedno odjeljenje.⁹¹

Posljednja vijest u tekućoj školskoj godini objavljena je 15. 8. 1955. godine i govorila je o prikupljanju dobrovoljnih priloga za izgradnju dječjeg odjela bolnice. Nabrajaju se iznosi koji su do tada prikupljeni i ističe se da su službenici Učiteljske škole položili preko 18.000 dinara.⁹²

⁸⁴ *Međimurje*, 65, 1. 2. 1955., str. 4

⁸⁵ *Međimurje*, 66, 15. 2. 1955., str. 1

⁸⁶ *Spomenica*, 77

⁸⁷ *Međimurje*, 60, 15. 11. 1954. str. 4

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ *Međimurje*, 67, 1. 3. 1955., str. 3

⁹⁰ *Međimurje*, 69, 1. 4. 1955., str. 2

⁹¹ *Međimurje*, 75, 1. 7. 1955., str. 4

⁹² *Međimurje*, 78, 15. 8. 1955., str. 2

U školskoj godini 1954./55. *Varaždinske vijesti* nisu objavile ni jedan članak o djelovanju Učiteljske škole u Čakovcu. Razlog bi mogao biti taj što je u lipnju 1952. godine počeo izlaziti tjednik *Međimurje* koji je naročito od 1954. godine počeo objavljivati sve više vijesti o Učiteljskoj školi. Sljedeće školske godine ponovno se objavljuje više vijesti o čakovečkoj školi, no većinom ako su ne neki način bile povezane s Varaždinom.

7. ŠKOLSKA GODINA 1955./1956.

Posljednji ljetopis Spomenice, Ljetopis za školsku godinu 1955./1956., pisan je plavom tintom (datumima crvenom) na četiri stranice, novim i teže čitljivim rukopisom.

Nakon višegodišnjega prekida, ljetopis donosi popis stalno i honorarno zaposlenih nastavnika te predmeta koje su predavali. Direktorica je i dalje bila Marija Šarinić-Horvat, stalno je bilo zaposlenih 14 nastavnika, četvero je predavalo honorarno, a jedan nastavnik je naveden uz opasku »samo mjesec dana«.⁹³

Tablica 4: Popis nastavnika Učiteljske škole u Čakovcu 1955. – 1956.:⁹⁴

Prezime	Ime	Predmeti koje predaje ili položaj
Benček	Štefica	pedagoška grupa predmeta
Brun ⁹⁵	Julije	metodika i matematika
Cigula	Željko	zemljopis i povijest
Čičin	Lili	gospodarstvo, kemija i prirodopis
Dolenec	Vera	crtanje (honorarno)
Flajšer	Franjo	tjelesni odgoj (honorarno)
Gišćerić-Gomor (?)	Emina	hrvatski jezik
Grubišić	Marko	matematika i fizika
Horvat	Alfred	tjelesni odgoj (honorarno)
Kurčević	Ivo	filozofija i psihologija
Kurčević	Tanja	muzika i njemački jezik
Lajtman	Juraj	povijest, osnove drž. i društ. poretka fnrj
Novak	Đuro	hrvatski jezik (samo mjesec dana)
Petrović	Ivan	predvojnička obuka (honorarno)
Pletenac	Vladimir	pedagoška grupa predmeta
Ranogajec	Josip	pedagoška grupa predmeta
Rupnik	Karla	njemački i francuski jezik
Šarinić-Horvat	Marija	direktor
Štefić	Rudolf	pedagoška grupa predmeta
Štriga	Rujana	muzika

U ljetopisima se u razdoblju od 1947./48. do 1954./55. spominju još sljedeći nastavnici, no nije bilo moguće utvrditi kada su stupili na dužnost, ni koliko dugo su radili na školi:

- prof. Ivo Šimičević (šk. g. 47/48; str. 29)
- odgojitelj Zvonko Dvorščak (šk. g. 47/48; str. 33)
- odgojitelj Milica Momčilović (šk. g. 47/48; str. 33)
- prof. Jelica Suhanek (šk. g. 48/49; str. 51; razrednica I. c razreda – najbolji kolektiv u školi)

⁹³ *Spomenica*, 109.

⁹⁴ *Spomenica*, str. 109

⁹⁵ Brun Julije već je radio na Učiteljskoj školi u Čakovcu (1933. – 1941.) kao profesor.

- prof. Branka Oklješa (šk. g. 48/49; str. 45)
- prof. Nikola Kraljić (šk. g. 48/49; str. 47)
- nastavnik Marijan Kolarić (šk. g. 49/50; str. 55)
- prof. Ruža Bajurin (šk. g. 1950/51; str. 65)
- prof. Marija Palčak (šk. g. 1951/52; str. 71)
- prof. Ida Liro (?) (šk. g. 1952/53; str. 77)
- prof. Jurčić (šk. g. 1952/53; str. 81)
- nastavnik Drago Kovačević (šk. g. 1952/53; str. 81)
- Josip Ranogajec, (šk. g. 1953/54; str. 91)
- Kuvačić (šk. g. 1953/54; str. 93)
- nastavnica Ivka Topić (šk. g. 1953/54; str. 93)

U tjedniku *Međimurje* spominje se prof. Jadrašić kao voditelj mandolinskog zbora (šk. g. 1954./55.)⁹⁶

Školska godina započela je s 321 učenikom u 10 odjeljenja: I., II., IVa, b, c, Va, b, c, d, e.⁹⁷ Izuzetno veliki broj odjeljenja posljedica je prelaska učiteljskih razreda iz Varaždina u Čakovec, a III. razred nije postojao (zbog neupisivanja u prvi razred prije tri godine).⁹⁸

Vježbaonica koja je desetljećima djelovala u okviru Učiteljske škole postala je samostalna ustanova pod nazivom II. osmogodišnja škola,⁹⁹ no ona je i dalje nastavila služiti kao vježbaonica za učenike Učiteljske škole.

Na Učiteljskoj školi u ovoj su školskoj godini djelovale sljedeće grupe (slobodnih aktivnosti): folklorna, marksistička, literarna, dramska, knjižničarska, tamburaška, za njemački jezik, zbor, kazalište lutaka i omladinsko sveučilište.¹⁰⁰ Ljetopis naročito prati rad omladinskog sveučilišta i popisana su sva predavanja koje je ovo »sveučilište« priredilo.

Zanimljivo je da *Međimurje* u svom broju od 15. 10. 1955. navodi nešto drugačiji popis grupa: folklorna, marksistička, dramska i tamburaška su iste kao u *Spomenici*, uopće se ne spominju literarna, knjižničarska, grupa za njemački jezik i zbor, ali se dodatno navode recitatorska i grupa zborovođa.¹⁰¹ OKUD »Martin Puštek«, u čijem okviru su grupe slobodnih aktivnosti djelovale, održao je program na svečanosti povodom Dana pobjede.¹⁰²

Međimurje u broju od 1. 11. 1955. spominje i modelarstvo, s time da se navodi da je u čakovečkom Aero-klubu donijet zaključak da se modelarstvo treba organizirati u obje osmogodišnje osnovne škole u Čakovcu, u Učiteljskoj školi, te da treba osnovati centre za modelarstvo u Kotoribi, Murskom Središću, Prelogu i Pribislavcu jer »u tim mjestima vlada veliki interes za modelarstvo«.¹⁰³ U vijesti iz Aero-kluba objavljenoj 20. 6. 1956. doznajemo da je održan padobranski tečaj za početnike te da je najbolja u teorijskom dijelu bila Vilma Puž, učenica Učiteljske škole. Nagrada se sastojala od stvarnih padobranskih skokova koji će se provesti čim stignu učeničke dozvole od Uprave civilnog zrakoplovstva iz Beograda.¹⁰⁴

Međimurje u broju od 29. 2. 1956. predstavlja organizaciju nazvanu Ferijalni savez. Prema novinaru »D.J.«, ova je organizacija postojala samo na Učiteljskoj školi i Srednjoj ekonomskoj škole (i još u Kotoribi), no koncem protekle godine započela je široka aktivnost na popularizaciji saveza, tako da u *Međimurju* već postoji 17 družina s oko 240 članova. Cilj Ferijalnog saveza bio je da »omladini pruči mogućnost aktivnog odmora, da pruži svestranu mogućnost da što bolje upozna svoju zemlju, njene

⁹⁶ *Međimurje*, 58, 15. 10. 1954., str. 3

⁹⁷ *Spomenica*, 109.

⁹⁸ U ljetopisu za prethodnu školsku godinu o tome ne stoji ništa.

⁹⁹ *Spomenica*, 109.

¹⁰⁰ *Spomenica*, 111.

¹⁰¹ *Međimurje*, 82, 15. 10. 1955., str. 3

¹⁰² *Međimurje*, 104, 16. 5. 1956., str. 1

¹⁰³ *Međimurje*, 83, 1. 11. 1955., str. 4

¹⁰⁴ *Međimurje*, 109, 20. 6. 1956., str. 4

prirodne ljepote i bogatstva, njene kulturne i historijske znamenitosti i dostignuća naše socijalističke izgradnje.«¹⁰⁵

Prema *Spomenici*, za učenice petih razreda organiziran je od 10. do 16. listopada tečaj za njegu dojenčadi¹⁰⁶, 20. studenoga održan je sastanak Zajednice doma i škole (ona se u poslijeratnom razdoblju po prvi puta spominje),¹⁰⁷ ali nisu navedeni nikakvi razlozi ili rezultati. 16. ožujka 1956. započela je s radom školska kuhinja.¹⁰⁸

Ovaj posljednji ljetopis donosi i znatno detaljnije podatke o uspjehu učenika. Na kraju I. polugodišta pozitivno je ocijenjeno 122 učenika, a negativno čak 192. Odličan je imao 4 učenika, vrlo dobar 42, dobar 118, a dovoljan 28. Jedan učenik ostao je neocijenjen.¹⁰⁹

Nakon III. informativne sjednice 19. travnja 1956. od 319 učenika njih čak 169 bilo je negativno ocijenjeno.¹¹⁰

23. svibnja 1956. održana je klasifikacijska sjednica za pete razrede – od 149 učenika ponavlja 9, a 21 je upućen na popravak¹¹¹; nije navedeno kakve su rezultate postigli učenici prvih i drugih razreda.

Od 18. do 25. lipnja trajali su učiteljski diplomski ispiti. Od 117 kandidata (redovnih, uz 7 »ostalih«) pozitivno je ocijenjeno 89 učenika, 31 je upućen na popravni ispit, a 4 ih je palo godinu.¹¹²

Broj ekskurzija i u ovoj je školskoj godini bilo malen. II. razredi posjetili su naftonosna polja u D. Lendavi i Peteševcu 1. lipnja 1956., a IV. a, b i c išli su 8. lipnja u Ptuj.¹¹³ Nije zabilježena ni jedna pedagoška ekskurzija kojih je proteklih godina bilo po nekoliko.

Rad Narodne omladine tjednik *Međimurje* prati kroz tri članka: 8. 1. 1956. objavljeno je da je na II. konferenciji NO općine Čakovec istaknut slab rezultat učenika srednjih škola na I. polugodištu, te je posebno iznijet primjer Učiteljske škole na kojoj je pozitivno bilo ocijenjeno samo 52% učenika. Organizaciji Narodne omladine zamjereno je što se pitanje uspjeha učenika uopće ne pokreće.¹¹⁴ 4. 4. 1956. objavljeno je da se rad po radnim grupama uspješno provodi u Učiteljskoj i Srednjoj ekonomskoj školi.¹¹⁵ Članak od 6. 6. 1956. navodi da je nedavno održana XII. Konferencija omladine Učiteljske škole; pohvaljen je rad grupa, naročito pjevački zbor, a uspjeh u učenju donekle je popravljen u II. polugodištu; konferencija je konstatairala da je uzrok tome »kampanjsko učenje«.¹¹⁶

U broju od 15. 2. 1956. objavljen je nekrolog dr. Vatroslavu Vogrinu koji je iznenadno umro deset dana ranije; dr. Vogrin radio bio je »najomiljeliji profesor Učiteljske škole i njegovi ga se učenici sjećaju kao čovjeka koji je volio i razumio mladog čovjeka i kao odličnog stručnjaka.«¹¹⁷ Na Učiteljskoj je školi predavao u međuratnom razdoblju, od 1923. do 1933.¹¹⁸

¹⁰⁵ *Međimurje*, 93, 29. 2. 1956., str. 4

¹⁰⁶ *Spomenica*, 111

¹⁰⁷ Zajednica doma i škole formirana je 30. svibnja 1934. s glavnom zadaćom da se brine o prehrani siromašnih učenika (*Izveštaj*, 1934, 24). 7. listopada 1934. osnovana je još i Zajednica doma i škole Državne narodne škole – Vježbaonice Državne učiteljske škole u Čakovcu (*Izveštaj*, 1935, 14). Prema napisima u Izveštaju za šk. g. 1934./35. Zajednica doma i škole pri Učiteljskoj školi u Čakovcu naročitu je djelatnost razvila »u pravcu da olakša materijalne teškoće školske omladine i da vrijednim i zaslužnim, a siromašnim učenicima omogući školovanje. Većina učenika I. razreda mogla je da nastavi školovanje u ovoj školi samo uz obilatu pomoć Zajednice« (Isto., 40). Opširnije vidi u: Krunoslav MIKULAN (2019), »Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu školskih izvještaja 1918./1919. – 1939./1940.«, u: Legac, Vladimir i Mikulan, Krunoslav (ur.), *100/140 (100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu)*, Zagreb/Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁰⁸ *Spomenica*, 113

¹⁰⁹ *Spomenica*, str. 113

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ *Spomenica*, str. 115

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ *Međimurje*, 90, 8. 1. 1956., str. 2

¹¹⁵ *Međimurje*, 98, 4. 4. 1956., str. 1

¹¹⁶ *Međimurje*, 107, 6. 6. 1956., str. 3

¹¹⁷ *Međimurje*, 91, 15. 2. 1956., str. 2

¹¹⁸ *Mikulan*, 2019., str. 58

O budućnosti Učiteljske škole *Međimurje* govori malo. Članak o problemima školstva od 22. 2. 1956. kaže tek da se škola »nalazi u reformi i njezinoj perspektivi u Čakovcu još se nešto određeno ne može reći«, ¹¹⁹ a 29. 2. ponavlja se da se predlaže ukidanje današnjih učiteljskih škola, jer one osposobljavaju učitelje samo za niže razrede, dok nastavnike za više razrede osposobljavaju više pedagoške škole i tih nastavnika nedostaje. ¹²⁰

Varaždinske vijesti ove su školske godine ponovno objavile niz vijesti u kojima se spominje Učiteljska škola u Čakovcu, ali samo ako su one bile na neki način povezane s područjem Varaždina. U broju od 19. 4. 1956. govori se da je na sastanku udruženja učitelja i nastavnika općine Ivanec donijet zajednički stav »Da sadašnja petogodišnja učiteljska škola ne može spremati učitelje, koji bi mogli odgovoriti zadacima, koji se danas pred njih postavljaju, već bi se školovanje budućih učitelja trebalo provoditi putem trogodišnje pedagoške akademije.« ¹²¹

U broju od 24. 5. 1956. govori se o radu izviđačke organizacije, ponovno u Ivancu, koja djeluje već gotovo godinu dana. Navodi se da su za taj rad zaslužni đaci-putnici Učiteljske škole u Čakovcu. ¹²²

Varaždinske vijesti posvećuju nekoliko članaka radnim akcijama, što je tjednik *Međimurje* potpuno preskočio. U ljeto 1956. radilo se na uređenju Varaždin Brega. 4. 7. 1956. objavljeno je da su brigadu koja je do tada djelovala smijenili brigadiri varaždinskih gimnazija, Učiteljske škole u Čakovcu i omladinci iz Ludbrega, te da će raditi 15 dana. ¹²³ Već u idućem broju objavljena je opsežnija reportaža te se kaže da se radi o tri brigade, da brigada učenika Učiteljske škole broji 75 brigadira; za komandanta čakovečke brigade izabran je Stjepan Vincek; u čakovečkoj brigadi izabrana su i tri komandira četa. Najbolji komandiri četa bili su komandiri prvih četa svih triju brigada – u čakovečkoj brigadi to je bio Marijan Velina. Nadalje, istaknuto je da »Čakovečka brigada ima svojih specifičnosti: to je »ženska brigada«. Od 75 brigadirki ima 70 posto djevojaka, koje ipak ne dozvoljavaju da po radnom efektu zaostanu iza muškaraca. Najbolje brigadirke su Barića i Katica Kelemen i Štefica Srpak. Posebno se ističu brigadiri Čakovečke brigade Franjo Panić i Drago Dominić.« ¹²⁴ U vijesti objavljenoj dva tjedna kasnije, kaže se da su dva jezera već završena, napunjena vodom i poribljena, a da su se gore spominjane brigade vratile kući, a zamijenile su ih brigade iz Varaždinskih Toplica, Novoga Marofa i Vinice. ¹²⁵

Posljednja vijest objavljena je u *Varaždinskim vijestima* od 30. 8. 1956. Savjet za školstvo Narodnog odbora općine Varaždin raspravljao je o prevelikom broju učenika u novoj mješovitoj varaždinskoj gimnaziji. Stoga je zaključeno da će se predložiti Učiteljskoj školi da ne prima varaždinske učenike u I. razred, te da varaždinska gimnazija ne prima čakovečke učenike. Time bi se varaždinska gimnazija rasteretila velikog broja učenika koji su dolazili iz Čakovca. ¹²⁶

Posljednja vijest objavljena u *Međimurju* za školsku godinu 1955./56. objavljena je 29. 8. 1956: Učiteljska škola u Čakovcu i dalje upisuje redovite učenike prema starom programu, dakle, ne ukida se. Ipak, nepotpisani novinar ističe da »ne dolazi u obzir, da se u školu upisuju učenici, koji namjeravaju dobiti gimnazijsko obrazovanje« te da se takvi učenici i nadalje trebaju upisivati u gimnaziju u Varaždinu. ¹²⁷

8. ZAKLJUČAK

Analizirani izvori, iako nepotpuni i bez obzira na niz istaknutih nedostataka, omogućavaju nam da pratimo razvoj i djelovanje škole nakon 2. svjetskog rata u novim društvenim i političkim okolnostima. Zbog nedostatka i nedostupnosti drugih izvora, temelj istraživanja bili su *Spomenica* Učiteljske škole u

¹¹⁹ *Međimurje*, 92, 22. 2. 1956., str. 2

¹²⁰ *Međimurje*, 93, 29. 2. 1956., str. 3

¹²¹ *Varaždinske vijesti*, 529, 19. 4. 1956., str. 3

¹²² *Varaždinske vijesti*, 534, 24. 5. 1956. str. 3

¹²³ *Varaždinske vijesti*, 540, 4. 7. 1956., str. 2

¹²⁴ *Varaždinske vijesti*, 541, 12. 7. 1956., str. 2

¹²⁵ *Varaždinske vijesti*, 543, 26. 7. 1956., str. 3

¹²⁶ *Varaždinske vijesti*, 548, 30. 8. 1956., str. 2

¹²⁷ *Međimurje*, 119, 29. 8. 1956., str. 2

Čakovcu koja se čuva u arhivu Učiteljskog fakulteta u Zagrebu – Odsjeka u Čakovcu te tjednici *Varaždinske vijesti* i *Međimurje* koji su s jedne strane prilično nekonzistentno pratili događaje u školi, ali su s druge strane svoju pozornost ponekad posvećivali nekim temama i znatno ih temeljnije obrađivali nego sama *Spomenica*.

Ljetopisi u *Spomenici* najčešće suhoparno nabrajaju događaje po datumima, ali pri tome ne daju nikakav društveni, politički ili kulturni kontekst, pa je iz njih teško stvoriti smislenu cjelinu. Naročito upada u oči da se ne spominju brojni pokušaji ukidanja Učiteljske škole i njeno premještanje u Varaždin, čemu novine ipak posvećuju pozornost i navode razloge za i protiv ukidanja, odnosno premještanja.

Zapisi u *Spomenici* spominju niz organizacija koje su nastajale i djelovale u okviru škole, ali nikada se ne objašnjava zašto su ukinute ili preoblikovane; aktivnosti nekih od njih kao da su zamrle same od sebe, što je mogla biti posljedica formalizma u radu, ali i financijskih poteškoća, o čemu *Spomenica* uopće ne govori; i u ovome slučaju novine su znatno detaljnije opisivale stanje u školi te su redovito objavljivale kritički intonirane članke o neradu pojedinih organizacija, što nam govori do 1950-tih dolazi barem do djelomične demokratizacije medija, odnosno novina, koje više nisu morale strogo slijediti smjernice Komunističke partije i smjele su ukazivati na probleme u radu školskih organizacija. Slično je i s vijestima s radnih akcija – novine redovito donose reportaže i intervju s radilišta, dok ih *Spomenica* tek spominje.

Spomenica donosi samo jedan popis nastavnčkog kadra, i to za šk. g. i 1955./56., te na početku školske godine bilježi promjene na direktorskom mjestu (ukoliko je do promjene došlo); u ostalim školskim godinama tek se sporadično spominju neki nastavnici, bez informacija o tome kad su stupili na dužnost. Uočavamo česte organizacijske promjene školskih organizacija, kako u grupama slobodnih aktivnosti, tako i u djelovanju sportskih društava; naročito u oči upada slab rad sportskoga društva »Partizan«, pri čemu se čini da su uzroci bili osobne naravi, odnosno loš rad izabranog rukovodstva.

Politička indoktrinacija učenika u socijalističkom duhu nastavljena je i u prvoj polovici 1950-tih godina, poglavito kroz djelovanje Narodne omladine (Saveza pionira u Vježbaonici) i kroz radne akcije, ali sada se češće spominje i predvojnička obuka (osnovana 1948. godine) kao naročiti oblik organiziranja omladine za oružani otpor od potencijalnoga napada bilo SSSR-a ili SAD-a i njihovih saveznika. Nastavljeno je organiziranje priredaba, recitacija, koncerata, predstava i inih manifestacija u čast druga Tita i ostalih prvaka socijalističke Jugoslavije; dakako, manifestacije u čast Staljina i SSSR-a ukinute su zbog sukoba Tita i Staljina 1948. godine.

U sklopu radnih brigada (imenom se spominje brigada »Mladi učitelj«) učenici su radili na Varaždin Bregu, u Vinodolu, na pruzi Doboj-Sarajevo i na pruzi Brčko-Banovići. Tijekom radnih akcija organizirana su natjecanja između pojedinih četa, proglašavani su najbolji omladinci (tzv. udarnici), sudionici akcija osmišljavali su predstave i recitacije u čast druga Tita i Komunističke partije. Ovako organiziran besplatan rad imao je dvojaku funkciju: ekonomsku (izgradnja niza infrastrukturnih objekata) i društveno-političku (razvoj socijalističke svijesti mladeži). Poticao se i sport te su učenici redovito sudjelovali na svim lokalnim natjecanjima. Obje teme posebice su pratile novine.

Učiteljska škola u Čakovcu nastavila je djelovati sve do 1963. godine, a 1961. upisani su prvi studenti u novoutemeljenu Pedagošku akademiju koja je preuzela zgrade i nastavnike od Učiteljske škole i djelovala do 1981. godine kada je pripojena Filozofskom fakultetu u Zagrebu kao posebni Odsjek za predškolski odgoj i razrednu nastavu; godine 1997. Odsjek se pretvara u samostalnu četverogodišnju Visoku učiteljsku školu u Čakovcu, a godine 2007. dolazi do novoga preustroja te škola postaje Odsjek Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

IZVORI

1. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izvještaj za školsku 1932/33 godinu.* Godina XVI – knjiga 7, Čakovec 1934.
2. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izvještaj za školsku 1934/35 godinu.* Godina XVII – knjiga 8, Čakovec 1935. Međimurje, Čakovec 1952. – 1956.
3. *Spomenica (Državne) Učiteljske škole u Čakovcu*, zbirka zapisa pisaćim strojem ili rukom, uz fotografije i isječke iz novina, od šk. g. 1945./46. do 1955./56. (Arhiv Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu)
4. *Učiteljska škola u Čakovcu. Izvještaj za školsku godinu 1938-39.* Godina XXI – knjiga 12, Čakovec 1939.
5. *Varaždinske vijesti*, Varaždin 1950. – 1956.

SEKUNDARNA LITERATURA

1. Klára GRÁBERNÉ BŐSZE i Károly LÉCES, A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51 - 1948/49. 1. kötet (Abaújszántó-Csurgó). *A magyar neveléstörténet forrásai VIII.* Budapest: Országos pedagógiai könyvtár és múzeum, 1996.
2. Krunoslav MIKULAN, *Godišnja izvješća Učiteljske škole u Čakovcu 1919. – 1940.* Zagreb-Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
3. Krunoslav MIKULAN, *Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu Spomenice (knjige ljetopisa) 1945. – 1956.* *Hrvatski sjever*, XIV, 53, str. 41-68, Čakovec 2019.
4. Krunoslav MIKULAN, *Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu školskih izvještaja 1918./1919. – 1939./1940.*, u: Legac, Vladimir i Mikulan, Krunoslav (ur.), *100/140 (100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu)*, Zagreb/Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
5. Stjepan OVČAR: *Povijesni pregled izobrazbe učitelja u Čakovcu.* U: Legac i Mikulan (ur.), *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu*, Čakovec, 2019.
6. Magdalena VRBANEĆ, *Ideološki okvir djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju Kraljevine SHS/ Jugoslavije*, u: V. LEGAC i K. MIKULAN (ur.): *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina postojanja Učiteljske škole u Čakovcu*, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.

SUMMARY

The paper shows the history and activities of the Teachers' School in Čakovec in the period from the school year 1950/51 to 1955/56, based on a comparison of records from the so-called Memorial of the Teacher's School in Čakovec (collection of handwritten and typewritten notes, as well as photographs and newspaper clippings) and articles published in the same period in the *Varaždinske vijesti* and *Međimurje* weekly newspapers. In the above mentioned period, the political indoctrination of students continued through the school program, cultural, political and sports organizations that were founded at the school and through youth labour brigades. Newspapers pay much more attention to the results of sports competitions, and describe the work of labour brigades in much more detail than before; it is also evident that journalists are more critical of the poor state of youth organizations whose work has died down in some periods, even though they were supposed to represent the basis of indoctrination in the socialist spirit. On the other hand, the records in the Memorial increasingly take the form of entries that never show the state of the school in a social and cultural context.

»IDEMO NA MORE« – KULTURA ODLASKA ČLANOVA RADNIČKIH KOLEKTIVA U MEĐIMURJU NA GODIŠNJI ODMOR NA JADRANSKO MORE OD PEDESETIH DO SEDAMDESETIH GODINA

“LET’S GO TO THE SEASIDE” – THE CULTURE OF WORKERS’ COLLECTIVES FROM MEĐIMURJE GOING ON VACATION TO THE ADRIATIC SEA FROM THE 1950S TO THE 1970S

Mirna LADAŠIĆ TURK

Obrt Scriptorium

mirna.ladasic@gmail.com

Received/Primljeno: 1. 4. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 379.83:331.322(497.524)“195/197”

[338.48+711.455] (497.5-210.5)“195/197”

SAŽETAK

Dok danas odlazak na godišnji odmor predstavlja uobičajenu praksu kod većine obitelji, sredinom prošlog stoljeća to je bilo gotovo pa nezamislivo. U članku ponajviše kroz tjednik Međimurje, ali i postojeću literaturu i statističke godišnjake pratimo uvođenje navike odlaska na godišnji odmor stanovništva Međimurja. Kroz rad će se analizirati izgradnja prometnica i rast broja prometnih vozila, zakonski propisi vezani uz godišnji odmor, gradnja odmarališta te u konačnici odlazak pripadnika radničkih kolektiva u njih. Za primjer je uzeto poduzeće Čateks jer je upravo o njemu najviše dostupnih izvora.

Ključne riječi: godišnji odmor, Jadransko more, radnički kolektivi, socijalizam, Međimurje

Key words: annual vacation, Adriatic Sea, workers collectives, Međimurje

UVOD

Iako je industrija u Međimurju postojala i ranije, tek po završetku Drugog svjetskog rata započinje preobrazba stanovništva iz zemljoradničke poljoprivredne u građansku. U ruralnim je krajevima taj proces bio sporiji, međutim, veliki radnički kolektivi Međimurja zapošljavali su desetke tisuća ljudi i s vremenom se navike stanovništva mijenjaju. Jedna od misija u procesu stvaranja suvremenog socijalističkog čovjeka¹ bila je i ostvarenje godišnjeg odmora, pri čemu bi radnici osim uspješnog ispunjenja vlastitog slobodnog vremena i godišnjeg odmora bili i učesnici gospodarskog rasta vezanog uz sektor turizma. Međutim, brojne su prepreke bile na putu, od neizgrađenih prometnica, preko nepostojanja odmarališta, pa sve do standarda koji je i dalje bio nedovoljan za ležerno provođenje odmora na Jadranskom moru.

IZGRADNJA PROMETNICA I NABAVA PROMETNIH VOZILA

Kao osnovni preduvjet odlaska na odmor je izgradnja prometnica i postojanje ili posjedovanje motornih vozila. Iako povijest prve cestovne mreže u Međimurju seže još u 18. stoljeće, ozbiljnije prometnice nastajale su tek stoljeće kasnije, pa je tako prva pruga sagrađena 1860. godine i povezivala je

¹ O procesu stvaranja socijalističkog čovjeka vidi: ur. Duda, Igor, *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*. Zagreb – Pula 2017.

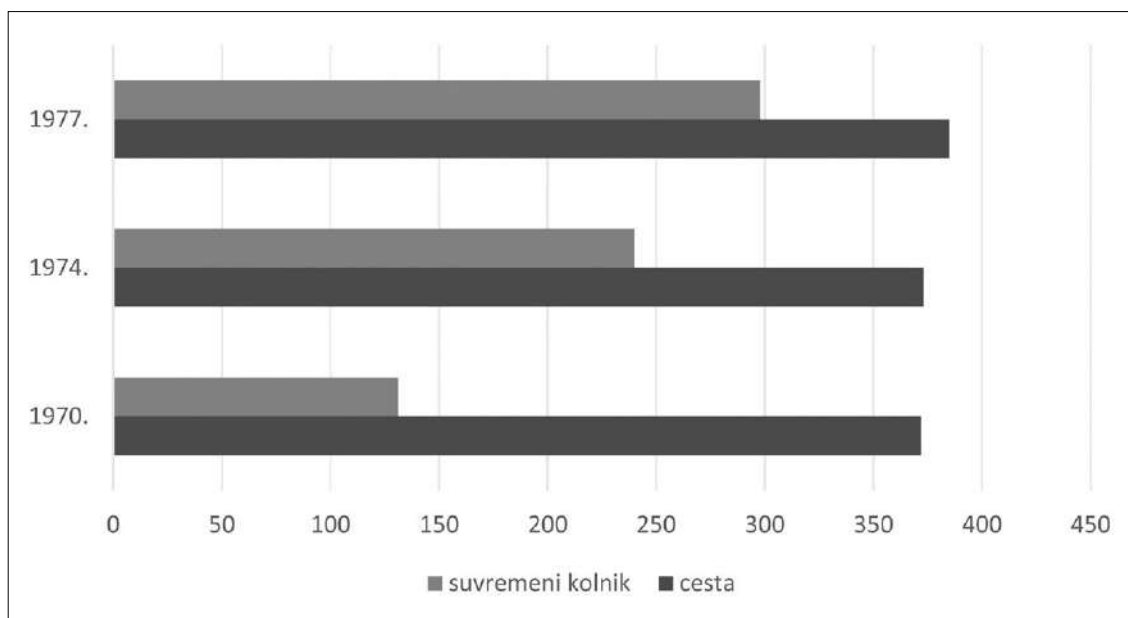
Tablica 1. Broj registriranih putničkih automobila u Međimurju.

Godina	1955.	1960.	1964.	1970.	1974.	1978.
Automobili	38	160	324	2149	4925	8920

Izvor: Statistički godišnjak FNRJ 1961., 528., Statistički godišnjak SR Hrvatske 1971., 332., Statistički godišnjak SR Hrvatske 1979., 360., Statistički godišnjak SR Hrvatske 1975., 338., Statistički godišnjak SFRJ 1965., 613.

Budimpeštu s Trstom preko Međimurja. To je ujedno i prva pruga na području današnje Hrvatske. Željeznička povezanost Čakovca se širila pa će tako Čakovec postati gospodarskim centrom Međimurja što će osim radne snage privući i mnoge poduzetnike.² Što se cesta tiče, one su gotovo u potpunosti prije socijalizma korištene za zaprežna kola. Za prve poslijeratne godine nemamo podatke, ali godine 1955. u Međimurju je njihova dužina bila 749 km od čega samo 2 km asfaltiranih. Što se motoriziranih vozila tiče, bilo je 122 kamiona i teretnih prikolica, 2 autobusa, 38 putničkih automobila te 31 traktor s dozvolom za prijevoz po cestama. A računajmo da je to već desetak godina socijalizma. Ove će se brojke upravo u nadolazećim desetljećima drastično povećavati, što možemo vidjeti i u priloženoj tablici. Vidi se da je do sredine šezdesetih putnički automobil predstavljao izraziti luksuz, a i početkom sljedećeg desetljeća malo je obitelji koje si ga mogu priuštiti. Tek krajem sedamdesetih dolazimo do stanja u kojem otprilike svaka druga obitelj posjeduje putnički automobil.

U istom su razdoblju napravljeni i značajni pomaci u modernizaciji, odnosno asfaltiranju cesta. Započelo se s asfaltiranjem ceste Čakovec – Letinski most, godine 1970. pušten je u promet novi cestovni most preko Drave kod Varaždina, a godinu kasnije je izgrađena i cesta s nadvožnjakom u zapadnoj industrijskoj zoni Čakovca.³ Kao što i sam graf prikazuje, kilometri asfaltirane ceste u razdoblju od godine 1970. do 1977. i više su se nego udvostručili. Graf nam također svjedoči postojanju gotovo kompletne cestovne mreže i prije, međutim, samo stanje tih cesta je očito bilo izrazito kritično.

Graf 1. Cesta u kilometrima

Izvor: Statistički godišnjak SR Hrvatske 1975., 338., Statistički godišnjak SR Hrvatske 1979., 360, Statistički godišnjak SR Hrvatske 1971., 332.

² Kalšan, Vladimir, O gospodarskoj povijesti Čakovca, Muzejski vjesnik 18/19., 1996., 61-59., Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec, 2000., 91.

³ Kalšan, *Međimurska povijest*, 393, 405, 406, 411.

Što se tiče autobusnog prometa, prvu autobusnu liniju u Međimurju 1949. godine otvorilo je Auto-transportno poduzeće Varaždin. Tada, kako se službenici prisjećaju, nije bilo nikakvog voznog reda ni autobusnih stajališta, a vozila su bila stara i nisu pružala ni najosnovniji komfor. S time očekivano ni putnici nisu bili zadovoljni, pa se tako u novinskoj rubrici »Čitaoci nam pišu« putnici žale na nepotrebnu gužvu na autobusnom stajalištu. Predlažu da se na postojećem stajalištu označe mjesta parkiranja s pravcem kretanja te vozni redovi pojedinih autobusa. Na taj bi se način izbjegle nepotrebne gužve, a najvažnije i putnici bi bili zadovoljni jer bi vidjeli da se i o njima vodi briga.⁴ Nakon uvođenja voznih redova, putnici se ne prestaju žaliti. Tako se gospodin iz Čakovca žalio da je ormarić s voznim redovima neprimjetan, zaštićen žičanom mrežom koja otežava čitanje, slova su premala te se ne vide u mraku.⁵ Sredinom sedamdesetih dolazi do promjena i uvođenja novih linija, suvremenijih vozila te voznog reda prilagođenog putnicima. U daljnjoj modernizaciji gradi se autobusni kolodvor, autobusna stajališta te se otvara velik broj stalnih linija. Osim stalnih linija, organiziraju se putovanja, izleti i djelatnici javnog prometa ističu da im je briga za putnika na prvom mjestu.⁶ Vidimo dakle, da su u vrijeme modernizacije kolnika stvoreni uvjeti i za modernizaciju autobusnog prijevoza.

Kako cestovni promet u Jugoslaviji, pa tako i Hrvatskoj postaje sve gušći, željeznica je time sasvim očekivano počela polako gubiti putnike i nije se mogla nositi s cestovnom konkurencijom. Primjerice, samo u razdoblju od 1965. do 1968., broj željeznicom prevezenih putnika u Hrvatskoj pao je s 71,4 na 58,7 milijuna.⁷ Posljedice takvog trenda osjetile su se i na području Međimurja. Da bi zadržali putnike uvode sve više putničkih i brzih vlakova te šinobusa. Obnovljen je i željeznički kolodvor u Čakovcu. Također, godine 1961. započeta je rekonstrukcija pruge Varaždin – Kotoriba, govorilo se o izgradnji putničke stanice Buzovec te o uvođenju direktnih linija prema Rijeci i Splitu bez presjedanja u Zagrebu.⁸ Modernizacija se zaista događala i to godinu dana kasnije kada se uvode direktne linije Čakovec – Varaždin – Zagreb – Rijeka – Split.⁹ U međuvremenu se izgradila i putnička stanica Buzovec gdje su se mogle kupiti sve putne karte, što do tada nije bio slučaj.¹⁰ Međutim, već 1963. ukidaju se izravni vlakovi za Rijeku i Split, kako se navodilo, zbog teškoća na kolodvoru u Zagrebu, gdje je u kratkom vremenskom intervalu trebalo s vagonima manevrirati. Može se tek pretpostaviti da se ključni razlog krije u slabom odazivu putnika. Linije za Mađarsku, Lendavu i Maribor ostale su i dalje redovne.¹¹ Od 1. travnja 1965. uvode se nove tarife, pa su tako cijene u prosjeku više za 30 posto u odnosu na tadašnje te su bile zaokružene na cijelu deseticu, pa možda i u tome možemo tražiti razloge opadanja popularnosti željezničkog prometa među putnicima. Nove tarife nisu obuhvaćale mjesečne radničke i đачke karte.¹² Vidimo da se putnici žale i na željeznice.¹³

Što se tiče zračnog prometa u Hrvatskoj, već se pedesetih moglo zrakoplovom u Zagreb, Pulu, Rijeku, Split i Dubrovnik,¹⁴ a u Međimurju je godine 1972. čakovečki Aero-klub započeo s prikupljanjem sredstava za poslovno turistički avion koji bi vozio na relaciji Čakovec – Split – Čakovec za 1600 dinara kada je prosječna plaća iznosila 1840 dinara.¹⁵

⁴ »Nepotrebne gužve na autobusnom stajalištu«, *Međimurje*, 1. studenoga 1961., 2.

⁵ »Mala korist od autobusnog voznog reda«, *Međimurje*, 15. kolovoza 1962., 2.

⁶ »Putnik je uvijek u pravu«, *Međimurje*, 23. listopada 1974., 12.

⁷ *Statistički godišnjak SR Hrvatske 1971.*, 134.

⁸ »Modernizira se željeznički saobraćaj u Međimurju«, *Međimurje*, 20. prosinca 1961., 3.

⁹ »Prvi putnici u direktnim kolima za Rijeku i Split«, »U istom vagonu od Čakovca do Rijeke i Splita«, *Međimurje*, 11. srpnja 1962., 6.

¹⁰ »U stajalištu Čakovec - Buzovec prodavaju se sve vrste karata«, *Međimurje*, 5. lipnja 1963., 8.

¹¹ »Mnogo izmjena u novom željezničkom redu«, *Međimurje*, 15. svibnja 1963., 5.

¹² »Od 1. travnja nove tarife na željeznicama«, *Međimurje*, 24. ožujka 1965., 8.

¹³ Vlak - drugi dom«, *Međimurje*, 26. kolovoza 1970., 4.

¹⁴ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 53.

¹⁵ Zamjenom novčanica i denominacijom učvršćena je stabilnost novca kojem su izbrisane dvije nule te je novčanica od 100 dinara zamijenjena 1 dinarom. Utvrđen je i tečaj kojim je vrijednom 1 USD iznosila 12,50 dinara. »Avion Čakovec - Split?«, *Međimurje*, 1. ožujka 1972., 13. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 33.

U konačnici, nije teško primijetiti da su kroz šezdesete i sedamdesete godine, što se područja Međimurja tiče, polako ostvarivani svi preduvjeti koji bi putnicima mogli omogućiti odlazak na željeno odredište.

PRAVO NA ODMOR I SLOBODNO VRIJEME – ZAKONSKA REGULACIJA GODIŠNJEG ODMORA I ODMARALIŠTA

Borba za prava radnika, između ostalog i borba za pravo na odmor i slobodno vrijeme počinje još u 19. stoljeću.¹⁶ Na ovim su prostorima te akcije, skupa s industrijom, došle sa zakašnjenjem, pa je tako tek jugoslavensko poslijeratno zakonodavstvo težilo jamčenju dnevnog, tjednog i godišnjeg odmora zaposlenih.

Dvotjedni godišnji odmor uveden je u Jugoslaviji 1946. godine. Zakon o radnim odnosima iz 1958. radnicima je jamčio od 12 do 30 dana odmora, što je ovisilo o dobi i radnom stažu. Odmor su zaposlenici mogli dobiti poslije jedanaest mjeseci neprekidnog radnog staža, i to ako su imali do pet godina staža dobili bi 12 radnih dana, do petnaest godina 18 radnih dana, do dvadeset i pet godina staža 24 radna dana, a s preko dvadeset i pet godina staža čak 30 radnih dana odmora.¹⁷ Novo zakonsko rješenje 1965. produljilo je trajanje odmora na najmanje 14 dana, a trend se nastavio i 1973. kada je odmor ograničen na 18 do 30 dana.¹⁸ Iste godine Jugoslavija je ratificirala Konvenciju 132 koja je preporučila plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje tri tjedna. Tako se plaćeni godišnji odmor uzdigao na razinu ustavom osiguranog prava: poslodavci su ga morali davati, a posloprimci ga nisu mogli odbiti. Taj se sustav temeljio na: novčanim povlasticama poput sniženih cijena i regresa za godišnji odmor te smještajnog kapaciteta poput radničkih odmarališta ili domova odmora. U prvom razdoblju koje je potrajalo sve do 1960-ih, sindikati su bili odgovorni za provođenje državnih odredbi o socijalnom turizmu. Gradski su sindikati bili udruženi na razini republike – u Hrvatskoj Jedinstvene sindikate Hrvatske, kasnije u Savez sindikata Hrvatske, a republičke su središnjice bile podređene Savezu sindikata Jugoslavije.¹⁹

Jedanaest mjeseci nakon što je uredbom uvela plaćeni godišnji odmor, u lipnju 1947. Vlada FNRJ izdala je naredbu o pogodnostima članova Jedinstvenih sindikata Jugoslavije za vrijeme iskorištavanja godišnjih odmora. Naredba se odnosila na članove Sindikata i njihove obitelji, supružnika i maloljetnu djecu. Potvrdu koju su prije polaska na odmor dobili od svoje sindikalne podružnice omogućavala im je putovanje u pola cijene u svim državnim prometnim sredstvima, osim zrakoplova, popust od 25 posto na cijenu pansiona ako su kod istog ugostiteljskog poduzeća ostali najmanje pet dana, oslobođanja plaćanja boravišne pristojbe u mjestu gdje su provodili odmor i upola manju pristojbu u svim drugim kupališnim mjestima.²⁰ Sljedećih su godina savezne vlasti donijele više naredaba, uredba i uputa kojim se propisivao popust u iznosu do 60 posto. Cijene smještaja i prehrane su se slobodno formirale na temelju ponude i potražnje, međutim, morale su biti unaprijed registrirane, a tijekom godine se nisu smjele mijenjati, osim najniže u izuzetnim slučajevima. Naknadu za odobreni popust ugostiteljska su poduzeća dobivala od Narodne banke FNRJ. Radnici se nisu mogli sa sindikalnom potvrdom pojaviti u bilo kojem hotelu i zatražiti smještaj već su ga mogli dobiti u određenim ugostiteljskim radnjama državnih ugostiteljskih poduzeća, odmaralištima sindikalnih organa, državnih privrednih poduzeća, Jugoslavenske narodne armije, Uprave državne sigurnosti i narodne milicije.²¹

¹⁶ Haramina Mijo, *Velike godišnjice – naši praznici*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., 45-46.

¹⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 77.

¹⁸ O trajanju radnog vremena i godišnjeg odmora piše i *Međimurje*. Vidi: »Minimalni godišnji odmor 18 dana«, *Međimurje*, 24. studenog 1971., 13.; »Naknada za neiskorišteni godišnji odmor i plaćanje doprinosa«, *Međimurje*, 25. studenog 1970., 17.; »Zakon u praksi. Godišnji odmor radnika«, *Međimurje*, 19. srpnja 1972., 13.; »Godišnji odmor i prava majki sa skraćenim radnim vremenom«, *Međimurje*, 19. lipnja 1968., 14.

¹⁹ Duda, Igor, »Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskom socijalizmu« *Sunčana strana Jugoslavije*, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 57-58.

²⁰ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 109.

²¹ Isto, 112.

Ipak, situacija se nije uvijek razvijala prema očekivanjima. Slab porast zanimanja radnika za odlazak na more dovodi do ukidanja povlastica početkom sezone 1954. godine, budući da su ih najmanje koristili oni kojima je odmor bio najpotrebniji. Zakoni sami po sebi nisu bili dovoljni. Godine 1955. tako počinje jača sindikalna promidžba, turistička su društva promicala manja mjesta, veći je naglasak stavljen na kućnu radinost i kampiranje te na izletnički turizam s pristupačnijim kraćim putovanjima. Također, uvedeni su potrošački krediti za godišnji odmor.²² Na osnovi Uredbe o davanju potrošačkih kredita radnicima, službenicima i drugim određenim kategorijama Narodna banka FNRJ donijela je Uredbe prema kojima banke i štedionice mogu od 15. rujna 1956. do 31. ožujka 1957. godine odobravati potrošačke kredite za podmirenje troškova godišnjeg odmora. Rok vraćanja ne može biti duži od 10 mjeseci. Banke su izdavale korisnicima putničke čekove na kojima se obavezno ispisuje da isključivo važe za plaćanje troškova tijekom godišnjeg odmora. Time se, kako novine navode, svakome omogućuje da godišnji odmor koristi izvan svog mjesta stanovanja.²³

Godine 1961. pojavila se iskaznica K-15 koja je za trajanje godišnjeg odmora nositelju omogućavala 50 posto popusta na povratnu zrakoplovnu kartu i 75 posto popusta pri prijevozu svim drugim sredstvima. Razliku u cijeni prijevozniku je nadoknađivala država, točnije savezni fond za koji su radnici izdvajali 1,5 posto svojih bruto primanja. Knjižicu je tiskala zajednica Jugoslavenkih željeznica. Na željezničkim i autobusnim kolodvorima, brodskim agencijama i agencijama JAT-a u ispravu upisivano mjesto i vrijeme polaska i povratka kako popust od 50 posto na zrakoplov i 75 posto na druga prijevozna sredstva ne bi koristili više od jedanput i kako se na putu ne bi zadržali dulje od mjesec dana. Krizne dvije godine kasnije iznova se raspravljalo o promjenama u sustavu povlastica te je 1965. uveden gotovinski regres za godišnji odmor. Kapaciteti odmarališta više nisu bili dovoljni, u poduzećima su postojali propisi i plan korištenja godišnjih odmora i mjesta u odmaralištu do kojeg je bilo najteže doći u kolovozu. Poslije trogodišnjeg rasta, 1966. i 1967. turizam je ponovno slabio. Ukinuti su popusti na troškove putovanje, a zadržana su radnička odmarališta i regres. Radnička odmarališta tijekom većeg dijela godine su ostala nepopunjena, dok je komercijalni turizam velikom broju ljudi ostao nedostupan.²⁴

Sredinom 1950-ih samo 20 posto domaćih noćenja u Hrvatskoj je ostvareno u odmaralištima, dok se 1960-ih udio radničkih, te omladinskih i dječjih odmarališta zbog promjene u turističkom sustavu kretao oko polovice. Godine 1958. Zakonom o osnivanju i poslovanju odmarališta poslovanje odmarališta se više nije smatralo ugostiteljskom djelatnošću, pa su ona bila oslobođena niza davanja, a poduzeća osnivači mogla su ih iz svojih sredstva donirati i tako im pomagati u poslovanju. Morala su zadovoljiti sve tehničke i higijenske uvjete, bila su podložna nadzoru općinskog sanitarnog inspektora i općinskog tijela nadležnog za ugostiteljstvo i turizam. U poduzeću je o ulaganju u poboljšanje uvjeta odmaranja odlučivao Radnički savjet koji je raspolagao sredstvima zajedničke potrošnje i koji se mogao složiti o gradnji ili zakupu vlastitog odmarališta, udruživanju s nekim drugim poduzećem ili drugačijom novčanom podupiranju odmora zaposlenih i njihovih obitelji.²⁵ Problemi na koje se nailazilo bili su mala, nerentabilna i neredovita popunjenost odmarališta, nedovoljna kvaliteta usluga i smještaja, radnici koji su često prisiljeni na odmor odlaziti uvijek u isto mjesto i tamo provoditi vrijeme s ljudima koji su ih svakodnevno okruživali i na radnom mjestu.²⁶

PRIUŠTIVOST PUTOVANJA

U Međimurju se pojavio problem vezan i uz sam preduvjet odlaska na putovanje – financijska sredstva. Zbog različitih materijalnih mogućnosti radnih organizacija u isplaćenim regresima bilo je ogromnih razlika. U pojedinim vanjsko trgovinskim poduzećima ova pomoć za godišnji odmor je dostizala i do tri tisuće novih dinara. Istovremeno, mnoga proizvodna poduzeća mogla su odvojiti od 150 do 500

²² Isto, 113-114.

²³ »Potrošački kredit za godišnji odmor«, *Međimurje*, 14. studenog 1956., 4.

²⁴ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 116-119.

²⁵ Isto, 124.

²⁶ Isto, 128.

novih dinara, a neka regres nisu ni davala. Vidimo da se tako u radnim kolektivima, gdje su fondovi siromašni, a osobni dohoci niski, zahtijeva regulacija regresa za godišnji odmor radnika saveznim propisima, utvrđivanjem minimuma tih sredstva ili obaveznim izdvajanjem 1,5 posto bruto osobnog dohotka u tu svrhu.²⁷

Nakon godine 1965. svaka je organizacija udruženog rada (OUR) samostalno odlučivala kako će iskoristiti 1,5 posto bruto dohotka koji od 1965. nije uplaćivan u savezni fond, te hoće li ga usmjeriti prema regresu ili drugim stavkama. Godine 1974. je odlučeno da u Hrvatskoj regres iznosi 30-60 posto prosječne plaće. Oko 20 posto radnih organizacija financijski nije moglo podnijeti isplatu tolikog iznosa, a tamo gdje su radnici i dobivali preporučeni iznos, on nije bio dovoljan za pokrivanje troškova godišnjeg odmora. Tijekom druge polovice sedamdesetih regres je u Hrvatskoj primao oko 80 posto zaposlenih. Regres se nije uvijek koristio prilikom odmora, u turizmu. Poslužio je za tekuće troškove između dviju plaća, kao pomoć u otplati kredita, za trajna potrošna dobra i dr.

Raspravljalo se javno i kako si prosječni radnik može priuštiti godišnji odmor na moru. U novinama je objavljena informacija da je u Jugoslaviji 1973. godine prosječna radnička četveročlana obitelj imala prosječni osobni dohodak od 4000 dinara. Postavlja se pitanje može li, gdje i kako takva obitelj ljetovati. Odgovor je pokušala ponuditi agencija Generalturist, čiji djelatnici iz poslovnice Čakovec govore da čak 75 posto onih koji odlučuju napustiti mjesto boravka odlaze na more, a ostali idu na kraće izlete. Što se cijene tiče, 4000 dinara dovoljno je za 10 dana boravka (za četveročlanu obitelj) bez troškova puta. Novine zaključuju da to nije dovoljno za putovanje ako nema prethodne uštede jer ipak do kraja mjeseca ostaje još 20 dana.²⁸ Sljedeće godine se opet javlja problem financijske prirode, govori se o poskupljenjima odmora i činjenici da si domaći turisti teško mogu priuštiti more. Usluge su poskupile za oko 20 posto, točno koliko su porasli troškovi života u 1973. godini. Ljetovanje na moru u punoj sezoni ne može proći bez 100 dinara po osobi dnevno, što za tročlanu obitelj samo za pansion iznosi 300 dinara, tj. za 14 dana 4200 dinara. Tu treba uračunati i troškove puta, gdje samo za benzin treba izdvojiti 500 dinara. Što se tiče hotelskog smještaja, za tročlanu obitelj za 15 dana treba izdvojiti 7000 dinara bez troškova putovanja. Tradicija ljetovanja u kampovima još je uvijek nedovoljno razvijena, a radnička odmarališta puna te većina ne prima goste van svojih kolektiva.²⁹ Kako je članak prije obrađen dao prosječne dohotke po glavi kućanstva, jasno je da su s ovakvim cijenama potencijalni turisti još teže izlazili na kraj.

Novine su čak našle način da sa našale sa skupocjenim ljetovanjem. U rubrici »Humorska« lik Boško svojim kolegama na poslu priča kako ide preko agencije, takozvanim zračnim mostom, u Italiju. Kada se vratio na posao kolege su ga pitale kako je bilo pa Boško kaže: »S obzirom na cijenu ljetovanja, najčešće sam odlazio u Veneciju, na čuveni 'Most uzdisaja'«. ³⁰

U rubrici »Kuda na ljetovanje« navode se i opisuju mjesta na moru. Čitatelj je tako detaljno upoznat s cijenama i ponudom Novigrada, ribarskog gradića zapadne Istre, Medulina, malog mjesta u blizini Pule, otokom Velim Lošinjom, Barbatom na otoku Rabu, otokom Pagom, Vinjercom u blizini Zadra i Pakošanama. Također, kritizira se potreba za ljetovanjem u srpnju i kolovozu. Novine primjećuju da školski praznici roditeljima i djeci ostavljaju samo ovu mogućnost, ali da se ipak više radi o robovanju navikama. Zaboravlja se, navode novine, da se u svibnju, lipnju i rujnu može ugodno ljetovati i to mnogo jeftinije nego u punoj sezoni. Hoteli na Jadranu su za domaće goste pristupačni samo u izvansezonskim mjesecima kada daju prilično velike popuste domaćim državljanima. Pansion je za 20 do 30 posto jeftiniji nego u punoj sezoni. Za one turiste koji ipak moraju ljetovati u srpnju i kolovozu turističke agencije preporučuju kombinaciju privatnog smještaja s ishranom u hotelskom restoranu.³¹ Čini se da su turističke agencije imale ispražnjena mjesta van udarnih ljetnih mjeseci.

²⁷ »Kako radnika približiti moru«, *Međimurje*, 22. travnja 1970., 3.

²⁸ »Gdje koriste godišnji odmor Čakovčani«, *Međimurje*, 15. kolovoza 1973., 2.

²⁹ »Za domaće turiste more preskupo«, *Međimurje*, 19. lipnja 1974., 5.

³⁰ »Odmor«, *Međimurje*, 21. srpnja 1976., 16.

³¹ »Kuda na ljetovanje«, *Međimurje*, 9. lipnja 1971., 13.

OMILJENA DESTINACIJA ZA GODIŠNJI ODMOR – JADRANSKO MORE

Koliko god odlazak u bliska kupališta bio zabavan, izleti poučni, a ujedno i politički korisni, a putovanja u inozemstvo uzbudljiva, ništa se ne može mjeriti s odlaskom na more.³² Ako se radilo o samostalnom boravku djece i mladih u odmaralištima, to su organizirala tijela vlasti i brojne organizacije poput Ferijalnog saveza, Saveza izviđača, Crvenog križa, Planinarskog saveza, Društva Naša djeca i Narodna omladina. U središtu pažnje bila su upravo djeca iz unutrašnjosti, osobito siročad i djeca iz siromašnih obitelji. Sredinom 1950-ih najčešće se odlazilo u Istru. Godine 1960. najviše odmarališta bilo u splitskom, riječkom i pulskom kotaru, čak 25 tisuća mjesta. Najčešće su bila smještena u objektima u koje se nije ulagalo.³³

ODMARALIŠTA ZA RADNIKE

Popularizacijom turizma, sasvim očekivano, bilježen je i rast broja ležaja u odmaralištima. Najpopularnije općine za odmarališta na Jadranu bile su Makarska, Biograd na Moru, Crikvenica, Poreč i Buje. Nije međutim samo zbog radnika razvijan turizam tih godina. Jadransko more bilo je sve zanimljivije i ostalim domaćim i stranim turistima, a dva su osnovna razloga za to. Prvo, Sredozemlje je postalo odredište privlačno Europljanima, a plaža mjesto bez kojeg je ljetni odmor nezamisliv. Drugo, jeftinije je bilo graditi ljetna odmarališta na obali nego zimska u kontinentalno dijelu zemlje koja bi zahtijevala izolaciju i grijanje. Troškovi su na moru bili još i manji jer su korištene i druge mogućnosti smještaja kao unajmljivanje soba u kućnoj radinosti i kampovi.³⁴

Što se tiče odmarališta, za početak je bila bitna lokacija same gradnje. Službenici bi primili uži izbor te popis s mogućim rješenjima poslali nadređenima na republičkoj razini. Slijedio je krug selekcije. Tako je 1947. Centralni odbor jedinstvenih sindikata Jugoslavije bio zadužen za gradnju odmarališta diljem federacije pri čemu mu je na području svoje nadležnosti pomogao Glavni odbor Jedinstvenih sindikata Hrvatske.³⁵ Nakon što je lokacija bila uspješno odabrana, riješeno pitanje vlasništva i potpisan ugovor, mogli su započeti građevinski radovi. Nevolje su započele u kasnijim desetljećima kada su pregovori o otvaranju odmarališta bili složeniji te su uglavnom lomili na pitanju kupnje zemljišta ili zgrade nasuprot ranijem dopuštanju korištenja ili najma. Na strani ponude lokalne su zajednice štitile svoje interese.³⁶

Odmarališta su bila u planu i kod međimurskih poduzeća. Zbog sve težeg pronalaska smještajnog kapaciteta pod povoljnim uvjetima za ljetovanje radnika MTC-a planirala se i sama gradnja. Izvršnom oboru sindikalne organizacije podnijet je tako izvještaj o obilasku zemljišta u Rovinju, koje je vlasništvo tvrtke iz Zagreba. Zemljište je bilo ponuđeno za gradnju odmarališta za radnike MTC-a, ali i zagrebačkog kolektiva ME-GE. Govorilo se o 12 000 četvornih metara tla, udaljenosti 2 km od središta Rovinja. Posebno se napominje da se nedaleko nalaze i smještajni kapaciteti s oko 1000 ležajeva i restoran za oko 1500 osoba te dvije dvorane za kulturno-zabavni život.³⁷ U tu je svrhu godine 1976. rukovodstvo sindikata radne organizacije predlagalo sindikalnim organizacijama i zborovima radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada da se izdvaja određena svota po danu godišnjeg odmora za svakog radnika. Odnosno, radnik ne bi dobivao iznos od 70 dinara po danu godišnjeg odmora, već bi dobivao 50, a razlika bi išla u fond za kupnju odmarališta. Ipak, ideja je otpala 1976. zbog nedovoljnih sredstva za ovakav opsežan investicijski zahvat.³⁸

³² U Međimurju su bila dva kupališta, Čakovec i Vučkovec, dok su izleti školaraca ili radnika u poduzećima bili vrlo učestala pojava, posebno u destinacije od velike političke važnosti za socijalističku Jugoslaviju. Također, bilježena su i putovanja u inozemstvo, kako poslovna, tako i privatna.

³³ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem.*, 134-135.

³⁴ Duda, Igor, »Od radnika do turista«, 63-64.

³⁵ Duda, »Od radnika do turista«, 65.

³⁶ Isto, 68.

³⁷ »Za gradnju odmarališta u Rovinju«, *Međimurje*, 10. rujna 1975., 10.

³⁸ »20 dinara po danu godišnjeg odmora«, *Međimurje*, 28. siječnja 1976., 9.

Uvjeti u različitim odmaralištima nisu bili jednaki, što je vidljivo na primjeru odmarališta u Premanturi 1961. kada je problem stvarala tekuća pitka voda, koja bi ujedno bila potrebna i za tuširanje, te loša vanjska fasada.³⁹ Radnici su na odmoru takve propuste bili spremni tolerirati, a ovo je odmaralište tema posebnog poglavlja.

PREMANTURA – RAJ ZA MEĐIMURCE U DOBA SOCIJALIZMA

Za međimurske je turiste posebno značenje imalo odmaralište Zavoda za socijalno osiguranje Čakovca u Premanturi. Tamo su upućivani radnici na prijedlog Sindikalne podružnice i Kadrovske službe. Besplatan godišnji odmor dobili su tako stariji i iscrpljeni radnici koji nemaju mogućnosti da provedu svoj godišnji odmor u prirodnim lječilištima.⁴⁰ Tamo osim radnika kojima je potreban odmor borave i djeca, također prvenstveno iz zdravstvenih razloga. Izbor djece vršile su školske poliklinike koje su davale prvenstvo slučajevima kao što su smetnje dišnih organa, sinusi i bolesti kože. Odmaralištu u Premanturi 1961. godine dosta toga je nedostajalo. Na sam smještaj i hranu nije bilo prigovora, međutim, problem je stvarala tekuća pitka voda, koja bi ujedno bila potrebna i za tuširanje. Zapažene su i neke druge potrebe kao uređenje pročelja odmarališta, izgradnja sportskih terena i nabava rekvizita, ako ništa drugo, lopti za igranje.⁴¹ Ti su nedostaci polako ispravljeni, pa se tako tri godine kasnije u rubrici »Čitaoci nam pišu« javlja grupa sindikalista i oni su veoma zadovoljni sindikalnim odmaralištem. Ističu da će im boravak ostati u ugodnom sjećanju te su zadovoljni što im je takav odmor bio omogućen.⁴²

Godine 1964. bila su popunjena sva mjesta do kraja glavne sezone, a odmaralište je posjetio i predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća te se tamo zadržao nekoliko dana.⁴³ Uvedene su i neke novosti kao mali bife, rekviziti za aktivan odmor, zabavni program te izleti u bližu okolicu.⁴⁴ Sljedeće godine sindikalno odmaralište u Premanturi raspolagalo je s 12 soba, u kojima je bilo ukupno 54 ležaja. Kako je prošlih godine bilo nekoliko primjedbi od strane radnika, odmaralište je preuzela nova stručna uprava. Služe se četiri obroka, prostorije su preuređene, vrt je uređen, postavljen je stol za stolni tenis te se organiziraju izleti brodicom. Također djeca koja ne koriste poseban ležaj plaćaju samo 50 posto pansiona koji iznosi 1200 dinara dnevno što je bio prihvatljiv iznos, ako usporedimo da je mjesečna plaća radnice Čateksa iznosila 42800 starih dinara.⁴⁵

Veliki interes za ljetovanje u Premanturi nastavio se i sljedeće godine. Mali problem je nastao zbog ukidanja povlastice K-15, ali i to se riješilo organiziranjem autobusnog poduzeća »Lokalni saobraćaj« u Puli, koje je putnicima nudilo direktan prijevoz od Čakovca do Premanture i natrag. Cijena povratne karte po osobi je 1966. iznosila 5400 starih dinara, odnosno 60 posto od redovne cijene vlaka, dok je cijena dnevnog pansiona u odmaralištu poskupila za 500 dinara te je iznosila 1700 starih dinara. Međutim, radni kolektivi koji su otkupili do 7 kreveta kroz čitavu sezonu dobili su popust od 350 dinara dnevno, tako da ih je dnevni pansion stajao 1350 starih dinara. Kolektivi koji su otkupili preko 8 kreveta, uživali su u popustu od 450 starih dinara. Prostorije u odmaralištu su ofarbane, uveden je vodovod u kuhinju, popravljeni prozori i podovi, montiran je umivaonik u kupaonici.⁴⁶

Godine 1967. broj radnika nastavlja bilježiti porast, a najavljivalo se da će odmaralište raditi još tri godine tj. do godine 1970.⁴⁷ Razlog tome je zahtjev Skupštine općine Pula da Odbor za odmor i rekreaciju Općinskog sindikalnog vijeća sudjeluje u asfaltiranju ceste u Premanturi s ukupno 30000 novih dinara. Budući da ni Odbor, a ni Općinsko sindikalno vijeće nisu mogli osigurati ta sredstva uputili su poziv radnim organizacijama da odvoje dio sredstva kako bi se odmaralište moglo zadržati barem do

³⁹ »Opustjelo odmaralište u Premanturi«, *Međimurje*, 27. rujna 1961., 3.

⁴⁰ »Iskrpljeni radnici na besplatnom oporavku«, *Međimurje*, 13. rujna 1961., 6.

⁴¹ »Opustjelo odmaralište u Premanturi«, *Međimurje*, 27. rujna 1961., 3.

⁴² »Zadovoljni smo s ljetovalištem«, *Međimurje*, 24. srpnja 1963., 4.

⁴³ »Smjena u Premanturi«, *Međimurje*, 15. srpnja 1964., 3.

⁴⁴ »Dobri uvjeti za odmor u Premanturi«, *Međimurje*, 25. ožujka 1964., 8.

⁴⁵ »Odmaralište u Premanturi spremno dočekalo prve goste«, *Međimurje*, 30. lipnja 1965., 5.

⁴⁶ »Veliki interes za ljetovanje u Premanturi«, *Međimurje*, 25. svibnja 1966., 3.

⁴⁷ »Odmaralište u Premanturi do 1970.«, *Međimurje*, 19. travnja 1970., 3.

1970. godine.⁴⁸ Ipak, sredstva nisu skupljena te je 1968. godine odmaralište likvidirano, a cjelokupni inventar je prebačen u Vučkovce.⁴⁹

RADNI KOLEKTIVI - STUDIJA SLUČAJA - ČATEKS

Kako bi poboljšala životni standard svojih radnika, sindikalna podružnica Čateksa zakupljivala je potreban broj ležajeva u Premanturi, Crikvenici, Novigradu, Vodicama, Rovinju, Varaždinskim Toplicama i Vučkovcu, gdje su radnici po smjenama, organizirano i, prema knjizi koja je 1970-ih promovirala tu međimursku tvrtku, uz vrlo povoljne materijalne uvjete provodili svoj kolektivni godišnji odmor.⁵⁰ Za starije i iznemogle radnike Sindikalna je podružnica osiguravala i potpuno besplatan godišnji odmor. Tako su radnici s više od 25 godina radnog staža mogli preko Sindikalne podružnice provesti besplatno pet dana u Varaždinskim Toplicama.⁵¹

Ipak, nije tako bilo oduvijek i novine nam pružaju nešto drugačiju sliku. Godine 1959. većina radnika Čateksa, a vjerojatno i drugih tvrtki svoj godišnji odmor provodila je kod kuće. Neki od razloga koji se navode su pomanjkanje financijskih sredstava, nezainteresiranost većeg broja radnika te nedovoljna briga organa upravljanja i sindikalnih organizacija. Većina radnika živjela je na selu, pa je i tijekom godišnjih odmora imala posla kod kuće i u polju. Također, unatoč tome što su rudari Međimurskih ugljenokopa imali mogućnost otići u Krapinske Toplice gdje se nalazilo odmaralište sindikalnih rudarskih radnika, vrlo je mali broj rudara to koristio.⁵² Očito im ni blizina odmarališta nije bila dovoljan motiv za odlazak na odmor.

Tri godine kasnije piše se kako sindikalna podružnica Čateksa 1962. za svoje članove organizira besplatno desetodnevno ljetovanje u Premanturi kraj Pule. Podružnica je pored pokrivanja svih troškova svakom članu pružala financijsku pomoć od tisuću dinara.⁵³ Iako je velik broj poduzeća imao takve fondove zajedničke potrošnje, nisu svi pokazivali dovoljno interesa da svoje radnike nagrade odmorom na moru.⁵⁴

Godine 1967. svega je 16 radnika koristilo godišnji odmor u odmaralištu Varteksa na otoku Rabu, koje je bilo na raspolaganju i radnicima Čateksa. Cijene pansiona su bile 1800 starih dinara. Sindikalna organizacija Čateksa organizirala je i boravak u Vučkovcu i to uz cijenu pansiona svega 700 starih dinara, ali nije se javio ni jedan zainteresirani radnik. Za neodaziv su navođeni razlozi poput stagnacije osobnih dohodaka, neisplaćena naknada za godišnji odmor i ukidanje odmarališta u Premanturi, gdje je Čateks imao rezervirano pet ležajeva. Vučkovec očito nije mogao biti zamjena za more, nije bio uhodan kao ljetovališta niti dovoljno atraktivan da privuče veću pažnju.⁵⁵

Godinu dana kasnije Čateks pokušava popraviti situaciju, pa tako zakupljuje šest ležajeva s kompletnim pansionom u Crikvenici gdje će u razdoblju od 1. srpnja do 31. kolovoza ljetovati 36 radnika. Jedan dio troškova podmirio je sindikat, pa je tako svaki član kolektiva za desetodnevni boravak platio samo 200 novih dinara. Troškovi prijevoza vlakom kretali su se od 56 do 83 novih dinara. Također, željeznica je odobravala 25 posto popusta prilikom odlaska na godišnji odmor ako je boravak na odmoru trajao više od pet dana.⁵⁶

Godine 1969. provedena je mala anketa među radnicima Čateksa, na temu njihovog provođenja godišnjeg odmora.⁵⁷ Te se godine svega 56 radnika Čateksa odmaralo u Vodicama i Varaždinskim

⁴⁸ »Zadržati odmaralište u Premanturi«, *Međimurje*, 21. travnja 1967., 3.

⁴⁹ »Organizirani odmor radnika«, *Međimurje*, 14. veljače 1968., 7.

⁵⁰ Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874. – 1974., 113.

⁵¹ Isto, 114.

⁵² »Zašto međimurska poduzeća nemaju svoja odmarališta«, *Međimurje*, 9. rujna 1959., 5.

⁵³ »Čateksovi radnici na odmoru u Premanturi«, *Međimurje*, 1. kolovoza 1962., 3.

⁵⁴ »Prvi gosti u Premanturi«, *Međimurje*, 12. lipnja 1963., 8.

⁵⁵ »Svega 16 radnika koristilo godišnji odmor u odmaralištima«, *Međimurje*, 16. kolovoza 1967., 3.

⁵⁶ »Povoljni uvjeti ljetovanja na moru«, *Međimurje*, 5. lipnja 1968., 10.

⁵⁷ »Gdje i kako ste proveli godišnji odmor«, *Međimurje*, 20. kolovoza 1969., 10.

Toplicama. Razlozi slabog interesa su neophodni poslovi u kućanstvu te troškovi. Cijena pansiona u Vodicama bila je 27 dinara, a u Varaždinskim Toplicama 16 dinara.⁵⁸

Iste godine sindikalna podružnica reagirala je i donijela odluku da se za korištenje godišnjih odmora radnika Čateksa zakupe potrebni kapaciteti u Crikvenici, Vodicama i u Varaždinskim Toplicama. Na more se išlo samo tijekom srpnja jer su se tada koristili kolektivni godišnji odmori. Cijena jednodnevnog pansiona u Crikvenici je iznosila 40, Vodicama 37, a u Varaždinskim Toplicama 34 novih dinara. Djeca su dobila popust od 25 posto. Boravak je bio u kućnoj radinosti, a prehrana u hotelskim restoranima. Sindikalna podružnica je za pomoć svakom radniku dala 10, a članovima porodice 5 novih dinara po danu boravka.⁵⁹

Godinu kasnije Komisija za rekreaciju i odmor, koja je djelovala pri Izvršnom odboru Sindikalne podružnice Čateksa, provela je u kolektivu anketu među deset posto zaposlenih s pitanjem žele li sljedeće godine ljetovati i gdje.⁶⁰ Dok su jedni govorili da je to nepotrebno gubljenje vremena, drugi sumnjičavo vrtjeli glavama, treći su smatrali da se takav posao uopće ne isplati. Ipak, u Crikvenici je godišnji odmor provelo 44 radnika, Novigradu 32, a u Varaždinskim Toplicama 42. Za anketu je bio zaslužan Juraj Sambolek, kadrovik, koji je obavio najveći dio posla oko organizacije ankete. Tvrdio je da je veliki uspjeh što priličan broj radnika provodi dio svojih godišnjih odmora izvan mjesta stalnog boravka. Većina radnika s ljetovanja se vraćala zadovoljna. Također su namjeravali uvesti vrstu interne štednje za ljetovanje jer je većini bilo teško odjednom izdvojiti pozamašnu svotu za tu svrhu. Radnici bi npr. tri do pet mjeseci prije polaska na godišnji odmor redovito odvajali određenu svotu novaca i po povratku s ljetovanja dali još dvije do tri rate. Vidljivo je da su se svake godine pokušavale uvesti nove olakšice i novi načini motiviranja radnika za godišnji odmor, međutim, osim same cijene, prepreka je sigurno bio i mentalitet.

Razgovor je vođen i sa Štefanom Blažinčićem, šefom isplate, koji je do tada već tri puta ljetovao na moru.⁶¹ Dva puta je bio u Premanturi, a 1970. išao je u Crikvenicu. Deset dana ljetovanja sa suprugom i dvoje djece će mu »odnijet« 120000 starih dinara. Za Crikvenicu se odlučio zbog radnika koji su imali samo pozitivna iskustva i riječi hvale. Putovao je vlastitim automobilom. S obzirom na broj automobila u Međimurju te godine, može se zaključiti da je Štef spadao među imućnije građane.

Anketa iz 1970. je također pokazala da su mlađi odlučili provesti dio svojeg godišnjeg odmora na moru, a stariji u Varaždinskim Toplicama.⁶² Omogućeno je bilo ljetovanje u Crikvenici, ali samo uz prijavu najmanje 20 osoba. Također je Ekonomska škola iz Čakovca ponudila svoje odmaralište u Novigradu po veoma povoljnim cijenama od 25 novih dinara za pansion. U Crikvenici je cijena pansiona iznosila 43 dinara, dok je u Varaždinskim Toplicama smještaj stajao od 7 do 9, a prehrana 20 dinara dnevno. Naravno, sindikalna podružnica snosila je dio troškova za ljetovanje. Starijim radnicima očito je još uvijek odlazak na more predstavljao avanturu na koju su se vrlo nerado odlučivali.

Godine 1971. radnicima Čateksa i članovima njihovih obitelji ponovo je omogućeno ljetovanje u Crikvenicu ili Varaždinske Toplice.⁶³ U Crikvenici je ljetovalo 31, a u Varaždinskim Toplicama 86 radnika sa svojim obiteljima. Očekivalo se da će sindikalna podružnica Čateksa 1971. članovima kolektiva nadoknaditi 60 posto troškova pansiona, dok će članovima njihovih obitelji biti omogućeno ljetovanje uz naknadu troškova u iznosu od 40, a za djecu 50 posto.⁶⁴

S vremenom se i ponuda širila pa su tako dvije godine kasnije radnicima Čateksa kao mjesta ljetovanja nuđeni su Pag, gdje je pansion stajao 63 dinara, zatim Murter, na istoimenom otoku, gdje je pansion stajao 64 dinara te Krk s dnevnim pansionom od 65 dinara. Ljetovanje je trajalo deset dana te se očekivala prijava dovoljnog broja zainteresiranih. Djeca do 7 godina uživala su popust od 30 posto.⁶⁵

⁵⁸ »Dopust kod kuće«, *Međimurje*, 20. kolovoza 1969., 10.

⁵⁹ »Na godišnji omor u Crikvenicu, Vodice i Varaždinske toplice«, *Međimurje*, 11. lipnja 1969., 10.

⁶⁰ »Štednja za ljetovanje«, *Međimurje*, 2. rujna 1970., 14.

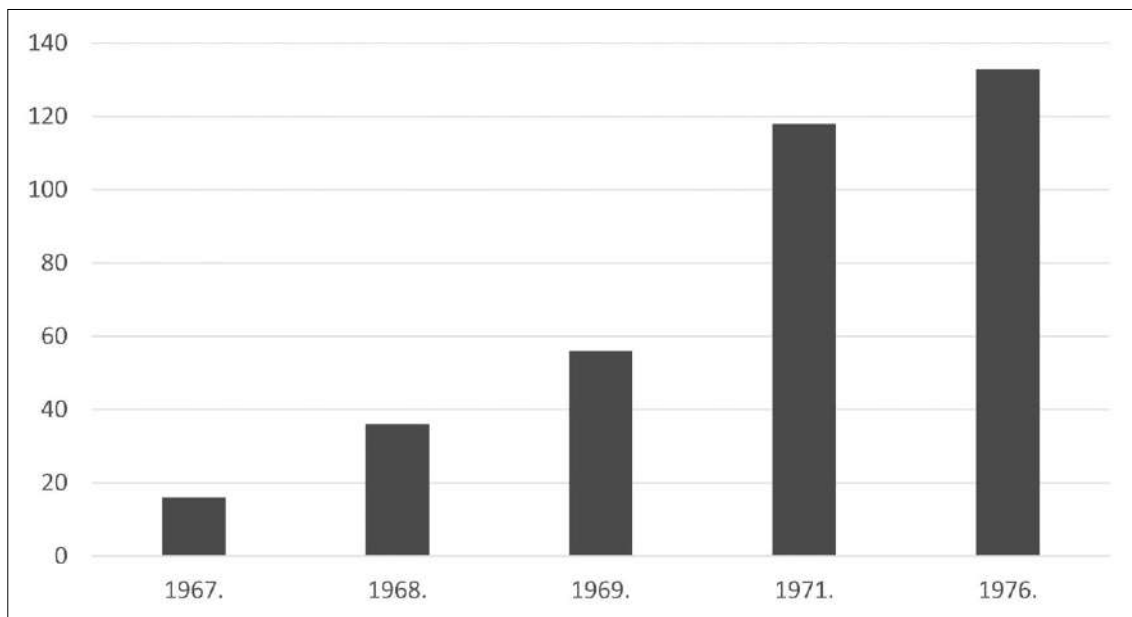
⁶¹ »Treći put na more«, *Međimurje*, 8. lipnja 1970., 8.

⁶² »Mlađi na more, a stariji u toplica«, *Međimurje*, 24. lipnja 1970., 9.

⁶³ »Jeftino i ugodno«, *Međimurje*, 25. kolovoza 1971., 11.

⁶⁴ »Ljetovanje uz 60 posto naknade troškova«, *Međimurje*, 16. lipnja 1971., 11.

⁶⁵ »Kuda na godišnji odmor«, *Međimurje*, 27. lipnja 1973., 14.

Graf 2. Broj radnika Čateksa s obitelji na moru i u toplicama.

Izvor: *Međimurje*, 16. kolovoza 1967., 3; 5. lipnja 1968., 10; 20. kolovoza 1969., 10; 25. kolovoza 1971., 12; 12. svibnja 1976., 10.

Godine 1975. radnici koji su u Čateksu zaposleni 25 i više godina bili su na besplatnom petodnevnom boravku u Tuheljskim Toplicama. Od 96 radnika, prijavilo ih se 67. Čateks je sklopio i ugovor s toplicama, prema kojem je u tom turističkom mjestu ljetovalo ukupno 104 radnika.⁶⁶ Pokazuje se da je kombinacija besplatnog izleta i toplica kod starijih radnika nailazila na vrlo dobar odaziv. Iste godine radnici Čateksa ljetovali su s radnicima MTČ-a na Čiovu, otočiću blizu Trogira. Cijena pansiona za članove kolektiva iznosila je 100 dinara po danu. Sindikalna organizacije je pomogla s 30 dinara, tako da je konačna cijena pansiona iznosila 70 dinara. Hrana i smještaj bili su osigurani u kućnoj radinosti, a putovalo se vlastitim autobusom.⁶⁷

Sljedeće godine radnici Čateksa mogli su ljetovati u Puntu na otoku Krku te Tuheljskim Toplicama. Za boravak u Tuheljskim Toplicama javilo se 44, a na otoku Krku 89 radnika.⁶⁸ S vremenom su se trendovi mijenjali. Još godinu kasnije ljetovalo se na Čiovu i u toplicama. Uvjeti su bili jednaki pa je tako pansion stajao 125 dinara.⁶⁹ Godine 1978. ljetovalo se u Vodicama za 165 i Krapinskim Toplicama za 170 dinara po pansionu. Sindikalna je organizacija svakom radniku dala regres u visini od 50 dinara, a prijevoz je bio besplatan.⁷⁰

Iz prikazanog grafa nije teško primijetiti da je broj radnika Čateksa u odmaralištima u konstantnom porastu, baš kao i njihova plaća. Kako rast broja radnika u odmaralištima nije proporcionalan s kretanjem broja zaposlenika Čateksa, možemo zaključiti da je poduzeće kroz godine uspješno motiviralo i financijski opskrbilo svoje radnike, te im omogućilo ljetovanje na moru. Iako ni u jednom trenutku ne možemo govoriti o većini radnika na ljetovanju, jasan je trend rasta, koji je vjerojatno u jednakoj mjeri rezultat visine plaća, ali i postupne promjene mentaliteta.

⁶⁶ »67 radnika besplatno u Tuheljske Toplice«, *Međimurje*, 4. lipnja 1975., 12.

⁶⁷ »Na ljetovanje zajedno s radnicima Međimurske trikotaže«, *Međimurje*, 16. travnja 1975., 10.

⁶⁸ »Ljetovat ćemo na Krku i Tuheljskim Toplicama«, *Međimurje*, 12. svibnja 1976., 10.

⁶⁹ »Za ljetovanje na Čiovu i u toplicama«, *Međimurje*, 23. ožujka 1977., 12.

⁷⁰ »Ljetovat ćemo u Vodicama i u Krapinskim Toplicama«, *Međimurje*, 19. travnja 1978., 10.

ZAKLJUČAK

Od pedesetih do sedamdesetih godina desila se velika modernizacija prometnica na području Međimurja i drastično je porastao broj osobnih automobila, što su neki od osnovnih preduvjeta odlaska na godišnji odmor na Jadransko more. Gradnjom odmarališta ostvareni su i drugi preduvjeti, a zakonske su promjene maknule sve prepreke zbog kojih bi poslodavac mogao spriječiti radnika u odlasku na Jadran. Ipak, prepreku je i dalje predstavljao standard, pri čemu je i dalje za prosječno ljetovanje trebalo izdvojiti nekoliko plaća, što je za mnoge bilo neostvarivo. Osim toga, većina Međimuraca i dalje ima svoje poljoprivredno gospodarstvo pa je i to jedan od razloga smanjenog interesa za godišnjim odmorom u udaljenijim krajevima. U konačnici, tu je i mentalitet koji se usporeno mijenja, a upravo će istovremeni naponi koji su ulagani i u odmor osnovnoškolaca i srednjoškolaca dati rezultate u promjeni mentaliteta u budućnosti.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

1. *Statistički godišnjak FNRJ*, 1961., Savezni savez za statistiku, Beograd.
2. *Statistički godišnjak SFRJ*, 1965., Savezni savez za statistiku, Beograd.
3. *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1971., 1975., 1977., 1979., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.
4. *Međimurje*, Čakovec, 1953. – 1979.

Literatura

1. Duda, Igor, »Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskom socijalizmu«, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87.
2. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačko društvo u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
3. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
4. Ur. Duda, Igor, *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Srednja Europa, Zagreb – Pula 2017.
5. Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874. – 1974., Čateks-Čakovečka tekstilna industrija Čakovec, Čakovec, 1974.
6. Goldstein, Ivo, *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, Zagreb, Novi liber, 1966.
7. Haramina, Mijo, *Velike godišnjice – naši praznici*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
8. Kalšan, Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec, 2000.
9. Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Čakovec, 2006.
10. Kalšan, Vladimir, »O gospodarskoj povijesti Čakovca«, *Muzejski vjesnik 18/19.*, 1996., 58 - 62.
11. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005.

SUMMARY

While vacationing is a common practice for most families today, it was almost unimaginable in the mid-20th century. This article traces the emergence of vacation habits among the population of Međimurje by drawing primarily on the *Međimurje* weekly newspaper, as well as existing literature and statistical yearbooks. It examines the construction of roads and the increase in the number of vehicles, legal regulations related to vacations, the construction of holiday resorts, and, ultimately, the vacationing of workers' collectives. The company Čateks is used as an example, as it has the most available sources.

PLATFORM MODELS AS DIGITAL TRANSFORMATION SOLUTION OF THE INSURANCE SECTOR: AN EMPIRICAL STUDY IN NORTHERN CROATIA¹

MODEL PLATFORMI KAO RJEŠENJE ZA DIGITALNU TRANSFORMACIJU SEKTORA OSIGURANJA: EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE U SJEVERNOJ HRVATSKOJ

Ivica VUGRINEC

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

ivugrinec@unin.hr

Received/Primljeno: 14. 2. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 004(497.5-17)

368(497.5-17)

Joško LOZIĆ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

jlozic@unin.hr

Katerina FOTOVA ČIKOVIĆ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

kcikovic@unin.hrr

SUMMARY

Today's dynamic business environment requires digital transformation as an inevitable factor shaping the development of various industries and sectors, including the financial and insurance sectors. Although the financial sector has adapted relatively quickly to the demands of today's digital environment, the insurance sector faces challenges in its transition towards digital transformation. This research explores this very topic, analyzes key concepts of digital transformation and conducts research on the possibilities of applying platform models in the Republic of Croatia and the opinion of respondents from Northern Croatia. One of the goals of this paper is to provide a more detailed insight into the possibilities of digital transformation of the insurance sector, as well as identify the steps that are necessary to achieve technological and business innovations in this sector. Through empirical research conducted on 235 respondents, the potential for the digital transformation of the insurance sector through the model of digital platforms is analyzed by examining respondents' opinions and attitudes on whether the platform model could be a solution for the digital transformation of the insurance sector. The respondents' inclination towards using digital platforms for purchasing insurance products or contracting insurance services in Northern Croatia is also examined. A descriptive study was conducted using an online survey questionnaire.

Findings show that respondents from Northern Croatia are inclined towards the platform model as an optimal solution for the digital transformation of the insurance sector, indicating a growing awareness of the benefits that digital platforms bring, as well as the need for their

¹ Based on the Master Thesis of Ivica Vugrinec titled »The analysis of platform models as a solution to the digital transformation of the insurance sector«

implementation to ensure the insurance sector successfully adapts to contemporary technological trends and market demands.

Keywords: digitalization, digital platforms, digital transformation, insurance, InsurTech

Ključne riječi: digitalizacija, digitalne platforme, digitalna transformacija, osiguranje, InsurTech

1. INTRODUCTION

While other industries very quickly adopt new technologies and adapt to the needs of the market, the insurance sector is clearly lagging behind. Traditional models of the sector are still complex, and organizations are characterized by too many levels of management, complex procedures and slow business processes that often require unnecessary paperwork. Due to firm rules and traditions, organizations within the sector are resistant to changes and innovations, which in turn results in less efficient and less flexible products and services. Today's consumers, especially younger generations, expect the same level of practicality and availability as in other spheres of life, so for insurers, creating digitally oriented services is not only a matter of attracting new clients but also of retaining existing ones. Organizations that can meet the digital needs of consumers will have a competitive advantage, so it can be concluded that digital transformation is necessary for the insurance sector to adapt to changes in the market and customer expectations. Digitization can enable insurers to optimize their processes, speed up claim processing, personalize services and improve communication with customers, but the implementation of digital platforms can be a key solution for the digital transformation of this sector.

The digital platform model is already successfully applied in e-commerce, entertainment, media and travel sectors, and is a prime example of how digital platforms can improve business, enhance user experience and create new business opportunities. There are also successful examples of the application of digital platforms in the financial and insurance sectors, which shows that digital transformation is feasible and very useful in this area. Overall, the digital transformation of the insurance sector is not only a trend but also a necessary step to ensure competitiveness and meet the expectations of modern consumers. The implementation of the platform model can be a key factor in achieving these goals, therefore the purpose of this thesis is to prove that the platform model is the solution for the digital transformation of the insurance sector.

Therefore, the subject of this paper is the need for the digital transformation of traditional models in the insurance sector, with an emphasis on the application of the digital platform model and all the advantages it offers. The economy of platforms is analyzed and what are the most important digital platforms, the concept of InsurTech and the ways of applying new technologies are explored in more detail, while the primary research aims to reveal the knowledge of the concepts of digitalization and digital transformation. The primary research also investigates how many respondents from Northern Croatia know the aforementioned concepts, how many of them understand that the products and/or services they use every day are based on the digital platform model, but also to what extent they consider certain opportunities they offer to be "important" and how much they believe they are significant or appropriate for the digital transformation process of the insurance sector. Finally, their tendency to use/purchase insurance services/products via digital platforms is also investigated.

The structure of this paper is as follows. In the second section, a literature review is presented. Section 3 revolves around the methodology, and presents the research questions, and the sample. Section 4 presents the results and analysis of digital platforms in the insurance sector and the perception of respondents from Northern Croatia. The fifth section opens up a discussion regarding the insights and findings of this research and the last, sixth section concludes the paper.

2. LITERATURE REVIEW

The platform economy is a central pillar of the modern digital economy, fundamentally changing the way business activities are carried out, how users communicate with each other, and the way value is created and distributed (Parker et al., 2016). Digital platforms, as technological intermediaries, facilitate

the connection of different groups of users – consumers, producers, suppliers and other relevant stakeholders – within a single ecosystem that stimulates innovation, increases efficiency and enables dynamic market development (Moazed & Johnson, 2016). According to Lozić (2019) this business model, which is primarily based on network effects, radically redefines traditional business paradigms, introducing new forms of competition and cooperation, while at the same time allowing organizations rapid scalability and access to global markets.

Platforms usually provide the infrastructure and rules for interaction between users, and value is created by the activities of users or third parties on the platform itself (Lozić, 2019). Their

key features include the ability to connect different user groups in two-way or multi-way markets, scalability supported by network effects, and the collection and use of data for continuous improvement of services (Choudary, 2015). These platforms not only facilitate interaction between users but also create new market opportunities, reduce transaction costs and enable faster introduction of innovations (Lozić, 2019). By offering infrastructure and digital tools, platforms play a crucial role in the digital transformation of various industries, enabling organizations to adapt to evolving market conditions and seamlessly integrate digital technologies into their business processes.

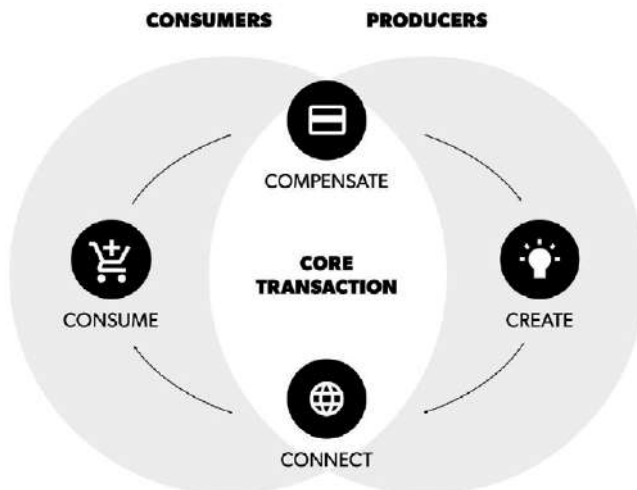

Figure 1: The core transactions of platforms

Source: Moazed, A.; Johnson, N. L. (2016) *Modern Monopolies – What it takes to Dominate the 21st Century Economy*, Applco, LLC; 39

2.1. DIGITAL TRANSFORMATION OF THE INSURANCE SECTOR

The future of the insurance sector will undoubtedly be digital. Although the sector has been slower to experience the impact of digital technologies due to stringent regulatory frameworks, the complexity of existing portfolios and the tendency of customers to remain loyal to their existing insurers, change is inevitable. Digitalization is gradually overcoming these barriers, compelling companies to integrate new technologies and reshape business models to remain competitive and relevant in an increasingly digital market. The article “A Roadmap for a Digital Transformation” from McKinsey (2017) elaborates in detail on the approach to digital transformation in the insurance sector, highlighting that digital transformation is a key tool for achieving competitive advantage and sustainable growth. According to Mugge et al. (2020), digital transformation entails profound changes in the way business is conducted. The first step involves the adoption of a clear strategic vision and objectives that are aligned with digital initiatives. A key component is the engagement of the entire organization, from top to bottom, with leadership playing a pivotal role in fostering a culture that encourages innovation and embraces change. Organizations are encouraged to build agile teams, which iterate quickly and deliver rapid results. It is therefore recommended to invest in data analytics and technologies such as AI to enable personalized user experiences and improve business efficiency, and the implementation of digital solutions should be aligned with the redefinition of organizational processes. The need for a radical change in business culture is cited as a key challenge, where organizations must focus on continuous learning and adaptation to new technologies. Adopting digital transformation also requires adapting business models and continuously monitoring and adjusting strategies to respond to dynamic changes in the market (Matt et al., 2015). It is concluded that digital transformation is not a one-time process, but a long-term strategic imperative that requires constant evolution. Most insurers are responding to some extent, although often cautiously. Some recognize the transformative potential of digital technology in specific areas but struggle to envision its impact on the entire value chain and business model. As a result, they limit their

efforts to investing in new sales channels, launching service applications, or automating individual processes. However, digital transformation requires more than just technology adoption. According to Sebastian et al. (2017), it demands a well-defined digital strategy that aligns innovation with business objectives to ensure sustainable growth and competitiveness.

However, an increasing number of insurers are facing a digital reality. They know that digital technology can significantly improve the performance of their current business and that first movers have an advantage, and they are very aware that digital can give rise to completely new business models that can disrupt the sector, potentially leaving organizations that fail to adapt in a struggle for survival, as evidenced by the decline of the traditional newspaper industry. Therefore, many insurers have initiated steps toward business transformation, driven by the rise of InsurTech and emerging technologies that are profoundly shaping the digital transformation of the insurance sector.

2.2. InsurTech

In recent years, the business environment has been experiencing rapid changes, primarily driven by technological progress. These changes are forcing numerous organizations from the financial sector, including insurers, to reassess their priorities and adapt to new conditions. According to the survey “Central European Insurers and InsurTechs: Challenges, opportunities and trends” conducted by Deloitte Poland (2023), the insurance industry’s current state is notably characterized by the strong impact of the previously analyzed digitalization on all aspects of the business. The traditional approach to providing insurance services is increasingly adapting to the requirements of the modern digital age, and the currently implemented technological solutions represent only the beginning of a transformation that will affect all stakeholders in the insurance market shortly (Greineder et. al, 2019). Kraus et al. (2021) assert that digitalization has become a fundamental driver of transformation across industries, enhancing user experience, optimizing business processes, reducing costs, and fostering the development of new business models and opportunities. This has proven to be particularly true for the insurance sector, where digitalization is also reshaping communication and interaction with customers, who increasingly favor digital channels such as mobile applications and digital platforms.

One of the key trends in the digitalization of the insurance sector is the emergence of InsurTech, which specifically denotes the application of innovative technologies and digital solutions in order to improve efficiency, speed, security and user experience. The InsurTech movement is a subset of the broader FinTech trend, which encompasses the application of information and communication technologies in financial services (Njegomir et al., 2021). The term InsurTech is a fusion of “insurance” and “technology”; as Cappiello (2020) describes, it represents the intersection of these two domains. More precisely, it refers to the use of technology to facilitate insurance transactions between users and insurance companies (Andrews, 2018). It encompasses various concepts, from the broad concept of digitization and the application of information technology in the operations of insurance companies to the emergence of new competitors to insurance companies that come from the technology sector entering the insurance industry (Njegomir et al., 2021).

According to the OECD publication “Technology and innovation in the insurance sector” (2017), “InsurTech” refers to new technologies with the potential to drive innovation in the insurance sector and influence regulatory practices in insurance markets. These technological innovations enabled new service delivery methods and improved data collection capabilities (OECD, 2017). The emergence of InsurTech companies has significantly reshaped the insurance sector primarily through simple access to digital technologies (Greineder et al., 2020). These companies typically use innovative technological solutions to improve business models, replacing parts or the entire value chain in the insurance sector, often positioning themselves between traditional insurers and end users (Bieck et al., 2020). Technological innovations such as Big Data analytics, artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT) and blockchain have introduced new methods of service delivery and opportunities to improve the entire insurance value chain. Beyond improving the user experience (OECD, 2017), these technologies also add new value to insurance products and services (Njegomir et al., 2021). InsurTech companies are challenging traditional insurers through their flexibility, speed and scalability, as well as their ability to provide competitive and personalized services. Moreover, as previously mentioned, InsurTech is intro-

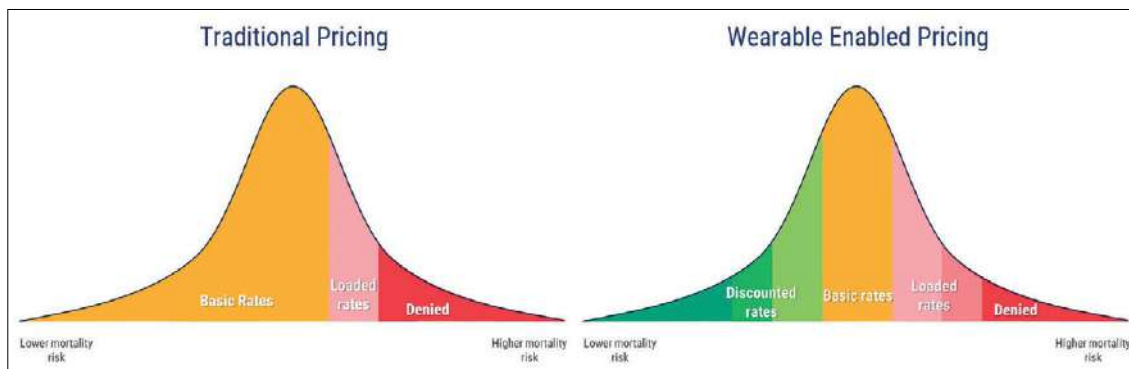

Figure 2: The difference between traditional and IoT insurance premium pricing

Source: Avenga.com. Top 10 insurance industry tech trends for 2023. <https://www.avenga.com/magazine/insurance-industry-tech-trends/> (Accessed: 28. 7. 2024.)

ducing new strategies within the insurance ecosystem, which requires traditional insurers to rethink and redesign their business models to remain competitive in the market. The digital transformation driven by InsurTech is reshaping how insurers deliver value to their clients, often with a disruptive effect on existing business models (Greineder et al., 2020).

The personalization of services is becoming increasingly important. For instance, the use of chatbots enables users to quickly and easily access information about insurance products, submit claims or receive customer support (Cortis et al., 2019). Additionally, the aforementioned digital technologies facilitate the collection and analysis of large volumes of user data allowing insurers to offer customized and targeted insurance products to users. According to Cappiello (2020), new technologies drive the automation, standardization and increased efficiency of business processes, including online sales and digital claims handling.

Digitalization also significantly impacts insurers' internal business processes. Automation reduces errors and costs while increasing efficiency, and artificial intelligence and machine learning enhance data analysis for better risk assessment and fraud prevention (OECD, 2017). However, while investments in InsurTech innovations offer strategic advantages, they also heighten insurers' exposure to cyber threats, which escalate as digital channels expand (Njegomir et al., 2021).

In recent years, InsurTech startups have experienced significant growth, attracting substantial investments. Funding in InsurTech increased from \$130 million in 2011 to \$2.7 billion in 2015, reaching an impressive \$235 billion in 2021. The majority of these investments are directed toward innovations in the healthcare and automotive industry, with a growing emphasis on analytics and underwriting, particularly in risk assessment (Cappiello, 2020). Rather than being perceived as a threat, InsurTech startups are increasingly regarded as valuable partners to traditional insurers. This collaborative model includes investments in venture capital funds, strategic partnerships, the establishment of accelerators and incubators, and the acquisition of InsurTech companies.

The term InsurTech insurance refers to a modern financial service that encompasses products, digital innovations, and technologies aimed at developing digital solutions to optimize various processes. These advancements enhance user experience, efficiency, speed, and security in insurance services while enabling the creation of more advanced and innovative products. InsurTech innovations involve the application of cutting-edge technologies, with a particular focus on the Internet of Things (IoT) and artificial intelligence (AI), which play a crucial role in modernizing the insurance sector.

2.2.1. Internet of Things (IoT) in Insurance

Among the many innovations within InsurTech, the Internet of Things (IoT) stands out as a transformative technology. It is defined as a "network of objects (devices) connected via the internet for the purpose of collecting, transmitting, receiving, and exchanging information crucial for decision-making"

(Ćurak, 2020). The term IoT refers to the interconnection of billions of physical devices worldwide, equipped with sensors and software, actively gathering and sharing data via the internet.

According to Chatzara (2020), the rise of IoT and rapid technological advancements have had a profound impact on the insurance sector. InsurTech, and particularly IoT applications tailored for insurance, influence every aspect of an insurer’s operations - from product design and development to pricing, risk assessment, sales, distribution, claims processing, and post-sale services. In terms of internal business processes, insurers perceive IoT as an opportunity to reduce costs, enhance risk assessment, personalize insurance products, optimize premium pricing, and improve claims management and loss prevention (Chatzara, 2020).

Njegomir et al. (2021) conclude that IoT enhances insurer performance by lowering costs and improving the customer experience while enabling more precise risk assessment. With access to a greater volume of risk-related data, insurance companies can minimize the financial impact of claims and offer lower premiums to policyholders who present reduced risk.

2.2.2. Artificial Intelligence (AI) in insurance

The integration of artificial intelligence (AI) marks one of the most transformative advancements in the insurance sector, introducing innovations that enhance risk assessment, product personalization, optimize business processes, and improve the overall user experience (Zarifis & Cheng, 2022). Traditional risk analysis methods often rely on historical data and standard statistical models, which may be insufficient for accurately predicting future risks. AI and machine learning (ML) facilitate the processing of vast amounts of data from diverse sources, including unstructured data such as social media, search history, and transaction records, to improve the accuracy of risk assessments (Aziz and Dowling, 2018). To fully leverage these extensive datasets and their analytical potential, insurers have increasingly adopted AI-driven techniques. As noted by Zarifis and Cheng (2022), AI-powered FinTech and InsurTech represent another transformative phenomenon. Given that many FinTech and InsurTech firms are startups, their rise could drive significant changes for established players in the financial and insurance sectors.

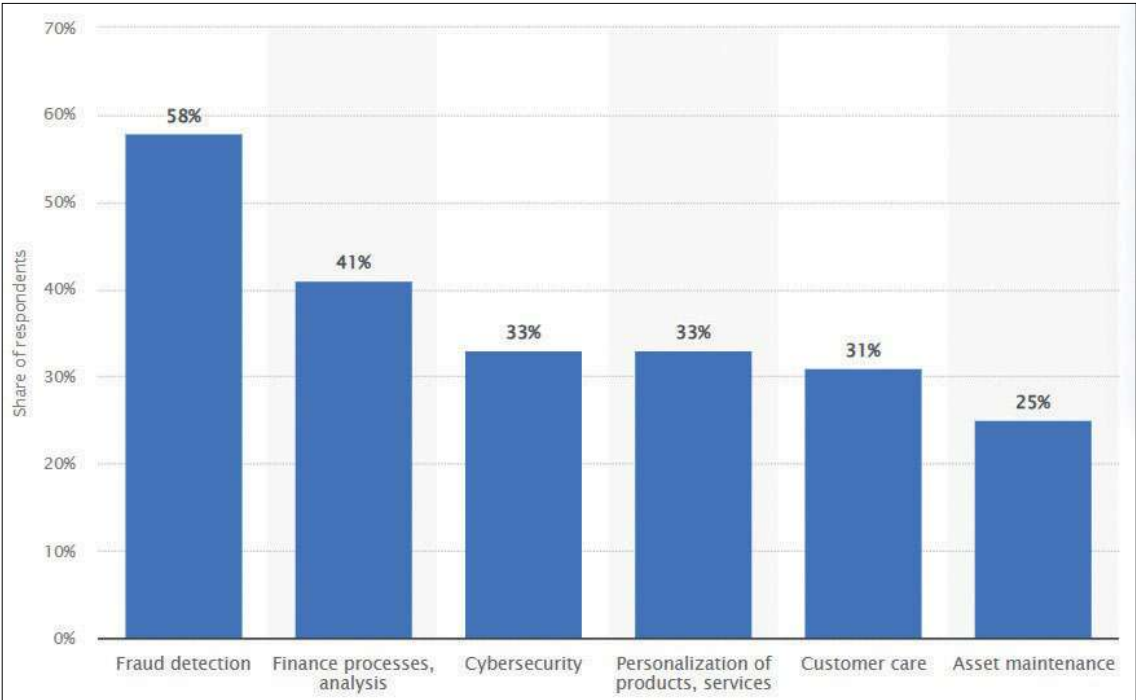

Figure 3: Areas of use of artificial intelligence in financial services and insurance
Source: Statista Search Department. AI use cases in financial services industry worldwide as of 2020. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1239046/top-saas-countries-list/> (Accessed: 12. 8. 2024.)

3. METHODOLOGY

The main objectives of the research are therefore (objectives 1 and 3 refer to secondary research, and objectives 4 – 5 refer to primary research):

1. To determine what digital transformation is and how much it is needed by the traditional insurance sector
2. To determine how InsurTech innovations contribute to the digital transformation of the insurance sector
3. To analyze the platform model and present specific case studies from the insurance sector in the world and Croatia
4. To examine how many respondents consider the digital platform model to be a solution for the digital transformation of the insurance sector
5. To examine respondents' inclination toward using digital platforms for purchasing insurance products and contracting insurance services

Based on these objectives, the following research questions were set:

- RQ1: How do respondents perceive the digital platform model as a solution for the digital transformation of the traditional insurance sector?
- RQ2: What are the key drivers and barriers affecting respondents' adoption of digital platforms for insurance services?
- RQ3: What is the level of acceptance of digital platforms among respondents for insurance product purchases and service contracting?

The primary objective of this paper is to assess the necessity of digital transformation in the insurance sector and validate the impact of InsurTech innovations and emerging technologies (such as IoT and AI) that have the potential to drive digital transformation within the industry. Next, the study will outline the characteristics and functionality of digital platforms, highlighting key examples, including one from the global market and another from the Republic of Croatia.

The survey research will assess the potential for digital transformation in the insurance sector through the digital platform model by analyzing respondents' opinions on its viability as a solution, as well as their willingness to use digital platforms for purchasing insurance products and contracting insurance services.

4. RESULTS AND ANALYSIS OF DIGITAL PLATFORMS IN THE INSURANCE SECTOR

Digital transformation is significantly changing business models and strategies within the insurance sector, driving a shift from traditional value chains toward integrated digital ecosystems. This paper explores how digital platforms are transforming the insurance sector, highlighting the importance of strategic collaboration with technology partners, adapting to evolving business models, and focusing on customers to ensure long-term sustainability and growth.

Two notable examples of this transformation are Lemonade, a global pioneer in digital insurance, and LAQO, the first fully digital insurer in the Republic of Croatia. These are digital platforms that have completely changed the way consumers access insurance. Lemonade, an American InsurTech company, leverages artificial intelligence and advanced analytics to streamline the purchase and claims processing of insurance policies. Their model enables users to seamlessly contract insurance policies via a mobile application and file and settle claims within minutes. With a transparent and socially responsible business model, Lemonade has attracted millions of users, especially among the younger generations who prefer digital solutions. On the other hand, LAQO is the first fully digital insurance brand in Croatia, and through its intuitive platform offers similar advantages in the domestic market. These two examples illustrate how digital platforms not only make it easier for users to access insurance but also disrupt traditional business models by introducing innovations aligned with the evolving demands of modern markets.

The primary research was conducted through a fully anonymous survey administered via Google Forms. The collected data was later analyzed and applied to this study. This research method was select-

ed primarily due to its cost-effectiveness, along with several advantages such as rapid data collection, unrestricted accessibility, and the flexibility for respondents to participate at their convenience. The online questionnaire was designed by the author in alignment with the predefined research problem, subject matter, research questions, and objectives.

The research was conducted over a period of more than a month, from April 17 to May 28, 2024. The questionnaire was distributed to friends, colleagues, and business partners in the financial sector via email, as well as through the WhatsApp and Viber applications. Additionally, the survey was published on the professional social network LinkedIn.

The survey questionnaire was completed by individuals of varying ages, genders, and educational backgrounds. The survey was primarily intended for respondents from the financial sector or those with relevant prior knowledge of digital transformation, so the sample was intentional and convenient. Before the survey commenced, respondents were informed about the research procedure and assured anonymity, with the collected data used exclusively for the preparation of this thesis. The survey was conducted on a sample of 235 respondents, all of whom answered every question except for the one specifically directed at employees.

The survey questionnaire consisted of 45 questions divided into six sections (A to F), with the most relevant questions analyzed in this chapter. Section A included six questions on respondents' socio-demographic characteristics (gender, age, county of origin, level of education and employment status, with a sub-question in which industry, sector or activity they are employed). Section B assessed knowledge of key research concepts (digital transformation, digital platforms, InsurTech), while Section C focused on the digital transformation of the insurance sector. The remaining sections featured 21 questions measured on a Likert scale, ranging from 1 (lowest) to 5 (highest).

The questions primarily focused on the set research objectives and questions related to the primary research. Section D covered general topics on digital platforms, while Section E examined respondents' overall satisfaction with using digital platforms, addressing Research Question 1. The final section (F) specifically assessed respondents' tendency to use digital platforms in the insurance sector, aiming to answer Research Question 2. By expressing their opinions and attitudes - agreeing or disagreeing with specific statements - respondents provided answers to the research questions, thereby contributing to the achievement of the predefined research objectives.

Part of the research results were analyzed using Microsoft Office Excel, while the majority were processed with IBM SPSS Statistics, a software designed for statistical data analysis and various analytical procedures.

The reliability of the study was assessed using Cronbach's Alpha coefficient, which evaluates the reliability of measurement scales, particularly Likert-scale questions. This coefficient measures the internal consistency of a set of statements and evaluates the reliability of measurement scales, ranging from 0 to 1, where values closer to 1 indicate a higher reliability of the measurement instrument.

Research Questions were analyzed in detail using descriptive statistics, including measures of central tendency—arithmetic mean, median, and mode—as well as measures of variability such as range, standard deviation, and variance.

Pearson's correlation coefficient was used to measure the relationship between two variables, expressed in unit-free terms, independent of the specific measurement units of the variables. This coefficient is applied when there is a linear relationship and a continuous nominal distribution between the variables.

Case Processing Summary			
		N	%
Cases	Valid	235	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	235	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,906	21

Figure 4: Cronbach's Alpha coefficient
Source: Authors' work, based on IBM SPSS Statistics

This study first examined Cronbach's Alpha coefficient to assess research reliability and then presented the collected results, aligned with the primary research objectives and predefined research questions, through tables and graphs.

Cronbach's Alpha coefficient was calculated on 21 items, rated by the respondents on a Likert scale from 1 to 5, with a 95% confidence level. Based on the data obtained, the coefficient was 0.906, indicating a high level of reliability, so the research results can be accepted without reservation.

Table 1 presents the sociodemographic characteristics of all respondents, including their gender, age, county of residence, level of education, and employment status. Additionally, respondents who selected

Table 1: Sociodemographic profile of respondents

Category	Number of respondents	Percentage (%) of total respondents
Gender:		
Male	127	54,0%
Female	108	46,0%
Non-binary	0	0,0%
Age:		
18-25	24	10,2%
26-34	63	26,8%
34-45	90	38,3%
46-55	46	19,6%
56 and above	12	5,1%
County of residence:		
Međimurska	100	42,6%
Varaždinska	67	28,5%
Koprivničko-križevačka	20	8,5%
Krapinsko-zagorska	0	0,0%
Zagrebačka	5	2,1%
Grad Zagreb	27	11,5%
Other	16	6,8%
Highest level of education:		
Primary education	0	0,0%
Secondary education	65	27,7%
Undergraduate degree (Bachelor's)	77	32,8%
Graduate degree (Master's)	75	31,9%
Postgraduate degree (PhD or higher)	18	8, %
Employment status:		
Student	19	8,1%
Unemployed	4	1,7%
Employed (full-time or part-time)	206	87,7%
Retired	3	1,3%
Freelance/Temporary work	3	1,3%
Industry of employment:		
Education	26	11,1%
Financial and insurance activities	77	32,8%
Trade and transportation	22	9,4%
Tourism and hospitality	13	5,5%
Manufacturing industry	11	4,7%
Construction	4	1,7%
Arts, sports and recreation activities	6	2,6%
Other	50	21,3%

Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

“Employed” under employment status were asked to specify the industry, sector or activity in which they work.

The majority of respondents were male (127), accounting for 54.0% of the total sample, while 108 respondents were female (46.0%). The largest age group consisted of respondents aged 34 to 45 years, totalling 90 (38.3%), whereas the smallest group comprised respondents over 56 years old, with only 12 individuals (5.1%). The largest number of respondents comes from Međimurje County, totalling 100 (42.6% of the total sample), while a significant share also consists of respondents from Varaždin County, totalling 67 (28.5%). As a significant share of respondents originates from the counties of Northern Croatia, the findings are particularly relevant to this study, which focuses on perspectives from this area. In terms of the level of education, the two categories are nearly equally represented, with 77 respondents (32.8% of the total sample) having completed undergraduate studies, and 75 respondents (31.9%) having completed graduate studies. A total of 206 respondents, accounting for 87.7% of the total sample in the Employment Status category, selected “Employed”, and the largest share of employed respondents, 77 (36.8% of the total sample), work in the financial or insurance sector.

Section C of the survey questionnaire examines attitudes toward the necessity of digital transformation in the insurance sector, aiming to demonstrate its importance for the traditional insurance industry, which was one of the main research objectives. A key survey question posed to respondents to confirm this was: “To what extent do you agree that digital transformation plays a crucial role in improving the insurance sector?”. As shown in Figure 5, 102 respondents (43.4%) agreed, while 66 (28.1%) fully agreed. Only 13 respondents (5.6%) believed digital transformation is not essential, while 54 (23.0%) remained neutral.

Figure 6 illustrates respondents' perspectives on which business model and/or technological innovation could serve as the key driver of digital transformation in the insurance sector. The provided response options included: new technologies (AI, IoT), improvement of users' digital literacy, digitalization of business processes, digital platform models, improvement of financial literacy, and a shift away from traditional organizational management.

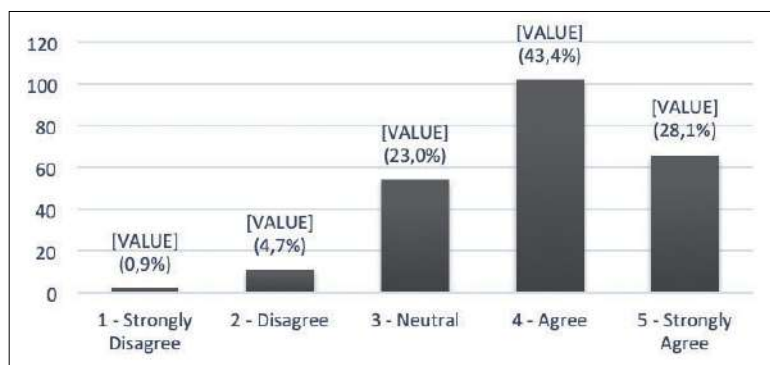

Figure 5: The importance of digital transformation in the insurance sector
Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel

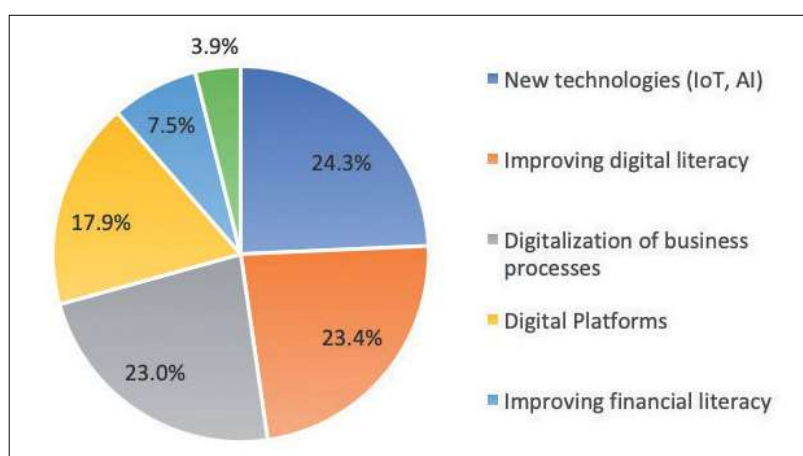

Figure 6: Key drivers of digital transformation in the insurance sector

Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

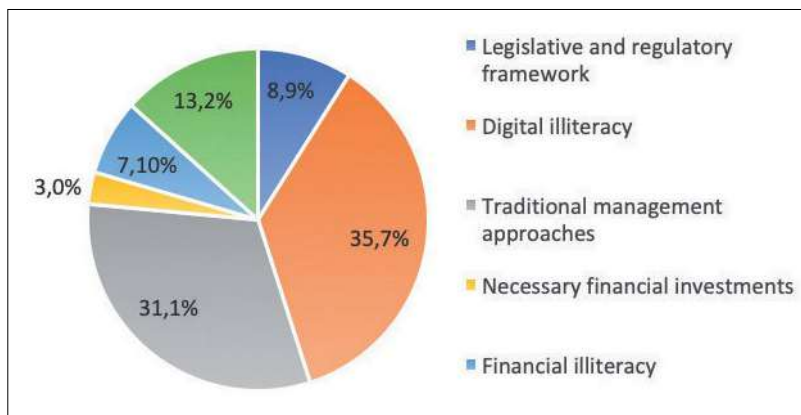

Figure 7: Main obstacles to digital transformation of the insurance sector

Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

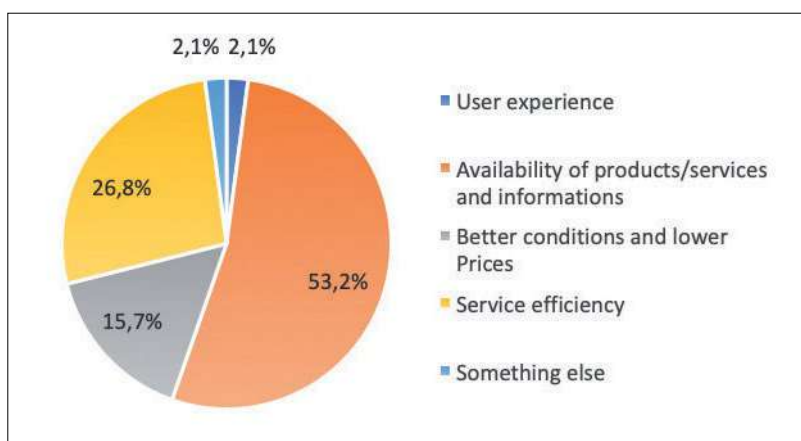

Figure 8: Main advantage of using digital platforms for purchasing insurance products/services

Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

The highest number of respondents (57, or 24.3%) identified the emergence of new technologies (AI, IoT) as the most crucial driver. A close second was the improvement of digital literacy, selected by 55 respondents (23.4%), followed by the digitalization of business processes, chosen by 54 respondents (23.0%). Meanwhile, 42 respondents (17.2%) considered digital platforms as the key business model for digital transformation.

It is important to highlight that the first three factors - technological advancements, digital literacy, and process digitalization - are essential requirements for the effective implementation of digital platforms. Consequently, these results reaffirm the necessity of digital transformation in the insurance sector and highlight the potential for adopting digital platform models, providing an answer to Research Question 2.

Figure 7 illustrates the main obstacles to the digital transformation of the insurance sector, highlighting two critical challenges. Digital illiteracy, cited by 84 respondents (35.7%), emerged as the primary barrier, emphasizing the need for improved digital competencies. Traditional organizational management, identified by 73 respondents (31.1%), was the second major impediment.

Figure 8 illustrates the main advantages of using digital platforms for purchasing products and services. The primary benefit, cited by 125 respondents (53.2%), is the availability of products, services, and information. Additionally, 63 respondents (26.8%) highlighted service efficiency, while 37 respondents (15.7%) pointed to better conditions and lower prices.

In response to the question, "Would you use digital platforms for purchasing insurance products/services?" the majority of respondents, 97 (41.3%), answered "very likely," while an additional 67 (28.5%) also responded positively. Since only 25 respondents (10.6%) answered negatively, these findings support RQ1, indicating that respondents perceive the digital platform model as a viable solution for the digital transformation of the traditional insurance sector, and RQ3, confirms a high level of acceptance of digital platforms for insurance purchases.

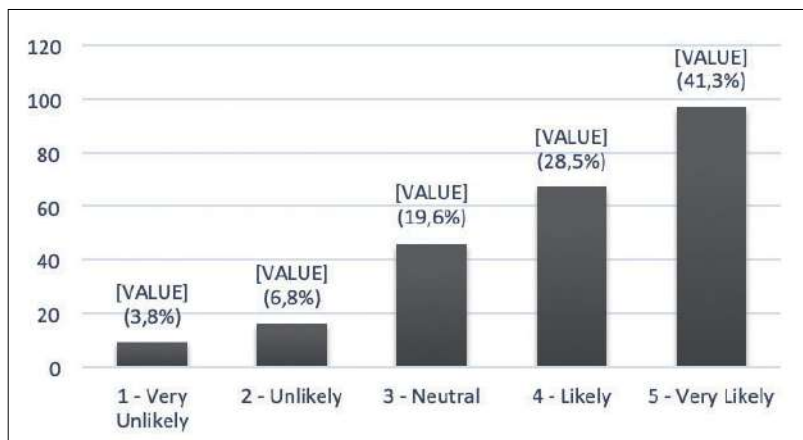

Figure 9: Interest in using digital platforms for insurance purchases
Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

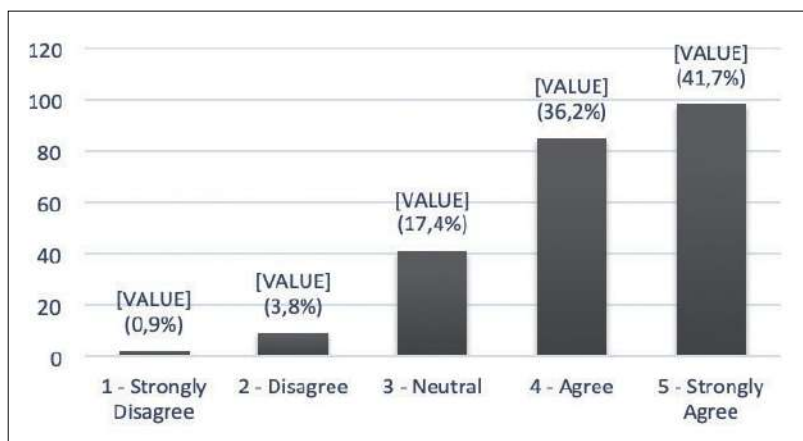

Figure 10: Effectiveness of digital platforms in providing insurance information
Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

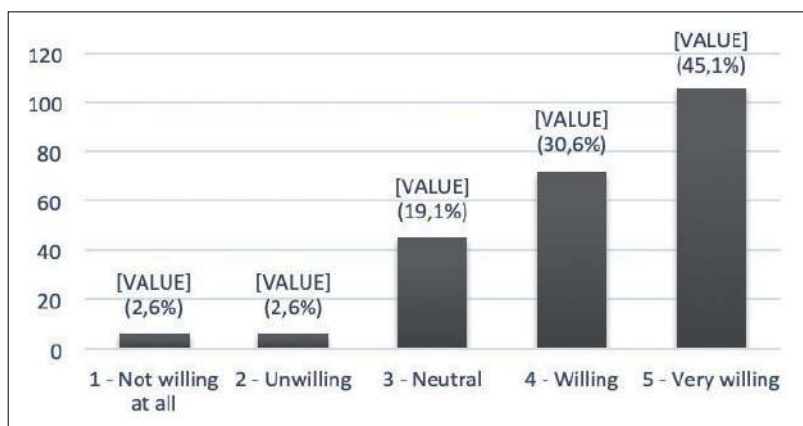

Figure 11: Willingness to transfer insurance from a traditional provider to a digital platform
Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

A significant number of respondents confirm the statement that digital platforms can facilitate access to information. Specifically, 183 respondents (77.9%) selected either 5 – Strongly Agree or 4 – Agree. The results provide answers to the research questions and indicate that respondents are highly inclined to use digital platforms for obtaining insurance-related information and, ultimately, for purchasing insurance products and services – aligning with RQ3.

The following survey question, supporting RQ3, asked: “How willing would you be to transfer your insurance from a traditional insurance company to a digital platform if it offered better conditions and lower premiums?” The majority of respondents, 106 (45.1%), answered 5 – Very willing, followed by 72 respondents (30.6%) who selected 4 – Willing. Meanwhile, 45 respondents (19.1%) remained neutral. Only 12 respondents (5.2%) provided a negative response, with six selecting 1 – Not willing at all

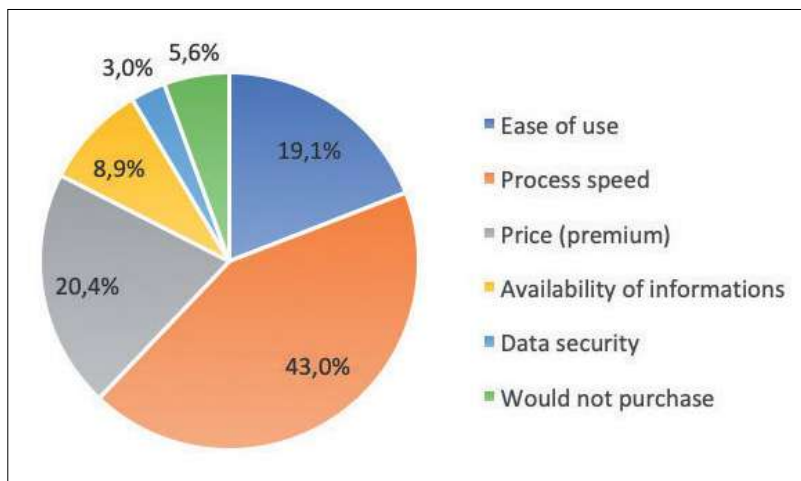

Figure 12: Key factors influencing insurance purchase via digital platforms
Source: Authors' work, data analyzed in Microsoft Excel.

and five choosing 2 – Unwilling. Given that most respondents are from the financial and insurance sectors, these findings suggest that even industry professionals are open to transferring their insurance to digital platforms, despite this shift contradicting traditional business models within their organizations.

Finally, another key question related to Research Question 3 (RQ3) was analyzed: “What do you consider the key factor that would encourage you to purchase insurance products/services via digital platforms?” The responses to this question provide valuable insight into the primary drivers of digital insurance platform adoption.

The most critical factor, cited by 101 respondents (43.0%), was process speed, indicating that traditional insurance policy contracting methods are perceived as slow and cumbersome. Additionally, 48 respondents (20.4%) identified insurance price (premium) as a key motivator, while 45 respondents (19.1%) emphasized ease of use, which aligns with the importance of process speed. Data security was selected by 9 respondents (3.8%), whereas only 11 respondents (4.7%) stated that they would not purchase insurance through digital platforms - representing an insignificant portion of the total sample.

5. DISCUSSION

The results of the survey conducted for the initial master's thesis and later for this study clearly indicate a positive attitude among respondents toward digital platforms in the insurance sector. Respondents demonstrated a high level of acceptance and willingness to use digital platforms for purchasing insurance products and services, thereby confirming the stated Research Questions. Data were collected from a sample of 235 respondents, primarily employed in the financial sector, through a fully anonymous survey questionnaire.

The results were processed using the IBM SPSS Statistics software, and the reliability of the research was confirmed by a high Cronbach's Alpha coefficient of 0.906, indicating strong reliability of the measurement scales. Descriptive statistical analysis revealed that respondents highly value transparency, access to information, improved user experience, and the process efficiency that digital platforms offer. The mean values for key questions range between 3.77 and 4.14, reflecting generally positive perceptions, while standard deviations are mostly below 1, suggesting consistency in respondents' attitudes. Pearson's correlation coefficient further confirmed significant positive correlations between various aspects of digital platform usage, such as the tendency to explore new platforms and the perception of improved customer support. The strongest correlations were observed between respondents' readiness to use digital platforms and their inclination to explore innovative insurance products. Additionally, a strong correlation was found with the willingness to transfer insurance from traditional insurers to digital platforms, further supporting the research questions outlined in this study.

The results also indicate the key advantages of digital platforms, such as information accessibility and process efficiency, which respondents identified as the primary factors encouraging their use. Despite these advantages, the main obstacles to digital transformation in the insurance sector include digital illiteracy and traditional management models, indicating the need for further education and adaptation of business models.

The research also revealed certain limitations that should be considered for an accurate interpretation of the results. Primarily, the sample of 235 respondents is not sufficiently large to generalize the findings to the broader population. Additionally, the sample was purposive and convenient, consisting mainly of respondents from the financial sector, which may lead to bias and limit the diversity of opinions. Furthermore, the survey was conducted exclusively online, with data collected solely through the authors' personal and professional social networks and e-mail, which may impact the representativeness of the sample. The use of a Likert scale for most questions may have limited the depth of insight into respondents' views and could have encouraged socially desirable responses, potentially affecting the accuracy of the collected data. Additionally, the research timeframe from April 17 to May 28, 2024, may have influenced the results due to possible changes in technology or events in the insurance sector during that period.

Despite the high reliability of the measurement instruments, as confirmed by Cronbach's Alpha coefficient, the subjective nature of the survey questionnaires poses the risk of respondents misinterpreting questions or providing imprecise answers. Therefore, these limitations should be considered when interpreting the results and drawing conclusions from this research.

However, despite the mentioned limitations, this research provides a strong foundation for further innovation and strategic decision-making within the insurance sector. The findings confirm that digital platforms have the potential to enhance transparency, trust, and the overall customer experience significantly. The results of this survey can serve as a guideline for implementing digital strategies that enable insurance companies to sustain a competitive advantage in today's digitally transformed environment.

6. CONCLUSION

Overall, the research results indicate the need for digital transformation in the insurance sector and confirm that digital platforms are solutions that can enable insurers to meet the increasingly demanding needs of modern consumers. The results of the primary research conducted through a questionnaire on a sample of 235 respondents mainly from Northern Croatia clearly indicate a positive attitude towards the use of digital platforms for purchasing insurance products and services. Respondents recognized the benefits of digitalization, including improved user experience, speed and simplicity of claim processing, and increased transparency.

These results confirm the research questions posed, indicating that digital platforms can serve as a solution for the digital transformation of the insurance sector and that there is a significant tendency among respondents to use them. In addition, the empirical analysis showed high reliability of the collected data, which further confirms the validity of the conclusions presented in the paper. However, the research also highlighted certain limitations, including the convenient and purposive sample, which mainly consists of respondents from the financial sector, which may affect the generalizability of the results. Nevertheless, the conclusions of this research provide a solid basis for further research and innovation and the development of digital solutions within the insurance sector in order to successfully adapt to market changes and ensure its long-term survival.

In conclusion, it can be said that the digital transformation of the insurance sector through digital platforms is not only possible but also necessary to ensure long-term sustainability and competitiveness. Given all of the above, it is recommended to further invest in the development and implementation of digital solutions that will enable insurers to meet the increasingly demanding needs of the modern financial market and to ensure their survival in the digital business environment.

REFERENCES

1. Avinga.com. Top 10 insurance industry tech trends for 2023. <https://www.avenga.com/magazine/insurance-industry-tech-trends/> (Accessed: 28. 7. 2024.)
2. Andrews, D. L. (2018). InsurTech: The next disruptor to the insurance industry. *Predictive Analytics and Futurism News, Society of Actuaries*, 18, 1–10. <https://www.soa.org/globalassets/assets/library/newsletters/predictive-analytics-and-futurism/2018/august/2018-predictive-analytics-iss18-andrews.pdf>
3. Aziz, S., & Dowling, M. (2019). Machine learning and AI for risk management. In T. Lynn, G. Mooney, P. Rosati, & M. Cummins (Eds.), *Disrupting finance: FinTech and strategy in the 21st century* (pp. 33–50). Palgrave. <https://ssrn.com/abstract=3201337>
4. Bieck, C., Butt, F., & Sheridan, P. (2020). Insurance on the platform: The positive impact on costs and revenues. *IBM Institute for Business Value*. <https://www.ibm.com/thought-leadership/institute-business-value/en-us/report/insurance-platforms>
5. Cappiello, A. (2020). The technological disruption of insurance industry: A review. *International Journal of Business and Social Science*, 11(1), 1–11. <https://doi.org/10.30845/ijbss.v11n1p1>
6. Chatzara, V. (2020). FinTech, InsurTech, and the regulators. In P. Marano & K. Noussia (Eds.), *InsurTech: A legal and regulatory view* (Vol. 1). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-27386-6_1
7. Choudary, S. P. (2015). *Platform scale: How an emerging business model helps startups build large empires with minimum investment*. Sangeet Paul Choudary.
8. Cortis, D., Debattista, J., Debono, J., & Farrell, M. (2019). InsurTech. In T. Lynn, J. Mooney, P. Rosati, & M. Cummins (Eds.), *Disrupting finance*. Palgrave Studies in Digital Business & Enabling Technologies. Palgrave Pivot, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02330-0_5
9. Ćurak, M. (2020). Internet stvari u osiguranju. *Svijet osiguranja – časopis za pravo, ekonomiku i praksu osiguranja i reosiguranja*, 22(1), 38–41.
10. Deloitte Poland. (2023). A positive partnership: Central European insurers and InsurTechs – Challenges, opportunities, and trends. <https://www2.deloitte.com/cz/en/pages/financial-services/articles/cee-insurtech-and-insurance-technology-study.html>
11. Greineder, M., Riasanow, T., Böhm, M. & Krcmar, H. (2019). The Generic InsurTech Ecosystem and its Strategic Implications for the Digital Transformation of the Insurance Industry. <https://www.researchgate.net/publication/333186215>
12. Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital Transformation: An Overview of the Current State of the Art of Research. *Sage Open*, 11(3). <https://doi.org/10.1177/21582440211047576>
13. Lozić, J. (2019). *Menadžment ekonomije platformi*. Koprivnica: Sveučilište Sjever, Centar za digitalno izdavaštvo.
14. McKinsey & Company. (2017). *A roadmap for a digital transformation*. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/a-roadmap-for-a-digital-transformation>
15. Moazed, A., & Johnson, N. L. (2016). *Modern monopolies: what it takes to dominate the 21st century economy*. Macmillan.
16. Mugge, P., Abbu, H., Michaelis, T. L., Kwiatkowski, A., & Gudergan, G. (2020). Patterns of Digitization. *Research-Technology Management*, 63(2), 27–35. <https://doi.org/10.1080/08956308.2020.1707003>
17. Njegomir, V., Demko-Rihter, J., & Bojanić, T. (2021). Disruptive Technologies in the Operation of Insurance Industry. *Tehnički vjesnik*, 28(5), 1797-1805. <https://doi.org/10.17559/TV-20200922132555>
18. OECD. (2017). *Technology and innovation in the insurance sector*. <https://www.oecd.org/pensions/Technology-and-innovation-in-the-insurance-sector.pdf>
19. Sebastian, I., Ross, J., Beath, C., Mocker, M., Moloney, K., & Fonstad, N. (2020). *How Big Old Companies Navigate Digital Transformation*. <https://doi.org/10.4324/9780429286797-6>
20. Statista Search Department. AI use cases in financial services industry worldwide as of 2020. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1239046/top-saas-countries-list/> (Accessed: 12. 8. 2024.)
21. Zarifis, A., & Cheng, X. (2022). A model of trust in Fintech and trust in Insurtech: How Artificial Intelligence and the context influence it. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 36, 100739. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2022.100739>

SAŽETAK

Dinamično poslovno okružje današnjice zahtijeva digitalnu transformaciju kao neizbježan faktor koji oblikuje razvoj različitih industrija i sektora, uključujući financijski i sektor osiguranja. Iako se financijski sektor relativno brzo prilagodio zahtjevima suvremenog digitalnog okruženja, osigurateljni sektor suočava se s izazovima u svojoj tranziciji prema digitalnoj transformaciji.

Ovaj rad bavi se upravo tom temom, analizira ključne pojmove digitalne transformacije te istražuje mogućnosti primjene modela platformi u Republici Hrvatskoj i mišljenja ispitanika iz sjeverne Hrvatske. Jedan od ciljeva rada je pružiti detaljniji uvid u mogućnosti digitalne transformacije osigurateljnog sektora te identificirati korake nužne za ostvarenje tehnoloških i poslovnih inovacija u ovom sektoru.

Kroz empirijsko istraživanje provedeno na uzorku od 235 ispitanika analizira se potencijal digitalne transformacije osigurateljnog sektora kroz model digitalnih platformi, ispitujući mišljenja i stavove ispitanika o tome može li model platformi biti rješenje za digitalnu transformaciju osigurateljnog sektora. Također se istražuje sklonost ispitanika korištenju digitalnih platformi za kupnju osigurateljnih proizvoda ili ugovaranje osigurateljnih usluga u sjevernoj Hrvatskoj.

Provedena je deskriptivna studija korištenjem online anketnog upitnika. Rezultati istraživanja pokazuju da su ispitanici iz sjeverne Hrvatske skloni platformskom modelu kao optimalnom rješenju za digitalnu transformaciju osigurateljnog sektora, što ukazuje na rastuću svijest o prednostima koje digitalne platforme donose, kao i na potrebu za njihovom implementacijom kako bi se osigurateljni sektor uspješno prilagodio suvremenim tehnološkim trendovima i zahtjevima tržišta.

THE ROLE OF FESTIVALS IN TOURISM IN THE DRAVA REGION

ULOGA FESTIVALA U TURIZMU PODRAVINE

Tamás VARGA

University of Pécs, Faculty of Sciences,
Doctoral School of Earth Sciences
H-7624 Pécs, Ifjúság Str. 6.
Email: vargat90@gamma.ttk.pte.hu
ORCID: orcid.org/0009-0006-3871-0499

Received / Primljeno: 13. 2. 2025.

Accepted / Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Review / Pregledni rad

UDK / UDC: 379.83(439-282.24Drava)
338.48-641/642
(439-282.24Drava)

László CSÓKA

University of Pécs, Faculty of Business and Economics,
Institute of Marketing and Tourism
H - 7622 Pécs, Rákóczi Str. 80.
csoka.laszlo@ktk.pte.hu

Róbert KISS

I-Shou University, International College
Department of International Tourism and Hospitality
No.1, Sec. 1, Syuecheng Rd., Dashu District,
Kaohsiung City 84001, Taiwan, R.O.C.
robertkiss@isu.edu.tw

Zoltán RAFFAY

University of Pécs, Faculty of Business and Economics,
Institute of Marketing and Tourism
H - 7622 Pécs, Rákóczi Str. 80.
raffayz@ktk.pte.hu

Gergely MARTON

University of Pécs, Faculty of Sciences,
Institute of Sport Sciences and Physical Education
H-7624 Pécs, Ifjúság Str. 6.
martongergely@gamma.ttk.pte.hu

SUMMARY

The study aims at exploring and analysing event tourism in the Drava Region, with a special focus on festivals in villages and small towns. During the research, 63 events were identified and classified into five categories in 46 municipalities, such as gastronomic, traditional, artistic, sport and music events. The study found that most of the events are one-day events, take place in the summer and are primarily aimed at strengthening the identity and traditions of local communities. Gastronomic and cultural events prevail, while sporting events are less typical. The research shows that, although the tourism potential of the region is significant, the development of events and infrastructure is an absolute must in order to increase the attractiveness of the region.

Keywords: Drava Region, festival, tourism, seasonality

Ključne riječi: Podravina, festival, turizam, sezonalnost

1. INTRODUCTION

The Drava Region, as one of Hungary's peripheral, rural border areas, is an area that cannot be considered significant or prosperous in any way from a tourism point of view. At the same time, after the change of regime, tourism infrastructure and superstructure have been slowly and far from fully built out, generating a significant volume of excursionist and tourist traffic compared to the local level of the economy. In practice, this means that tourism plays a significant role (even if not a prominent one) at the level of the local economy, through its revenues, taxation or even its capacity to create jobs.

The main tourism products of the area are ecotourism (Gonda et al. 2016), cultural tourism, health tourism and active tourism (angling, hiking, kayaking, etc.) (Bokor & Kiss, 1998; Marton et al., 2016; Raffay, 2022). All of these tourism products are closely linked to the festival and event tourism of the Drava Region (Varga et al., 2024), as these events rely on the tourism infrastructure and superstructure that has been built out so far, and are based on and complement the tourism products listed above.

The festivals and events in the region are typically highly authentic and demonstrate local values in the most diverse forms, from gastronomic events and music festivals to thematic sports days or events organised by the Danube-Drava National Park. What they all have in common is that they address both the local population and visitors and tourists alike, in such a way that each event is closely linked to the natural, social or cultural diversity of the Drava Region.

The aim of this study is to present in detail, thematise and categorise the events on the Hungarian side of the Drava Region, to assess their role in tourism and their impact on the region, and to present their development potential. The uniqueness of the work lies in the fact that no similar analysis has been carried out in the region before, which is also due to the fact that event tourism has never flourished in this peripheral area.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. General characteristics of the Drava Region

There is still no uniform and widely accepted principle for the socio-economic delimitation of the region, but from a tourism point of view, Marton's delimitation made in can be considered the most widely accepted (Figure 1), which is the basis for several publications in the field (Marton et al., 2016; Marton et al., 2021; Szalai al., 2023). Based on the relevant classification, "the Drava basin has been defined as the settlements that are definitely linked to the Drava River, based on the opinion of local experts, and has been supplemented by the transitional settlements that are closely linked or closely connected to the core area" (Marton, 2014, p. 135).

The geographical delimitation covers 136 municipalities, covering seven Hungarian districts (three of them in their entirety, and four of them in part).

The Dráva region is a peripheral, rural, border region of Hungary, which, like other regions in similar situations in other parts of Hungary, faces many social problems. Despite the catching-up reforms after the regime change, these negative social trends have become widespread (Marton, 2010). The population has declined by approximately 30% in less than fifty years, which is a worrying figure in itself. This is partly due to the ageing social composition of Hungary as a whole, but the outward migration of the population is a much greater problem in the region and in similar peripheral regions. In his 2009 study, Rudl, focusing on the Ormánság, emphasises migration from the periphery to the centre, indicating that this statement could be a trend for the whole of the Drava Region. There are several reasons for migration from the region, the most important of which being the general economic difficulties that the region is facing, the problems of the labour market, the demand for better quality education and the resulting migration to achieve a better quality of life (Marton, 2014).

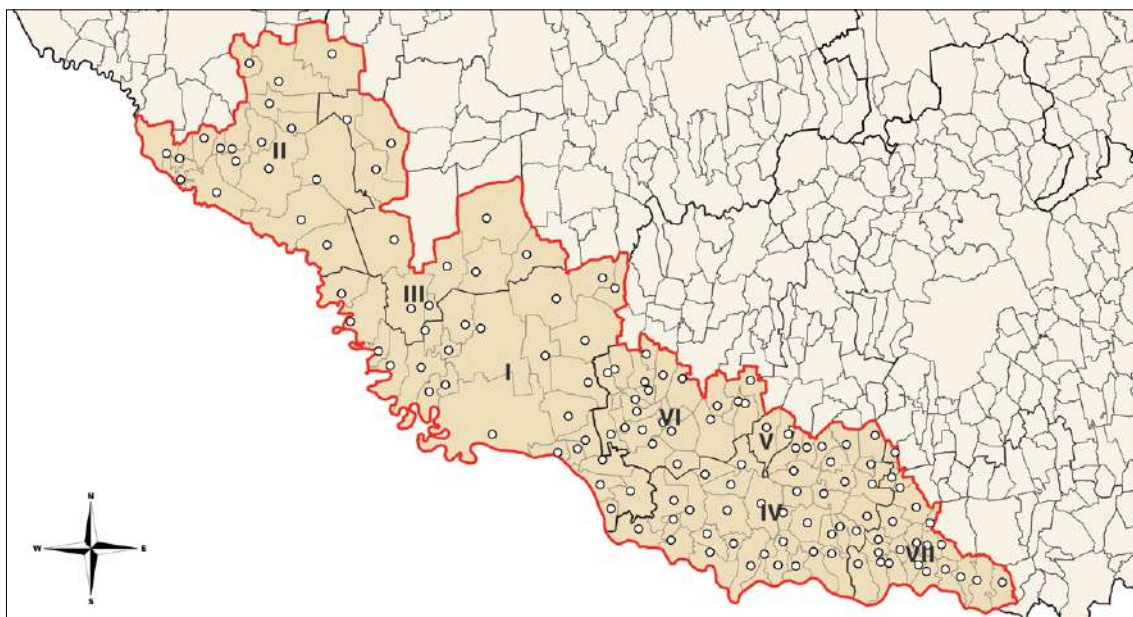

Figure 1: Map of the Drava Region. Legend: I – Barcs, II – Csurgó, III – Nagyatád, IV – Szigetvár, V – Szentlőrinc, VI – Sellye, VII – Siklós District (Marton, 2014)

2.2. Tourism in the Drava Region

The tourism supply in the Drava Region is diverse and is mainly built on nature-based attractions and leisure activities, with the exception of cultural tourism. A common characteristic of the tourism products of the region is that they are basically built on natural assets, but unfortunately there is a lack of harmony and real cooperation among them (Csapó, et al., 2011).

According to Hegedűs (2013), all opportunities that have a positive impact on the health of the population are of high importance for the development of Hungary. Health tourism in the region started to develop in the 20th century, mainly in response to demand needs, and then the Széchenyi Plan I, announced in 2001, brought significant modernisation, providing support not only to cities but also to smaller villages (Csapó et al., 2011).

The region has two important water-related tourism products: water sports (especially canoeing and angling) and river cruises. These attract a wide range of visitors but are strictly regulated as the Drava is a protected area (part of the Danube-Drava National Park). Only non-motorised water sports, such as kayaking and canoeing, are allowed and, in order to minimise the environmental impact of these activities, the regulations limit the number of splashdowns and require qualified guides. River cruises are offered by two private companies that take visitors on a guided tour of the Hungarian stretches of the Drava, except in protected areas. Hunting tourism is also a dominant activity in the region (Szabó, 2022, 2023), especially through the activities of the Hunting and Game Management Units in the Inner-Somogy and South-Baranya floodplain (OVA, 2016). However, the current role of hunting tourism is limited due to strict nature and wildlife conservation measures. Similarly, angling tourism is present in the region, mainly along the Drava and its oxbow lakes, and the local lakes (Raffay, 2022). Although the natural environment and water quality are adequate, the underdevelopment of related infrastructure is a major drawback (Marton et al., 2021; Raffay, 2022).

Tourism development remains a priority for the region, despite the lack of any major success by previous attempts. Thoughtful and conscious development in line with sustainable development criteria and professional use of local natural resources can generate more efficient investments. The natural resource, the Drava, which is one of the cleanest rivers in Europe, is an asset, a major tourist attraction in its own right, but the necessary tourism infrastructure along the river has not yet been developed due to strict environmental regulations (Karancsi et al., 2020).

The tourism potential of local products and gastronomic supply is also lagging far behind the potentials. In many respects, the border region is far from the developed tourist centres of South Transdanubia, and no stakeholder from the region has joined the activities of the tourism clusters (Gonda, 2013).

Overall, tourism in the Drava Region is far below its potential and lags far behind more centrally located tourist destinations, despite the fact that its natural conditions would be ideal for a significant boost in tourism.

2.3. The development of events and their cultural context

If we take the definition of the Hungarian Festival Association (MFSZ in Hungarian acronym) as a starting point, which states that “a festival can be defined as any regularly organised series of cultural, artistic, gastronomic, sporting or other events – organised around one theme or several themes, with an announced programme in one or more locations – which aims to provide its audience with a high-quality, value-conveying, knowledge-enriching and entertaining leisure community experience” (Zátori 2016, p. 17), then, with this in mind, we can only speak of festivals in the study area in a negligible number of cases through the interpretation of the word festival. Even if some villages or small towns prefer to label their event as a festival.

Looking at the cultural background of each event, it can be said that, over the millennia, the emergence of humanity has continuously shaped the complex of material, material and intellectual goods, which have been created in different periods, by different peoples, in changing geographical spaces and with continuous technological development.

The literature considers festivals as a specific type of event, defined by the Hungarian Festival Registration and Certification Programme as an exceptional event with a specific concept, a significant number of visitors and lasting at least two days (Zátori, 2016). According to this interpretation, the number of festivals with such parameters in the studied area along the Drava is very limited, only other types of events, predominantly one-day, one-venue, small budget events, are held in the analysed area.

2.4 The role of festivals in tourism and rural tourism

Today, the role of festivals in tourism, including rural and countryside tourism, is extremely diverse and significant. According to Getz (2007), festivals are defined as both thematic and public celebrations that not only convey cultural values but can also be a means of expressing community identity. Fortunately, people attach importance to the cultivation of local values and the identity of their community and try to express this through the events. The anthropological characteristics of premodern festivals, such as the expression of identity and the display of cultural symbols, can also be found in today's festivals. However, Getz (2007) also points out that the term festival is now used to describe the most diverse array of events, many of which do not meet the criteria for a festival in the traditional sense. While the definition drawn up by MFSZ in 2008 could help rural municipalities define the title of an event, it is possible that local organisers are either unaware of the definition or see the catchy “festival” as a marketing ploy. Examples include the Choir Meeting and Langalló Festival in Nagydobsza.

The socio-cultural impact of festivals can also be considered significant, as these events are often a manifestation of the self-organisation of the local society (Kapitány & Kapitány, 2009). These events have an impact on the morale of the community in the destination and reinforce the cultivation of their traditions. A study by Puczkó and Rátz (2001) points out that festival tourism has an impact along three main lines: the characteristics of tourists, the specificities of the host communities and the development of the tourism sector. In rural areas, festivals and events play a particularly important role, as they strengthen community cohesion and the local economy, thus making destinations more attractive to tourists (Horváth et al., 2016).

Thematic festivals are of particular importance in tourism, as they attract a wider range of tourists. According to Michalkó and Rátz (2005), these festivals are often linked to local traditions and help to increase the tourist attractiveness of municipalities. In particular, they play an important role in destinations that are less known to tourists, as festivals can act as a catalyst, enhancing the image of the place and contributing to the development of tourism (Smith, 2009).

Village and small-town festivals are often not directly linked to traditional, peasant holidays, but have strong community roots. Local festival organisers know that the active participation of the local population is essential to ensure an authentic experience, as not only the location but also the community is a key factor in the success of festivals (Haahti & Kinnunen, 2015). It is important to highlight that these events are often a means of strengthening and celebrating community identity.

One of the characteristics of traditionalist community festivals is that they celebrate the specific way of life of local people in a thematic, inclusive series of events, preceded by a community planning process. These events serve not only to bring communities together, but also to promote tourism (Jepson & Clarke, 2015).

Overall, the success of festival tourism is closely linked to the interest of tourists, the openness of local communities and the development level of the tourism infrastructure. These events not only help to increase the volume of tourism but also contribute to the sustainable development of rural areas.

3. METHODOLOGY

The study analyses the events and festivals in the rural and small-town environment of the Drava Region from a tourism point of view using a complex, multi-stage methodology (Figure 2).

In the first phase of the research, a collection of festivals and events in the study area was carried out. As the events of the Drava Region had not been catalogued or analysed before, data was collected manually through the national online event platforms, online programme calendars, municipal websites and by contacting the mayors by email.

The survey identified a total of 63 events in 46 municipalities. In addition to the collection of events, the main theme/profile of the event, on which the main attraction of the event is based, and the secondary theme/profile, which complements the event and can make it more attractive, were determined, and the area of attraction, the estimated number of visitors, the date of the event, the admission fee and the year of the foundation of the events were catalogued.

In the second phase, taking into account the themes of the events collected, five categories were created to cover the profile of events in the region. The following categories have been created:

- Gastronomy (foods and beverages are the basis of the events)
- Heritage (an organised programme linked to a local tradition or historical event, with a contemporary flavour, and designed to provide a community experience for the local community or group interested in the programme)
- Arts (the focus of the event will be on different arts programmes – dance, visual arts, folk art/folklore)
- Sport (the event will promote physical activity, meet the needs of a healthy lifestyle and provide opportunities for competition)
- Music (the event is based on a variety of musical styles)

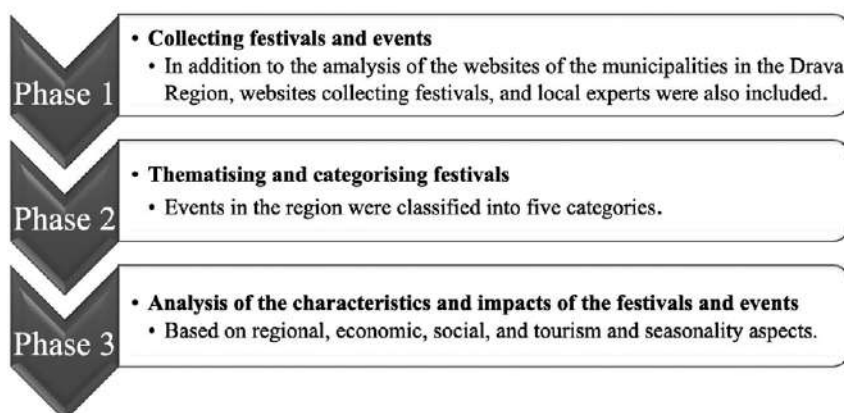

Figure 2: Data collection and processing methodology (Varga, 2024)

In the last step, we identified the characteristics of the events and analysed their impacts. From a territorial point of view, the ordering of the event into districts and the assessment of the tourism attractiveness of the respective event were realised. From an economic-social and tourism point of view, the profile of the event, its seasonality and the entrance fee were identified, and based on this, the development potential of the events was determined.

4. RESULTS

4.1. Typology and spatial distribution of events in the Drava Region

Events in the Drava Region date back to the period around the change of regime and afterwards, but the sustainability of events in the region has been declining since the turn of the millennium. On the positive side, however, it is important to point out that there are some innovative initiatives, especially in some of the district seats (the International Fish Meals Competition in Barcs, the cycling tour “Our Lives Among Treasures” in Sellye), which have been around for a few years and have gained considerable popularity, but there are also festivals in the region which are the result of cooperation between several municipalities. An example of the latter is the multi-site Bőköz Festival, organised for the ninth time in 2024 by the municipalities of Kémes, Szaporca, Técsfa and Drávacséhi. The aim of the festival is to show, share and promote the hidden wonders of the Ormánság with the public.

As a result of the research, 63 events in the area were identified and collected. The summary of the data shows that the majority of events (87.9%) are planned for one day, with 6.9% of events taking place over two days and only 3 events taking place over three days or more.

The themes of the events along the Drava can be divided into five distinct but in several places interlinked types. It is important to note that the categorisation of events has been developed primarily on the basis of the knowledge of events organised around the promotion of local identity, traditions and values. As stated by Tóth (2017, p. 9), “Nowadays, gastronomic tourism based on local assets and opportunities is becoming increasingly valued. During the trip, eating out becomes an experience, in some cases the primary motivation is to learn about local gastronomy, to taste the food and drink of the place visited, to learn about traditions or even to learn how to prepare it in a rural or even urban setting.”

In terms of the themes of events (Figure 3), there is a wide variety of programmes in the region, but there is a certain equivalence in the villages with smaller communities. The structures of these events are also similar, with the morning programme mainly consisting of activities for children (face painting, balloon-folding, bouncy) and sports or cooking competitions, followed in the afternoon by dance, literature and music performances by local actors, and then a concert by a national star invited, based on what the village’s budget allows. In the late evening, the event will end with a ball (village fete).

The events are categorised into two profiles, primary and secondary. Figure 3 clearly shows the outstanding popularity of gastronomic events (38.1%) which can be found among the programmes at any time of the year. The range of themes is extremely varied, yet the number of events is low at national level. Just to mention a couple of examples of events with a 20-year history, such is the two-day Csusza (Noodle) Festival in Csurgó in June and the Chestnut Festival in Iharosberény in October. The oldest event in the region is the wine and brandy competition held in the village of Porrog in January for 42 years now. In the village of Nagydobsza in the district of Insolvár, visitors can take part in the Choir and Langalló festival in May, where 3,500 people had the opportunity to taste the local speciality at the last event.

Cultural events (with a focus on various artistic programmes – dance, visual arts, folk art/folklore) are present in 19% of the events surveyed in the region, mainly in the form of cultural days and events to showcase local values, such as Baksa, Drávaszabolcs, Hobol and Somogyudvarhely. The most prominent in this category is the Bőköz Festival, which was declared a festival in 2018.

Among the traditionalist events, we can mention the Mihály-nap (Michael’s Day) fair in the village of Órtilos, which has been held every year since the change of regime, and the 25th anniversary of the Daffodil Day in Babócsa. The latter is held in the Babócsa Basa Garden Nature Reserve, which has been

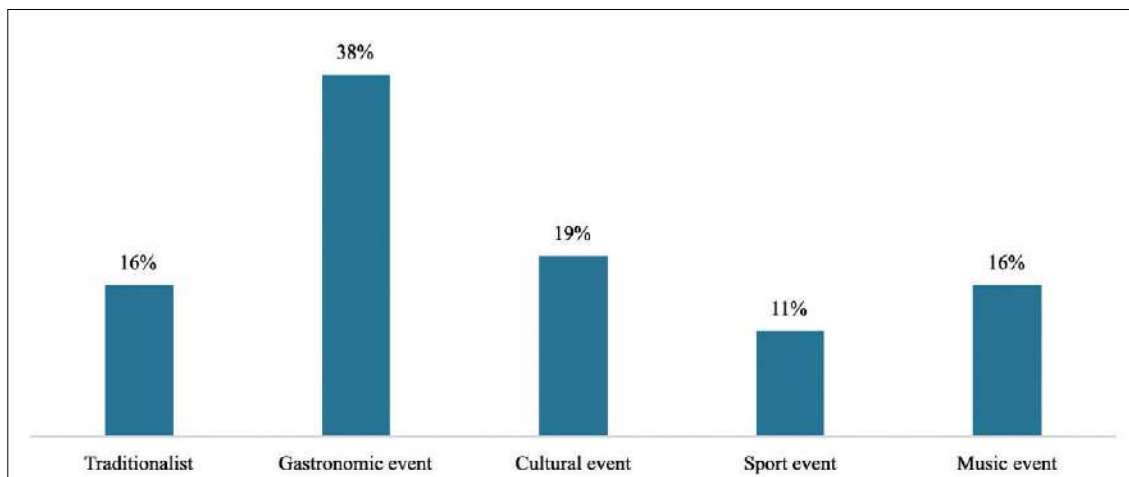

Figure 3: Percentage distribution of the surveyed events in the Drava Region by theme, according to their primary profile (N=63) (Varga, 2024)

protected since 1977, and it offers a wide range of activities, including ones focusing on the preservation of local values. Sporting events have the smallest share in the area, due to the fact that Csurgó is the only municipality along the Drava to have a team in the 1st division of any national championship, a men's handball team. There are no stadiums, sports and recreation centres in the region, sports facilities include walking, cycling, and kayaking and canoeing tours, and also a few poor quality grass football pitches and the rental of gymnasiums in public schools. Among the sporting events, it is important to highlight the eXtremeMan triathlon race, which has been held in Gyékényes for several years and attracts people from all over Hungary, and the cycling tour "Our Lives Among Treasures!" with its Sellye – Drávaiványi – Drávasztára – Révfülszabos – Felsőszentmárton – Szentborbás – Felsőszentmárton – Drávafok – Bogdása – Sellye route, held for 15 times now for cycling enthusiasts so that they can discover the attractions of the Ormánság region.

Events based on a musical theme take the form of town and village fairs, where musical performers practically follow one another.

As regards the spatial distribution of events (4), a total of 46 destinations with tourist attractions were identified in the 136 municipalities in the seven districts of the study area. Of course, there are also municipalities that organise several events in a year. It is important to note that, among the districts examined, only two municipalities in the Szentlőrinc district belong to the Drava Region, according to the territorial delimitation mentioned above. Most events are organised in the district of Barcs (29.3%), which is also due to the fact that the Barcs district has the highest population according to our delimitation and it is important to underline that the town is located in the area of the Danube-Drava National Park, which also makes the area attractive for tourism purposes. The districts of Csurgó (17.2%), Szigetvár (17.2%), Sellye (22.4%) and Siklós (15.5%) have almost similar numbers of events in a year. In the two municipalities surveyed in the Szentlőrinc district, there were no events in recent years. In the Nagyatád district, there were only two events, of which the Somogyfőződ Village Day, which is more than 30 years old, is worth mentioning.

Looking at the spatial distribution of events, it can be said that among the districts in the Drava Region, the Barcs district stands out in terms of the number and variety of events (Figure 5), where 17 events with different themes are organised annually in the district, which includes 26 municipalities. The districts of Csurgó (18 municipalities) and Szigetvár (21 municipalities) are very similar in this respect, with 10 events organised in each area. The Sellye district has the largest number of municipalities, no less than 38, which means that the 13 events organised in the area are few in number on an annual basis, which can be explained by the fact that these are smaller and poorer municipalities and are more likely to host gastronomic events. In the district of Siklós (21), a total of 9 events have been identified with a gastronomic and cultural theme, while in the delimited areas of the district of Sze-

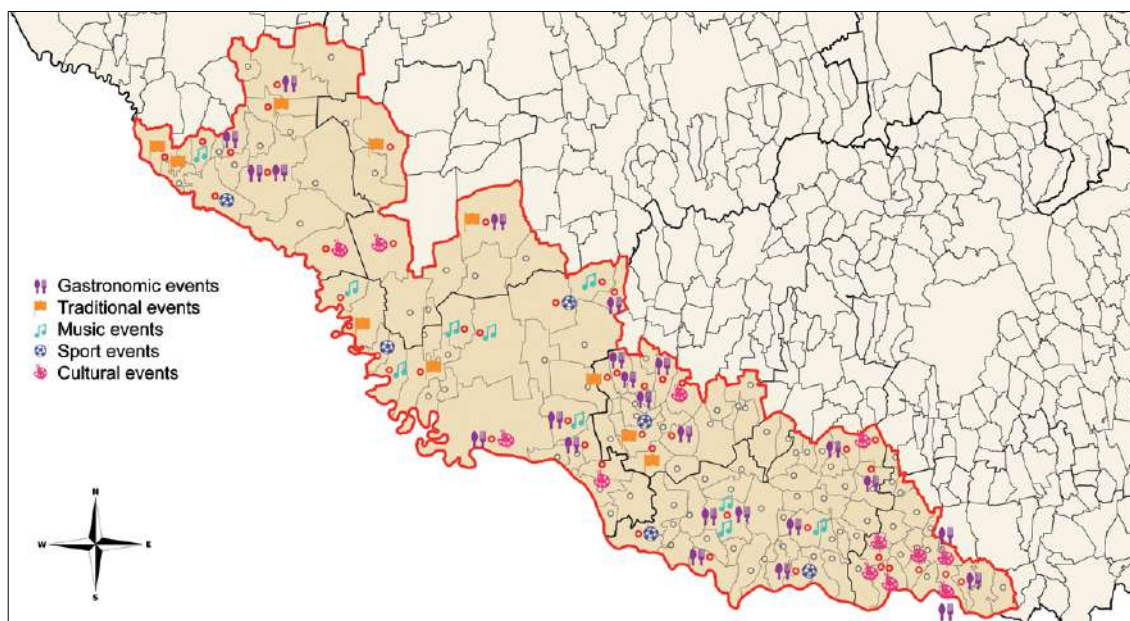

Figure 4: Spatial distribution of the festivals surveyed in the Drava Region (N=63) (Varga, 2024)

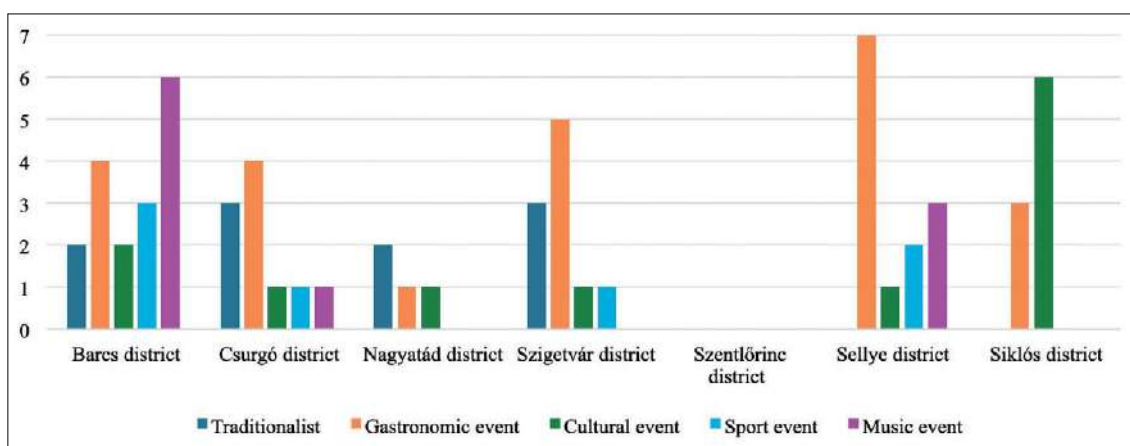

Figure 5: Thematic distribution of events in the Drava districts (Varga, 2024)

ntlőrinc (2), which belong to the Drava Region, no such initiatives can be found. In further detailing the data, it is worth mentioning that only two of the seven districts represented the full spectrum of festivals (Barcs and Csurgó), while the other districts organised at least one less type of festival, but in one district there were two less (Siklós). In terms of music events in the region, the Barcs district alone hosted more than the other six districts combined, indicating the central role of the more urban area mentioned above. Gastronomic events were the most frequent events in four districts, with the Sellye district in particular standing out in this respect with seven such programmes. It is interesting to note that traditional festivals are more typical of the western part of the Drava Region (Somogy County and the Szigetvár district), while in terms of cultural events only the Siklós district hosts as many as all the other regions combined.

4.2. Tourism characteristics of events in the Drava Region

Tourism in the area is negatively affected by the limited number of activities and accommodation facilities. This is confirmed by the fact that there are several municipalities where the local authorities do not make any particular effort to develop their own settlements and boost their rural tourism. Thus,

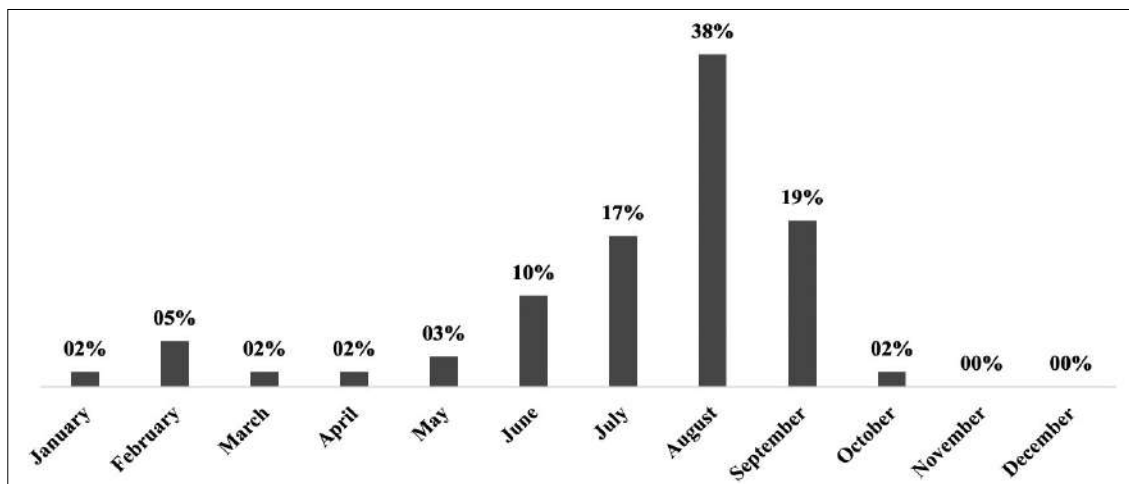

Figure 6: Temporal distribution of events in the Drava Region (N=63) (Varga, 2024)

some villages are characterised by deteriorating monuments, parks in poor condition and with obsolete style, and a lack of community activities. In several places, there are not even village fairs, which can also be explained by the fact that many of the villages in the region and their inhabitants live in extreme poverty, accordingly the development of tourism is not a priority for them.

It is important to note though that bus stops, parks and car parking places in several municipalities have been renewed in the area. Most of the events organised in the villages of the Drava Region districts do not have any significance in tourism; the village fairs and events organised by local communities are mainly attended by local residents, only.

In the light of the above, it can be said that the Dráva Region is an undeservedly under-exploited area, where there have been attempts to boost tourism by local developments in recent decades. One of them is the Ancient Drava Visitor Centre in Szaporca, inaugurated in 2015, which presents the natural values of the Ormánság and the traditions of its people. Another major development along the Dráva River is the construction of the international Eurovelo 13 cycle route along the former Iron Curtain, which could bring more tourism to the area, especially by developing the necessary services to support cycling tourism.

In terms of the temporal distribution of events (Figure 6), more than two thirds of them (65.4%) are organised in the summer, which indicates a strong seasonality. In addition, autumn is still a popular period, with 20.7% of events taking place in this season, so it is not surprising that the region's multi-day events, such as the Csurgó Csusza Festival, the Sellye Town Days or the Bóköz Festival, are held in summer, offering tourists the opportunity to discover the natural treasures and cultural heritage of the Drava and beyond. During the winter months, which coincide with the nadir of domestic tourism, only one event is organised.

As regards the range of regional attraction of the events studied (Figure 7), it can be said that the predominant share (86.2%) of events in the region is provided by the municipalities, of which 19% are mainly village festivals to foster local community life. It is important to note that only three towns of the seven districts analysed (Barcs, Csurgó, and Sellye) are included in the delimited area. Only eight events were identified in these towns, which account for 13.8% of all events analysed. In terms of geographical range of attraction, events can be divided into five categories: they can be international, national, regional, county and local tourist attractions. In the present study, local events (60.3%) represent the largest group of events in the Drava Region, with low tourism demand and low added value (Getz, 2005). The second largest group is events with county-level attraction (27.6%), the best example being the Daffodil Day organised in Babócsa. Only a small number of events with a regional appeal can be mentioned in the region, while the only one with a national appeal is the municipality of Gyékényes in the Csurgó district, which is one of the hosts of the eXtremeMan competition series. The international

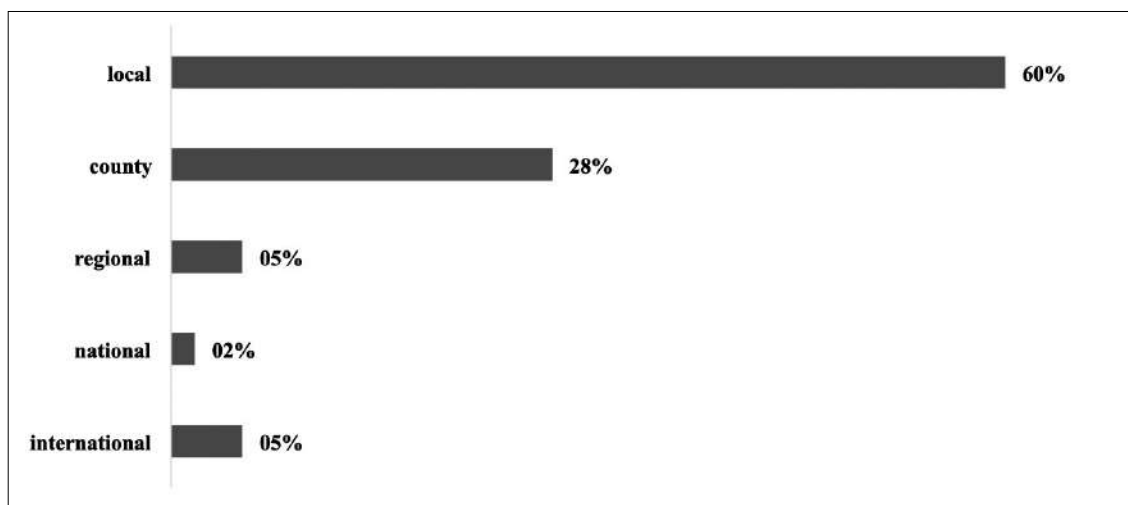

Figure 7: % distribution of the catchment area of events in the Drava Region (N=63) (Varga, 2024)

events (5.2%) are for the cultivation of the traditions of the Croatian-Hungarian friendship in border municipalities. In 9.5% of events, an entrance fee is charged, ranging from HUF 500 to HUF 2,000 in most places.

Overall, in order to successfully and sustainably plan destinations in the region, and for an adequate tourism product development in the destination areas, it is essential to have a clear understanding of the spatial use and consumption habits of the tourists who arrive there. Understanding the movements and preferences of travellers will help to effectively shape the development of the region and improve local services and infrastructure. This can promote the preservation of cultural and natural values and the improvement of visitor experience, contributing to the long-term sustainability of tourism and the well-being of local communities (Horváth et al., 2016).

4.3. Social and economic impact of events in the Drava Region

Rural areas in Hungary are facing a number of socio-economic problems, and the Dráva region is no exception from this. The demographic situation in rural areas is steadily deteriorating as the population is shrinking and ageing. This process is exacerbated by the fact that the population is less and less capable of renewal. The quality of life of people living in rural areas is worsened by the low level of basic services and infrastructure in several places, which makes their daily lives more difficult and contributes to the depopulation of rural areas (Government of Hungary, 2014). The situation is further overshadowed by the fact that the population density of the study area is one of the lowest in Hungary, according to national data (Lájer, 1995).

Of course, to make a settlement attractive, it also takes human resources, local communities and some kind of tourist attraction, which are difficult to provide, due to the problems mentioned above.

Commercial accommodations in the Drava Region showed no significant development, either. According to 2019 data, there are only 20 commercial accommodation facilities in the total of 136 municipalities in the region, of which only two are hotels, which shows that there has been a lack of quality development (Marton et al., 2021). Tourists also face difficulties in attending a multi-day event due to limited number of accommodations, as the tourist superstructure to accommodate them is poorly developed, and the socio-economic importance of the region is a limitation to the attendance of events.

4.4. Development opportunities for events in the Drava Region

The perception of tourism developments in the region over the past decades has been rather controversial. Although significant tourism development funds have been channelled into the Drava Region, their impacts have unfortunately not always been felt, and overall progressive results can only be described in a conditional mode. According to Csapó and Marton (2010), the reason for this can be

found in the fragmentation of the development programmes, as the different development programmes (Drava I, II, III and Ancient Drava) operated independently of each other, without a coherent, harmonised strategy among these programmes, which greatly hindered effective progress.

Of course, ignoring the limiting environmental factors has also been a problem in the region, as development programmes have not taken into account the development needs of local society and the structural problems of accommodations, further restricting this way the growth and sustainability of tourism.

If the implementation of any larger-scale event, programme along the Drava is considered, the limited number of accommodation facilities must be taken into account. In the last decades, accommodation development has been mainly financed by private investments, which have not been able to provide enough capacity to meet the demand in the region. In addition, the lack of higher standard accommodations is also limiting the emergence of quality tourism, although, as indicated above, the village fairs are designed to meet the needs of this group. In terms of accommodation development, there is a much greater need for accommodation types adapted to the needs of international cycling tourism, which may also be used by festival tourists visiting the region. These self-financed improvements have been sufficient only to maintain the current accommodation capacity, not to increase the supply or improve its quality. The lack of high quality accommodation is diverting tourists to other regions: according to local operators, the lack of quality accommodation makes tourists stay in neighbouring municipalities such as Harkány or Nagyatád instead of the destination, despite the fact that they spend their leisure time in the Drava Region, which means an economic loss for the region.

A further difficulty is the disproportionate distribution of tourism developments in the area; while in some centres there is a concentration of operators, in other areas we find practically find no accommodation at all.

Overall, the root of the problem is not a lack of funding but a lack of coherence among development programmes, resulting in a lack of linkages among programmes, preventing any visible long-term development. The local tourist attractions are there, but the capacity of the region is currently insufficient to allow the organisation and implementation of a large-scale event, due to the lack of resources mentioned above.

5. SUMMARY

This paper attempts to present event tourism in the Drava Region, with a special focus on events in villages and small towns. The aim of the paper is to categorise and analyse events from a tourism perspective and to typify local events. The data collection identified a total of 63 events in forty-six municipalities, from a total of 136. Based on the main profiles of the events, five categories were distinguished: gastronomic, traditionalist, cultural, sport and music events. Most of the events are organised for one day, and the majority of them reflect the identity and traditions of the local communities. Gastronomic events are the most common, but there are also a number of cultural and traditional events, such as the Bőköz Festival, a multi-municipal collaboration. The proportion of sporting events is relatively low, although there are some major events in the region, such as the eXtremeMan triathlon race, which is the only event with international appeal. Events take place mainly in the summer peak season, while winter months are typically off-season, with hardly any tourism events. The study points out that the tourism attraction of the Drava Region is underrated, and although there are initiatives to boost tourism, the number of events and the quality of local infrastructure limit opportunities. The study underlines that the development of rural tourism in the peripheral area, the promotion of events and the improvement of infrastructure could contribute to increasing the region's tourism attraction, however, a significant and rapid upsurge in festival tourism is not expected in the near future.

REFERENCES

1. Bokor, B. – Kiss, R. (1998) (Eds.) *Baranya Megye Turizmusfejlesztési Programja (Tourism Development Programme of Baranya County)*. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs.
2. Csapó, J. – Marton, G. (2010) Potential and Reality: Tourism Development as a Possible Source of Regional Management in the Drava Area, Hungary. *Geographica Timisiensis*, 19(1): pp. 89-98.
3. Csapó, J. – Aubert, A. – Marton, G. (2011) The Role of Health Tourism in the Hungarian Small and Medium Sized Towns. In J. Jezek, & L. Kanka (eds.), *Competitiveness and sustainable development of small towns and rural regions in Europe* (pp. 29-39). University of West Bohemia, Pilsen, Elsevier.
4. Getz, D. (2005) *Event Management and Event Tourism* (2nd ed.). Cognizant Communication Corporation. DOI:10.1016/j.tourman.2006.04.011
5. Getz, D. (2007) *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*, Butterworth-Heinemann.
6. Gonda, T. (2013) A Dél-Dunántúli turisztikai régió meghatározó turisztikai termékeinek az újra pozicionálása a turisztikai klaszterek segítségével (Repositioning of the Dominant Tourism Products of the South Transdanubian Tourism Region, Using Tourism Clusters). *NFA FÜZETEK* 3(2), 19-29.
7. Gonda, T. – Raffay, Z. – Spiegler, P. (2016) Az ökoturizmus fejlesztési lehetőségei és irányai a dél-dunántúli ökoturisztikai klaszter eredménye tükrében (Development opportunities and directions of ecotourism in the light of the results of the South Transdanubian Ecotourism Cluster). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 1(1), 4-18.
8. Haahti, A., & Kinnunen, M. (2015) Experiencing community festivals and events: insights from Finnish summer festivals. in A. Jepson, & A. Clarke (Eds.), *Exploring Community Festivals and Events* (pp. 31-53). Routledge.
9. Hegedűs, M (2013) Paradigmaváltás szükségessége az egészségügyi rendszerben (The need for a paradigm shift in the healthcare system). *Acta Scientiarum Socialium*, 38, 199-207.
10. Horváth, A. – Jónás-Berki, M. – Szeidl, K. – Aubert, A. (2016) Nemzetiségi gasztrofesztiválok a Dél-Dunántúlon – Stifoldertől a Babfőző Fesztiválig (Ethnic gastronomic festivals in South Transdanubia – from Stifolder to the Beans Cooking Festival). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 1(1), 33-45.
11. Horváth, Z. – Magyar-Papp, J. – Pálfi, A. (2016). A turisztikai térhasználat és a desztináció menedzsment összefüggései (The relationship between tourism space use and destination management). *Modern Geográfia*, 11(4), 1-14.
12. Jepson, A. – Clarke, A. (2015) Defining and Exploring Community Festivals and Events. in A. Jepson – A. Clarke (Eds.), *Defining and Exploring Community Festivals and Events* (pp. 1-15). Routledge.
13. Kapitány, Á. – Kapitány, G. (2009) A kultúra változása – változások kultúrája (The change of culture – a culture of changes) In T. Antalóczy, L. Füstös, & E. Hankiss (Eds.), *(Vész)jelzések a kultúráról. (Jelentés a magyar kultúra állapotáról, No. 1.)* (pp. 17-84). MTA-PPI, Budapest
14. Karancsi, Z. – Hornyák, S. – Szalma, E. – Oláh, F. – Korom, A. – Horváth, G. – Győri, F. (2020) A Tisza arcai, avagy a vízparti tájkép, mint turisztikai vonzerő - nem csak vízitúrázóknak: Egy táj- és környezetesztétikai értékelőmódszer bemutatása (Faces of the Tisza River, or Riverbank Landscape as a Tourism Attraction – Not Only for Water Sport Lovers: Introduction to a Landscape and Environmental Aesthetics Assessment Method). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 5(2), 4-14. DOI:10.15170/TVT.2020.05.02.01
15. Lájér, K. (1995) Gondolatok a természetvédelem és a társadalom kapcsolatáról a Duna-Dráva Nemzeti Park létesítése kapcsán (Reflections on the relationship between nature conservation and society in connection with the establishment of the Danube-Drava National Park). *Tér és Társadalom*, 9(3-4), 79-90. DOI:10.17649/TET.9.3-4.337
16. Government of Hungary (2014) *Magyarország – Vidékfejlesztési Program, 2014–2020 (Hungary – Rural Development Programme, 2014-2020)* https://ivsz.hu/wpcontent/uploads/2015/07/Programme_CommissisonDecision_2014HU06RDNP001_1_1_hu.pdf
17. www.fesztivalregisztracio.hu Date of access: 12 February 2025
18. Marton, G. (2010) Environment conscious tourism development opportunities along the river Drava. In Szabó, B. – Tóth, Cs. (Eds.), *VI. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia* (pp. 407-412).
19. Marton, G. (2014). *A rendszerszemléletű turizmusfejlesztés koncepciója egy urbánus és egy rurális desztináció példáján (The concept of systemic approach to tourism development in an urban and a rural destination)*. [Doctoral dissertation, University of Pécs, Faculty of Sciences], Pécs, 243 p.
20. Marton, G. – Raffay, Z. – Prisztóka, Gy. – Raffay, Á. – Kiss, R. (2016). Problems of Tourism Development in the Drava Region, a Peripheral Border Area. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 1(2), 34-48.
21. Marton, G. – Raffay, Z. – Varga Szalai, K. Barcza – A., & Gonda, T. (2021). Specific Problems of Tourism

- Development in the Hungarian Areas of the Dráva Regions. *Podravina: casopis za multidisciplinarna istrazivanja*, 20(39), 179-191.
22. Michalkó, G. – Rátz, T. (2005). A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai (The Experiential Economics of Cultural Tourism). In Enyedi, Gy. – Keresztély, K. (Eds.), *A magyar városok kulturális gazdasága* (pp. 123-141).
 23. Országos Vadgazdálkodási Adattár (National Game Management Database) (2016). Magyarország vadgazdálkodási tájegységei (Hunting and Game Management Units in Hungary) <http://www.ova.info.hu/ujvgtajak.html> Date of access: 12 February 2025
 24. Puczkó, L. – Rátz, T. (2001). *A turizmus hatásai (The Impacts of Tourism)*, Aula Kiadó.
 25. Raffay, Z. (2022) A horgászturizmus pozíciójának erősítése Magyarország turizmusában (Strengthening the position of angling tourism in Hungary's tourism). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 7(1), 98-111. DOI: 10.15170/TVT.2022.07.01.07
 26. Rudl, J. (2009) Demográfiai folyamatok az Ormánságban (Demographic processes in the Ormánság). In Reményi, P. – Tóth, J. (Eds.), *Az Ormánság helye és lehetőségei* (pp. 252-279). Publikon Kiadó.
 27. Smith, M. (2009) Festivals and tourism: opportunities and conflicts, *Tourism Bulletin*, 13(3), 23-27. DOI: 10.5937/turizam27-33958
 28. Szabó, M. (2022). Az intenzív vadgazdálkodás és vadászturizmus kezdetei a Dráva-mentén (The beginning of intensive game management and hunting tourism in the Drava Region), *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 7(3), 61-75. DOI: 10.15170/TVT.2022.07.03.05
 29. Szabó, M. (2023). The development of professional game management and hunting tourism along the river of Drava. *Podravina: casopis za multidisciplinarna istrazivanja* 22(43), 76-86.
 30. Szalai, K. – Máté, E. – Pirisi, G. – Raffay, Z. – Csóka, L. – Marton, G. (2023). The Educational Situation of the Drava Region in the Light of Daily Physical Education. *Podravina: casopis za multidisciplinarna istrazivanja* 22(44), 94-108.
 31. Tóth, B. – Nagy, Gy. – Hegedűs, G. (2017). A helyi értékek és Hungarikumok turisztikai attrakcióvá való fejlesztési lehetőségei alföldi példákon keresztül (The Potential of Developing Local Values and Hungarikums into Tourist Attractions through Examples from the Great Hungarian Plain). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 2(2), 4-14. DOI: 10.33538/TVT.190401.3
 32. Varga, L. – Kiss, R. – Marton, G. (2024). A hazai könnyűzenei fesztiválok látogatóinak motivációja (Motivation of Visitors to Hungarian Popular Music Festivals). *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 9(3), 50-66. DOI: 10.15170/TVT.2024.09.03.03
 33. Zátori, A. (2016). A fesztiválturizmus elméleti aspektusai (Theoretical Aspects of Festival Tourism). In M. Jászberényi, A. Zátori, K. Ásványi (Eds.) *Fesztiválturizmus*. Akadémiai Kiadó.

SAŽETAK

Studija ima za cilj istraživanje i analizu turizma događaja u Podravini, s posebnim naglaskom na festivale u selima i malim gradovima. Tijekom istraživanja identificirano je 63 događaja koji su klasificirani u pet kategorija u 46 općina, kao što su gastronomski, tradicionalni, umjetnički, sportski i glazbeni događaji. Studija je otkrila da je većina događaja jednodnevnih, održavaju se ljeti i prvenstveno su usmjereni na jačanje identiteta i tradicije lokalnih zajednica. Prevladavaju gastronomski i kulturni događaji, dok su sportski događaji manje tipični. Istraživanje pokazuje da, iako je turistički potencijal regije značajan, razvoj događaja i infrastrukture apsolutno je nužan kako bi se povećala atraktivnost regije.

UTJECAJ INSTAGRAMA NA IDENTITET I SAMOPOUZDANJE MLADIH PODRAVINE

THE INFLUENCE OF INSTAGRAM ON THE IDENTITY AND SELF-CONFIDENCE OF YOUTH IN PODRAVINA

Branimir FELGER

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

bfelger@unin.hr

Received/Primljeno: 29. 1. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 159.923.2:004.7(497.525)"20"

159.913(497.525)"20"

Ivan MEHEŠ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica

ivmehes@unin.hr

SAŽETAK

Autori istražuju utjecaj Instagrama na identitet i samopouzdanje mladih studenata Komunikologije, medija i novinarstva na Sveučilištu Sjever. Cilj istraživanja je razumjeti kako studenti kreiraju svoju sliku o sebi online i u kojoj mjeri njihova prisutnost na Instagramu utječe na percepciju ljepote i samopouzdanje. Korištenjem kvantitativnog pristupa prikupljeni su podaci putem strukturirane ankete pri čemu je zaprimljeno ukupno 60 odgovora od 143 studenta. Rezultati ukazuju na složen odnos između korištenja Instagrama i studentske samo-percepcije. Iako mnogi sudionici prepoznaju utjecaj ove mreže na svoj identitet, značajan dio njih ne doživljava značajnu razliku između svog stvarnog izgleda i online predstavljanja. Nalazi otkrivaju činjenicu da studenti često uređuju fotografije i sadržaje, što sugerira aktivan trud u oblikovanju svojih digitalnih identiteta.

Ključne riječi: Instagram, komunikacija, identitet, samopouzdanje, samoprezentacija

Keywords: Instagram, communication, identity, self-confidence, self-presentation

UVOD

Ubrzan razvoj digitalnih tehnologija i sveprisutnost društvenih mreža u svakodnevnom životu mladih ljudi postavljaju nova pitanja o utjecaju virtualnog svijeta na oblikovanje identiteta i samopoimanja. Platforme poput Instagrama, s naglaskom na vizualnom izražavanju, postale su ključno mjesto za socijalnu interakciju i samoprezentaciju. Međutim, istovremeno se postavlja pitanje u kojoj mjeri intenzivna usporedba s idealiziranim slikama drugih korisnika može negativno utjecati na samopouzdanje i dovesti do razvoja poremećaja u percepciji vlastitog izgleda. Ovaj rad istražuje povezanost između korištenja Instagrama i razvoja identiteta kod studenata, s posebnim naglaskom na utjecaj ove platforme na percepciju vlastitog izgleda i razinu samopouzdanja. Suvremeni identitet sve više se oblikuje u interakciji s digitalnim tehnologijama, a društvene mreže igraju ključnu ulogu u tom procesu. Iako su brojne studije istraživale utjecaj društvenih mreža na različite aspekte ljudskog ponašanja, istraživanja o utjecaju Instagrama na oblikovanje identiteta i samopoimanja studenata su još uvijek relativno ograničena, posebno u hrvatskom kontekstu. Autori nastoje doprinijeti postojećoj literaturi tako što analiziraju kako studenti Komunikologije, medija i novinarstva Sveučilišta Sjever koriste Instagram za izgradnju svog online identiteta i kako taj proces utječe na njihovo samopouzdanje. Kroz anketno istraživanje i analizu sadržaja na Instagramu, proučavat će se povezanost između navika korištenja ove platforme, percepcije

vlastitog izgleda i razine samopouzdanja kod studenata. Istraživanje se fokusira na ulogu vizualnih elemenata, kao što su fotografije i filteri, u oblikovanju identiteta mladih studenata Podravine na Instagramu.

KONCEPT IDENTITETA U DIGITALNOM DOBU

Poimanje identiteta u digitalnom dobu kompleksno je i dinamično. Hall (1996: 4) naglašava da se identiteti u suvremenim diskursima ne mogu promatrati kao stabilni, jedinstveni ili trajni entiteti, već su uvijek u procesu transformacije, stalno podložni promjenama kroz različite diskurse i društvene interakcije, što je izuzetno važno za njihovo razumijevanje na društvenim mrežama. U koliziji je to s tradicionalnim pristupima (Spengler, 1991) koji identitet promatraju kao nepromjenjiv, a ljudsko ponašanje, uključujući i ponašanje vezano uz identitet, u velikoj mjeri određuju biološkim čimbenicima (Wilson, 2007) ili postmodernistički naglašavaju uloge moći i diskursa u oblikovanju identiteta (Foucault, 1996; Butler, 2000). Danas svjedočimo identitetu u procesu, podložnima prilagodbi ovisno o povratnim informacijama, komentarima ili broju pregleda. Temelji se to i na teoriji pojma strateškog i pozicijskog identiteta (Hall, 1996: 6) koji sugerira da se takvi fenomeni ne mogu promatrati kao inherentni i nepromjenjivi, već kao konstrukti oblikovani kroz specifične društvene i diskurzivne prakse. Na društvenim mrežama, korisnici koriste objavljene fotografije kako bi prenijeli određenu sliku o sebi, prilagođavajući svoj identitet ovisno o tome kako žele biti percipirani. Fotografije na društvenim mrežama nisu jednostavan odraz stvarnosti, već pažljivo kurirane slike koje služe kao »strateški« alati za izgradnju identiteta (Turkle, 1999). Ovaj proces uključuje pažljiv odabir slika, njihovu obradu i prezentaciju, često s ciljem postizanja određenog dojma ili reakcije publike i namjerom kreiranja vlastitog identiteta u najboljem svjetlu, »što može stvoriti lažan dojam o njihovom životu« (Twenge, 2006: 67). Ova praksa može rezultirati osjećajem nesigurnosti kod drugih, koji se uspoređuju s idealiziranim prikazima života svojih vršnjaka (Turkle, 1999; Carr, 2011). Na društvenim mrežama, identiteti se oblikuju kroz norme i diskurse koji dominiraju u digitalnom prostoru. Primjerice, korisnici koji objavljuju svoje fotografije često slijede estetske norme koje su popularne u njihovom društvenom okruženju ili grupi. Ove norme i diskursi oblikuju način na koji korisnici percipiraju sebe i prezentiraju se drugima. Stoga fotografije objavljene na društvenim mrežama nisu neutralne slike, već odražavaju šire kulturne i društvene diskurse koji definiraju što je prihvatljivo, poželjno ili vrijedno dijeljenja. Na društvenim mrežama, korisnici se identificiraju s određenim društvenim skupinama, idealima ili vrijednostima kroz vizualne prikaze sebe, no te identifikacije nisu trajne ili fiksne (Hall, 1996: 5). Identifikacija je fluidan proces koji se neprestano mijenja u skladu s društvenim i diskurzivnim kontekstom. Primjerice, korisnik može objaviti fotografije koje sugeriraju identifikaciju s određenim društvenim normama ili estetskim idealima, ali te identifikacije mogu biti privremene i podložne promjenama ovisno o povratnim informacijama koje dobivaju ili promjenama u društvenim očekivanjima. A mladi su, koristeći digitalne platforme, postali umjetnici vlastitog identiteta. Kroz dijeljenje slika, statusa i videa, oni stvaraju i održavaju sliku o sebi koja često naglašava njihove najbolje osobine i uspjehe te na taj način kontroliraju kako ih drugi vide te tako projiciraju idealiziranu verziju sebe (Twenge, 2006: 54). Ova kontrola nad vlastitim narativom može dovesti do pozitivnog osjećaja samopouzdanja, ali i do pritiska da se postigne neprekidna razina savršenstva. Objavljivanje fotografija, posebno onih koje su uređene pomoću digitalnih alata, dodatno pojačava ovaj fenomen. Mladi često koriste aplikacije za uređivanje fotografija kako bi poboljšali svoj izgled, stvarajući tako nerealne standarde ljepote (Twenge, 2006: 67). Ova praksa ne samo da oblikuje percepciju drugih, već i utječe na to kako mladi doživljavaju sami sebe. U procesu stvaranja idealiziranih slika, mogu izgubiti dodir s vlastitom stvarnošću. Očekivanje savršenstva može dovesti do smanjenja samopouzdanja i osjećaja neadekvatnosti (Leung, 2020: 63), a usporedbe s idealiziranim slikama na društvenim mrežama do deficita samosvjesnosti, ponajviše kod mladih žena (Leung, 2020: 75) što ukazuje i na spolne razlike pri korištenju društvenih mreža.

PROCES DIGITALNE SAMOPREZENTACIJE

Digitalni identitet definiran je kao »zbroy svih tragova koje osoba ostavlja prilikom navigacije internetom, bilo svjesno ili nesvjesno« (El Yazidi, 2024: 2) i ključan je za razumijevanje načina na koji korisnici društvenih mreža predstavljaju svoje identitete. On otkriva znakove koji svjedoče o »civilnom, profesionalnom i društvenom identitetu pojedinca, uključujući certifikate, obrazovne institucije koje su pohađali i znakove aktivnog osobnog identiteta« (El Yazidi, 2024: 3) čime proces samoprezentacije postaje dinamičan i često podložan izmjenama zbog utjecaja koje drugi korisnici i digitalni sustavi imaju na percepciju identiteta« (El Yazidi, 2024: 6).

Profilna fotografija predstavlja jedan od najvažnijih elemenata digitalnog identiteta i služi kao izraz deklarativnog i aktivnog identiteta, čime korisnici ostvaruju vizualnu komunikaciju na način koji prije nije bio moguć, grupiranjem prema interesima, dijeljenjem fotografija te masovnim multismjernim komuniciranjem (Grbavac, 2014: 207). Razlikuje se od onih na službenim dokumentima administrativne prirode, poput osobnih iskaznica, jer odražava sliku o sebi koju pojedinac želi podijeliti s drugima« (El Yazidi, 2024: 10). Osim toga, povezana je s emocionalnim stanjem korisnika, jer se često mijenja ovisno o emocionalnim promjenama i trenutnim životnim situacijama. »Profilna fotografija također je i sredstvo izražavanja trenutnih osobnih ili kolektivnih uvjerenja« (El Yazidi, 2024: 10). Martinac Dorčić et al. (2023) sugeriraju da žene više koriste društvene mreže od muškaraca, uz razlike između spolova u korištenju tehnologije, pri čemu žene više vremena provode u komunikaciji uživo, putem glasovnih poziva i na platformama poput Facebooka i Instagrama. »Moguće je da je kontekst pandemije utjecao na veće korištenje društvenih mreža među mladima, neovisno o spolu« (Martinac Dorčić et al. 2023: 227). Ovaj aspekt profilne fotografije pokazuje koliko su digitalni identiteti promjenjivi i dinamični te kako korisnici društvenih mreža mogu svjesno mijenjati svoju sliku o sebi ovisno o okolnostima. Još jedan ključan element digitalnog identiteta na društvenim mrežama je identifikator. Mnogi korisnici koriste svoja stvarna imena, no velik broj njih koristi pseudonime ili lažna imena kako bi zadržali određeni stupanj anonimnosti.

ULOGA IKONOLOŠKOG OBRATA I DEFAMILIJARIZACIJE U OBLIKOVANJU IDENTITETA

Pictorial turn u suvremenom društvu uveli Mitchell i Boehm (1994; 1995) stavljajući slike u središte intelektualne i društvene rasprave, prepoznajući ih ne samo kao reprezentacije stvarnosti, već i kao aktivne sudionike u stvaranju značenja. Purgar objašnjava da su slike postale više od pukih vizualnih prikaza, one sada imaju sposobnost »govoriti jednako kao što mogu pokazivati« (2014: 2). Fotografije na društvenim mrežama postaju oblik komunikacije kojim korisnici izražavaju tko su, kako žele biti viđeni i što žele da drugi misle o njima. Na taj način, slike na društvenim mrežama preuzimaju ključnu ulogu u oblikovanju identiteta. (Purgar, 2014: 2) Prema Boehmu, (2009: 33) slike nisu samo vizualni prikazi, već kompleksne formacije koje stvaraju značenja i nadilaze puk vizualni dojam. »Slike mogu govoriti i pokazivati na jednakim osnovama« (Purgar, 2014: 2). U kontekstu društvenih mreža, ova teza postaje jasnija jer slike koje korisnici objavljuju komuniciraju mnogo više od onoga što se vidi na prvi pogled. Korisnici kreiraju svoj online identitet pažljivim odabirom fotografija koje objavljuju, svjesni da te slike govore o njima na način koji nadilazi jednostavan tekst.

Purgar također govori o tome kako su nove tehnologije značajno promijenile odnos prema slikama, posebno na društvenim mrežama. Nove tehnologije omogućile su »zloupotrebu novih tehnologija« (2014: 3), stvarajući nove vrste slika s novim moćima. Na društvenim mrežama, slike mogu snažno utjecati na percepciju korisnika jer omogućuju potpunu kontrolu nad načinom na koji se osoba prikazuje. Ipak, korisnici su istovremeno podložni reakcijama drugih ljudi na te slike. Na taj način, slike postaju sredstvo pregovaranja o identitetu, dok povratne informacije u obliku lajkova, komentara i pregleda dalje oblikuju tu sliku. Ovdje slike nisu samo pasivne, već igraju aktivnu ulogu u oblikovanju identiteta. Purgar se osvrće i na koncept »ikoničkog logosa«, prema kojem slike stvaraju značenje kroz proces sličan verbalnoj komunikaciji (Purgar, prema Boehm, 2014). Slike ne donose značenje samo kroz ikono-loške reference, već kroz »proces stvaranja značenja« (Purgar, prema Boehm, 2014: 3) koji je uspo-

redov s verbalnom komunikacijom. U kontekstu društvenih mreža, gdje vizualna komunikacija postaje dominantan način izražavanja, fotografije funkcioniraju kao oblik »ikoničkog logosa«. Korisnici stvaraju i komuniciraju značenja kroz slike koje objavljuju, a te slike postaju sredstvo kroz koje se pregovara i konstruira identitet. Svaka objavljena slika nosi određeno značenje koje je oblikovano društvenim i kulturnim normama, ali i percepcijom publike. Slike, posebno u digitalnom svijetu, često mijenjaju svoje izvorno značenje kroz interakciju s publikom. Istodobno, povećanje broja interakcija može postati cilj društvenih aktera, sa svrhom poboljšanja vlastitog društvenog statusa (Paska, 2019: 2359). Ova transformacija digitalnih interakcija u mjerilo društvenog statusa još je jedna posljedica digitalnog medijskog okruženja koja utječe na način na koji pojedinci vrednuju sami sebe i druge. Radi se o dinamici koja utječe i na mentalno zdravlje korisnika ali i na njihove društvene odnose. Na društvenim mrežama, gdje su povratne informacije publike ključne, fotografije prolaze kroz proces reinterpretacije i prilagodbe. Svaka slika može poprimiti nova značenja ovisno o tome kako je publika vidi i reagira na nju. Purgar naglašava da slike na društvenim mrežama postaju »događaji« koji generiraju nova značenja, a ne samo statični vizualni objekti (2014: 4). Na taj način, identiteti koji se konstruiraju na društvenim mrežama stalno su u promjeni, a slike igraju ključnu ulogu u tom procesu (Baker *et al.*, 2016, Milyavskaya *et al.*, 2018: 727). U tom smislu, identiteti na društvenim mrežama nisu stabilni, već se neprestano rekonstruiraju kroz slike koje korisnici objavljuju i kroz interakciju s publikom. Zbog te dinamike, važno je prepoznati gubitak izvornog značenja slika i njihovo stjecanje novih značenja kroz interakciju s publikom. Slike nisu više samo statični prikazi stvarnosti, one postaju aktivni sudionici u kreiranju identiteta unutar digitalnog prostora. Ovaj proces je dinamičan i podložan stalnim promjenama, jer korisnici prilagođavaju svoje identitete ovisno o društvenim povratnim informacijama i promjenjivim normama. Purgarova tvrdnja da slike ne samo da prikazuju, nego i govore, nudi važan uvid u način na koji fotografije na društvenim mrežama oblikuju identitet (2014: 2). Defamilijarizacija realnosti, koncept je koji tvrdi da fotografija može učiniti poznato tajanstvenim. Snimanjem običnih tema s osjetljivošću, fotografi mogu otkriti dublje slojeve značenja, učinkovito stvarnost učiniti nepoznatom. Ovaj proces omogućuje gledateljima da svijet vide u novom svjetlu, kako Sontag primjećuje, poznato, prikazano osjetljivim korištenjem kamere, tako postaje tajanstveno (1973: 94). Uzmemo li u obzir digitalno doba u kojem živimo, »osjetljivost« koju Sontag spominje možemo s pravom zamijeniti raznim uređivačkim alatima korištenim na društvenim mrežama pri objavljivanju slika i fotografija (Przybylski *et al.*, 2013: 1841). Iako drugi vremenski okvir, rezultat obje metode je defamiliarizirajući efekt prema stvarnosti (Sontag, 1973: 63). Ono stvarno doima se tada nedovoljnim i ispraznim te se javlja želja da se ta stvarnost reproducira putem fotografija i slika. Fotografije umanjuju vrijednost stvarnosti. Fotografije u ovom okviru postaju sredstvo društvene alijenacije, a Instagram se u tom kontekstu profilirao kao platforma na kojoj vizualni sadržaji imaju prednost nad tekstualnim (Paska, 2019: 2352). Ova orijentacija prema vizualnom imala je značajan utjecaj na način na koji korisnici percipiraju i konzumiraju informacije. Fotografije su postale glavni način iskazivanja identiteta, emocija i statusa, a njihova estetska vrijednost često nadmašuje njihov informativni karakter i sadržaj.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje o utjecaju Instagrama na samopouzdanje i identitet mladih studenata je kvantitativnog karaktera i sadrži rezultate prikupljene putem anketnog upitnika. Ciljna populacija su bili studenti Prediplomskog studija Komunikologija, mediji i novinarstvo na Sveučilištu Sjever, koji su aktivni korisnici društvenih mreža. Anketni upitnik je bio fokusiran na vizualne aspekte korištenja društvenih mreža, posebice na navike uređivanja fotografija prije objave. Od ukupno 143 upisanih studenata, prikupljeno je 60 odgovora. Istraživanje je bilo vođeno hipotezom da studenti uređuju fotografije na društvenim mrežama neovisno o spolu i frekvenciji objava te da postoji veza između važnosti lajkova i komentara te navike uređivanja sadržaja prije objave uvjetovana društvenim pritiskom za uređivanjem fotografija. Ova metoda je omogućila prikupljanje kvantitativnih podataka koji su analizirani kako bi se utvrdila povezanost između korištenja društvenih mreža, posebno Instagrama, i percepcije vlastitog izgleda kod studenata. Cilj je bio istražiti u kojoj mjeri i na koji način redovita upotreba društvenih mreža i uređivanje fotografija utječu na njihovo samopouzdanje. Anketa je kreirana pomoću Google obrazaca, a

ispitanicima je zajamčena anonimnost te su upoznati s ciljem i svrhom korištenja prikupljenih podataka. Anketni upitnik sastojao se od 14 pitanja, zatvorenog tipa te su odgovori analizirani kroz Likertovu skalu. Od 143 upisanih studenata na anketni upitnik odgovorilo je njih 60, tj. 41.95%. Prilikom analize dobivenih podataka korištene su različite metode deskriptivne statistike, određene metode inferencijalne statistike te multivarijantne analize.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na temelju prikupljenih odgovora o demografskim podacima vidljiva je dominacija ženskog spola. Većina ispitanika su žene, što čini 61,7% ukupnog uzorka. Muškarci čine 35%, dok se preostalih 3,3% nije izjasnilo o svom spolu. Ovakva spolna struktura može sugerirati da je upitnik privukao više žena koje bi potencijalno mogle biti više zainteresirane za temu utjecaja društvenih mreža na identitet i samopouzdanje pa neravnoteža u spolu može ograničiti generalizabilnost rezultata na širu populaciju. Većina ispitanika nalazi se u dobnom rasponu od 18 do 29 godina. To ukazuje na to da je istraživanje fokusirano na mlađu populaciju, što je u skladu s temom utjecaja društvenih mreža na mlade. Najveći broj ispitanika se nalazi u dobnom rasponu od 21-23 godine. Dobni raspon od 30+ godina čini najmanji udio ispitanika, što ukazuje na to da je istraživanje primarno usmjereno na mlade studente. Rezultati istraživanja će stoga biti najrelevantniji za razumijevanje stavova i ponašanja mladih korisnika društvenih mreža pa ih treba oprezno generalizirati.

Smatram da moj spol utječe na način na koji koristim društvene mreže	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	4	6,7
Ne slažem se	17	28,3
Neodlučna/an sam	13	21,7
Slažem se	20	33,3
U potpunosti se slažem	6	10

Tablica 1. Spol i način korištenja društvenih mreža
Izvor: istraživanje autora

Često objavljujem fotografije na društvenim mrežama	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	12	20
Ne slažem se	16	26,7
Neodlučna/an sam	9	15
Slažem se	17	28,3
U potpunosti se slažem	6	10

Tablica 2. Frekvencija objava fotografija na društvenim mrežama
Izvor: istraživanje autora

Često uređujem svoje fotografije prije nego ih objavim na društvenim mrežama	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	11	11,7
Ne slažem se	15	25
Neodlučna/an sam	14	23,3
Slažem se	13	21,3
U potpunosti se slažem	7	11,5

Tablica 3. Frekvencija uređivanja fotografija
Izvor: istraživanje autora

Ispitanici imaju različita mišljenja o tome utječe li spol na način korištenja društvenih mreža. Nema dominantnog stava. Iako mišljenja variraju, postoji blaga tendencija ispitanika da se slažu s tvrdnjom da spol utječe na korištenje društvenih mreža. To pokazuju kategorije »Slažem se« (33,3%) i »U potpunosti se slažem« (10%), koje zajedno čine 43,3% odgovora. Značajan je broj neodlučnih, oko 21,7%, što ukazuje na kompleksnost i višeslojnost ovog fenomena.

Iz prikazane Tablice 2 možemo zaključiti da ne postoji dominantan stav o tome koliko često ispitanici objavljuju fotografije. Odgovori su raspršeni na sve kategorije Likertove ljestvice. No blaga je tendencija prema manjoj frekvenciji objavljivanja. Zajedno, kategorije »U potpunosti se ne slažem« i »Ne slažem se« čine 55% odgovora, što ukazuje da značajan dio ispitanika ne objavljuje fotografije često ili ih uopće ne objavljuje. Dovedemo li u odnos rezultate Tablice 1 i Tablice 2 možemo zaključiti da većina ispitanika smatra da je njihov spol povezan s frekvencijom objava fotografija, ali sama količina navedenih objava ostaje subjektivna vlastitom tumačenju onoga što se smatra učestalim.

Prosječna ocjena na Likertovoj skali u ovom slučaju iznosi 2.83. Ona ukazuje da je, u prosjeku, stav ispitanika bliži neslaga-

nju s tvrdnjom da često uređuju svoje fotografije prije objave na društvenim mrežama. No zajedno, kategorije »Slažem se« i »U potpunosti se slažem« čine 32,8% odgovora, što sugerira da više od trećine ispitanika uređuje svoje fotografije prije objave. Identičan je broj (stoga i postotak) ispitanika koji se sa tvrdnjom nisu složili ili su bili neodlučni. Dakle, značajan je broj osoba koji ili ne uređuju svoje fotografije često ili jednostavno nisu sigurni u svoje prakse po tom pitanju.

Ne postoji ni dominantan stav o tome koliko često ispitanici koriste alate za uređivanje fotografija. Prosječna ocjena u ovom slučaju iznosi 2.65. S prosječnom ocjenom ispod 3 (koja bi označavala neutralnost), možemo zaključiti da se većina ispitanika ne slaže s tvrdnjom, što je potvrđeno i distribucijom odgovora gdje 51.7% ispitanika ne koristi redovito alate za uređivanje (zbroy onih koji su odabrali »U potpunosti se ne slažem« i »Ne slažem se«). Iako manji, značajan je postotak onih koji se slažu. Ova analiza pokazuje da postoji značajna varijabilnost u korištenju alata za uređivanje fotografija među ispitanicima. Iako postoji tendencija prema manjoj upotrebi, značajan broj ispitanika redovito koristi ove alate. Daljnja istraživanja bi mogla pružiti detaljnije uvide u razloge zašto pojedinci uređuju svoje fotografije i kako to utječe na njihovu percepciju sebe i drugih.

Odgovori na pitanje u Tablici 5 pokazuju da većina ispitanika vjeruje da njihove fotografije na društvenim mrežama točno predstavljaju njihov stvarni izgled. Iako postoji određeni jaz između idealizirane slike koju ljudi žele prikazati i stvarnosti, većina ispitanika čini se zadovoljna svojim *online* predstavljanjem. Daljnja istraživanja bi mogla pružiti detaljnije uvide u ovu temu i pomoći nam bolje razumjeti kompleksne odnose između online identiteta i stvarnog života.

Značajan dio ispitanika vjeruje da društvene mreže utječu na njihov identitet. Izračunom prosječne ocjene na Likertovoj skali dolazimo do prosječne ocjene od 3.1. Ocjena ukazuje na blago slaganje s tvrdnjom da korištenje društvenih mreža utječe na njihov osjećaj vlastitog identiteta. Ova ocjena je bliža opciji »Neodlučna/an sam« i »Slažem se«, što ukazuje na podijeljenost mišljenja među ispitanicima. Sveukupno 46,6% ispitanika (33,3% »Slažem se« i 13,3% »U potpunosti se slažem«) smatra da korištenje društvenih mreža utječe na njihov osjećaj identiteta. Mišljenja ispitanika su podijeljena kada je u pitanju utjecaj društvenih mreža na njihov osjećaj identiteta. Iako značajan broj ispitanika osjeća utjecaj, postoji i velik broj onih koji to ne primjećuju ili ne smatraju relevantnim. Ovi rezultati mogu ukazivati na različite pristupe korisnika društvenih mreža prema njihovom identitetu i načinima na koje percipiraju sebe online.

Redovito koristim određene alate za uređivanje fotografija prije objave na društvenim mrežama.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	18	30
Ne slažem se	13	21,7
Neodlučna/an sam	7	11,7
Slažem se	16	26,7
U potpunosti se slažem	6	10

Tablica 4. Frekvencija korištenja alata
Izvor: istraživanje autora

Vjerujem da moje fotografije na društvenim mrežama točno predstavljaju moj stvarni izgled	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	4	6,7
Ne slažem se	9	15
Neodlučna/an sam	7	11,7
Slažem se	22	36,7
U potpunosti se slažem	18	30

Tablica 5. Stvarni izgled
Izvor: istraživanje autora

Korištenje društvenih mreža utječe na moj osjećaj vlastitog identiteta	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	7	11,7
Ne slažem se	16	26,7
Neodlučna/an sam	9	15
Slažem se	20	33,1
U potpunosti se slažem	8	13,3

Tablica 6. Percepcija o utjecaju društvenih mreža na osjećaj vlastitog identiteta
Izvor: istraživanje autora

Društvene mreže utječu na moju percepciju ljepote i samopouzdanja.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	12	20
Ne slažem se	11	18,3
Neodlučna/an sam	7	11,7
Slažem se	18	30
U potpunosti se slažem	12	20

Tablica 7. Ljepota i samopouzdanje
Izvor: istraživanje autora

Postoji značajna razlika između mog stvarnog izgleda i načina na koji se predstavljam na društvenim mrežama.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	17	28,3
Ne slažem se	15	25
Neodlučna/an sam	16	26,7
Slažem se	10	16,7
U potpunosti se slažem	2	3,3

Tablica 8. Razlike između stvarnog izgleda i načina predstavljanja
Izvor: istraživanje autora

Vjerujem da postoje razlike u načinu na koji žene i muškarci koriste društvene mreže za izgradnju svog identiteta.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	4	6,7
Ne slažem se	6	10
Neodlučna/an sam	9	15
Slažem se	28	46,7
U potpunosti se slažem	13	21,7

Tablica 9. Spol i društvene mreže
Izvor: istraživanje autora

Važni su mi lajkovi i komentari na objavljenim fotografijama.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	12	20
Ne slažem se	16	26,7
Neodlučna/an sam	8	13,3
Slažem se	19	31,7
U potpunosti se slažem	5	8,3

Tablica 10. Važnost lajkova i komentara
Izvor: istraživanje autora

ku neutralni ali postoji blaga tendencija prema neslaganju s tvrdnjom da su im lajkovi i komentari na objavljenim fotografijama važni. Visok je postotak slaganja s tvrdnjom, 40% ispitanika (31,7% »Slažem se« i 8,3% »U potpunosti se slažem«). »Želja za društvenim odobravanjem i strah od društvenog odbacivanja u velikoj mjeri usmjeravaju naše ponašanje na društvenim mrežama, čineći potvrdu putem laj-

Prosječna ocjena odgovora na ovom pitanju iznosi 3.12. Vidi se blaga tendencija prema pozitivnom utjecaju društvenih mreža na osjećaj identiteta. Zanimljivo je da je visok postotak ispitanika koji osjećaju utjecaj društvenih mreža na njihov identitet, njih 50% (30% »Slažem se« i 20% »U potpunosti se slažem«). Uz 11,7% neodlučnih te ostatak onih koji se ne slažu, vidljiva je podijeljenost ispitanika na ovom pitanju, uz blagu tendenciju pozitivnom utjecaju.

Unatoč podijeljenim stavovima, blaga tendencija ide prema tvrdnji da ne postoji značajna razlika između stvarnog izgleda i načina na koji se ispitanici predstavljaju na društvenim mrežama. Zajedno, kategorije »U potpunosti se ne slažem« (27,9%) i »Ne slažem se« (24,6%) čine 52,5% odgovora, što ukazuje da značajan dio ispitanika smatra da njihov online izgled točno odražava njihov stvarni izgled. Ova analiza pokazuje da većina ispitanika smatra da njihove fotografije na društvenim mrežama u velikoj mjeri odražavaju njihov stvarni izgled. Iako postoji određeni jaz između idealizirane slike koju ljudi žele prikazati i stvarnosti, većina ispitanika čini se zadovoljna svojim online predstavljanjem.

U odgovorima prezentiranim u Tablici 9 vidljivo je dominantno mišljenje o postojanju razlika u načinu na koji žene i muškarci koriste društvene mreže za izgradnju svog identiteta. Većina ispitanika (68,4%) smatra da postoje razlike. Visok postotak ispitanika (46,7%) se u potpunosti slaže s tvrdnjom, dok se dodatnih 21,7% slaže. Samo 15% ispitanika je neodlučno po ovom pitanju. Društvene norme i očekivanja vezana uz spol mogu utjecati na to kako žene i muškarci koriste društvene mreže. Na primjer, žene se mogu više fokusirati na izgradnju društvenih veza, dok se muškarci mogu više fokusirati na samopromociju.

Ocjena na Likertovoj skali koja iznosi 2.82 ukazuje na to da su ispitanici u prosje-

kova i komentara vrlo utjecajnom« (Scott, 2009: 103). Ova analiza pokazuje da za značajan dio ispitanika lajkovi i komentari imaju određenu važnost. Međutim, postoje i oni koji ne pridaju veliku važnost društvenom odobravanju. Daljnja istraživanja bi mogla pružiti detaljnije uvide u ovu temu i pomoći nam bolje razumjeti kompleksne odnose između društvenih mreža, identiteta i psihološkog blagostanja.

Iz prikazanih odgovora u Tablici 11 možemo zaključiti kakve su navike ispitanika vezanim uz usporedbu vlastitog izgleda s izgledom drugih osoba na društvenim mrežama. Većina ispitanika (43,3%) se slaže s tvrdnjom da često uspoređuju svoj izgled s izgledom drugih osoba na društvenim mrežama, što sugerira da usporedba s drugima može biti način na koji se pojedinci pokušavaju uklopiti u određenu društvenu grupu ili postići osjećaj pripadnosti.

Što se tiče preferencija za autentičnu prezentaciju na društvenim mrežama, ne postoji dominantan stav o tome žele li ispitanici prikazivati stvarniju verziju sebe na društvenim mrežama. Odgovori su raspršeni na sve kategorije Likertove ljestvice. Unatoč podijeljenim stavovima, blaga tendencija ide prema želji za autentičnijom prezentacijom. Zajedno, kategorije »Slažem se« (26,7%) i »U potpunosti se slažem« (20%) čine 46,7% odgovora, što ukazuje da značajan dio ispitanika želi prikazivati stvarniju verziju sebe.

Često uspoređujem svoj izgled s izgledom drugih osoba na društvenim mrežama	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	8	13,3
Ne slažem se	13	21,7
Neodlučna/an sam	9	15
Slažem se	26	43,3
U potpunosti se slažem	4	6,7

Tablica 11. Uspoređivanje izgleda
Izvor: istraživanje autora

Radije bih prikazivala/o stvarniju verziju sebe na društvenim mrežama.	Broj ispitanika (od 60)	Postotak (%)
U potpunosti se ne slažem	8	13,3
Ne slažem se	12	20
Neodlučna/an sam	12	20
Slažem se	16	26,7
U potpunosti se slažem	12	20

Tablica 12. Stvarna verzija sebe
Izvor: istraživanje autora

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja naglašavaju kompleksnost odnosa između identiteta i društvenih mreža. S jedne strane, značajan broj studenata prepoznaje utjecaj društvenih mreža na vlastiti identitet, dok s druge strane mnogi ne smatraju da mreže značajno oblikuju njihov osobni identitet. Društvene mreže nude mladima priliku za stvaranje željene slike o sebi, ali i predstavljaju prostor u kojem su izloženi idealiziranim standardima ljepote i usporednim procesima. Iz toga proizlazi kako neki studenti mogu osjećati pritisak da zadovolje standarde ljepote i prezentacije koji su prisutni na društvenim mrežama. Rezultati su pokazali da 50% ispitanika smatra da društvene mreže utječu na njihovu percepciju ljepote i samopouzdanja, a 53,3% ispitanika ne smatra da postoji velika razlika između njihovog stvarnog izgleda i načina na koji se prikazuju na društvenim mrežama. Ovi rezultati su iznenađujući jer pokazuju da većina ispitanika ne osjeća razliku između svog stvarnog izgleda i onoga kako se predstavljaju online. To može značiti da imaju visoko samopouzdanje ili su se jednostavno navikli na savršene prikaze drugih korisnika. Također, to sugerira da studenti možda nisu previše kritični prema vlastitim prikazima, iako društvene mreže postavljaju visoke standarde ljepote. Rezultati anketnog upitnika ukazuje na važnost društvenih mreža u oblikovanju percepcije identiteta i na njegovu fluidnost jer značajan broj ispitanika smatra da mreže utječu na njihov identitet. Na temelju predstavljenih podataka izvedenih iz ankete o korištenju društvenih mreža, možemo izvući nekoliko ključnih zaključaka i uočiti zanimljive trendove. Ispitanici imaju različite stavove o brojnim aspektima korištenja društvenih mreža, što ukazuje na kompleksnost ove teme. Društvene norme i očekivanja imaju značajan utjecaj na način na koji mladi studenti koriste društvene mreže i kako percipiraju sebe i druge. Veliki broj ispitanika izrazio je želju za prikazivanjem autentičnije verzije sebe na društvenim mrežama, ali su istovremeno svjesni pritiska da se ukllope u određene standarde ljepote i uspjeha. Mnogi ispitanici uspoređuju svoj izgled i život s onim

što vide na društvenim mrežama, što može imati pozitivne i negativne posljedice na njihovo samopouzdanje. Lajkovi i komentari su važni za značajan dio ispitanika, što ukazuje na potrebu za društvenim odobravanjem i pripadnošću. Postoje određene razlike u načinu na koji muškarci i žene koriste društvene mreže, iako su te razlike manje izražene nego što se očekivalo. Ovo istraživanje pruža vrijedne uvide u kompleksne odnose između društvenih mreža i identiteta. Društvene mreže mogu utjecati na percepciju o tome što je normalno i poželjno, što može dovesti do usporedbe i nezadovoljstva vlastitim životom. Iako postoji pritisak da se prikažu u najboljem svjetlu, mnogi ispitanici ipak teže autentičnosti i želi da budu prihvaćeni onakvi kakvi jesu. Važno je razviti kritičko mišljenje i biti svjestan da slike na društvenim mrežama često ne predstavljaju potpunu i objektivnu sliku stvarnosti. Potrebna su daljnja istraživanja koja bi utvrdila uzročno-posljedične veze između korištenja društvenih mreža i različitih ishoda, kao što su samopoštovanje, zadovoljstvo životom i mentalno zdravlje. Trebalo bi istražiti kako različiti tipovi sadržaja na društvenim mrežama (npr. fotografije, videozapisi, tekstualni sadržaj) utječu na percepciju korisnika i njihovo ponašanje. Važno je istražiti kako algoritmi društvenih mreža utječu na sadržaj koji korisnici vide i kako to utječe na njihovo samopouzdanje i međuljudske odnose. Korištenje društvenih mreža treba promatrati u širem kulturnom i društvenom kontekstu, kako bi se bolje razumjeli utjecaji različitih čimbenika. Rezultati istraživanja mogu poslužiti kao polazište za razvoj programa prevencije i edukacije, usmjerenih na promoviranje zdravog korištenja društvenih mreža i jačanje mentalnog zdravlja mladih ljudi. Ova analiza temelji se na ograničenom skupu podataka i predstavlja samo jedan pogled na temu. Za potpuniju sliku o utjecaju društvenih mreža na pojedince i društvo potrebna su dodatna istraživanja.

LITERATURA

1. Altheide, D. L., Schneider, C. J. (2013). *Qualitative Media Analysis*, Sage Publications.
2. Boehm, G. (1995). *Ikonische Wendung*, Wilhelm Fink, München.
3. Butler, J. (2000). *Nevolje s rodnom: feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb.
4. El Yazidi, R. (2024). Exploring the Components of Digital Identity on Social Networks Sites: Identifier, Post, Profile Photo, and Selfie, *European Scientific Journal*, 20 (1), 1-17.
5. Foucault, M. (1996). *Sex, Power and the Politics of Identity*, New York.
6. Grbavac, J., Grbavac, V. (2014). Pojava društvenih mreža kao globalnog komunikacijskog fenomena, *Media, culture and public relations*, 5(2), 206.-219.
7. Hall, S. (1996). *Introduction: Who Needs »Identity«? Questions of Cultural Identity*. Sage Publications.
8. Leung, S. Y., Lopez-McKnight, J. R., (2020). *Knowledge justice: disrupting library and information studies through critical race theory*, The MIT Press.
9. Martinac Dorčić, T., Smojver-Ažić, S., Božić, I., Malkoč, I. (2023). Effects of social media social comparisons and identity processes on body image satisfaction in late adolescence, *Europe's Journal of Psychology*, 19(2), 220.-231.
10. Milyavskaya, M., Saffran, M., Hope, N., Koestner, R. (2018). Fear of missing out: Prevalence, dynamics, and consequences of experiencing FOMO, *Motivation and Emotion*, 42(5), 725–737. <https://doi.org/10.1007/s11031-018-9683-5>
11. Mitchell, W.J.T. (1994). *Picture Theory*, Chicago.
12. Nicholas Carr, N. (2011). *Plitko: što Internet čini našem mozgu*, Jesenski i Turk, Zagreb.
13. Paska, I. (2019). Digital Media Environments and their Implications: Instagram., *In medias res: časopis filozofije medija*, 8(15), 2347.-2364.
14. Przybylski, A. K., Murayama, K., i DeHaan, C. R., Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out, *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841. – 1848.
15. Purgar, K. (2014). Visual Studies and the Pictorial Turn, *Journal for visual studies*, 2, 1-10.
16. Sontag, S. (1977). *On Photography*, RosettaBooks.
17. Spengler, O. (1991). *Čovjek i tehnika*, Laus, Split.
18. Turkle, S. (1999). Identitet u doba interneta, *Književna smotra*, 31(4), 5-13.
19. Twenge, J. M. (2014). *Generation Me - Revised and Updated*, Atria Books.
20. Wilson, E. O. (2007). *O ljudskoj prirodi*, Jesenski i Turk, Zagreb

SUMMARY

This paper explores the impact of Instagram on the identity and self-confidence of young students enrolled in the Communication, Media, and Journalism program at the University of North. The aim of the research is to understand how students create their self-image online and to what extent their online presence influences their perception of beauty and self-esteem. Using a quantitative approach, data was collected through a structured survey with a total of 60 responses received from 143 students. The results indicate a complex relationship between social media usage and self-perception among students. While many participants recognize the influence of Instagram on their identity, a significant portion does not perceive a substantial difference between their real appearance and online representation. Additionally, the findings reveal that students often edit photos and content, suggesting an active effort in shaping their digital identities.

KOMPARATIVNI PRIKAZ KORIŠTENJA SREDSTAVA IZ EU FONDOVA U JAVNIM INSTITUCIJAMA IZ ČETIRI ŽUPANIJE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

COMPARATIVE OVERVIEW OF THE USE OF EU FUNDS IN PUBLIC INSTITUTIONS FROM FOUR COUNTIES IN NORTHWESTERN CROATIA

Mario DRŽAIĆ

Služba kriminalističke policije,
Policijska uprava varaždinska, Varaždin
drzaic.mario@gmail.com

Received/Primljeno: 5. 3. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Professional paper/Stručni rad

UDK / UDC: 336.717.18(497.5)"20"

[338:657.412.7] (497.5)"20"

Karlo ŠOLTIĆ

Služba kriminalističke policije,
Policijska uprava varaždinska, Varaždin
karlo25soltic@gmail.com

SAŽETAK

Financijska sredstva EU fondova predstavljaju mogućnost dodatnih ulaganja u sustav gospodarstva članica Europske unije te time i osiguranja blagostanja i dodatni doprinos ulaganju u kvalitetu i poboljšanja standarda zajednice. Poseban naglasak ovog rada je na odgojno-obrazovnim institucijama kao značajnom segmentu gospodarskog razvoja. Kako bi odgojno-obrazovni sustav pratio izazove kvalitete i konkurentnosti te pratio razine očekivanja ostalih članica EU, neophodna su stalna ulaganja i unaprjeđenje odgojno-obrazovnog sustava. Financijska sredstva EU fondova, namijenjena su prije svega dodatnom ulaganju u osobni, profesionalni i socijalni život čime se postiže i gradi konkurentnost građana na zahtjevnom europskom tržištu rada. Županije kao osnivači i vlasnici odgojno-obrazovnih ustanova na regionalnim razinama u svojim programima, osim onih redovnih sredstava u vlastitim proračunima i financiranjima, putem specijaliziranih zaposlenika za provedbu EU projekata, prijavljuju se na natječaje za programe financiranja projekata/programa kojima se doprinosi kvaliteti odgojno-obrazovnih ustanova. U ovom radu pomoću Power BI alata i dobivenih podataka od Središnje agencije za financiranje i ulaganje (dalje u tekstu: SAFU), izradila se analiza dobivenih sredstava za četiri županije sjeverozapadne Hrvatske. Analiza dobivenih sredstava su analizirana prema visini iznosa, vrstama institucija i vrstama financijskih sredstava.

Ključne riječi: EU fondovi, javne institucije, odgojno-obrazovni sustav, korištenje sredstava, županije sjeverozapadne Hrvatske

Keywords: EU funds, educational institutions, project financing, four counties of northwestern Croatia

1. UVOD

Teritorij Hrvatske podijeljen je na dvadeset jednu županiju, što omogućuje ravnomjernu raspodjelu financijskih sredstava i doprinosi društvenom razvitku. Sredstva iz EU fondova važan su izvor dodatnog financiranja za članice EU, koje jačaju gospodarske sustave i poboljšavaju životne standarde. Ovaj rad usmjeren je na analizu korištenja bespovratnih sredstava u odgojno-obrazovnom sustavu, s naglaskom na četiri županije sjeverozapadne Hrvatske: Varaždinsku, Međimursku, Koprivničko-križevačku i Krapinsko-zagorsku. Stalna ulaganja i unaprjeđenja odgojno-obrazovnog sustava ključna su za dugoročnu

konkurentnost na tržištu rada, a kohezijska politika EU posebno je važna za smanjenje regionalnih razlika, čime se stvaraju uvjeti za brži i usmjereni razvoj svih europskih područja.¹ Kroz specijalizirane programe i projekte, županije, kao osnivači i vlasnici odgojno-obrazovnih ustanova, imaju mogućnost iskoristiti sredstva iz EU fondova za podizanje kvalitete obrazovanja i unapređenje infrastrukture unutar tih institucija.

Kvaliteta odgojno-obrazovne infrastrukture uključuje fizičko stanje školskih zgrada, učionica i specifične prilagodbe koje osiguravaju sigurnost i funkcionalnost prostora. Također uključuje suvremenu opremu, kao što su računala i interaktivne ploče, te nastavna pomagala koja učenicima i nastavnicima omogućuju rad prema europskim standardima. Dodatno, važan aspekt kvalitete je i prilagođenost infrastrukture za učenike s posebnim potrebama, čime se osigurava jednakost i inkluzivnost unutar obrazovnog sustava.

U radu se analizira utjecaj EU fondova na poboljšanje obrazovnih uvjeta u osnovnim i srednjim školama te vrtićima u analiziranim županijama. Korištenjem Power BI alata i podataka iz Središnje agencije za financiranje i ugovaranje (SAFU), uspoređuju se dobivena sredstva, tipovi institucija i kategorije financiranja. U kontekstu ovog rada, institucije obuhvaćene analizom uključuju osnovne i srednje škole te vrtiće u četiri županije sjeverozapadne Hrvatske. Kao ključne odgojno-obrazovne ustanove, one predstavljaju temelj razvoja obrazovnog sustava i važan segment u kojem se provodi ulaganje sredstava iz EU fondova.

Ove institucije čine temelj obrazovne infrastrukture na regionalnoj razini, omogućujući djeci i mladima kvalitetno obrazovanje te pripremu za daljnji akademski i profesionalni razvoj.

Za usporedbu kvalitete odgojno-obrazovnog sustava unutar ovih županija koriste se pokazatelji poput broja obnovljenih ili novoizgrađenih učionica, sportskih dvorana ili školskih zgrada, prisutnosti i korištenja suvremene tehnologije u obrazovnom procesu, razine pristupačnosti za učenike s posebnim potrebama, te broja i kvalitete obrazovnih pomagala. Uloženih sredstava po vrsti institucije i ukupnom broju učenika također su ključni pokazatelji. Ova analiza pruža osnovu za identifikaciju uspješnosti županija u privlačenju sredstava iz EU fondova i mjerenje njihovog učinka na obrazovni sustav.

Cilj je identificirati potencijalne smjernice i ponuditi preporuke koje bi mogle poslužiti za poboljšanje korištenja EU fondova u budućnosti, osiguravajući time nastavak pozitivnog trenda u razvoju odgojno-obrazovnog sustava i jačanje konkurentnosti sjeverozapadnih županija Hrvatske na zahtjevnom europskom tržištu rada.

U Uvodu rada naglašava se važnost korištenja EU fondova za razvoj javnih institucija, osobito u kontekstu regionalnog razvoja i poboljšanja infrastrukture odgojno-obrazovnih ustanova u Hrvatskoj. Fokus je na sjeverozapadnim županijama koje su uspješne u privlačenju tih sredstava, čime se poboljšava kvaliteta života građana.

Drugo poglavlje opisuje odgojno-obrazovne institucije sjeverozapadne Hrvatske kao važan segment ulaganja iz EU fondova

Treće poglavlje donosi rezultate istraživanja o korištenju EU fondova u javnim institucijama u navedenim županijama, prikazujući distribuciju sredstava i ključne korisnike.

Završno poglavlje nudi preporuke za poboljšanje strategija privlačenja fondova, smanjenje regionalnih nejednakosti te unapređenje suradnje lokalnih vlasti i institucija.

2. ODGOJNO-OBRAZOVNE INSTITUCIJE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE KAO VAŽAN SEGMENT ULAGANJA IZ EU FONDOVA

Republika Hrvatska podijeljena je na ukupno 20 županija i Grad Zagreb koji ima poseban status, odnosno status grada i županije. Županije su temeljne jedinice regionalne samouprave te je sadašnja upravno-teritorijalna podjela županija uvedena 1997. godine, dok su manje administrativno-teritorijalne jedinice u sastavu županije tj. gradovi i općine.² U radu su obuhvaćene četiri županije sjeverozapadne

¹ Mioković Kapetinić, D., Čordaš, Z., Bošnjak, S.: Uloga EU fondova u regionalnom razvoju, ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo Vol. V, No. 1, 2023., str. 87

² Hrvatska.eu – zemlja i ljudi (croatia.eu), pristupljeno 25.06.2024.

Tablica 1: Pregled broja odgojno-obrazovnih ustanova po županijama

Odgojno obrazovne ustanove	Županija RH			
	Varaždinska	Međimurska	Koprivničko-križevačka	Krapinsko-zagorska
Osnovna škola	33	32	18	34
Srednja škola	17	7	9	9
Ukupno	50	39	27	43

Izvor: izradili autori

Hrvatske, odnosno Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Krapinsko-zagorska županija.

Varaždinska županija kao najstarija županija u Republici Hrvatskoj prvi puta se spominje 20. kolovoza 1181. godine u Povelji hrvatsko-ugarskog kralja Bele III. Županija se prostire se na 1228 km² i jedna je od teritorijalno manjih, ali i najgušće naseljenih hrvatskih županija. Prostire se između rijeke Drave na sjeveru, obronaka Slovenskih gorica i gore Macelj na zapadu, te Kalnika i njegovih obronaka na istoku i jugoistoku.³ Sjedište Varaždinske županije je Grad Varaždin. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2021. godine, Varaždinska županija broji 159 487 stanovnika.⁴

Međimurska županija je smještena na krajnjem sjeveru Hrvatske te je omeđena rijekama Murom i Dravom, sa sjedištem u Gradu Čakovcu. Prostorno je najmanja hrvatska županija te također kao i Varaždinska županija, jedna je od najgušće naseljenih dijelova Hrvatske s 105 250 stanovnika. Prostire se na 729,58 km² te danas predstavlja »vrata Hrvatske« prema srednjoj i istočnoj Europi.⁵

Koprivničko-križevačka županija pripada Panonskoj megaregiji i prostire se na 1748 km² s 101 661 stanovnika. Sjedište navedene županije je u Koprivnici.

Posljednja županija sjeverozapadne Republike Hrvatske koja će biti obrađena u ovom radu je Krapinsko-zagorska županija koja se pruža od vrhova Macelja i Ivančice na sjeveru do Medvednice na jugoistoku. Zapadna granica je rijeka Sutla, a istočna vododjelnica porječja Krapine i Lonje. Sjedište županije je Grad Krapina, prostire se na 1229 km² te broji 120 942 stanovnika.⁶

Odgojno-obrazovne institucije u analiziranim županijama sjeverozapadne Hrvatske, predstavljaju temelj obrazovnog sustava na regionalnoj razini. Broj odgojno-obrazovnih ustanova po županijama prikazan je u tablici 1.

Prema podacima iz tablice 1 vidljivo je da Varaždinska županija prednjači prema ukupnom broju odgojno-obrazovnih ustanova s 33 osnovne⁷ i 17 srednjih škola.⁸ Slijedi Krapinsko-zagorska županija sa ukupno 43 odgojno-obrazovne ustanove tj. 34 osnovne i 9 srednjih škola.⁹ Međimurska županija broji ukupno 39 odgojno-obrazovnih ustanova, od čega je 32 osnovne i 7 srednjih škola¹⁰ dok Koprivničko-križevačka županija s 27 odgojno-obrazovnih ustanova tj. 18 osnovnih¹¹ i 9 srednjih škola¹² bilježi najmanji broj.

Navedene županije ulažu u razvoj osnovnih i srednjih škola, kako bi omogućile djeci i mladima kvalitetno obrazovanje te ih pripremile za daljnje obrazovne i profesionalne izazove. Kvaliteta odgoj-

³ Povijest - Varaždinska Županija (varazdinska-zupanija.hr), pristupljeno 25.06.2024.

⁴ Državni zavod za statistiku - Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021. (gov.hr), pristupljeno 25.06.2024.

⁵ Opći podaci - Međimurska županija (medjimurska-zupanija.hr), pristupljeno 25.06.2024.

⁶ Općenito o Krapinsko-zagorskoj županiji - Krapinsko-zagorska županija (kzz.hr), pristupljeno dana 25. 6. 2024. godine

⁷ https://vzz.hr/media/k2/attachments/Popis_osnovnih_%C5%A1kola-2021.xlsx, pristupljeno dana 25.06.2024.

⁸ <https://www.varazdinska-zupanija.hr/o-nama/zupanijske-ustanove-i-tvrtke/kategorija/232-srednje-skole.html>, pristupljeno 25.06.2024.

⁹ <https://www.skole.hr/adresar/popis-skola/?slovo=&zupanija=krapinsko-zagorska+%C5%BEupanija>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine

¹⁰ <https://medjimurska-zupanija.hr/skole-u-mz/> pristupljeno 25.06.2024.

¹¹ <https://kckzz.hr/hr/uprava/ustanove-i-drustva/osnovne-skole>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine

¹² <https://kckzz.hr/hr/uprava/ustanove-i-drustva/srednje-skole>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine

no-obrazovnog sustava u županijama sjeverozapadne Hrvatske ključan je faktor za osiguranje jednakih obrazovnih prilika i konkurentnosti učenika na regionalnoj i nacionalnoj razini. Ova kvaliteta obuhvaća više aspekata infrastrukture, resursa i nastavnih metoda koje zajedno čine okruženje za uspješan rad učenika i nastavnika. Prvi kriterij kvalitete odgojno-obrazovne infrastrukture odnosi se na fizičku infrastrukturu obrazovnih ustanova, uključujući stanje školskih zgrada, učionica, sportskih dvorana i specijaliziranih prostora. Kvalitetna infrastruktura znači sigurne i funkcionalne prostore prilagođene različitim nastavnim aktivnostima, kao i redovito održavanje koje uključuje renovacije i prilagodbe potrebama učenika s posebnim potrebama.

Kvaliteta se dodatno mjeri prisutnošću suvremene nastavne opreme i tehnologije. To uključuje dostupnost računala, interaktivnih ploča, laboratorijske opreme i drugih tehničkih alata koji omogućuju učenicima i nastavnicima korištenje suvremenih obrazovnih metoda. Korištenje tehnologije u nastavnom procesu važno je za razvijanje vještina potrebnih na današnjem tržištu rada i usklađivanje sa standardima Europske unije. Nadalje, kvaliteta odgojno-obrazovnog sustava ogleda se u dostupnosti i ažurnosti nastavnih materijala i pomagala. Kvalitetni obrazovni resursi poput knjiga, radnih listova, edukativnog softvera i nastavnih pomagala, od ključne su važnosti za praćenje nastavnog plana i programa te olakšavanje razumijevanja gradiva. Ažurnost ovih materijala osigurava da učenici usvajaju znanja i vještine relevantne za suvremeno okruženje. Pristupačnost i prilagodba infrastrukture za učenike s posebnim potrebama važan je segment kvalitete obrazovnog sustava. Ova prilagodba uključuje ugradnju rampi, specijaliziranih učionica, te dostupnost specijalizirane opreme i podrške koja omogućava jednak pristup obrazovanju svim učenicima, bez obzira na njihove individualne potrebe.

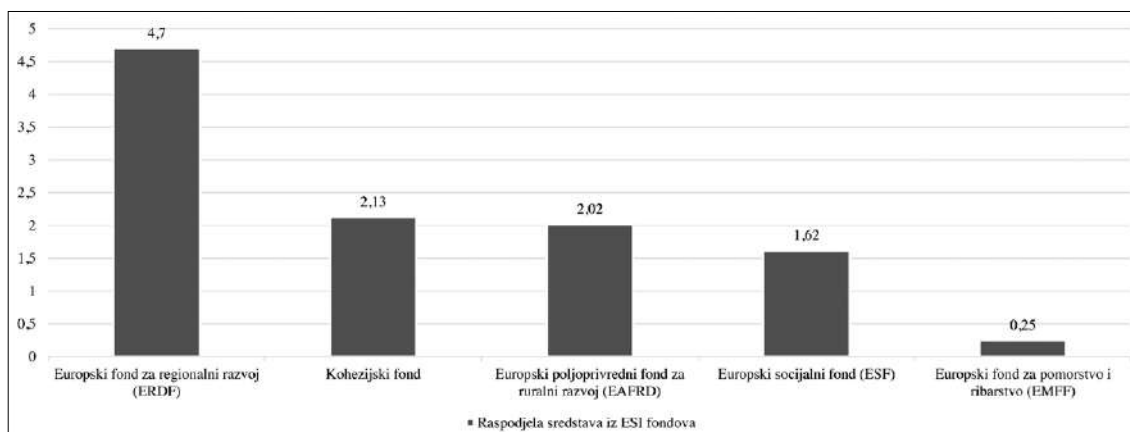
Za mjerenje i usporedbu kvalitete odgojno-obrazovnog sustava među županijama koriste se različiti kvantitativni i kvalitativni pokazatelji. To uključuje broj obnovljenih ili izgrađenih učionica, prisutnost i stupanj korištenja suvremene tehnologije, razinu pristupačnosti za učenike s posebnim potrebama, broj i raznovrsnost obrazovnih pomagala, te uložena financijska sredstva po vrsti institucije i ukupnom broju učenika.

Analiza ovih pokazatelja omogućuje identifikaciju razlika u kvaliteti infrastrukture među županijama te pruža osnovu za planiranje daljnjih ulaganja i poboljšanja koja će doprinijeti razvoju obrazovnog sustava na regionalnoj razini.

S punopravnim članstvom, Hrvatska je dobila pristup širokom spektru EU fondova, uključujući Europskim strukturnim i investicijskim fondovima (engl. European Structural and Investment Funds, ESI), čija je svrha smanjiti ekonomske i socijalne nejednakosti među regijama EU-a te potaknuti gospodarski rast i održiv razvoj. Ključni fondovi uključuju Europski fond za regionalni razvoj (engl. European Regional Development Fund, ERDF), Europski socijalni fond (engl. European Social Fund, ESF) i Kohezijski fond (engl. Cohesion Fund, CF). Europski fond za regionalni razvoj potiče gospodarski razvoj regija kroz ulaganja u proizvodne i infrastrukturne projekte. Korisnici ovog fonda su mala i srednja poduzeća, lokalne i regionalne vlasti, sveučilišta, nevladine organizacije, kao i istraživački centri. Sredstva se koriste za razvoj infrastrukture, inovacija i otvaranje novih radnih mjesta. Europski socijalni fond usmjeren je na poticanje zapošljavanja, borbu protiv diskriminacije te ulaganja u cjeloživotno učenje i inovacije. Korisnici su javna uprava, nevladine organizacije, te radnička i poslodavačka udruženja. Ovaj fond financira aktivnosti koje omogućavaju bolju integraciju na tržištu rada, poput treninga, prekvalifikacija i poticanja poduzetništva. Kohezijski fond namijenjen je zemljama Europske unije čiji je bruto nacionalni dohodak manji od 90% prosjeka EU-a, a financira projekte iz područja prometa i zaštite okoliša. Njime se podržava infrastruktura održivog urbanog prometa, interoperabilnost transportnih mreža, te prilagodba okolišnih standarda EU-a, uključujući energetske učinkovitost i obnovljive izvore energije. Korisnici ovog fonda su javna tijela i poslovni sektor koji sudjeluje u postupcima javne nabave.

U financijskom razdoblju 2014.-2020., iz Europskih strukturnih i investicijskih (ESI) fondova Hrvatska je na raspolaganju imala ukupno 10,73 milijardi eura.¹³ Od ukupnog iznosa, 8,45 milijardi eura bilo je namijenjeno kohezijskoj politici, 2,02 milijarde eura za poljoprivredu i ruralni razvoj, a 253

¹³ Europski strukturni i investicijski fondovi (strukturnifondovi.hr), pristupljeno 01.07.2024.

Grafikon 1: Prikaz raspodjele sredstava iz ESI fondova u RH u razdoblju 2014.-2020.

Izvor: izradili autori prema podacima dostavljenim od ESI

milijuna eura za ribarstvo. Najveći dio sredstava, 4,7 milijardi eura, dodijeljen je iz Europskog fonda za regionalni razvoj, dok je najmanji, 253 milijuna eura, dodijeljen za ribarstvo (grafikon 1).

Sadašnja financijska perspektiva 2021.-2027. osigurava dodatna sredstva kojima Hrvatska nastavlja razvijati projekte, uključujući obrazovnu infrastrukturu i resurse koji podržavaju kvalitetu obrazovanja na regionalnoj razini. U sedmogodišnjem financijskom razdoblju 2021.-2027., odnosno financijskom razdoblju u kojem se trenutno nalazimo, Europska unija predviđja je novčana sredstva u iznosu od 1 824,3 milijarde eura, od čega je 25 milijardi eura na raspolaganju za Republiku Hrvatsku. Navedena sredstva dodjeljuju se iz dva izvora, odnosno iz Višegodišnjeg financijskog okvira koji se programira za sedmogodišnje razdoblje, a drugi izvor je EU sljedeće generacije. Sredstva dodijeljena Republici Hrvatskoj za financijsko razdoblje 2021.-2027. iznose više od 14 milijardi eura iz Višegodišnjeg financijskog okvira te nešto više od 11 milijardi eura iz izvora EU sljedeće generacije.¹⁴

3. METODOLOGIJA I REZULTATI TERENSKOG ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je analizirati i usporediti korištenje sredstava iz EU fondova u javnim institucijama četiri županije sjeverozapadne Hrvatske (Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska i Međimurska).

Rad će se fokusirati na prikaz ukupno dobivenih financijskih sredstava u ovim županijama, te usporedbu pojedinačnih iznosa po projektima. Istraživanje će obuhvatiti analizu strukture financiranja, uključujući ukupne iznose investicija, prihvatljive troškove te iznose dobivenih bespovratnih sredstava, s posebnim naglaskom na javne institucije koje su najveći korisnici tih sredstava. Usporedba će omogućiti uvid u raspodjelu i učinkovitost korištenja EU fondova, čime se nastoji pružiti temelj za daljnje strategije u poboljšanju apsorpcije sredstava i investicija u javnim sektorima promatranih županija.

Temeljem prethodno navedenog proizlaze slijedeća istraživačka pitanja:

- IP1 - Kolika su ulaganja u javne institucije u Varaždinskoj županiji u usporedbi s ostalim trima županijama sjeverozapadne Hrvatske?
- IP2 - Koliki je udio bespovratnih sredstava EU fondova usmjeren na odgojno-obrazovne ustanove u četiri županije sjeverozapadne Hrvatske?

Za potrebe istraživanja preuzeti su primarni podatci SAFU-a, koji su obrađeni primjenom alata POWER BI.

Pod kategorijom »Projekti koji se djelomično provode u županiji« nalaze se projekti koji se provode u više županija, uključujući regionalne i nacionalne projekte. SAFU je dostavio podatke i o projektima koji se provode isključivo u određenoj županiji, bez uključivanja regionalnih ili nacionalnih projekata.

¹⁴ Europski strukturni i investicijski fondovi (strukturnifondovi.hr), pristupljeno 01.07.2024.

Tablica 2: Pregled ugovorenih sredstava po županijama

	OPKK UKUPNO		NPOO UKUPNO		ITP UKUPNO		PKK UKUPNO	
	Broj ugovora	Ukupni iznos (€)	Broj ugovora	Ukupni iznos (€)	Broj ugovora	Ukupni iznos (€)	Broj ugovora	Ukupni iznos (€)
KRAPINSKO-ZAGORSKA	18	40.837.782,55	27	100.779.256,41	1	22.546,29	0	-
Projekti koji se djelomično provode u županiji	43	768.146.238,53	3	107.620.615,04	0	-	1	28.044.035,00
VARAŽDINSKA	19	93.193.339,05	28	117.334.409,60	1	22.894,69	0	-
Projekti koji se djelomično provode u županiji	41	539.101.327,66	4	113.479.357,16	0	-	0	-
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	18	30.749.401,87	18	25.323.353,20	1	36.498,77	0	-
Projekti koji se djelomično provode u županiji	38	863.672.412,75	4	115.525.055,94	0	-	1	28.044.035,00
MEĐIMURSKA	19	51.414.006,63	21	25.122.146,55	1	9.315,47	0	-
Projekti koji se djelomično provode u županiji	35	513.407.690,08	3	107.620.615,04	0	-	0	-

Izvor: izradili autori prema podacima dostavljenim od SAFU-a

Troškovna struktura projekata obuhvaća tri kategorije: »Ukupni troškovi« su ukupna investicija potrebna za projekt, »Ukupni prihvatljivi troškovi« predstavljaju iznos prihvatljiv za financiranje, od čega bespovratna sredstva pokrivaju određeni postotak, a ostatak snosi korisnik. »Bespovratna sredstva« označavaju maksimalni iznos koji korisnik može primiti za financijsku podršku projekta.

4. REZULTATI

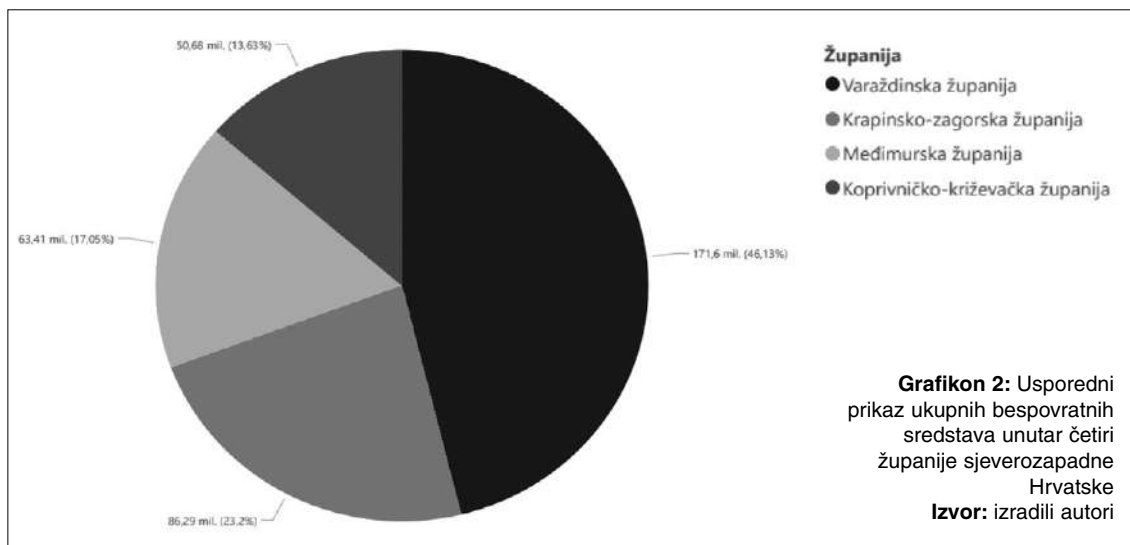
4.1. Iznos raspodjele bespovratnih sredstava prema županiji

Analiza prikazuje raspodjelu bespovratnih sredstava među županijama sjeverozapadne Hrvatske: Varaždinskom, Krapinsko-zagorskom, Međimurskom i Koprivničko-križevačkom. Na temelju podataka iz grafikona 2 uspoređeni su ukupni iznosi bespovratnih sredstava, čime se dobiva uvid u regionalnu raspodjelu i faktore koji mogu utjecati na razlike.

Varaždinska županija ostvarila je najviše bespovratnih sredstava među promatranim županijama, s iznosom od 171,6 mil. € ili 46,13% ukupnih sredstava. Slijedi Krapinsko-zagorska s 86,29 mil. € (23,2%), zatim Koprivničko-križevačka s 50,68 mil. € (13,63%) i Međimurska s 17,5 mil. €. Ovi rezultati ukazuju na izražen regionalni disparitet, s Varaždinskom županijom kao vodećom u povlačenju EU fondova. Ovi rezultati ukazuju na značajni regionalni disparitet u povlačenju sredstava iz EU fondova, gdje je Varaždinska županija izrazito uspješna u odnosu na ostale županije u regiji.

Analiza bespovratnih sredstava u četiri županije sjeverozapadne Hrvatske ukazuje na dominaciju Varaždinske županije, koja s 46,13% povlači najveći udio sredstava, što sugerira visoku institucionalnu učinkovitost i angažiranost lokalnih vlasti. Krapinsko-zagorska županija također ostvaruje značajan udio od 23,2%, dok Međimurska i Koprivničko-križevačka zaostaju s 17,05% i 13,63%, što može ukazivati na ograničene kapacitete za pripremu projekata ili potrebu za boljom infrastrukturom i edukacijom projektnih timova. Regionalne razlike u povlačenju sredstava potencijalno pridonose ekonomskim i socijalnim razlikama među županijama, što može ugroziti regionalnu koheziju.

Kako bi se smanjile te nejednakosti, preporučuje se pojačana suradnja i razmjena znanja među županijama, te ciljano osposobljavanje institucija u manje uspješnim županijama za efikasnije korištenje fondova, čime bi se poticao ravnomjerniji razvoj cijele regije.

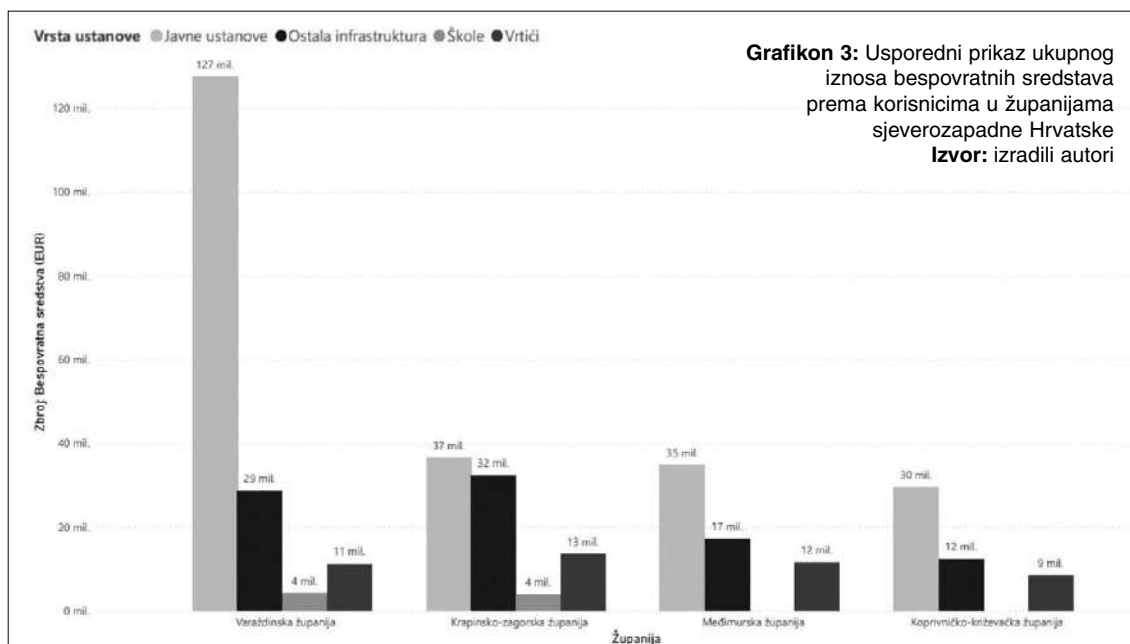

4.2. Raspodjela bespovratnih sredstva u odnosu na odgojno-obrazovne ustanove u županiji

U ovoj analizi razmatrati će se raspodjelu bespovratnih sredstava prema vrstama ustanova i korisnicima unutar županija sjeverozapadne Hrvatske. Grafikon 3 prikazuje raspodjelu sredstava među različitim ustanovama poput javnih ustanova, školske infrastrukture, vrtića i druge infrastrukture, s ciljem usporedbe najznačajnijih korisnika sredstava i razlika u iznosima između županija.

Varaždinska županija izdvojila je najviše bespovratnih sredstava za javne ustanove, s ukupno 127 milijuna eura usmjerenih u zdravstvene i javne institucije te projekte adaptacije i energetske obnove, što ukazuje na prioritet povećanja životnog standarda i infrastrukture. Krapinsko-zagorska županija uložila je 35 milijuna eura u javne ustanove, a Međimurska i Koprivničko-križevačka županija slijede s iznosima od 35 i 30 milijuna eura.

U kategoriji ostale infrastrukture, Krapinsko-zagorska županija prednjači s 32 milijuna eura, dok Varaždinska ulaže 29 milijuna, a Međimurska i Koprivničko-križevačka 17 i 12 milijuna eura. Kod ulaganja u škole, Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija izdvojile su po 4 milijuna eura, dok u

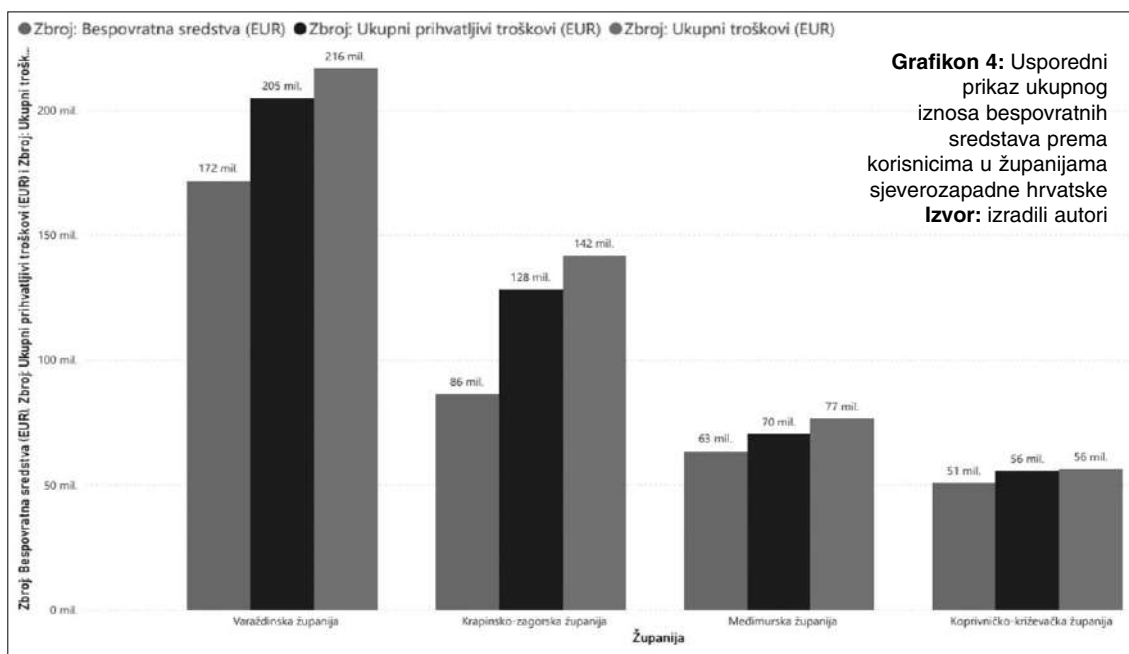
Međimurskoj i Koprivničko-križevačkoj nema evidentiranih ulaganja u škole iz EU fondova. Za vrtiće najviše sredstava dobila je Krapinsko-zagorska županija (13 milijuna eura), a slijede Međimurska s 12 milijuna, Varaždinska s 11 milijuna i Koprivničko-križevačka s 9 milijuna eura.

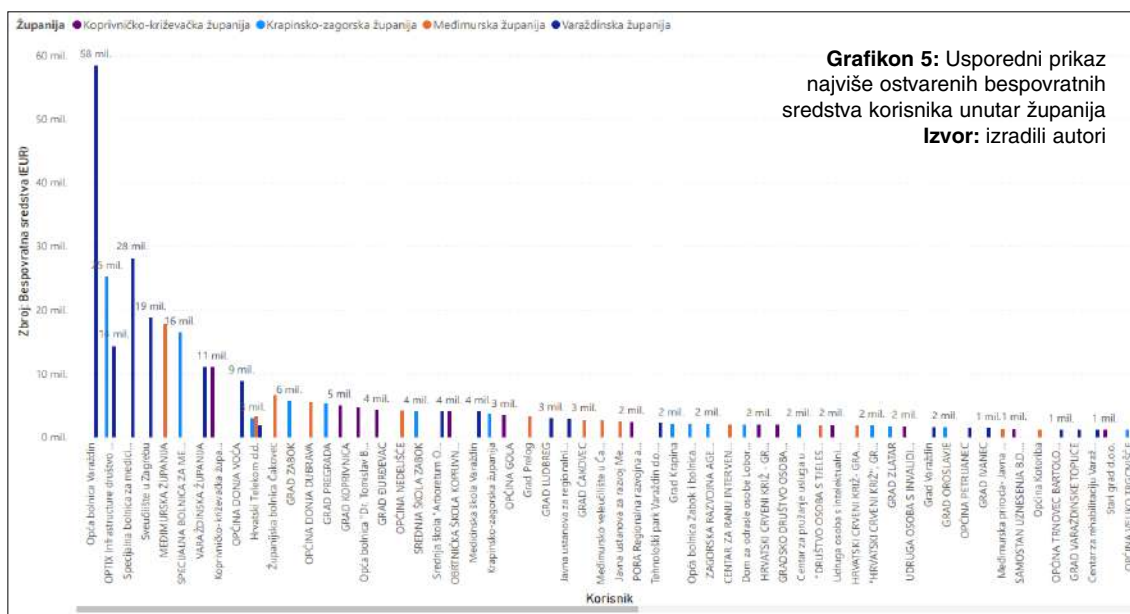
Analiza pokazuje različite prioritete u financiranju među županijama: dok Varaždinska stavlja naglasak na javne projekte, Krapinsko-zagorska uravnoteženije raspodjeljuje sredstva između javnih ustanova, škola i vrtića. Međimurska i Koprivničko-križevačka županija imaju ravnomjerniju raspodjelu, s manjim ulaganjima u obrazovni sektor. Razlike u distribuciji sredstava odražavaju specifične razvojne strategije i potrebe svake županije.

4.3. Bespovratna sredstva u odnosu na maksimalan iznos bespovratnih sredstava po korisniku, ukupan iznos investicije (ukupan trošak) i ukupni prihvatljivi troškovi prema iznosima koji je prihvatljiv za financiranje

Analiza prikazuje povezanost bespovratnih sredstava, prihvatljivih troškova i ukupnih troškova investicija, čime se uspoređuju planirani i ostvareni troškovi u okviru financiranja iz EU fondova. Prihvatljivi troškovi predstavljaju dio sredstava koji se može financirati iz fondova, dok je za preostali iznos odgovoran korisnik, odnosno institucija koja provodi investiciju, čime se kontinuirano osiguravaju gospodarska ulaganja i podizanje standarda građana. Ova analiza usporedit će bespovratna sredstva u odnosu na maksimalni iznos po korisniku, ukupne troškove investicija i prihvatljive troškove za financiranje u Varaždinskoj, Krapinsko-zagorskoj, Međimurskoj i Koprivničko-križevačkoj županiji. Grafikon 4 prikazuje odnose između ključnih kategorija: ukupnih prihvatljivih troškova, ukupnih troškova investicija i dodijeljenih bespovratnih sredstava. Cilj je identificirati razlike u financiranju i investicijama među županijama te procijeniti doprinos bespovratnih sredstava ukupnim ulaganjima u svakoj regiji.

Varaždinska županija ima najveći iznos stvarnih troškova (216 mil. €), s prihvatljivim troškovima od 205 mil. € i ostvarenim bespovratnim sredstvima od 172 mil. €. Slijedi Krapinsko-zagorska županija s ukupnim troškovima od 142 mil. €, prihvatljivim troškovima od 128 mil. € i bespovratnim sredstvima od 86 mil. €. Treća je Međimurska županija s troškovima od 77 mil. €, prihvatljivim troškovima od 70 mil. € i bespovratnim sredstvima od 63 mil. €, dok Koprivničko-križevačka županija ima najniže iznose – 56 mil. € u stvarnim i prihvatljivim troškovima te 51 mil. € bespovratnih sredstava. Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija prednjače u korištenju bespovratnih sredstava, što ukazuje na veće kapacitete za privlačenje fondova. Varaždinska županija je najuspješnija u svim kategori-

M. DRŽAIĆ, K. ŠOLTIĆ – KOMPARATIVNI PRIKAZ KORIŠTENJA SREDSTAVA IZ EU FONDOVA

jama, dok Krapinsko-zagorska pokazuje solidne rezultate u skladu sa svojom regionalnom strategijom. Međimurska i Koprivničko-križevačka županija bilježe niže iznose, no razlika između stvarnih i prihvatljivih troškova u Koprivničko-križevačkoj ukazuje na konzervativniji pristup. Varaždinska županija pokazuje najbolji kapacitet apsorpcije sredstava, dok je Koprivničko-križevačka županija najniža po ulaganjima, ali s dobrom kontrolom troškova.

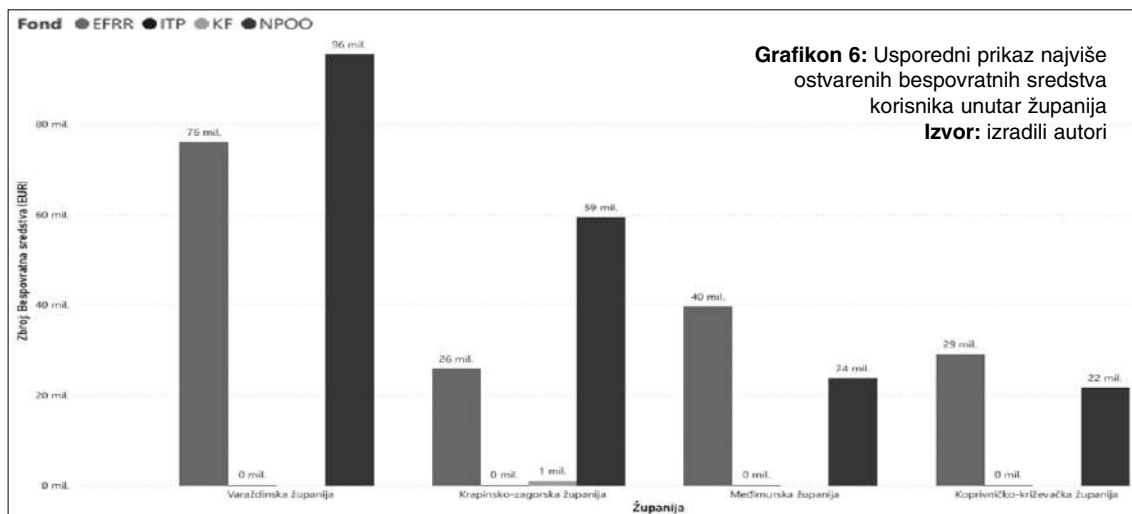
4.4. Naiveća bespovratna sredstva prema pojedinim korisnicima

Grafikon 5 prikazuje raspodjelu bespovratnih sredstava među sektorima i županijama, naglašavajući vodeće primatelje i obrasce dodjele. Ovi podaci omogućuju procjenu učinkovitosti i usmjerenosti programa financiranja unutar županija, s naglaskom na najveće korisnike EU fondova. Grafikon 5 pokazuje raznolikost skupinu korisnika, uključujući sektore zdravstva, lokalne uprave i obrazovanja. Raspodjela otkriva da pojedini subjekti primaju veće iznose, dok manji korisnici i lokalne uprave dobivaju skromnija sredstva.

Opća bolnica Varaždin u Varaždinskoj županiji predvodi s najvećim iznosom bespovratnih sredstava od 58 milijuna eura, usmjerenih na ulaganja u javne ustanove. Sljedeći značajni korisnici su društvo OPTIX Infrastructure d.o.o. s ulaganjima od 25 milijuna eura u Krapinsko-zagorskoj županiji i 14 milijuna eura u Varaždinskoj. Treće po visini sredstava dolazi Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju u Varaždinskoj županiji s iznosom od 28 milijuna eura. Ostali značajni korisnici uključuju javnu ustanovu u Međimurskoj županiji i Specijalnu bolnicu Stubičke Toplice u Krapinsko-zagorskoj, koje su dobile po 16 milijuna eura. Daljnjom analizom sredstava, Varaždinska i Koprivničko-križevačka županija izdvajaju se s dodatnih 11 milijuna eura, dok ostali korisnici ostvaruju iznose između 5 milijuna eura i 1,3 milijuna eura. U sektoru obrazovanja, najveći korisnik je Srednja škola Zabok s ulaganjima od milijun eura, dok su sredstva za ostale obrazovne institucije u padu. Dominacija pojedinih institucija u privlačenju sredstava sugerira njihovu specifičnu stručnost, veličinu ili stratešku važnost za regiju, dok manji korisnici osiguravaju ravnomjernu podršku za projekte različitih veličina i namjena.

4.5. Bespovratna sredstva u županijama prema izvorima financiranja – program/fondovi

Analiza raspodjele bespovratnih sredstava iz EU fondova u sjeverozapadnim županijama Hrvatske usmjerena je na glavne izvore financiranja, uključujući Europski fond za regionalni razvoj (EFRR), Kohezijski fond (KF), Integrirani teritorijalni program (ITP) i Nacionalni plan oporavka i otpornosti (NPOO). Grafikon 6 prikazuje komparativni pregled uspješnosti ovih županija u privlačenju sredstava

iz navedenih fondova, čime se omogućuje identifikacija ključnih izvora financiranja za svaku županiju i njihova ukupna distribucija. Ova analiza pruža jasniji uvid u važnost pojedinih fondova za razvoj različitih sektora u svakoj županiji.

Najveći iznos bespovratnih sredstava osiguran je iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti (NPOO), pri čemu Varaždinska županija prednjači s 96 milijuna eura, zatim Krapinsko-zagorska sa 59 milijuna eura, Međimurska sa 24 milijuna eura, i Koprivničko-križevačka s 22 milijuna eura. Fond za regionalni razvoj (EFRR) predstavlja drugi najznačajniji izvor financiranja, s najvećim iznosom od 76 milijuna eura za Varaždinsku županiju, dok je Međimurska dobila 40 milijuna eura, Koprivničko-križevačka 29 milijuna eura, a Krapinsko-zagorska 26 milijuna eura. Kohezijski fond koristi samo Krapinsko-zagorska županija s jednim milijunom eura, dok Integrirani teritorijalni program (ITP) nije prisutan u niti jednoj od županija sjeverozapadne Hrvatske.

Grafikon 6 prikazuje varijacije u izvorima bespovratnih sredstava, naglašavajući uspješnost pojedinih županija u privlačenju sredstava iz specifičnih fondova. Neki fondovi, poput EFRR-a, posebno su važni za određene županije, dok se druge više oslanjaju na NPOO fond. Ove razlike ukazuju na prilagođene strategije županija prema fondovima koji najbolje odgovaraju njihovim razvojnim potrebama, osiguravajući optimalno korištenje raspoloživih sredstava. Raznolikost financiranja po županijama odražava specifične prioritete i stratešku upotrebu fondova za različite regionalne projekte.

5. RASPRAVA

Varaždinska županija ističe se među promatranim županijama, kako po ukupnom iznosu bespovratnih sredstava, tako i po ciljanim ulaganjima u javne ustanove. Ovaj trend ukazuje na snažnu usklađenost regionalnih razvojnih potreba i kapaciteta za povlačenje sredstava. Varaždinska županija je primjer županije koja koristi svoj kapacitet u pripremi i provedbi projekata, posebno onih koji su prilagođeni zahtjevima EU fondova. Visoki udio sredstava usmjerenih prema Općoj bolnici Varaždin dodatno naglašava važnost sektora zdravstva za razvoj ove županije. Fokus na infrastrukturu zdravstvenih ustanova ne samo da unapređuje dostupnost i kvalitetu usluga za lokalno stanovništvo, već pridonosi regionalnom razvoju u širem smislu, pružajući stabilan temelj za buduće investicije i stvaranje povoljnijih uvjeta života.

Krapinsko-zagorska županija također ima značajne projekte u javnom sektoru, ali je vidljivo da se sredstva dijele između različitih sektora. Ulaganja u tvrtku OPTIX Infrastructure d.o.o. sugeriraju strateški interes za poticanje privatnog sektora u tehnološki naprednijim projektima, što može imati značajan utjecaj na jačanje inovativnih kapaciteta regije. Kombinacija javnih i privatnih ulaganja može biti važna za dugoročan rast i smanjenje regionalnih razlika, što se može prepoznati kao pozitivan smjer za Krapinsko-zagorsku županiju.

Raspodjela sredstava u Varaždinskoj županiji, s naglaskom na zdravstvo, stavlja prioritet na unapređenje osnovnih javnih usluga. Time se stvara čvrst temelj za zdravlje i sigurnost građana, što je ključno za društveni razvoj. Međutim, uočava se nedostatak ulaganja u odgojno-obrazovne ustanove, što bi moglo dovesti do dugoročnih izazova u razvoju ljudskih potencijala.

Krapinsko-zagorska županija, koja ima manji udio u zdravstvu i obrazovanju, pokazuje uravnoteženiji pristup, iako i ovdje postoji potreba za većim ulaganjima u obrazovni sektor. Županije koje su opredijelile značajnija sredstva za zdravstvene ustanove, kao što su Varaždinska i Krapinsko-zagorska, pokazuju jasnu usmjerenost prema jačanju kvalitete života, što može pridonijeti privlačenju novih stanovnika i smanjenju migracija iz tih regija.

Usporedba između stvarnih troškova i dodijeljenih sredstava pokazuje da su veće županije, poput Varaždinske i Krapinsko-zagorske, imale bolje rezultate u korištenju sredstava. Varaždinska županija pokazuje vrlo visoku razinu učinkovitosti u povlačenju i korištenju fondova. Ovakvi rezultati sugeriraju da su kapaciteti za pripremu i provedbu projekata visoko razvijeni, što rezultira višim postotkom korištenih sredstava. Na primjer, ulaganja u Opću bolnicu Varaždin i Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju u Krapinsko-zagorskoj županiji osiguravaju dugoročnu vrijednost za regiju, ali i šire doprinose nacionalnim zdravstvenim standardima. Da bi se poboljšala učinkovitost sredstava i omogućio ravnomjeran regionalni razvoj, nužno je razmotriti sljedeće pristupe:

Povećanje ulaganja u obrazovni sektor: Prisutna neravnoteža u sredstvima namijenjenim za obrazovne ustanove sugerira potrebu za povećanjem financiranja za škole i vrtiće, osobito u Međimurskoj i Koprivničko-križevačkoj županiji, koje bilježe najniži udio ulaganja u ovaj sektor. Takva ulaganja mogu potaknuti dugoročan razvoj ljudskih resursa i poboljšati obrazovne uvjete u regiji.

Razvoj kapaciteta i tehničke podrške za manje uspješne županije: S obzirom na razlike u povlačenju sredstava, preporučuje se uspostavljanje sustava razmjene znanja i edukacije projektnih timova, što bi omogućilo manje razvijenim županijama kao što su Koprivničko-križevačka i Međimurska da unaprijede sposobnosti za povlačenje i korištenje sredstava.

Veća usmjerenost na sektor privatnog poduzetništva: S obzirom na značajna sredstva dobivena u okviru tvrtke OPTIX Infrastructure d.o.o., ulaganja u sektor privatnog poduzetništva mogu doprinijeti diversifikaciji regionalne ekonomije. Na taj način, manja ovisnost o javnim ustanovama može osigurati dugoročno održiv razvoj.

Asimetrična raspodjela sredstava može dugoročno produbiti ekonomske i socijalne razlike među županijama.

Varaždinska županija, s najvećim uspjehom u privlačenju sredstava, mogla bi ostvariti brži gospodarski rast, ali bi istovremeno dodatno udaljila druge županije koje nemaju iste kapacitete. Potrebno je stoga strateški usmjeriti sredstva u manje razvijene županije kako bi se izbjeglo povećanje regionalnih nejednakosti.

6. ZAKLJUČAK

U radu se analizira, kako i na koji način se koriste bespovratna sredstva EU fondova u cilju javnog interesa. Naglasak rada je na institucije kojima se direktno utječe na kvalitetu i standard građana, ali i važnost ulaganja u odgojno-obrazovne institucije, gdje se u pogledu budućnosti ostvaruje prednost te kvaliteta i konkurentnost na tržištu rada. Radom se ukazuje i na mogućnost dodatnih ulaganja kroz druge programe ili fondove EU, te mjera intenziviranja i dodatnog privlačenja financijskih sredstava EU u značajnim iznosima kroz kvalitetne poslovne programe i poslovne planove. Otvorena je mogućnost o dodatnim istraživačkim pitanjima sa modelima istraživanja, kako bi planiranje i realizacija projekata bila što izravnija potrebama korisnika. Planiranja i projekti s kojima se osiguravaju financijska sredstva iz EU fondova prije svega su obaveza i odgovornost podnositelja, ali i garancija da će se navedena sredstva ciljano i zakonito utrošiti. Mogućnosti za daljnja istraživanja otvaraju se u pogledu potrebnih sredstava za različite kategorije, uključujući prometnu infrastrukturu, uređenje javnih objekata od nacionalnog značaja (poput muzeja), te uvođenje i razvoj zelenih tehnologija. Ova istraživačka pitanja mogu pridonijeti boljem razumijevanju potreba za financijskim sredstvima u specifičnim sektorima i unapređenju budućih strategija ulaganja. Naglasak je na jačanju gospodarstva putem institucija i

subjekte financijskih sredstava EU, kojima se direktno utječe na standard i kvalitetu života građana te uspješnost gospodarstva na regionalnoj razini. Na temelju provedenog istraživanja proizlazi zaključak koji ukazuje na značajnu ulogu koju europski fondovi imaju u regionalnom razvoju županija sjeverozapadne Hrvatske, posebno u jačanju javnih institucija i gospodarstva. Varaždinska županija, koja je izuzetno uspješna u privlačenju financijskih sredstava iz EU fondova, ističe se kao primjer uspješne primjene tih sredstava u svrhu unapređenja kvalitete života građana i regionalne konkurentnosti. Osim toga, rad otvara mogućnosti za daljnja istraživanja i dodatna ulaganja kroz druge EU programe, čime bi se moglo još bolje adresirati specifične razvojne potrebe svake županije.

Naglasak je također stavljen na potrebu za odgovornim i ciljanim trošenjem sredstava kako bi se postigli optimalni rezultati u unapređenju javnih usluga i infrastrukturnih projekata. Nadalje, analiza pokazuje da postoji značajna razlika u sposobnosti različitih županija da privuku i iskoriste EU sredstva, što ukazuje na potrebu za dodatnom podrškom i edukacijom u manje uspješnim regijama. Krapinsko-zagorska i Međimurska županija, koje su ostvarile manje sredstava u usporedbi s Varaždinskom, imaju potencijal za poboljšanje u ovom području. Stoga, ulaganje u jačanje kapaciteta lokalnih institucija za pripremu i provedbu projekata financiranih iz EU fondova moglo bi doprinijeti ravnomjernijem regionalnom razvoju. Također, rezultati sugeriraju da je kontinuirana suradnja između županijskih vlasti, odgojno-obrazovnih institucija i lokalne zajednice ključna za učinkovito korištenje sredstava. Ovaj rad može poslužiti kao temelj za buduće analize koje bi mogle dodatno istražiti dugoročne učinke ovih investicija na gospodarski rast i socijalnu koheziju u regiji. Kroz ovakve analize moguće je identificirati najbolje prakse i strategije koje bi mogle biti implementirane i u drugim regijama Hrvatske, s ciljem postizanja ujednačenijeg regionalnog razvoja na nacionalnoj razini.

Aplikacija projekata financiranih iz EU fondova značajno doprinosi kvaliteti odgojno-obrazovnih ustanova u Hrvatskoj na nekoliko ključnih razina. Prije svega, osiguravanje financijskih sredstava omogućuje unapređenje infrastrukture, što obuhvaća modernizaciju i obnovu školskih objekata, uvođenje energetski učinkovitih sustava te proširenje kapaciteta za pružanje kvalitetnijih usluga u obrazovanju. Ove intervencije doprinose stvaranju boljih uvjeta za učenje i rad, što se reflektira na opće povećanje standarda obrazovanja. Sredstva iz EU fondova često se koriste za razvoj inovativnih obrazovnih programa i ulaganje u digitalizaciju obrazovnog sustava, uključujući opremanje škola suvremenom tehnološkom opremom, što omogućuje lakšu primjenu suvremenih metoda poučavanja. Ove promjene izravno utječu na povećanje konkurentnosti učenika na tržištu rada te na bolju pripremljenost za buduće obrazovne izazove.

U kontekstu istraživačkih pitanja, može se zaključiti kako Varaždinska županija, s najvećim udjelom bespovratnih sredstava usmjerenih na javne ustanove, pokazuje izrazitu učinkovitost u korištenju dostupnih sredstava za unaprjeđenje obrazovnog sustava. Međutim, udio sredstava koji je izravno usmjeren na odgojno-obrazovne ustanove relativno je nizak, što ukazuje na potrebu daljnje diversifikacije ulaganja u različite obrazovne institucije, posebno u školama i vrtićima. Kako bi se poboljšala kvaliteta obrazovanja i smanjile regionalne razlike, preporučuje se dodatno ulaganje u obrazovne projekte, s naglaskom na manje razvijene županije koje zaostaju u povlačenju sredstava iz EU fondova. Razvoj kapaciteta za pripremu i provedbu projekata trebao bi biti prioritet kako bi se osigurao ujednačen regionalni razvoj te kako bi sve županije imale jednak pristup kvalitetnom obrazovanju i resursima potrebnim za njegovu modernizaciju.

LITERATURA

Članci

1. Mioković Kapetinić, D., Čordaš, Z., Bošnjak, S.: Uloga EU fondova u regionalnom razvoju, ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo Vol. V, No. 1, 2023., str. 86-92.

Internetski izvori

2. Hrvatska.eu – zemlja i ljudi (croatia.eu), pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
3. Povijest - Varaždinska Županija (varazdinska-zupanija.hr), pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
4. Državni zavod za statistiku - Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021. (gov.hr), pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
5. https://vzz.hr/media/k2/attachments/Popis_osnovnih_%C5%A1kola-2021.xlsx, pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
6. <https://www.varazdinska-zupanija.hr/o-nama/zupanijske-ustanove-i-tvrtke/kategorija/232-srednje-skole.html>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
7. Opći podaci - Međimurska županija (medjimurska-zupanija.hr), pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
8. <https://medjimurska-zupanija.hr/skole-u-mz/> pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
9. <https://kckzz.hr/hr/uprava/ustanove-i-drustva/osnovne-skole>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
10. <https://kckzz.hr/hr/uprava/ustanove-i-drustva/srednje-skole>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
11. Općenito o Krapinsko-zagorskoj županiji - Krapinsko-zagorska županija (kzz.hr), pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
12. <https://www.skole.hr/adresar/popis-skola/?slovo=&zupanija=krapinsko-zagorska+%C5%BEupanija>, pristupljeno dana 25.06.2024. godine;
13. Europski strukturni i investicijski fondovi (strukturnifondovi.hr), pristupljeno dana 28.06.2024. godine;
14. Europski strukturni i investicijski fondovi (strukturnifondovi.hr), pristupljeno dana 30.06.2024. godine;
15. Europski strukturni i investicijski fondovi (strukturnifondovi.hr), pristupljeno dana 01.07.2024. godine

SUMMARY

The financial resources of the EU funds represent the possibility of additional investments in the economic system of the European Union member's, thereby ensuring well-being and an additional contribution to investment in the quality and improvement of community standards. The special emphasis of this paper is on educational institutions as an important segment of economic development. In order for the educational system to meet the challenges of quality and competitiveness and to meet the expectations of other EU members, constant investments and improvement of the educational system are necessary. The financial resources of the EU funds are primarily intended for additional investment in personal, professional and social life, which achieves and builds the competitiveness of citizens on the demanding European market as a significant labor market. Counties, as founders and owners of educational institutions at the regional level, in their programs, in addition to regular funds in their own budgets and financing, through specialized employees for implementation and EU projects, apply for tenders for financing projects/programs that contribute to the quality of educational institution. In this paper, using the Power BI tool, and based on the data obtained from the Central Agency for Financing and Investment (hereinafter: SAFU), an analysis of the funds received for four counties in northwestern Croatia will be made, specifically according to the amount of funds received, types of institutions and types financial resources.

KOMUNIKACIJSKI ASPEKTI NEFORMALNE KULTURNE DIPLOMACIJE U GORNJOJ PODRAVINI: POVEZIVANJE HRVATSKE I SLOVENIJE

COMMUNICATION ASPECTS OF INFORMAL CULTURAL DIPLOMACY IN UPPER PODRAVINA: CONNECTING CROATIA AND SLOVENIA

Vesna HALUGA

Grad Varaždin

Trg kralja Tomislava 1, 42000 Varaždin

vesna.haluga@gmail.com

Received/Primljeno: 21. 5. 2025.

Accepted/Prihvaćeno: 11. 6. 2025.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 316.73(497.5:497.4)

[930.85:327.82] (497.5:497.4)

Petar KUREČIĆ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, 48000 Koprivnica

pkurecic@unin.hr

Iva KOKORIĆ

Orbico d.o.o., Koranska 16, 10000 Zagreb

ivkokoric@unin.hr

SAŽETAK

Kulturna diplomacija, kao jedan od oblika diplomacije u okviru međunarodnih odnosa, može imati ključnu ulogu u promicanju međunarodnog razumijevanja i suradnje. Uz službene diplomatske predstavnike – poput veleposlanika, generalnih konzula, konzula i počasnih konzula – postoje i pojedinci koji, vrlo često iz posve altruističkih motiva, djeluju kao neformalni promicatelji kulturne suradnje među državama i narodima. U ovom je radu, kroz studiju slučaja, analizirano djelovanje osobe povezane s Gornjom Podravinom, Dunje Pavelić Bezjak, Varaždinke s prebivalištem u Mariboru koja je svojim angažmanom značajno pridonijela kulturnoj razmjeni između Republike Hrvatske i Republike Slovenije, osobito na području Gornje Podravine te u gradovima Varaždinu i Mariboru. Kroz projekte u području umjetnosti, obrazovanja, humanitarnog rada i medijske promocije, Dunja Pavelić Bezjak pokazala je kako pojedinac, koristeći tzv. »meku moć« (soft power), može inicirati međukulturni dijalog, unaprijediti kulturnu razmjenu i djelovati kao suvremeni neformalni diplomat, često obavljajući upravo one zadaće koje uobičajeno obavljaju profesionalni diplomati i kulturni atašei. Neformalni diplomati, koristeći jedinstveno iskustvo življenja u inozemstvu, mogu značajno pridonijeti promicanju kulturnih i obrazovnih veza te unapređenju političkih odnosa među državama. Aktivnosti Dunje Pavelić Bezjak, uključujući organizaciju izložbi, koncerata, izdavanje publikacija i humanitarne inicijative, potvrđuju važnost osobne posvećenosti u predstavljanju vlastite domovine na međunarodnoj sceni. Njezin primjer zorno pokazuje da pojedinci koji djeluju izvan formalnih diplomatskih struktura mogu imati ključnu ulogu u kulturnoj diplomaciji, potičući suradnju i međusobno razumijevanje među narodima. Ova studija slučaja dodatno ističe potrebu za prepoznavanjem i podrškom neformalnim akterima i njihovim inicijativama u razvoju međudržavnih odnosa.

Ključne riječi: kulturna diplomacija, diplomatska komunikacija, neformalna diplomacija, meka moć, međunarodni odnosi, hrvatsko-slovenski odnosi, Gornja Podravina

Keywords: cultural diplomacy, diplomatic communication, informal diplomacy, soft power, international relations, Croatian-Slovenian relations, Gornja Podravina

UVOD I METODOLOGIJA

Kulturna diplomacija je danas dio suvremene diplomatske profesije. Kultura je oduvijek bila dio međunarodne politike i diplomacije (SKOKO, B. i KOVAČIĆ, V., 2009: 38), a bivši njemački kancelar Willy Brandt je rekao da je »kultura, uz gospodarstvo i politiku treći stup vanjske politike« (PIČU-LJAN, Z., 2007:14). Unatoč tome, područje i djelatnost kulturne diplomacije često je zanemarivano u diplomatskoj praksi, ali i u znanosti (JURIŠIĆ, K. i KELLER, I., 2007: 152), (KUREČIĆ, P. i HALUGA, V., 2021: 173-176).

Kulturna diplomacija je ujedno i dio identiteta svakog naroda i države, budući da kroz svoje djelovanje učvršćuje međudržavne odnose te pridonosi rješavanju eventualnih otvorenih pitanja pomoću ležernih i neformalnih oblika komunikacije i djelovanja. Teritorijalno i po broju stanovnika manje države, poput Republike Hrvatske, koje nemaju veliku ekonomsku snagu, političku moć i utjecaj koriste kulturu i kulturnu razmjenu kao dio diplomatske strategije te na taj način učvršćuju svoj međunarodni položaj.

Korištenjem »meke moći« (*soft power*, koncept koji je uveo u literaturu i razvio prvenstveno J. Nye) stvara se pozitivan imidž države u međunarodnoj zajednici (BLAŽEK, L., 2018: 4). Iako se u kulturnoj diplomaciji najčešće koriste neformalni oblici djelovanja i komuniciranja, ona osim što koristi vanjskoj politici, može imati utjecaja i na unutrašnju politiku zemlje.

Znanstveno-istraživačkom metodom studije slučaja, primjer Dunje Pavelić Bezjak, rođene Varaždinke koja živi u Mariboru, pokroviteljice kulture i umjetnosti, osobe koja dugi niz godina aktivno sudjeluje u međunarodnoj razmjeni i brojnim kulturnim projektima između Republike Hrvatske i Republike Slovenije, bit će detaljno obrađen iz komunikacijskog diskursa kulturne diplomacije kao važne sastavnice diplomacije u cjelini. Također se želi ukazati na važnost diplomatske memorije kao primarnog izvora koji nam iz prve ruke donosi saznanja o iskustvima diplomata (u ovom slučaju neformalne diplomatkinje) koja predstavljaju vrijedan i nezamjenjiv uvid u stvarnost kako su je doživjeli pojedini diplomati u svom djelovanju. U tom je smislu diplomatska memorija i memoari kao njen pisani, objelodanjeni proizvod, iz pera pojedinog diplomata, prvorazredni primarni izvor.

Znanstveni i stručni doprinos ovog rada je unapređenje postojećih znanja o kulturnoj diplomaciji kao sredstvu »meke moći« (*soft power*) u međunarodnim odnosima kroz ulogu i značaj pojedinca koji nije formalni kulturni diplomat, kroz diplomatsku komunikaciju kao i ukazati na važnost diplomatske memorije kao primarnog izvora u disciplini međunarodnih odnosa. Praktični doprinos ovog rada je, kroz studiju slučaja i na primjeru Dunje Pavelić Bezjak, potaknuti pojedince koji žive u inozemstvu, da aktivno traže svoju ulogu u kulturnoj diplomaciji i time naprave pomak od formalne kulturne diplomacije, tradicionalno koncentrirane u veleposlanstvima i diplomatskom zboru, na neformalnu, meku aktivnost u svakodnevnom životu i aktivnostima u inozemstvu.

KULTURNA DIPLOMACIJA KAO VRSTA JAVNE DIPLOMACIJE

Kulturna diplomacija dio je javne diplomacije koji se fokusira na promociju kulture, na kulturnu razmjenu, umjetnost, jezik, obrazovanje i druge kulturne elemente kako bi se poboljšali međunarodni odnosi i razumijevanje među državama. Ova vrsta diplomacije koristi kulturne aktivnosti i inicijative kako bi se izgradile spona između različitih kultura te potaknula međusobna komunikacija i razmjena ideja.

Prema definiciji UNESCO-a, kulturna diplomacija je »praksa kojom su kultura i umjetnost korišteni kao sredstvo za jačanje međunarodnih veza, dijaloga i razumijevanja među nacijama i kulturama«. Ova praksa uključuje organizaciju kulturnih događaja, izložbi, koncerata, filmskih festivala, književnih manifestacija i drugih kulturnih aktivnosti koje promiču kulturnu raznolikost i dijalog.

S. Nick u knjizi *Diplomatski leksikon* kulturnu diplomaciju definira kao: »djelovanje diplomatskog ili konzularnog predstavništva na popularizaciji kulture zemlje šiljateljice u zemlji primateljici, njezinu

predstavljanju i širenju, povezivanju kulturnih djelatnika i institucija dvije zemlje, zajedničkom nastupu u svijetu i sl." (NICK, S., 2010: 124)

Kulturna diplomacija koristi resurs kulture u izgradnji meke moći, ali se u njoj isprepliću i resursi vanjske i unutarnje politike. (GOTAL, M., 2015: 143)

Za velike države to bi moglo značiti isticanje raznolikosti njihovog domaćeg stanovništva. Za manje države to bi se često moglo učiniti isticanjem njihove dijaspore, ali i autohtonih manjina u drugim državama. Prepoznavanjem raznolikosti vlastitog stanovništva i njezinim isticanjem unutar svoje kulturne diplomacije, države se pomiču od pokušaja predstavljanja homogene »nacionalne kulture« prema onoj koja je uključivija i reprezentativnija za niz životnih iskustava njihove države (RATZLAFF, A., 2022).

Kontakti ostvareni na području kulture mogu odigrati vrlo važnu ulogu u međunarodnim političkim odnosima. Oni omogućuju sigurno i gostoljubivo okruženje za izgradnju bilateralnih odnosa, otvaraju vrata za pregovore i oblikovanje ili redefiniranje budućih odnosa s drugim državama. (JURIŠIĆ, K. i KELLER, I., 2007: 145)

Kulturna diplomacija ima nekoliko ciljeva. Jedan od njih je promicanje međunarodnog razumijevanja i tolerancije putem umjetnosti, književnosti, glazbe i drugih oblika kulturnog izražavanja. Kulturna diplomacija pomaže u izgradnji pozitivnog ugleda i slike zemlje u međunarodnoj zajednici, privlačenju turista, investicija i stranih studenata.

Utjecaj kulturne diplomacije nipošto se ne može zanemariti jer je duboko povezan s popularnom kulturom određenog vremena. Stoga nije teško razumjeti njezinu moć. Primjerice, što ostavlja snažniji dojam: demarš veleposlanika upućen ministru vanjskih poslova s pozivom na veću liberalizaciju i poštivanje ljudskih prava, ili filmovi i glazba koji snažno izražavaju vrijednosti individualnosti i slobode?

Usporedimo, primjerice, utjecaj filma Michaela Moorea *Fahrenheit 9/11* s govorima američkog državnog tajnika Johna Kerryja (SCHNEIDER, C.P., 2005: 147). Filmovi i glazba imaju nemjerljivo veći doseg te mogu poslužiti kao izuzetno učinkoviti alati kulturne diplomacije. Povijesno gledano, uloga Hollywooda u tom smislu bila je posebno značajna. Slično se može reći i za Europu tijekom Hladnog rata, kada su mediji poput Radija Luksemburg i Radija Slobodna Europa igrali ključnu ulogu u širenju kulturnih i političkih ideja.

S druge strane, bivši Sovjetski Savez pruža odličan primjer kulturne diplomacije koja je eksplicitno povezana s vladinom politikom. Cilj sovjetskih kulturnih ofenziva, međutim, nije bio pridobiti Ameriku za komunizam, već s umjetnicima poput plesača Boljšoj teatra i Kirov baleta, uspostaviti veze unatoč dubokim razlikama između sustava dviju zemalja (SCHNEIDER, C.P., 2005: 157).

Za neke je kulturna diplomacija koju vodi država primarno propaganda. Kako društva postaju sve više međusobno povezana i shvaćaju da najhitniji izazovi često prelaze granice, važno je osloniti se na važnu ulogu koju kulturni odnosi, kako ih provode nevladini akteri, mogu igrati u zbližavanju ljudi na smislene načine (RATZLAFF, A., 2022).

Nestankom globalnog suparnika, SSSR-a, kulturna diplomacija SAD-a se našla u krizi, a pokušaji prevladavanja napetosti i nerazumijevanja između Zapada i arapskog svijeta nakon napada od 11. rujna i početka globalnog rata protiv terorizma nisu urodili plodom.

No, W. Laqueur upozorio je na opasnosti koje donosi zanemarivanje kulturne diplomacije: »Amerika više nije suočena s velikom prijetnjom. Svijet, umjesto da je zakoračio u novo doba poretka, ušao je u razdoblje velikog kaosa. Suočeni s tim novim opasnostima, moramo ponovno preispitati stare prioritete. Kulturna diplomacija, u svom najširem smislu, dobiva na važnosti, dok su tradicionalna diplomacija kao i na primjer vojna moć ograničene upotrebljivosti u suočavanju s većinom tih izazova« (LAQUEUR, W., 1994: 20).

Ova Laqueurova analiza, iako nastala u kontekstu posthladnoratovskog svijeta, iznimno je relevantna i danas. Globalna sigurnosna arhitektura sve je nestabilnija, a prijetnje sve raznovrsnije. Od hibridnih sukoba i kibernetičkih napada do širenja ekstremizama i klimatskih migracija. U takvom okruženju, tradicionalni alati moći, poput vojnih intervencija ili klasične diplomatske komunikacije, često nisu dovoljni da se odgovori na kompleksnost problema.

Kulturna diplomacija, s druge strane, nudi mehanizme dugoročnog utjecaja: izgradnju međusobnog povjerenja, promicanje vrijednosti, razumijevanje različitih identiteta i interesa. U svijetu u kojem su

percepcije često jednako važne kao i činjenice, sposobnost neke države da »ispriča svoju priču« i oblikuje narativ o sebi, postaje ključna. Upravo zato kulturna diplomacija izlazi iz sfere »meke« politike i postaje ozbiljan strateški resurs.

Primjeri poput globalnog utjecaja američke filmske industrije, korejskog kulturnog vala (Hallyu), ili pak kulturnih instituta poput Goethe Instituta i British Councila, pokazuju kako sustavno ulaganje u kulturne aktivnosti može znatno unaprijediti međunarodni položaj države, ne samo u kulturnom, već i u gospodarskom i političkom smislu.

Laqueurov poziv na »preispitivanje starih prioriteta« tako ostaje aktualan poziv da države prepoznaju važnost kulturne dimenzije u međunarodnim odnosima te sustavno podržavaju i formalne i neformalne aktere koji sudjeluju u oblikovanju kulturne slike nacije u svijetu.

Kulturna diplomacija također može služiti kao platforma za dijalog o osjetljivim pitanjima, kao što su ljudska prava, mir i održivi razvoj. Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politika i strategija kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne izvore bitne za ljudske djelatnosti u budućnosti. Oslanja se na ambicioznu ideju prema kojoj razvoj ne smije ugrožavati budućnost dolazećih naraštaja trošenjem neobnovljivih izvora i dugoročnim devastiranjem i zagađivanjem okoliša. Osnovni je cilj osigurati održivo korištenje prirodnih izvora na nacionalnoj i međunarodnoj razini. (PAVIĆ KOROSIĆ, L., 2010.)

Posao kulturnog atašea podrazumijeva predstavljanje i povezivanje kulture i umjetnosti svoje zemlje sa zemljom primateljicom. To je posao koji zahtijeva visoku razinu obrazovanja, izuzetnu elokvenciju, diplomatske vještine, duboko razumijevanje vlastite kulture, ali i otvorenost prema drugim kulturama, tradicijama i običajima. Također, potrebno je razviti dobre odnose s kulturnim institucijama, umjetnicima i organizacijama kako bi se uspješno realizirali međunarodni kulturni projekti. Kulturni ataše mora biti osoba koja posjeduje široke interese, ljubav prema umjetnosti i književnosti te sposobnost prilagođavanja različitim kulturnim okruženjima. Također, važno je da ima osjećaj za detalje i strast za promocijom vlastite zemlje na globalnoj razini. Elegancija i šarm ovoga posla leže upravo u njegovoj biti, povezivanju ljudi kroz kulturu i umjetnost.

Zaključno, važno je razlikovati kulturne odnose, kao spontanu razmjenu kulturnih sadržaja, od kulturne diplomacije koja podrazumijeva namjerno oblikovanje međunarodnog imidža države putem kulture.

DIPLOMATSKA MEMORIJA I DIPLOMATSKI MEMOARI: PREGLED LITERATURE I DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Jedan od već postavljenih ciljeva ovog rada jest ukazati na važnost diplomatske memorije kao primarnog izvora koji nam iz prve ruke pruža uvid u iskustva diplomata – bilo formalnih, bilo neformalnih. Takva svjedočanstva predstavljaju vrijedan i nezamjenjiv doprinos razumijevanju povijesti diplomatskog djelovanja. U tom kontekstu, diplomatska memorija, a posebno diplomatski memoari kao njezin pisani i javno dostupni oblik iz pera samih diplomata, predstavljaju izvor od prvorazredne važnosti.

Važno je pritom povući jasnu razliku između djela koja se bave poviješću diplomacije kao institucionalnog fenomena ili diplomacijom kao vještinom – koja analiziraju metode i tehnike diplomatskog djelovanja – i diplomatskih memoara koji nude osobna svjedočanstva, uglavnom bivših diplomata. Predmet ovog pregleda literature upravo su potonji: memoari ministara vanjskih poslova i službenika u sklopu ministarstava vanjskih poslova, pretežito karijernih diplomata. S druge strane, memoari bivših predsjednika država ili premijera nisu predmet analize, budući da pripadaju drugoj vrsti političke autobiografske literature.

Treba naglasiti da ovakva djela nisu osobito česta, osobito kada je riječ o manjim i/ili politički zatvorenijim državama. Njihov međunarodni doseg dodatno je ograničen ako nisu napisani ili prevedeni na engleski jezik, zbog čega ostaju izvan šireg znanstvenog i stručnog interesa. Upravo stoga, analiza dostupnih diplomatskih memoara važna je ne samo za proučavanje konkretnih povijesnih okolnosti, već i za razumijevanje unutarnje logike diplomatskog djelovanja iz perspektive samih aktera.

Ipak, postoje primjeri diplomatskih memoara uglednih diplomata, ali i političara koji su u određenim razdobljima svoje karijere obnašali diplomatske dužnosti, a čija su djela do danas ugledala svjetlo dana.

U ovom radu donosi se pregled odabranih diplomatskih memoara, kako inozemnih tako i domaćih autora. Uz to, predstavljaju se i djela – također iz domaće i inozemne literature – koja se mogu svrstati u korpus diplomatske memorije, jer sadrže iskustva bivših diplomata sabrana i interpretirana od strane autora koji su se sustavno posvetili ovoj tematici.

Možda i najpoznatiji diplomatski memoari iz ranijih vremena, ako se vratimo dovoljno daleko u povijest, su oni kardinala *Richelieu*a, ministra-predsjednika iz vremena kralja Luja XIII, još iz prve polovine 17. stoljeća, stvaranje tzv. *Europskog koncepta* i događajima koji su prethodili Vestfalijskom miru (1648. g.). Dva djela se izdvajaju kao ključna da bi se, iz pera autora samog, razumjelo Richelieuovo političko djelovanje, a to su *Politička oporuka* te *Memoari za povijest Luja XIII. od 1610. do 1624. g.* Također, treba spomenuti i memoare čuvenog princa *Talleyrand Perigorda*, vodećeg diplomata napoleonskog doba koji je svojom umješnošću na Bečkom kongresu, iako kao predstavnik poražene sile, sudjelovao u raspravama i izborio za Francusku i dalje istaknuto mjesto u europskoj političkoj arhitekturi. Utjecaj princa Talleyranda daleko je prelazio okvire ministra vanjskih poslova te je bio i ključna figura u povratku Burbonaca na francusko prijestolje nakon pada Napoleona Bonaparte.

U suvremenom dobu, diplomatsku memoriju i memoare nemoguće je kvalitetno istraživati bez konzultiranja i spominjanja više djela *Henryja A. Kissingera*, *The White House Years* (1979), *Years of Upheaval* (1982) i *Years of Renewal* (1999), koja predstavljaju uvid u karijeru bivšeg američkog državnog tajnika i savjetnika za nacionalnu sigurnost u vremenu administracija predsjednika Nixona, odnosno Forda. Osim djela u kojima je pisao o povijesti diplomacije i geopolitici, Kissinger je u već spomenuta tri djela opisao godine provedene na dužnostima, prvenstveno kroz opisivanje pojedinih slučajeva i kriza koje je rješavao u svojoj diplomatskoj karijeri, među kojima su svakako smirivanje sukoba na Bliskom istoku, otvaranje NR Kine i detant između SAD-a i SSSR-a.

Općenito su, obzirom na važnost i ulogu SAD-a u politici u 20. stoljeću i u suvremenom dobu, memoari američkih bivših državnih tajnika, kao i istaknutih pojedinaca koji su obnašali razne dužnosti u Ministarstvu vanjskih poslova SAD-a, najpoznatiji primjeri diplomatske memorije, ali i napisani s najvećom otvorenošću. Utjecaj ovih pojedinaca na pojedine svjetske tokove izuzetno je velik, a s druge strane, utjecaj pojedinih istaknutih diplomata velikih sila također je značajan. Međutim, njihovi memoari, ako su ih i napisali i objavili nisu izazvali toliko pozornosti, ali ih mi ovdje spominjemo jer nude uvid u pogled »s druge strane«.

Od čuvenih djela koja se odnose na razdoblje Hladnog rata, svakako treba istaknuti Memoare 1925-1950 (*Memoirs, 1925-1950*) *Georgea Kennana*, čuvenog Mr. X-a, koji pokrivaju razdoblje njegovog djelovanja u godinama spomenutim u naslovu i daju, među ostalim, uvid u nastanak politike zadržavanja komunizma (*containment policy*), čiji je glavni arhitekt bio upravo Kennan, koji je također i autor djela *The Kennan Diaries*. Kennan je za svoja djela, među ostalim nagradama, dobio i dvije Pulitzerove nagrade.

George Schultz, državni tajnik u administraciji predsjednika Reagana, također je autor memoara koji opisuju njegovo djelovanje na dužnosti, posljednje godine Hladnog rata, nude procjenu i opis Reaganove administracije, kao i predsjednika Reagana samog.

James A. Baker III, bivši američki ministar vanjskih poslova, za vrijeme administracije predsjednika Busha starijeg, opisao je svoje djelovanje u memoarima nazvanim *Politika diplomacije: Revolucija, rat i mir* (*The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace*), u kojima opisuje pad komunizma, raspad SSSR-a i kontinuirane napore za postizanje mira na Bliskom istoku, koji su kasnije doveli do čuvenog dogovora iz Osla, između Izraela i PLO-a.

Iz razdoblja Hladnog rata, sa sovjetske strane svakako treba izdvojiti memoare *Anatolija Dobrinjina*, veleposlanika SSSR-a u SAD-u od 1962. do 1986. g., koji pokrivaju čitavo razdoblje od Kubanske krize preko detanta do ponovnog zahlađenja odnosa i svojevrsnog Drugog hladnog rata u prvoj polovini 1980-ih godina. Nemoguće je ne spomenuti i memoare najvažnijeg sovjetskog diplomata hladnoratovskog razdoblja i najdugovječnijeg ministra vanjskih poslova SSSR-a i jednog od najdugovječnijih uopće, *Andreja Gromika*, čuvenog Mr. Njet, pod naslovom *U svjetskoj areni: 44 godine ovog stoljeća u diplomaciji*, izdane 1983. g. i prevedene i na hrvatski jezik.

U posthladnoratovskoj eri također postoje primjeri diplomatskih memoara koje je treba spomenuti.

William Burns, karijerni diplomat s bogatom diplomatskom karijerom, autor je djela *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal* u kojem je opisao tri desetljeća u diplomaciji, od mirnog raspada SSSR-a do zaoštavanja odnosa s Rusijom te od događaja koji su uslijedili nakon napada od 11. rujna 2001. g. do tajnih pregovora s Iranom o nuklearnom sporazumu.

Diplomat koji je vjerojatno i najvažniji dio karijere imao na prostoru bivše Jugoslavije, Richard Holbrooke, objavio je djelo *To End a War: The Conflict in Yugoslavia – America's Inside Story*, u kojem opisuje pregovore o završetku rata u Bosni i Hercegovini i događaje koji su doveli do potpisivanja Daytonskog sporazuma, u čemu je sudjelovao kao posebni izaslanik tadašnjeg američkog predsjednika Clintona, pregovarajući izravno s glavnim akterima i vlastodršcima u regiji. Djelo pruža vrijedan uvid u događaje koji i danas utječu na sudbinu Bosne i Hercegovine, ali imaju utjecaj i na okolne države.

Christopher R. Hill, istaknuti američki diplomat, autor je djela *Outpost: Life on the Frontlines of American Diplomacy: A Diplomat at Work*, objavljeno 2014 g., u kojem opisuje svoj karijerni put diplomata.

Među djelima karijernih američkih diplomata koja se ubrajaju u diplomatske memoare izdvajamo i sljedeća:

- Tom Fletcher: *The Naked Diplomat – Understanding Power and Politics in the Digital Age*;
- James F. Dobbins: *Foreign Service – Five Decades on the Frontline of American Diplomacy*;
- Henry M. Paulson Jr. i Michael K. Carroll: *Dealing with China: An Insider Unmasks the new Economic Superpower*;
- Harry W. Kopp i John K. Naland: *Career Diplomacy: Life and Work in the US Foreign Service*;
- Shawn Dorma: *Inside a U.S. Embassy: Diplomacy at Work*;
- Kenneth M. Crockett: *The Diplomat: A Memoir of Life in the US Foreign Service*;
- Wendy R. Sherman: *Not for the Faint of Heart: Lessons in Courage, Power, and Persistence*.

Vrijedno djelo koje donosi komparativni prikaz diplomatske memorije je članak J. STARK (2018), koji obrađuje iskustva bivših britanskih i američkih diplomata, kojih je od sredine devetnaestog stoljeća približno 140 objavilo memoare i autobiografije. Dugotrajnost i ponavljanje diplomatskih memoara sugeriraju da bi moglo predstavljati specijalizirani žanr sam po sebi. Otprilike 70 diplomatskih memoara bivših britanskih i američkih objavljeni su od početka dvadeset i prvog stoljeća, pri čemu autorica u članku kao predmet analize od toga navodi 28 memoara. Autorica, između ostalog, analizira oblike diplomatskog komuniciranja, njihov sadržaj, specifičan diplomatski jezik koji se upotrebljava, u tri glavna područja: (a) izraze koji se odnose na međunarodnu diplomatsku konvenciju i praksa kao što je *casus belli*, »povlačenje veleposlanika«, »materijalna povreda«, »pozadinski kanal poruka«, »diplomatski status« itd.; (b) izraze koji se odnose na diplomatski aparat države ili politička organizacija u ministarstvu vanjskih poslova ili veleposlanstvu (rezidencija, kancelarija, *chargé d'affaires ad interim*, politički savjetnik, Visoko povjerenstvo, državni direktor); i konačno, (c) izraze specifične za kulturu koji se odnose na britansku ili američku diplomatsku tradiciju ili praksu (»diplomatska torba«, »crvena kutija«, »posjet upoznavanja« itd.).

Među djelima koja se bave diplomatskom memorijom, sabirući iskustva diplomata treba svakako spomenuti i djela na hrvatskom jeziku. Djelo izdano dosad u dva izdanja, *Diplomatski pečat – sasvim osobno*, čiji su autori G. Bandov, J. Perleta i I. Petrović (2023) u izdanju Sveučilišta u Zagrebu u povodu obilježavanja 30. obljetnice međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske. Prema samim autorima, ovaj zbir diplomatske memorije obuhvaća 105 kratkih osobnih priča i sjećanja diplomata koji su bili kreatori i akteri vanjskih politika RH, doajena diplomacije, hrvatskih predsjednika, predsjednika vlada, ministara vanjskih poslova i europskih integracija, veleposlanika i generalnih konzula. Ovo djelo predstavlja jedinstven uvid u iskustva bivših diplomata, s naglaskom upravo na razdoblje borbe za međunarodno priznanje Republike Hrvatske te stvaranje hrvatske diplomatske mreže, ali i kasnije aktivnosti za ulazak Hrvatske u NATO i Europsku uniju.

Iako postoje djela o diplomaciji samoj iz pera bivših istaknutih diplomata i na hrvatskom jeziku npr. S. Nick: *Diplomacija: metode i tehnike*, *Diplomatski leksikon*; S. Berković: *Diplomacija i diplomatska*

profesija, Diplomacija Dubrovačke republike, ista nisu posve posvećena diplomatskoj memoriji niti ih se može smatrati diplomatskim memoarima kao takvim.

Naime, vrijedno djelo S. Nicka, *Diplomacija: metode i tehnike* donosi i pojedina iskustva autora iz njegove karijere diplomata te podupire zaključke upravo takvim primjerima, ali nije potpuno posvećeno iskustvu autora kao diplomate. Jednako vrijedi i za djelo R. Vukadinovića, profesora međunarodnih odnosa, *Politika i diplomacija*, koje se bavi diplomacijom, ali ne pripada u skupinu djela koja obrađuju diplomatsku memoriju.

Također, iako nije riječ o diplomatskoj memoriji, treba spomenuti i udžbenik *Uvod u suvremenu međunarodnu politiku i diplomaciju*, autora P. Kurečića i V. Haluga, koja je i sama bila generalna konzulica Republike Hrvatske u Mađarskoj, objavljen 2021. godine, a koji predstavlja sveobuhvatan pregled ključnih aspekata suvremene međunarodne politike i diplomacije.

KOMUNIKACIJSKI ASPEKTI KULTURNE DIPLOMACIJE IZ DISKURSA POJEDINCA – NEFORMALNOG DIPLOMATA

Diplomacija i komunikacija predstavljaju temeljne alate međunarodnih odnosa, a kultura u novije vrijeme postaje jedan od ključnih čimbenika u oblikovanju vanjskopolitičkih strategija. Kulturna diplomacija funkcionira kao oblik međunarodne komunikacije, verbalne (medijski nastupi, predavanja, govori), neverbalne (ponašanje, stil, govor tijela) kojima se prenose vrijednosti, stavovi i identitet, a komunikacija se kod neformalnog diplomate često odvija kroz simboliku, emocije i međukulturne poruke. Njihova komunikacija nosi simbolički i stvarni značaj jer predstavljaju »sliku« svoje kulture u kontaktu s drugima. Pojedina ne samo da predstavlja svoju kulturu, već i prima poruke druge kulture, što otvara prostor za međukulturni dijalog te takva, dvosmjerna komunikacija omogućava razbijanje stereotipa i poticanje razumijevanja. Za razliku od institucionalne diplomacije koja može biti doživljena kao »službena« ili »promidžbena«, neformalni akteri često djeluju autentično i emocionalno povezano s domicilnim stanovništvom što im daje dodatnu vjerodostojnost te često postaju relevantna i respektabilna poveznica dvije zemlje. Neformalni diplomati nemaju diplomatsku izobrazbu, kao ni zaštitu, no njihova poruka može biti i snažnija jer dolazi izravno iz osobnog iskustva i dobrog poznavanja sredine u kojoj žive i djeluju što je jamstvo njihove vjerodostojnosti.

Upravo zbog te neposrednosti i osobnog angažmana, pojedinci često imaju veći utjecaj na oblikovanje slike o zemlji nego službene kampanje. U knjizi *Public Diplomacy: Lessons from the Past* (2009), N.J. CULL razmatra koncept »people-to-people diplomacy« kao ključnu komponentu javne diplomacije. Cull naglašava važnost izravnih kontakata među građanima različitih zemalja bez posredovanja države. Ova vrsta diplomacije podrazumijeva razvoj odnosa između građana različitih zemalja, često kroz kulturne i obrazovne razmjene, koje pridonose međusobnom razumijevanju i suradnji. Takvi kontakti potiču stvaranje emocionalnih veza i dugoročnog povjerenja, ključnih sastavnica uspješne kulturne diplomacije.

Prema Nyeu, mehanizmi meke moći djeluju na temelju privlačnosti vrijednosti, kulture i politika, a upravo pojedinci mogu biti najučinkovitiji nositelji tih vrijednosti. »Meka moć počiva na sposobnosti oblikovanja preferencija drugih. To nije sposobnost prisile (kao kod tvrde moći), već sposobnost privlačenja. Zemlja može postići željene rezultate u svjetskoj politici jer je druge zemlje – diveći se njezinim vrijednostima, oponašajući njezin primjer, težeći njezinoj razini prosperiteta i otvorenosti žele slijediti.« (NYE, J.S., 2004: 5). Dok državne institucije ponekad izazivaju skepsu, pojedinac – glazbenik, sportaš, umjetnik, student – doživljava se kao autentični predstavnik naroda, čime njegova komunikacija ima snažan utjecaj na percepciju kulture koju predstavlja.

U kontekstu digitalne diplomacije, uloga neformalnih diplomata postaje još izraženija. U knjizi *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era* (2012), Seib istražuje kako digitalne tehnologije, posebno društvene mreže, transformiraju praksu diplomacije. Seib naglašava ulogu pojedinaca u oblikovanju međunarodne percepcije kroz digitalne kanale te ističe kako »pojedinci koriste društvene mreže za izravnu komunikaciju, zaobilazeći tradicionalne diplomatske kanale« (SEIB, P., 2012: 45).

Ova decentralizacija komunikacije omogućuje građanima da djeluju kao neformalni diplomati, prenoseći kulturne vrijednosti i utječući na međunarodne odnose bez posredovanja države. Seib također napominje da »društvene mreže omogućuju brzo širenje informacija, što može imati značajan utjecaj na vanjsku politiku« (SEIB, P., 2012: 78).

Zbog svega navedenog, u novijim pristupima javnoj diplomaciji sve se više priznaje potreba za uključivanjem pojedinaca u kulturne inicijative te institucionalnim poticanjem neformalne kulturne razmjene. Umjesto kontrole poruka, suvremeni koncept kulturne diplomacije oslanja se na facilitaciju međuljudskih kontakata i stvaranje uvjeta za spontano i prirodno predstavljanje kulturnih vrijednosti.

STUDIJA SLUČAJA – POJEDINAC KAO AKTER KULTURNE DIPLOMACIJE: PRIMJER GĐE DUNJE PAVELIĆ BEZJAK

Kulturna diplomacija postaje sve značajniji instrument u međunarodnim odnosima, omogućujući državama, organizacijama, ali i pojedincima promicanje međukulturalnog razumijevanja i suradnje. Studijom slučaja gđe Dunje Pavelić Bezjak analiziramo ulogu pojedinca kao neformalnog aktera kulturne diplomacije. Cilj je istražiti na koji način pojedinac djeluje kroz umjetnost, obrazovanje, medije i osobne kontakte te na taj način neformalno predstavlja i promovira svoju državu u inozemstvu, u ovom slučaju Republiku Hrvatsku u Republici Sloveniji.

Pojedinci uključeni u kulturnu diplomaciju imaju mogućnost pridonijeti razvoju međukulturalnog dijaloga i razumijevanja između zajednica, čime postaju ključni nositelji promjena i neslužbeni ambasadori kulture svoje zemlje.

Primjer gđe Pavelić Bezjak ilustrira kako pojedinac, djelujući unutar konteksta građanske (narodne) diplomacije, može ostvariti značajan utjecaj na bilateralne odnose i kulturnu suradnju.

U istraživanju je primijenjena metoda analize sadržaja dostupnih izvora, uključujući polustrukturirani intervju s gđom Pavelić Bezjak, javno dostupne podatke i medijske izvore. Postavljene su sljedeće hipoteze:

- H1: Pojedinac koji živi u inozemstvu može kroz alate »meke moći« poduzimati određene radnje i aktivnosti koje rezultiraju uspostavljanjem i razvijanjem međukulturalnog dijaloga i razumijevanja između dviju država.
- H2: Pojedinac koji živi u inozemstvu razvija i održava odnose s ljudima iz zemlje u kojoj živi i radi na području kulture i obrazovanja što rezultira unapređenjem kulturne razmjene među državama.
- H3: Aktivnim sudjelovanjem u kulturnom životu zemlje u kojoj živi, pojedinac može konfigurirati meku moć, odnosno posljedično biti akter promjene paradigme u pogledu kulturne diplomacije i međunarodne suradnje te postati suvremeni, neslužbeni kulturni diplomati.

Istraživačko pitanje glasi: *Može li pojedinac koji živi u inozemstvu biti akter kulturne diplomacije?* (KOKORIĆ, I., 2025: 22)

Dunja Pavelić Bezjak, rođena tijekom Drugog svjetskog rata u Slavonskom Brodu, veći dio života provela je u Mariboru, Republika Slovenija, gdje je stekla status značajne kulturne promotorice hrvatske kulture i neformalne veleposlanice svoje zemlje. Obrazovala se u Varaždinu i Sarajevu, a radila je kao profesorica stranih jezika u srednjim školama u Mariboru. U intervjuu za ovu studiju navodi da je prilagodba na novu sredinu i izgradnja društvenih veza bili dugotrajan proces koji je zahtijevao aktivan angažman.

Njezin rad obilježen je humanitarnim i kulturnim inicijativama, poput organizacije dobrotvornih koncerata i umjetničkih izložbi koji su promovirali hrvatsku kulturu u Sloveniji, čak i tijekom političkih i ratnih kriza početkom 1990-ih godina. Sudjelovala je u brojnim projektima kulturne razmjene, uspostavljajući mostove između Maribora, Varaždina, Zagreba, Visa i Graza. Njezino djelovanje nije bilo pogođeno političkim tenzijama, što potvrđuje potencijal kulture kao faktora stabilnosti i povezivanja.

Kao članica međunarodne organizacije SILA, promicala je kulturu Hrvatske kroz brojne inicijative, uključujući i angažman oko izložbi i gostovanja uglednih kulturnih djelatnika i veleposlanika. Dobitnica je niza priznanja, uključujući Red hrvatskog pletera, Srebrni grb grada Maribora te nagrade grada Varaždina, potvrđujući svoj status važnog kulturnog aktera i neformalnog diplomata.

Slike 1 i 2: Dunja Pavelić Bezjak prilikom dobivanja nagrade Srebrni grb grada Maribora
Izvor: privatna arhiva gđe. Bezjak

Njezine aktivnosti pokazuju širok spektar utjecaja – od kulturnih, preko humanitarnih, do obrazovnih – što dodatno potvrđuje važnost pojedinca kao pokretača meke moći.

Kulturna diplomacija sve se češće promatra kao proces u kojem ne sudjeluju samo državne institucije, već i neformalni akteri – pojedinci, udruge, lokalne zajednice i transnacionalne mreže. U tom kontekstu, studija slučaja Dunje Pavelić Bezjak predstavlja vrijedan primjer kako osobni angažman može rezultirati značajnim doprinosom bilateralnim odnosima, posebno u kulturnom i obrazovnom sektoru. »Uvijek sam vjerovala da kultura ima moć približiti ljude – bez obzira odakle dolazili.«

Intervju s Dunjom Pavelić Bezjak analiziran je kvalitativnom metodom analize sadržaja, uz oslonac na teorijske koncepte kulturne diplomacije (CULL, N.J., 2009; NYE, J.S., 2004), transnacionalizma (VERTOVEC, S., 2009) i svakodnevne diplomacije (SENDING et al., 2015). Fokus je stavljen na mikro-prakse neinstitucionalnih aktera i njihovu ulogu u kulturnom povezivanju. Sama sugovornica naglašava važnost svakodnevnog djelovanja: »Meni je svaki susret s nekim tko nikad nije bio u Hrvatskoj prilika da mu je predstavim kroz kulturu.«

Biografski kapital razvidan je kao temelj diplomatskog djelovanja. Dunja Pavelić Bezjak dolazi iz Varaždina, a njezin profesionalni i osobni put obuhvaća više regionalnih sredina, uključujući Slavonski Brod gdje je rođena, Varaždin u kojemu je provela mladost, Sarajevo gdje je studirala, Zagreb u kojemu je radila i naposljetku Maribor gdje živi i Vis na kojemu provodi dio godine. Njezin život u Sloveniji oblikuje se pod utjecajem ratnih okolnosti i kasnije integracije, a to iskustvo mobilnosti i prilagodbe formira njezin tzv. biografski kapital (BOURDIEU, P., 1986), koji koristi kao polazište za međukulturno djelovanje što potvrđuje njezina izjava: »Kao netko tko je prošao prilagodbu na novu sredinu, osjećala sam odgovornost pomoći drugima razumjeti obje strane.«

Kulturni doprinos Dunje Pavelić Bezjak temelji se na osobnim inicijativama izvan institucionalnih okvira. Organizirala je brojne izložbe, koncerte, književne večeri i gostovanja hrvatskih umjetnika u Sloveniji. Ti su naponi najčešće rezultat osobnih mreža i kontakata, što potvrđuje relevantnost koncepta »kulturne diplomacije odozdo« (MARK, S., 2010) i para diplomacije (CORNAGO, N., 2010). Sama navodi: »Sve sam to radila sama, bez ijedne formalne potpore. Zvala sam umjetnike, tražila prostore, dogovarala prijevoze.«

Razvidno je i snažno transnacionalno djelovanje kroz civilno društvo. Angažman kroz SILA International Club u Ljubljani ilustrira kako se kulturna diplomacija može ostvarivati putem ženski dominantnih, transnacionalno umreženih platformi. SILA se pojavljuje kao prostor neformalne razmjene i interkulturalnog susreta, a Pavelić Bezjak kroz njega djeluje kao kulturna posrednica između hrvatske

zajednice i međunarodnog okruženja. Ovakvo djelovanje (*grassroot diplomacy*)¹ spada u sferu diplomacije odozdo (*bottom-up diplomacy*) i ilustrira često zanemarenu ulogu civilnog društva u mekim oblicima moći. Kako kaže: »SILA mi je otvorila vrata za predstavljanje hrvatske kulture ženama iz cijelog svijeta – kroz kuhinju, jezik, glazbu.«

Kulturu definira kao neutralnu platformu i ukazuje na ulogu kulture kao komunikacijskog alata koji se pokazao posebno korisnim u razdobljima bilateralnih napetosti između Hrvatske i Slovenije. Kulturne manifestacije služile su kao neutralni kanali komunikacije, otvoreni za sve aktere i neopterećeni političkim konotacijama. Time kultura dobiva funkciju diplomatskog amortizera i prostora kontinuiteta odnosa. Sugovornica potvrđuje: »Na kulturnim događanjima nikad nije bilo tenzija – svi dođu uživati, bez obzira na to što se događa u politici.«

Analiza intervjua s Dunjom Pavelić Bezjak potvrđuje da pojedinci, osobito oni s transnacionalnim iskustvom i umreženošću, mogu imati značajan utjecaj na kulturnu diplomaciju, a njezin rad pokazuje kako se kulturni dijalog može graditi mimo službene diplomacije, kroz osobnu motivaciju, kulturni kapital i aktivizam. Studija slučaja upućuje na potrebu većeg prepoznavanja neformalnih aktera u teorijskim i praktičnim pristupima vanjskoj politici i kulturnoj razmjeni. Sama autorica to sažima riječima: »Ako čekamo institucije da sve pokrenu, ništa se neće dogoditi. Ljudi su ti koji čine razliku.«

Možemo potvrditi sve tri postavljene hipoteze.

H1: Pojedinaac koji živi u inozemstvu može kroz alate »meke moći« poduzimati određene radnje i aktivnosti koje rezultiraju uspostavljanjem i razvijanjem međukulturalnog dijaloga i razumijevanja između dviju država.

U skladu s teorijom Josepha Nyea (2004), koja definira meku moć kao sposobnost privlačenja i oblikovanja preferencija kroz kulturu, vrijednosti i politiku, Dunja Pavelić Bezjak djeluje upravo unutar tog okvira. Njezini svakodnevni susreti i kulturni angažmani omogućuju oblikovanje pozitivne percepcije Hrvatske u Sloveniji. Dunja Pavelić Bezjak navodi: »Meni je svaki susret s nekim tko nikad nije bio u Hrvatskoj prilika da mu je predstavim kroz kulturu.«

H2: Pojedinaac koji živi u inozemstvu razvija i održava odnose s ljudima iz zemlje u kojoj živi i radi na području kulture i obrazovanja što rezultira unapređenjem kulturne razmjene među državama.

U kontekstu transnacionalizma (VERTOVEC, S., 2009), Pavelić Bezjak djeluje unutar mreža koje prelaze državne granice, s naglaskom na održavanju kulturne razmjene. Njezino sudjelovanje u udrugama poput SILA omogućuje razmjenu kulturnih sadržaja među različitim zajednicama. I sama Dunja Pavelić Bezjak navodi: »SILA mi je otvorila vrata za predstavljanje hrvatske kulture ženama iz cijelog svijeta kroz kuhinju, jezik, glazbu.«, te »Zvala sam umjetnike, tražila prostore, dogovarala prijevoze. Sve to sam radila sama, ali uz veliku podršku ljudi koje sam tu upoznala.«

H3: Aktivnim sudjelovanjem u kulturnom životu zemlje u kojoj živi, pojedinac može konfigurirati meku moć, odnosno posljedično biti akter promjene paradigme u pogledu kulturne diplomacije i međunarodne suradnje te postati suvremeni, neslužbeni kulturni diplomat.

Prema CULLU (2009), kulturna diplomacija uključuje i neslužbene aktere koji aktivno oblikuju međunarodne odnose kroz kulturne aktivnosti. Pavelić Bezjak utjelovljuje taj model, djelujući izvan institucionalnih okvira, ali s velikim diplomatskim učinkom što potvrđuju i sljedeće izjave: »Ako čekamo institucije da sve pokrenu, ništa se neće dogoditi. Ljudi su ti koji čine razliku.« te »Mislim da kao netko tko je iz Hrvatske, a dugo živi ovdje, mogu povezivati te dvije strane na način koji netko lokalni ne bi mogao.«

Analiza intervjua s Dunjom Pavelić Bezjak potvrđuje da pojedinci, osobito oni s transnacionalnim iskustvom i umreženošću, mogu imati značajan utjecaj na kulturnu diplomaciju. Njezin rad pokazuje kako se kulturni dijalog može graditi mimo službene diplomacije, kroz osobnu motivaciju, kulturni kapital i aktivizam. Studija slučaja upućuje na potrebu većeg prepoznavanja neformalnih aktera u teo-

¹ Grassroots diplomacija je izraz koji se koristi za opisivanje stila međunarodnih odnosa koji provode građanski orijentirani građani i organizacije, za razliku od vlada ili multinacionalnih korporacija. To je oblik diplomacije odozdo prema gore (*bottom-up*) koji karakterizira izravan angažman između građana različitih zemalja ili kultura u cilju promicanja dijaloga, razumijevanja i suradnje.

rijskim i praktičnim pristupima vanjskoj politici i kulturnoj razmjeni. Sama autorica to sažima riječima: »Ako čekamo institucije da sve pokrenu, ništa se neće dogoditi. Ljudi su ti koji čine razliku.«

ZAKLJUČAK

Kulturna diplomacija danas se sve više promatra kao proces koji nadilazi službene institucije države. U tom okviru sve važniju ulogu imaju neformalni akteri, pojedinci, lokalne zajednice i transnacionalne mreže koji svojim djelovanjem pridonose međukulturnom dijalogu i jačanju odnosa između država. Studijom slučaja analizirano je djelovanje Dunje Pavelić Bezjak, hrvatske intelektualke s prebivalištem u Sloveniji, kao primjera neformalne kulturne diplomatkinje čiji je angažman uvelike pridonio povezivanju hrvatske i slovenske zajednice.

Kao polazište korištena je kvalitativna analiza polustrukturiranog intervjua, primijenjena u kontekstu teorijskih pristupa kulturnoj diplomaciji, komunikaciji, transnacionalnom djelovanju i neformalnoj diplomaciji. Istraživanje je primarno fokusirano na mikro-prakse, odnosno svakodnevne oblike neformalnog djelovanja koji oblikuje kulturne veze, uspostavlja i održava komunikaciju i utječe na percepciju odnosa dviju zemalja.

Dunja Pavelić Bezjak dolazi iz Varaždina, a životni put ju je, zbog ratnih i obiteljskih okolnosti, odveo u Sloveniju, gdje se integrirala i aktivno djeluje u kulturnom životu. Njezin biografski kapital, odnosno životno iskustvo mobilnosti, prilagodbe i kulturne razmjene, čini temelj njezinog neformalnog diplomatskog djelovanja. Upravo ta iskustva potaknula su njezin osjećaj odgovornosti za predstavljanje hrvatske kulture u Sloveniji i za stvaranje međukulturnih mostova.

Kao kulturna posrednica, Pavelić Bezjak inicijatorica je i organizatorica raznih aktivnosti (izložbi, koncerata, književnih večeri), uglavnom bez institucionalne potpore. Sve je to činila samoinicijativno, oslanjajući se na osobne kontakte i lokalne resurse, čime se uklapa u koncept »kulturne diplomacije odozdo« i paradigmu neformalne (paradiplomacije) Djelovanje kroz SILA International Club u Ljubljani, međunarodnu žensku organizaciju, omogućilo joj je predstavljanje hrvatske kulture na transnacionalnoj razini – kroz hranu, jezik, glazbu i običaje, čime je dodatno osnažena njezina uloga u grassroots diplomaciji.

Jedna od ključnih uloga koju kultura preuzima u ovom kontekstu jest njezina funkcija »neutralne platforme«. U razdobljima kada su politički odnosi Hrvatske i Slovenije bili napeti², kulturni događaji

² Politički odnosi Hrvatske i Slovenije prolazili su kroz više napetih razdoblja od osamostaljenja obje države početkom 1990-ih.

1991. – 1992. Raspad Jugoslavije i priznanje državnosti

Hrvatska i Slovenija su 1991. proglasile neovisnost. U početku su odnosi bili solidarni, no ubrzo su se pojavile razlike u pristupu ratu i suradnji s međunarodnom zajednicom. Napetosti su se pojavile oko neslaganja u vanjskoj politici i različitim stavova prema ratu u Hrvatskoj.

1993. – 1994. Spor oko štednih uloga u Ljubljanskoj banci

Hrvatski štediše izgubili su pristup svojim uštedama nakon raspada SFRJ. Spor oko Ljubljanske banke (kasnije Nova Ljubljanska banka) postao je važan i dugotrajan bilateralni problem.

1998. – 2001. Spor oko granice u Piranskom zaljevu

Sukob oko razgraničenja u Savudrijskoj vali/Piranskom zaljevu eskalirao. Godine 2001. potpisan je tzv. Sporazum Drnovšek-Račan, no nikada nije ratificiran.

2008. – 2009. Slovenska blokada pristupnih pregovora Hrvatske s EU

Slovenija je blokirala poglavlja u pregovorima Hrvatske s EU zbog neriješenog graničnog pitanja. Kriza je okončana 2009. Sporazumom o arbitraži, kojim su obje strane pristale na međunarodnu arbitražu pod pokroviteljstvom EU.

2015. – 2017. Kontroverza arbitražnog postupka

2015. otkriveno je da je slovenska strana komunicirala s arbitrom iz arbitražnog suda, što je Hrvatska proglasila narušavanjem nepristranosti. Hrvatska je izašla iz postupka, dok je Slovenija nastavila. Arbitražni sud donosi odluku koju Hrvatska je ne priznaje što stvara novu krizu.

Povremene tenzije (2018. – danas)

Povremene napetosti zbog implementacije arbitražne odluke, kontrole ribolova, granične policije i odnosa u EU forumima. Međutim, suradnja je uglavnom stabilizirana i preusmjerena na pragmatične teme, a prekogranična suradnja jedinica lokalne uprave i regionalnih samouprava poglavito na EU projektima nikada nije bila dovedena u pitanje.

koje je sugovornica organizirala služili su kao prostor susreta i komunikacije, neopterećen političkim konotacijama. Kultura se time potvrđuje kao alat diplomatske komunikacije ublažavanja napetosti i održavanja kontinuiteta odnosa među narodima.

Teorijska evaluacija hipoteza potvrđuje da pojedinac, djelujući izvan službenih institucija, može razvijati i koristiti alate meke moći u svrhu promocije kulture i međukulturnog dijaloga. U skladu s Nyeovim konceptom, Pavelić Bezjak svojim svakodnevnim kontaktima i kulturnim angažmanom promiče pozitivnu sliku Hrvatske. Također, njezin transnacionalni angažman kroz udruge i neformalne mreže omogućuje kontinuiranu razmjenu kulturnih sadržaja, dok njezino sudjelovanje u kulturnom životu Slovenije ukazuje na mogućnost pojedinca da bude akter promjene u domeni kulturne diplomacije, bez obzira na formalni status ili institucionalnu podršku.

Zaključno, studija pokazuje kako pojedinci s transnacionalnim iskustvom i kulturnim kapitalom mogu imati ključnu ulogu u neformalnoj kulturnoj diplomaciji. Djelovanje Dunje Pavelić Bezjak potvrđuje važnost priznavanja i uključivanja neformalnih aktera u teorijske i praktične pristupe vanjskoj politici i kulturnoj razmjeni. Njezin angažman ilustrira kako građani, motivirani osobnim vrijednostima i iskustvom, mogu pridonijeti međunarodnom razumijevanju i kulturnom povezivanju na vrlo konkretan način.

POPIS CITIRANE LITERATURE

1. BANDOV, G., PERLETA, J., PETROVIĆ, I. (2023). *Diplomatski pečat – sasvim osobno*. Sveučilište u Zagrebu.
2. BLAŽEK, L. (2018). *Kulturna diplomacija kao instrument vanjske politike Republike Hrvatske*, <https://repozitorij.fpzg.unizg.hr/islandora/object/fpzg:846>, pristupljeno 19.03.2025.
3. BOURDIEU, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
4. CORNAGO, N. (2010). *Diplomacy and Paradiplomacy in the Global Age*. Clingendael Institute.
5. CULL, N.J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. CPD Perspectives on Public Diplomacy, Paper 6. Los Angeles: USC Center on Public Diplomacy
6. GLAVAŠ KOVAČIĆ, L. (2013). Komunikacijski aspekti javne diplomacije. *Političke analize*, 4 (13) 61-64.
7. GOTAL, M. (2015). Kulturna diplomacija Republike Hrvatske. *Polemos*, 18 (2) 141-162.
8. *Grassroots diplomacy*, preuzeto sa <https://www.diplomacy.edu/topics/grassroot-diplomacy/> pristupljeno 16.5.2025.
9. JURIŠIĆ, K., KELLER, I. (2007). Kulturna diplomacija. *Međunarodne studije*, 7 (3-4), 143-154.
10. KOKORIĆ, I. (2025.). Pojedinac kao akter kulturne diplomacije. Završni rad. Koprivnica: Sveučilište Sjever. Komunikologija, mediji, novinarstvo.
11. KUREČIĆ, P., HALUGA, V. (2021). *Uvod u suvremenu međunarodnu politiku i diplomaciju*. Sveučilište Sjever, Varaždin.
12. LAQUEUR, W. (1994). Save Public Diplomacy, *Foreign Affairs*, 73 (5) 20.
13. MARK, S. (2010). A Greater Role for Cultural Diplomacy. *Clingendael Diplomacy Papers*, 12. Netherlands Institute of International Relations.
14. NICK, S. (2010). *Diplomatski leksikon*. Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije, Zagreb.
15. NYE, J.S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs.
16. PAVIĆ KOROŠIĆ, L. (2010). Održivi razvoj. Odras. Preuzeto s https://www.odraz.hr/wp-content/uploads/2020/10/odrzivi_razvoj.pdf, pristupljeno: 13.05.2025.
17. PIČULJAN, Z. (2007). *Diplomacija kao državna služba*. Društveno veleučilište, Zagreb.
18. RATZLAFF, A. (2022). The Future of Cultural Diplomacy. *Diplomatic Courier*, 11. srpnja, <https://www.diplomaticcourier.com/posts/the-future-of-cultural-diplomacy>, pristupljeno 14.05.2025.
19. SCHNEIDER, C.P. (2005). Culture Communicates: US Diplomacy that Works. In: Melissen, J. (ed.): *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. Palgrave Macmillan.
20. SEIB, P. (2012). *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era*. New York: Palgrave Macmillan.
21. SENDING, O.J., POULIOT, V. i NEUMANN, I.B. (2015). *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge University Press.

22. SKOKO, B., KOVAČIĆ, V. (2009). Koncept meke moći država i njegova primjena na Republiku Hrvatsku. *Polemos*, 12 (23) 29-49.
23. STARK, J. (2018). British and American Diplomatic Memoirs as Factual Narratives: A Resource for the Linguistic and Cultural Analysis of the Specialised Domain of Diplomacy. *ILCEA: Revue de l'Institut des langues et cultures d'Europe, Amérique, Afrique, Asie et Australie*.
24. VERTOVEC, S. (2009). *Transnationalism*. Routledge.

PRILOG: INTERVJU S GĐOM. DUNJOM PAVELIĆ BEZJAK

Datum održavanja: 25. i 27. 6. 2023.

Mjesto održavanja: Online/Skype

Trajanje: 108 minuta

Gđo. Bezjak, rođeni ste u Varaždinu, fakultet ste završili u Sarajevu, a sada živite u Mariboru. Ispričajte nam malo o svome životnom putu.

Ovako, ja bih sad napravila tu neke popravke, rođena sam u Slavonskom Brodu za vrijeme II. Svjetskog rata jer su se moji roditelji uslijed ratnih okolnosti našli u Slavonskom Brodu, gdje su se i upoznali i gdje je započela moja ili naša životna priča jer mi je otac bio zatvoren u Jasenovcu i kad se s vezom uspio nakon šest mjeseci se izvući, otišao je u partizane. Mama i ja smo isto bile zatvorene, to je bio NDH. Također smo bile u zatvoru. Ja sam se tek rodila i preživjela sam. No, uglavnom - životni put: Nakon toga je moga oca, koji tada još bio student građevine, a nakon rata je studirao i završio pravo preselili. To su bila vremena kad se po dekretima išlo iz jedne službe na drugu. Ne sjećam se više kako je to bilo, ali služba mu je bila u Zlataru, Ludbregu, Varaždinu pa opet u Ludbregu i Varaždinu sve do moga polaska u školu. Znači, u Varaždinu sam završila osnovnu školu i gimnaziju. Najprije sam upisala medicinu jer potječem iz kruga gdje je bilo jako puno liječnika. Djed mi je bio upravitelj bolnice u Čakovcu, a ja sam kao dijete bila jako bolesna i godinu dana sam bila u bolnici i valjda je to sve skupa utjecalo, unatoč tome što je osnova moga karaktera mislim baš ovo - društvene znanosti - knjige, književnost i slično. I nakon godinu dana, iako tada nisam bila niti svjesna razočaranja, ali danas mi je jasno - to nije bilo za mene. Upisala sam pedagošku akademiju, potom filozofski fakultet u Sarajevu kao izvanredni studenti i vozila se na ispite. U međuvremenu sam upoznala moga supruga. Radila sam u Varaždinu na osnovnoj školi. Potom sam dobila službu u Zagrebu. Tijekom te zadnje godine u Varaždinu, postala sam suradnica zagrebačke Školske knjige. Profesorica Mirjana Jurčić, koja je bila urednica za njemački i engleski jezik me pitala, jer sam bila i njena studentica na pedagoškoj, bi li surađivala. Dvoulmila sam se i na kraju sam ipak pristala. Tada je počela izlaziti serija udžbenika »Sprechen Sie Deutsch« u kojem smo bile dvije, izvorni govornik, osoba iz istočne Njemačke koja je bila udana za Hrvata i ja kao domaća osoba. Moj dio posla je bio uglavnom metodika poučavanja. (Ja ću tu i tamo koji slovenski izraz upotrijebiti jer već 50 godina živim u Sloveniji). Znači, imala sam uglavnom taj metodički dio i to je išlo odlično. U to vrijeme, metoda poučavanja bila je audiovizualna, globalno strukturalna metoda koja je isključivala upotrebu materinjeg jezika u razredu. Bila sam zadužena za metodički dio tog kompleta koji se sastojao od udžbenika, radne bilježnice i raznih popratnih materijala. Sve je bilo dobro do 6. razreda. U međuvremenu sam upoznala moga supruga i onda je bilo pitanje, dolazi on ovdje ili ja idem tamo (u Maribor). Vozili smo se tri godine na relaciji Varaždin – Zagreb – Maribor te sam odlučila preseliti u Maribor. Naravno, tada je prestala i suradnja sa Školskom knjigom jer je postalo nemoguće raditi iz drugog grada. To su bile gotovo svakodnevne konzultacije, a interneta tada nije bilo. Preseljenje je bilo jedan veliki potres u mom životu. Prilagoditi se na novu sredinu i druge običaje i probati zadržati svoj identitet, koliko se moglo u tom novom okruženju. Želja mi je bila imati visoku naobrazbu. U Zagrebu nije bilo te mogućnosti pa sam u Sarajevu upisala izvanredni studij koji sam i završila. Tri godine sam radila u jednom malom mjestu blizu Maribora, nakon čega sam dobila posao na srednjoj ekonomskoj školi i gimnaziji u Mariboru što čini dvadesetak godina ovoga o čemu

ćemo razgovarati. Bilo je to vrijeme prilagodbe, najprije učenja jezika. Jezik sam učila samo po slušanju. Nisam išla ni na kakve tečajeve. U obitelji je bilo »zabranjeno« sa mnom govoriti hrvatski iako su suprugovi roditelji znali hrvatski. Moj muž danas isto, evo baš jučer je netko rekao. »Ne bih nikad rekao da je Slovenac«. I akcent nema... I onda su to bile velike promjene prilagođavanja, upoznavanja nekakvog kruga ljudi i... Mislim, dođeš negdje gdje te nitko ne poznaje, nemaš čak niti ikakve korijene... znači, to uopće nije jednostavno. Bile su tri osobe koje su potjecale iz Varaždina što je bila nekakva, recimo korelacija s prošlošću. Ok, da sada ne govorim o tome previše. Na toj školi sam bila zadovoljna. Bilo je sve ok. Slijedi raspad Jugoslavije, a s raspadom Jugoslavije su se pojavila neka nova pravila... Najprije je bilo pitanje granica, za Boga dragoga, između Slovenije i Hrvatske granica. Ono 50 godina živiš, mislim, ideš, prolaziš slobodno i sve ostalo u tim užasima rata i proživljavanja toga u tom, mom krugu u Mariboru, a i s roditeljima koji su još bili živi u Varaždinu. Javili su se neki novi momenti. Jedan od njih je bio da je trebalo zatražiti slovensko državljanstvo. U to vrijeme pojam državljanstva nije bio jasan niti ljudima koji su bili obrazovani i pravnici. Ravnatelj moje srednje škole je bio diplomirani pravnik i kad sam trebala dobiti potvrdu da radim na školi, on mene za državljanstvo pita. »A kaj ti to treba?« Ok, ljudi nisu shvaćali. Bilo je to bez potvrde o znanju slovenskog jezika. Slovenski sam govorila, ali pismo nisam najbolje poznavala. Već i sama činjenica da sam trebala zatražiti drugo državljanstvo nije bila jednostavna. Najviše me mučilo bi li se morala odreći svoga, hrvatskog državljanstva jer to prakticiraju mnoge europske države.

Kako ste se našli u ulozi »kulturnog diplomata«? (kulturne ambasadorice)

Odjednom se nađeš u jednom drugom entitetu, jednoj drugoj državi i prva stvar koju sam napravila je bila potaknuta činjenicom da su mi roditelji bili u Varaždinu, da su bili ti zračni alarmi, da su morali ići u skloništa, a onda je Crveni križ Maribora u novinama i na radiju objavio kako je potrebna pomoć pri prihvatu prvih izbjeglica iz Hrvatske. Crveni križ nije imao novca. Razmišljala što napraviti kako bih pomogla. Škola je imala 1200 učenika i rekoh, neki znaju pjevati, plesati, bilo kaj. Idemo organizirati dobrotvorni koncert i kako bi ih potaknula, i sama pjevala na tom koncertu pjesmu »Plovi barko široko je more«. To je bila prva stvar, a onda je počelo... Imala sam veliki krug ljudi, prijatelja, znanaca, rodbine... Rekoh, možda bih mogla organizirati izložbu u Mariboru. Riječ je bila o bračnom paru Kovačić Macolić iz Varaždina koje sam dobro poznavala. Gotovo dvije godine je trajao taj proces pripreme izložbe u Mariboru, u umjetničkoj galeriji koja je vodeća institucija sjeverozapadne Štajerske, proces da su se vrata otvorila, da je za to bila potrebna dozvola ministarstva, ali i novčana sredstva za katalog, pripremu i sve ostalo. Uglavnom, uspjeli smo. Trebao je doći tadašnji ministar kulture Božo Biškupić, ali kako je datum otvorenja izložbe pomaknut za jedan dan, došla je njegova zamjenica. Uglavnom, evo to je bio prvi projekt koji je išao na relaciji dviju država. Nakon toga je slijedio uzvratni susret i izložba u Varaždinu, u galeriji Kovačić Macolić. Oboje su akademski slikari. Tako je to počelo. To je bila ta prva stvar koje se jako dobro sjećam i bila je uspješna. Bila sam jako zadovoljna naročito što sam bila u prilici Mariboru približiti kulturu mog najužeg, osobnog, varaždinskog identiteta i grada koji je, kako često navodim, mali grad velike kulture. Kultura je u Varaždinu uvijek bila zanačljiva velikim slovima. To nije neka stvar pomodarstva. To je stvar tradicije koja je išla iz generacije u generaciju, a tako je i danas, budući da pratim i aktivno sudjelujem i u varaždinskom kulturnom životu.

Velika ste pokroviteljica umjetnosti i kulture, a koja je po Vašem mišljenju važnost kulture za, za međusobne odnose dviju država, pogotovo evo, Hrvatske i Slovenije, s obzirom da tu aktivno, aktivno sudjelujete već dugi niz godina.

Uporabili ste termin »poboljšanje odnosa«. Sigurno da je. No, moram reći da u svim tim godinama aktivnog sudjelovanja i rada na relaciji Hrvatska - Slovenija, što bih ipak ograničila na relaciju Maribor - Varaždin - Zagreb - Vis - Graz (jer sam i u Grazu imala poznanstva). U svim tim godinama, na primjer kada je bilo pitanje rješavanja spora oko Piranskog zaljeva i kada je politika bila na negativnom vrhuncu, ja nisam doživjela u tim krugovima i u realizaciji projekata niti jedan, jedini slabiji odaziv ili imala bilo kakav loš osjećaj. Sjećam se, samo jednom, kada sam probala realizirati nešto u Ljubljani, dogodilo se jedno grubo odbijanje, ali mislim da to nije imalo veze s politikom, nego s osobnošću osobe koja je

bila na čelu te institucije. Čak, nakon nekoliko godina kada sam srela tog čovjeka i rekla tko sam, osjetila sam da mu je neugodno.

Znam da ste i članica međunarodne organizacije žena ambasadora u Sloveniji SILA. Čime se konkretno SILA bavi? Imate li i Vi neke dužnosti unutar te organizacije?

Posljednjih nekoliko godina više nisam članica jer sam u poznim godinama i odlučila sam, s obzirom na činjenicu da smo suprug i ja u mirovini i da posljednjih dvadesetak godina živimo na relaciji Maribor – Vis, smanjiti intenzitet sudjelovanja u njihovim aktivnostima. U godinama kad sam bila aktivna, mogu reći da je međunarodni klub žena Slovenian International Ladies Association (SILA) puno pridonio činjenici da sam i kroz njih mogla promovirati Hrvatsku i hrvatsku kulturu. A kakav je cilj toga kluba? Taj međunarodni klub žena ima vrlo važnu funkciju da omogućava, olakšava život ženama stranih diplomata, predstavnika gospodarskih institucija, organizacija ili ljudi koje se zateknu u Sloveniji po bilo kakvom poslu, u toj isto tako nekoj novoj sredini te da se kroz klub afirmiraju. Uspjela sam, u pozitivnom smislu, iskoristiti međunarodni klub žena za promociju i povezivanje s Hrvatskom. Jedna od mojih prvih aktivnosti, bila je posjet supruga veleposlanika Varaždina, gdje sam poznavala puno ljudi. Uključila sam i tadašnjeg gradonačelnika. Organizirala sam posjete muzejima, kazalištu, galeriji Kovačić Macolić. Odaziv je bio fantastičan, pun autobus. Bila je to lijepa promocija Varaždina jer su na povratku svi govorili kako su oduševljeni viđenim. Također sam uključivala i veleposlanike što sam najprije počela prakticirati u Sloveniji, u Mariboru, u školi na kojoj sam radila razne projekte, a potom bih ih vodila i u Hrvatsku, najčešće u Varaždin. Prvo sam dovela našeg počasnog konzula, dr. Šimu Ivanjka, inače porijeklom iz Zagorja, koji je održao predavanje na Prvoj gimnaziji u Varaždinu. Govorio je o sebi, o svom životu i uspjehu što je bilo vrlo inspirativno i korisno za učenike. Jedno vrijeme je Irsko veleposlanstvo iz Ljubljane pokrivalo Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinom i Sloveniju. Irski veleposlanik je tada otvorio izložbu varaždinskog umjetnika u jednoj galeriji u Mariboru. Njega sam također odvela u Varaždin.

Sve to skupa čovjek ne bi mogao raditi da najprije sam u sebi 100 % ne vjeruje da je to što radi ispravno, korisno, dobro i da može stvoriti veću vrijednost. Ljude koje se dovodi također u to treba uvjeriti jer je ipak riječ o njihovom vremenu, poslu...

Kulturne institucije, i varaždinska Gradska uprava uvijek su bili otvoreni za suradnju. Bila je to i promocija grada za kojega valjda neki nikada nisu čuli, što je isto razumljivo. Nakon Varaždina, aktivnosti su proširene i na Zagreb. Za svoj rad, posebno promociju hrvatske kulture u Sloveniji i Austriji odlikovao me i predsjednika Mesić. Odlikovanje je bilo nova prilika za sklapanje poznanstva, nove kontakte i nove aktivnosti. Zagreb je predivan. Ponovno sam vodila supruge veleposlanika akreditiranih u Sloveniji i ponovno su, kao i s manjim Varaždinom, bile oduševljene viđenim. Organiziran je i prijem na Pantovčaku, susret i kava sa suprugom predsjednika Mesića u centru grada. Upoznala sam ih i s djelovanjem i organizacijom zagrebačkih Slovenaca (Zagrepečana slovenskih korijenja) jer sam i s njima izvrsno surađivala. Svatko danas brine za svoj mali krug ljudi, za mali komadić prostora i konačno, sve niti ne zanima kultura pa sam i u Mariboru htjela Slovencima približiti što njihovi sunarodnjaci rade u Zagrebu, ali i obrnuto. U samom početku, ne sjećam se godine jer je bilo davno, vodila sam na otvorenje izložbe jednog slovenskog slikara, u Slovenski dom u Zagrebu koji je eminentna kulturna institucija gdje se održavaju brojne kulturne manifestacije, projekti i kulturni događaji i definitivno nije mjesto gdje se Slovenci okupljaju, da malo karikiram, recitiraju Prešerna i plešu polku. Voditelj je Mariborčanin koji je sa šest godina otišao s roditeljima živjeti u Zagreb i s kojim sam jako lijepo surađivala.

Potom je nastao i novi, sjajan projekt. Upoznala sam u Mariboru novinarku koja je pratila kulturu u slovenskim novinama Večer, a koje pokrivaju sjeverozapadnu Štajersku. S njom sam počela s predstavljanjem kulturnih djelatnika Slovenaca u Zagrebu, eksponiranih u javnom prostoru kroz intervju što je u javnosti bilo jako dobro prihvaćeno. Među prvima je bio Bobi Marotti, također Mariborčanin, jedna od vodećih ličnosti hrvatskog glumišta, danas, nažalost pokojni. Intervju je vođen u Slovenskom domu u Zagrebu, a ja sam napravila dvije-tri fotografije za novine. Novinarka je bila oduševljena njegovom životnom pričom - čovjeka rođenog u Kraljevini Jugoslaviji, koji je preživio Drugi svjetski rat, koji je od šeste godine živio u Zagrebu. Fascinirao ju je njegov životni put i to što je predstavljao u okviru

zagrebačke kulturne scene, posebno kazališta. Tako je nastalo serijal od dvadeset i pet intervjua koji su potom objavljeni i u knjizi »Zagrebački Slovenci« koju je financirao Slovenski dom u Zagrebu. Knjiga je promovirana najprije u Mariboru, u koncertnoj dvorani kazališta koja je pandan koncertnoj dvorani kazališta u Varaždinu jer je isti arhitekt izgradio obje kazališne zgrade. Druga promocija je bila u Slovenskom domu i Novinarskom domu u Zagrebu jer je knjiga izašla na slovenskom i na hrvatskom jeziku. Nakon promocije u Mariboru naš veleposlanik me je predložio za visoko odlikovanje predsjednika države. U to vrijeme predsjednik je bio Stjepan Mesić. Bila sam silno ponosna na to odlikovanje. Mišljenja sam da je to bilo priznanje za taj veliki projekt. Uglavnom, to je bilo to. Jedino što mi je poslije bilo žao što knjigu nismo nazvali »Zagrepčani slovenskih korijena« jer to više nisu bili Slovenci, u smislu onoga slovenstva koje ti dobivaš rođenjem i nosiš ga do smrti, ako živiš u nekom ljubljanskom, celjskom, mariborskom okruženju... oni su prav za prav ipak primarno bili Zagrepčani, ali Zagrepčani koji svoje korijene nisu zaboravili.

U tom smislu, što se mene tiče, iskreno rečeno, potječem iz obitelji u kojoj se o nje govorilo, niti se širila nekakva grozna pozitiva ili bilo kakva negativna prema nama Hrvatima i okruženju u kojem sam živjela, a kamoli prema onima koji su živjeli u okviru Jugoslavije. To nije bila tema razgovora u našoj kući, a niti u školi, gradu, društvu općenito. Da je bilo toliko hrvatskoga u meni shvatila sam tek nakon što sam ušla u okruženje druge nacije, kad sam počela raditi projekte koji su i povod ovog intervjua, kad je to bilo s predznakom hrvatski, hrvatski rad, hrvatski projekt, hrvatski slikar. Za Slovence je uglavnom najvažnija stvar u Hrvatskoj Jadransko more. Mislim, nema tu uopće nikakve debate.

Jeste li ikada razmišljali o diplomatskoj karijeri?

Ja, nikada. Mene to nije niti najmanje zanimalo. Smatram kako bi to bilo sužavanje mog dijapazona rada, ali i moje osobnosti. To bi onda bilo usmjeravanje. Ja sam imala jako puno veza, mislim na diplomatske veze, naravno. Ljubljanske diplomatske krugove sam koristila za posao koji sam radila u školi jer je to bio način moga rada. Nisam željela biti samo profesor, već prije svega odgajatelj, a izvan toga, naročito nakon raspada Jugoslavije, kroz činjenicu da sam dvadeset godina upoznavała ljude, stjecala samopouzdanje i gradila identitet, počela sam se dokazivati svojim radom i svojom osobnošću što mi je također otvaralo mnoga vrata. Bila sam više nego zadovoljna. Jako sam se puno bavila i humanitarnim radom i to baš u okviru Međunarodnog kluba žena. Dobila sam priznanje kao najhumanitarac u Mariboru što mi je tada jako puno značilo, a i danas mi puno znači. Dvije su te velike stvari. Jedna je da je ove (2023.) godine moj humanitarni »Dobrotvorni koncert« doživio tridesetu godinu. Kad sam otišla u mirovinu, zapravo i prije toga, mladi ljudi, mlade kolege prepoznali su važnost odgoja mladih u smjeru dobrotvornog i dobrovoljnog rada. Kroz taj dijapazon mogućnosti u školi s više od 1200 učenika, kao što sam rekla na početku, jedan pleše, drugi svira, recitira...projekt je išao dalje i doživio trideset godina. Nije održavan samo za vrijeme covid. Ove godine, jubilarni trideseti koncert stvarno je predивно priznanje za sav uloženi rad i trud. Već dvadeset godina sam u mirovini. Nakon dvadeset godina kolege i generacije su se izmijenile, ali nisu me zaboravili i odali su mi priznanje što mi je bilo jako drago. Drugi meni značajan projekt ponovno povezuje Varaždin i Maribor. Upoznavajući slovensku povijest shvatila sam da je sve što sam znala bilo vrlo površno.

Krajem 19. Stoljeća kada smo živjeli u Austro Ugarskoj monarhiji, u Štajerskoj, u Mariboru prevladavalo je njemačko stanovništvo (Austrijanci). Slovenci su bili na rubu i u manjini. Službeni jezik je bio slovenski, ali taj intelektualni potencijal Štajerske Maribor, Ptuj, Ormož htio je održati slavenski i slovenski duh. Najbliža visoka škola u kojoj se govorio slavenski jezik (hrvatski) je bila Varaždinska gimnazija. Danas, trideset i pet osoba koje se nalaze u slovenskoj enciklopediji, velikih slovenskih imena, su ljudi koji su bili učenici Varaždinske gimnazije. U okviru projekta koji se zvao »Slovenci u Varaždinu«, a koji u koji je bila uključena Prva gimnazija, varaždinska knjižnica i čitaonica Metel Ožegović i varaždinska Galerija starih i novih majstora Gradskog muzeja Varaždin, održana je fantastična izložba u Sveučilišnoj knjižnici u Mariboru s kojom sam izvanredno surađivala i gdje su mi uvijek bila otvorena vrata za sve projekte. Uz izložbu su održana predavanja i susreti. Ne znam točnu godinu, otprilike prije dvadeset i pet godina, došla je cijela varaždinska Gimnazija pogledati izložbu, oko tisuću učenika. Bila je angažirana i prometna policija jer je bilo uistinu puno autobusa. Cijela knjižnica bila je

na nogama jer je tisuću učenika trebalo proći kroz sve prostore i razgledati izložbu. Otvorenju su nazočili brojni visoki državni dužnosnici od ministra za Slovence po svijetu, do rektora Sveučilišta u Mariboru. Ja sam bila osupnuta, nisam očekivala takav interes, a sve se događalo u vrijeme političkih napetosti oko Piranskog zaljeva. Sve uzimam osobno, i iskreno, bojala sam se da se ne dogodi kakav incident. Ta djeca su se tako kulturno ponašala, oni su bili tako pripremljeni, ne samo pogledati izložbu, šetali su gradom, imali su pripremljena pitanja pomoću kojih su trebali bolje upoznati grad. Ovaj projekt smatram jednim od tih vrhunskih projekata upravo iz razloga što su djeca pored razgledavanja izložbe, imala priliku upoznati jedan grad (Maribor) i praktično, na licu mjesta proširiti svoje znanje u vrijeme kada se kaže da je sve globalizirano i da je Svijet veliko selo, a zapravo malo znamo jedni o drugima, naročito onima koji su nam geografski i kulturno najbliži. Opterećeni smo i stereotipima. Na primjer, stereotip je da svi u Sloveniji skijaju. Kada sam, dok sam radila, u razredu pitala koliko ih ide po zimi na skijanje, javilo se dvoje-troje djece. Vratimo se temi, godinama sam surađivala s mariborskim kustosom gospodinom Berdićem, koji je bio vrlo susretljiv, prepun entuzijazma kad se radi o bilo kome iz Hrvatske. Rodila se ideja da slikarstvo sjeverozapadne Hrvatske predstavimo u Mariboru. Gospodin Berdić i ja smo u Čakovcu, Varaždinu, Ludbregu i Koprivnici posjetili trideset i četiri akademska slikara i s njima dogovarali dolazak u Maribor. To je bio uistinu veliki posao, ali i veliki uspjeh.

Koji su najvažniji i najzanimljiviji projekti međunarodne razmjene u kojima ste sudjelovali svih ovih godina?

Ja sam imala toliko energije, toliko volje promovirati tu Hrvatsku kulturu jer drugo nisam znala. Mene sport nije zanimao pa sam drugima ostavila da se bave sportom. Bavila sam se kulturom jer me je to ne samo veselilo i zanimalo, već i zato što sam bila 100% uvjerena da to mora uspjeti. Pored Maribora i Ljubljane, Varaždin sam promovirala i u Grazu. Za vrijeme rada u školi, kad sam još radila, upoznala sam direktora Europske kuće u Grazu. Ostali smo u kontaktu. On je otvorio vrata mojim varaždinskim umjetnicima, naročito slikarima. To su bile prekrasne izložbe, ali i nezaboravni susreti. Na otvorenje je došao i puni autobus Varaždinaca, što govori o značaju i za sam Varaždin.

Ti Vaši brojni projekti, a ne samo i projekti, nego i Vaše velikodušne donacije su usmjerene na kulturu i na varaždinske obrazovne ustanove. Što biste savjetovali mladima koji bi željeli krenuti Vašim stopama?

Odgovor nije jednostavan. Moraš se naći u životnoj situaciji kakva je bila moja i moraš biti tako odgojen. Spomenuli ste donacije. To je moja zahvala Gimnaziji. Ne, to je moja zahvala roditeljima, gradu u kojem sam odrasla, koji me je formirao i odredio kao osobu, gimnaziji koja mi je dala to znanje i tu sposobnost razlučivanja između dobrog i lošega, između kiča i visoko postavljenih ciljeva umjetničkih djela, a hvala Bogu, imala sam i financijskih mogućnosti.

Prije pet godina sam se odlučila, budući da sam profesorica stranih jezika i znam da u današnjem globaliziranom svijetu bez engleskog jezika ne možete ništa jer je engleski jezik opći jezik sporazumjevanja, dati Prvoj gimnaziji Varaždin pet stipendija za učenje stranih jezika. Stipendije za učenje slovenskog jezika sam dala uglavnom iz razloga što živim u Sloveniji, to je bila poveznica. Njemačke, jer sam sama počela s njemačkim jezikom, jer sam bila autor njemačkih udžbenika, a za engleski jezik sam pustila gimnaziji da odredi kriterije odabira. To su vrhunski učenici. Buduća inteligencija Hrvatske. Činilo mi se važnim da se toj djeci, tim učenicima omogući još jedna dodatna vrijednost. Učenika koji je dobio slovensku stipendiju, pitala sam iz kojeg se razloga javio. Kazao je da ima slovenske korijene te kako bi želio studirati medicinu u Mariboru. Taj dečko, mladi čovjek, završio je gimnaziju, dobio je nagradu tvornice Krka, vodeće farmaceutske industrije u Sloveniji za znanstveni rad i upisao je medicinu u Ljubljani. Prijatelji smo na Facebooku, pratim njegov daljnji napredak i sretna sam da je stipendija došla u prave ruke. Ovo je jedan primjer. Svatko od stipendista je bio poseban. Svatko od njih je priča, naravno pozitivna, za sebe. Donirala sam i HNK u Varaždinu za obnovu koncertne dvorane. Tadašnja intendantica, kad sam ja ju upoznala, silnom energijom i entuzijazmom primila se renoviranja varaždinskog kazališta jer je nažalost bilo u katastrofalnom stanju. Veselje te žene i njena sposobnost kao i uspomene koje sam nosila iz djetinjstva na to kazalište, navele su me da sam kazalištu donirala

10.000 eura. To nije puno, ali u takvim projektima svaka pomoć dobro dođe. Za stipendije učenicima također je bilo donirano 10.000 eura. Puno sam radila i s likovnim umjetnicima. Treća je donacija bila slovenskom umjetniku, akademskom slikaru koji je slikao hrvatski motiv Viškog boja u projektu koji je povezivao Vis i Maribor, a bili su uključeni i Austrijanci. Mogla bih tri dana pričati o tom projektu. Ukratko, slovenski autor, hrvatski motiv, meni je to predivno. To je moj život, moja poveznica, to sam ja kroz to.

Koji su najvažniji i najzanimljiviji projekti međunarodne razmjene u kojima ste sudjelovali svih ovih godina?

Bilo je više od 200 projekata. To je čudo. Muž mi je koji puta rekao, dobro nije baš pljeskao, ali nije puno prigovarao, kako mi sve to oduzima jako puno vremena i energije, ali mene je to veselilo. Očito su i ljudi prepoznali moj rad. Dobila sam nagradu grada Varaždina, nagradu Varaždinske županije, nagradu grada Visa. Dobila sam i odlikovanje predsjednika države. Nisam nikada radila zbog nagrada, ali činjenica da je taj rad i ljubav prema mojoj domovini prepoznat, ispunjava me velikim zadovoljstvom.

Što za vas znači kulturna diplomacija? Kako biste vi to definirali iz svog dugogodišnjeg iskustva?

Zapravo ja sam taj termin prvo čula od Vas. Da, to je, mislim stručni naziv za to što sam ja radila. Kulturna diplomacija. Teško mi je stručno reći, ali polazim od sebe. Našla sam se u situaciji u kojoj sam privatno bila, a koja se dogodila zbog raspada Jugoslavije kada je počela postojati granica, i kad sam znanjem i poznanstvima koja sam donijela sa sobom mogla napraviti to što sam radila. Bio je i neki unutarnji poriv, napraviti nešto dobro i korisno, pomoći, povezati ljude, promovirati dobro i pozitivno. To nije bilo svjesno, ciljano ili smišljeno. To je bio nekakav instinkt u meni da to što jesam približim drugoj kulturi, drugoj naciji. To isto druga nacija je, mislim, uvjetno rečeno, jer i danas Slovenci niti Hrvati jedni druge ne smatraju strancima. Možda će tek neke buduće generacija to drugačije gledati. Kulturna diplomacija... Čovjek mora sam u sebi osjetiti taj poriv, mora imati interesa, ali i predznanje kako bi mogao svoje snage usmjeriti na realizaciju svojih ideja. U tom smislu postavlja se pitanje što je kulturna diplomacija. Je li to što sam ja radila, organizacija izložbi, povezivanje ljudi, institucija, omogućavanja, recimo, varaždinskim ili mariborskim gimnazijalcima da susretnu diplomate i ljude koji su neke druge običaje donijeli sa sobom u Hrvatsku i Sloveniju, promocija grada i države koju volim, spada u domenu kulturne diplomacije, ne znam, ali sam sigurna da spada u tzv. narodnu diplomaciju koja je po mome mišljenju, naročito među susjednim državama i te kako dobro došla.

Kako se kulturna diplomacija može primijeniti na rješavanje nekih globalnih problema. Danas su aktualne klimatske promjene, migracije ili neki sukobi. Mislite li da tu ima kulturna diplomacija nekog utjecaja?

To je neko drugo područje, to nije području kulture, ali možda jedno područje uljuđenog ponašanja, naročito u smislu očuvanja prirode i života općenito. To je također vid kulture, ali ne kulture o kojoj mi razgovaramo. Kultura na kojoj sam ja radila, kojom sam se bavila i koju sam promovirala, zasigurno može rezultirati poticanjem ljudi na drugo razmišljanje i zasigurno može biti izvrsna poveznica, most među narodima i u konačnici državama, a u nekoj mjeri pomoći, ako ne pomoći, barem olakšati rješavanje problema na drugim područjima.

Kako kulturna diplomacija može promicati vrijednosti ljudskih prava i demokracije putem baš tih kulturnih aktivnosti i programa?

Na prvom mjestu zbog visokog stupnja tolerancije koji je osnova kulture. Ključno je tolerirati drugi oblik pristupa, izričaja npr. kazališne predstave, pjesme... Je li ona pjevana ili recitirana, je li napisana i izvedena na način koji je nekome možda čudan, stran, neprihvatljiv... Stvar je osobnih preferencija i tu kultura ima nemjerljiv edukacijski, ali socijalni doprinos. Pod time mislim, sada mi je trenutno padaju na pamet npr. kazališni ansambli, pjevački zborovi, razni oblici rada u kojima, s obzirom da živimo u

okruženju gdje su uglavnom svi »bijeli«, da se moramo naviknuti prihvaćati ljude koji su došli iz nekih drugih sredina i da se jednako se mogu uklopiti u to kulturu u našem vlastitom okruženju. Jako se dobro sjećam, baš jako dobro, ovo je možda malo smiješno, ali je istinito. Ja sam radila na srednjoj ekonomskoj školi i gimnaziji u Mariboru koje su pohađali Mariborčani, mariborska djeca, znači iz nekog građanskog miljea, mariborskog radničkog i građanskog, ali i jako puno djece iz okolice koji možda nikad u životu nisu vidjeli čovjeka žute ili crne boje kože. Imala čast jako dobro poznavati suprugu američkog veleposlanika u Ljubljani. Američki veleposlanik i njegova supruga su bili američki Afroamerikanci. Malo sam se bojala reakcije djece u školi, odnosno da ne bi bilo nekih nepoželjnih komentara, pa sam ih išla pripremiti. Mjesec dana prije njihovog dolaska u školi sam na informacijske panoe postavila njihove fotografije na kojima su zajedno kao i njihove pojedinačne fotografije. Napisala sam da će nas posjetiti i kakva će predavanja održati. Unaprijed su ih upoznali i sve je bilo dobro.

Koja su po Vašem mišljenju najvažnija znanja i vještine koje bi kulturni diplomata trebao posjedovati? Vi ste mi zapravo puno ispričali o sebi i sad sam već upoznala Vaše vještine i vrline, ali što mislite da je najvažnije?

Mišljenja sam da kulturni diplomat prije svega mora biti obrazovan. To teško može biti netko tko je diplomirao npr. strojarstvo ili fiziku i nikada nije tijekom života imao interesa za ništa drugo osim svog područja rada. Također, osjećaj za kulturu mora imati u sebi. Poznam npr. gđu Zdenku Weber koja je bila kulturni ataše u hrvatskom Veleposlanstvu u Beču. Ona je kulturologinja koja se kretala u zagrebačkim i varaždinskim kulturnim, naročito glazbenim krugovima. Šta je ona kroz to svoje znanje mogla napraviti u Beču? Na koji način je mogla producirati, odnosno promicati Hrvatsku kulturu? O tome s njom nisam nikada razgovarala, ali sam povremeno vidjela da se nešto događa. Znalo mi se više puta dogoditi da su mi osobe s kojima sam radila ili surađivala znale reći kako bih trebala biti veleposlanica ili počasna konzulica Republike Hrvatske u Sloveniji. Ja sam radila kao privatna osoba i to me je činilo sretnom. No, da zaključim, uz osobne afinitete, svakako je poželjno da osoba bude visoko obrazovana iz područja društvenih znanosti.

Kako kulturna diplomacija može pomoći u poboljšanju odnosa dviju država?

To je ono o čemu sam već govorila. Ključni su kontakti. Oni su temelj svakog budućeg rada i djelovanja. Njih treba čuvati i kada možda ne profunkcioniraju u trenutku kada su ostvareni, već možda kroz godinu, dvije, mogu pomoći otvoriti vrata, preporučiti ili bilo što slično. Kontakti su neprocjenjiva vrijednost svih susreta. Činjenica je da ne možemo održati kontakt sa svima koje susretnemo, ali sigurno na području onoga čime se čovjek bavi, ljudi koje smo upoznali mogu u nekom trenutku, kada ocijene da bi ta aktivnost mogla polučiti dobre rezultate i za njih ili instituciju u kojoj rade mogu pomoći da se ideje lakše realiziraju.

Kakvu ste imali suradnju sa našim veleposlanstvom u Ljubljani.

Jako dobru. Uistinu sam imala jako dobru suradnju. Bila su i razdoblja kada su supruge veleposlanika, bile jako aktivne u tome međunarodnom klubu žena. S njima sam se sprijateljila i sjajno smo surađivale, a hrvatsko veleposlanstvo je uvijek podupiralo moje projekte. Svi su se uvijek rado odazivali na kulturna događanja koja sam organizirala. Pamtim da su čak iz Ljubljane došli i na promociju knjige »Zagrebački Slovenci« o kojoj sam ranije govorila.

Smatrate li da je kulturna diplomacija i angažman pojedinca, na svom primjeru, pridonio izgradnji dobrih odnosa Hrvatske i Slovenije?

Ne bih baš rekla da je to pridonijelo. Bio je to samo jedan kontinuitet u nekim novim okolnostima. Prije trideset godina kad si se našao u tim novim okolnostima nove države i kada se u tebi probudilo da »to nešto svoje« što danas možda i smiješno zvuči, predstaviš i promoviraš u toj »drugoj« državi samo sam radila ono što sam smatrala dobrim i potrebnim. Zapravo je suradnja, naročito u pograničnom području, uvijek postojala, samo se sada nazva »gostovanje u inozemstvu«. Pridonosi li izgradnji dobrih odnosa između Hrvatske i Slovenije? Sigurno da pridonosi. Apsolutno. Širi obzore, vidike, a također

i razumijevanje. Potiče neku vrstu poštovanja prema onome što jedna država radi, a druga ne zna da se radi. To su možda aspekti koje bih ja navela.

Što imate u planu za budućnost? Kakve zanimljive aktivnosti pripremate?

Ja se držim one »*never say never*«. Spomenula sam već projekt s moje dvije škole. S mojom varaždinskom Prvom gimnazijom i mojom Srednjom ekonomskom školom i Gimnazijom u Mariboru, gdje se u auli i jedne i druge škole na mramornoj ploči, našao stih istog slovenskog pjesnika. U posljednje dvije godine jako puno sam savjetovala, pomogla, otvorila vrata, telefonirala, dijelila svoje iskustvo i u Sloveniji i u Hrvatskoj. Druga strana se morala odlučiti što će prihvatiti ili neće prihvatiti. Tako ću nastaviti i dalje, dok god budem, s obzirom na godine, mogla.

SUMMARY

Cultural diplomacy, as one of the forms of diplomacy within international relations, can play a key role in promoting international understanding and cooperation. In addition to official diplomatic representatives – such as ambassadors, consuls general, consuls and honorary consuls – there are also individuals who, very often for purely altruistic motives, act as informal promoters of cultural cooperation between states and peoples. This paper, through a case study, analyses the activities of a person associated with Gornja Podravina, Dunja Pavelić Bezjak, a Varaždin resident in Maribor who, through her engagement, has significantly contributed to cultural exchange between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia, especially in the area of Gornja Podravina and in the cities of Varaždin and Maribor. Through projects in the fields of art, education, humanitarian work and media promotion, Dunja Pavelić Bezjak has shown how an individual, using the so-called “soft power”, can initiate intercultural dialogue, improve cultural exchange and act as a modern informal diplomat, often performing precisely the tasks usually performed by professional diplomats and cultural attachés. Informal diplomats, using their unique experience of living abroad, can significantly contribute to promoting cultural and educational ties and improving political relations between countries. Dunja Pavelić Bezjak's activities, including organizing exhibitions, concerts, publishing publications, and humanitarian initiatives, confirm the importance of personal commitment in representing one's homeland on the international stage. Her example clearly shows that individuals who operate outside of formal diplomatic structures can play a key role in cultural diplomacy, fostering cooperation and mutual understanding between nations. This case study further highlights the need to recognize and support informal actors and their initiatives in the development of interstate relations.

O PRINOSIMA HRVOJA PETRIĆA HISTORIOGRAFIJI – S POSEBNIM OSVRTOM NA PODRAVINU

ON HRVOJE PETRIĆ'S CONTRIBUTIONS TO HISTORIOGRAPHY – WITH SPECIAL REFERENCE TO PODRAVINA

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

redovita profesorica Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu u mirovini
Anićeva 25, Zagreb
mira.kolar111@gmail.com

Received/Primljeno: 14. 11. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 5. 2025.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 930.1-05Petrić, H.

016(497.525)"/.../20"

SAŽETAK

Smrt neprežaljenog akademika Dragutina Feletara potaknula me je da se osvrnem na rad njegovog i mogeg najbližeg suradnika Hrvoja Petrića, koji i dalje radi na brojnim temama kojima je put utro akademik Feletar, ali i proširuje lepezu tema i to vremenski i prostorno na nova, neistražena ili nedovoljno i netočno istražena područja. Petrić je 2005. obranio magisterij znanosti te napredovao u suradničko zvanje asistenta, a nakon obrane doktorske disertacije 2008. postao je iduće 2009. godine viši asistent, iste godine znanstveni suradnik da bi 2010. bio izabran za docenta, potom za višeg znanstvenog suradnika, a 2014. izabran u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, Godine 2017. izabran je za znanstvenog savjetnika, 2019. za redovitog profesora u prvom izboru, a 2024. postao je redoviti profesor u trajnom izboru za područje humanističkih znanosti, polje povijest na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovaj posljednji izbor ujedno i povod pisanja ovog rada. Iako sam pokušala obuhvatiti cjelinu Petrićevih povjesničarskih djelatnosti, vidljivo je da je od početka do kraja rada konstanta njegovog povjesničarskog rada bitan doprinos istraživanju podravske teme, i to u najširem smislu, pa je na tome i naglasak. Ovaj tekst se manje osvrće na Petrićevu inovativnu djelatnost, unutar koje se Petrić osobito ističe na području povijesti okoliša, postavši međunarodno prepoznatljiv. Članak minimalno ulazi u Petrićevu nastavničko-obrazovnu i prosvjetiteljsku djelatnost te društveni angažman, a te bi aspekte netko trebao valorizirati.

Ključne riječi: Podravina, historiografija, povijest novog vijeka, povijest okoliša, povijest

Keywords: Podravina, historiography, modern history, environmental history, history

1. UVOD

Iako najčešće svrstavan u istraživače ranonovovjekovne povijesti, Hrvoje Petrić znatno prelazi vremenski te okvire, zanemarujući i »vremenske distancu« koja je dugo vremena predstavljala povjesničarima u Hrvatskoj prepreku sagledavanja povijesnih procesa u cjelini, a osobito za dvadeseto stoljeće. Držim kako Petrić smatra da sve što se desilo treba biti objecka povjesničara i geografa, uključujući i spoznaje drugih struka, te na taj način uključuje mnoge znanosti u objeckiju svojih istraživanja i uređivanja časopisa, monografija i zbornika, postajući time u Hrvatskoj pokretač nove znanosti koja se sada promovira pod nazivom povijest okoliša, ali je to možda zapravo široko promatrana kulturna povijest, u sklopu koje se iznova pokušavaju približiti »natura« i »kultura«.

Petrić je svoj povjesničarski put počeo od proučavanja najužeg zavičaja i prepoznatljivih povijesnih i geografskih tema, a onda postupno počeo širiti istraživanja na sve veći prostor, i vremenski i tematski. Usmjeravan i potican od Dragutina Feletara, Hrvoje Petrić je iskoristio gotovo svaki trenutak svog radnog elana za usvajanje novih i već spoznatih znanja te slabije poznatih ili čak potpuno nepoznatih

povijesnih izvora. Sve je to rezultiralo kvalitetnim radovima koje je Petrić oblikovao koristeći spoznaje i metode povijesnih znanosti, ali i korištenjem modernih pomagala koji su uvedeni u suvremenosti. Kako je Petrić objavio nemali broj znanstvenih i stručnih radova, već je pomalo teško pratiti što je sve objavio i čime se sve bavio na području znanstveno-nastavne djelatnosti u zemlji i inozemstvu. Osim toga Petrić nastoji približiti svoja i tuđa istraživanja te je aktivan održavanjem javnih predavanja i sudjelovanjem u organizaciji znanstvenih te ostalih skupova, popularizirajući svoja, ali i tuđa dostignuća. Petrićevi radovi se stoga nalaze u monografijama koje su usmjerene prema obradi nekog povijesnog problema kao što je povijest pojedinih gradova, sela ili obitelji Zrinskih. Neki od njih su usmjereni na povijest Varaždinskog generalata i Križevačke županije, a neki prema povijesti rijeka ili šuma. Objavlivanjem u lokalnim, podravskim novinama ili na internetskim portalima, nastoji buditi zanimanje javnosti za zbivanja u prošlosti, te na taj način jača zanimanje, ali i ljubav običnih ljudi za njihov rodni kraj. U vrijeme kada smo blisko surađivali u nastavi uvjerila sam se da je na sličan način djelovao i kod studenata od kojih neki, usmjereni od Petrića, nakon završetka studija istražuju teme koje se objavljuju u raznim publikacijama, obogaćujući povijest njihovog zavičaja. Imam osjećaj da je broj njegovih pratitelja i kod učenika i studenata sve veći, i od područja koje je desetljećima zanemarivalo povijest, danas su Podravina i Koprivnica, zahvaljujući dakako i drugim istraživačima, u prezentaciji rezultata povijesnih istraživanjima postali prepoznatljivim prostorom u sjevernoj Hrvatskoj, a možda i nešto šire. Možda bismo mogli razmišljati kako je kroz djelovanje akademika Feletara stvorena svojevrsna istraživačka »škola«, u okrilju koje je Petrić uplovio prvo u stručna, a kasnije i znanstvena istraživanja. Mislim da je Feletarov pristup osebujan zbog izvanredno velikih gospodarskih, društvenih i demografskih promjena na području njegovog istraživanja, čije poticaje treba tražiti u načinu istraživanja Josipa Matasovića u časopisu *Narodna starina*, kojeg je Feletar imao u svojoj obiteljskoj knjižnici temeljito ga proučivši, a 1990-tih je razmišljao i iznova pokrenuti taj časopis. Poticaji prema Feletaru su dolazili i kroz radove Miroslave Despot, ali i njen pedagoški rad na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u dijelu 50-ih i 60-tih godina 20. stoljeća, upravo u vrijeme kada je Feletar tamo studirao. Matasović i Despot su nastojali razvijati široko zamišljenu »kulturnu povijest«, šireći zajedničke horizonte povijesti i geografije na druga znanstvena područja čiji se problemi nisu mogli riješiti jednostavnim korištenjem samo jedne struke. Možemo ići i dalje u prošlost. Vjekoslav Klaić bio je zadnji profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu početkom 20. stoljeća, koji je istraživački i nastavno vezao povijest i geografiju, kako to potvrđuju udžbenici i njegovi drugi radovi. Mnogo toga ukazuje na to da je Rudolf Horvat, i dalje slijedio metodologiju Vjekoslava Klaića, a neki smatraju da je i to možda dovelo do njegove izolacije od znanstvenih institucija, posebno nakon 1920. godine. Na drugoj strani povjesničar Ferdo Šišić je inzistirao na odvajanju geografije i povijesti, kao i mnogi drugi povjesničari i geografi, pa su se one poslije Drugoga svjetskog rata našle na različitim fakultetima u Zagrebu. Jaroslav Šidak, jedan od najutjecajnijih povjesničara na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu ocijenio je rad Rudolfa Horvata jednostavnim iznošenjem činjenica, iako je ovaj do 1944. objavio veliki broj radova o povijesti gradova i krajeva Hrvatske, u kojima ne samo da iznosi nepoznate činjenice iz arhiva, nego i objašnjava mnoge uzročno-posljedične veze. U neku ruku kao geograf zainteresiran za povijesna istraživanja, Dragutin Feletar je išao tragom Vjekoslava Klaića, a u nakladničkom smislu je slijedio i Rudolfa Horvata, posebno kada je osnovao svoju nakladničku kuću specijaliziravši se za povijesne i geografske monografije gradova, sela i krajeva na području sjeverne Hrvatske. Postupno je u svoju nakladničku kuću uključivao rad i Hrvoja Petrića i to od pokretanja časopisa »Hrvatski zemljopis« 1994., kojemu je Petrić još kao student geografije i povijesti bio član uredništva i na neki način u timu pokretača. Preko Feletara je Petrić posredno mogao primati poticaje ranije navedenih povjesničara.

Smatram da je Petrićeva znanstvena biografija ujedno i njegova životna biografija kombinirana s bibliografijom, te da je kroz gotovo tri desetljeća Hrvoje Petrić prošao brojna stručna, znanstvena i pedagoška iskustva u karijeri, od rada na osnovnoj školi, izvođenja nastave iz povijesti i geografije za hrvatske vojnike, do sveučilišne nastave na prijediplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj razini.

Ovaj tekst se oslanja na moja osobna saznanja o Petriću, ali i na izvještaje koje su pisale komisije sastavljene od relevantnih stručnjaka iz povijesti, te se nadam da ću moći prikazati osnovna Petrićeva dostignuća. Njegova najcjelovitija biobibliografija (iako ne potpuna) dostupna je na portalu <https://>

www.croris.hr/. Iz nje se vidi kako je Petrić postupno širio svoju djelatnost imajući poseban obzir zane-marene dijelove naše povijesti, te se do danas razvio u jednog od najmarljivijih povjesničara koji se bave poviješću sjeverne Hrvatske.

2. POČECI

Hrvoje Petrić je rođen u Koprivnici 12. prosinca 1972. godine. Otac mu je bio nastavnik, pa je Petrić vjerojatno u ranom djetinjstvu stekao sposobnost laganog komuniciranja s djecom. Knjiga mu je odma-lena stajala na dohvat ruke, a živi interes za povijest i geografiju učinili su ostalo, i već ga kao srednjoš-kolca usmjerili prema interesima koji će ga voditi prema povijesti i geografiji. Živio je punih deset godina na par minuta hoda od nekadašnjeg toka rijeke Drave, od 1972. do 1976. u Drnju, a potom u Torčecu, što je sasvim sigurno utjecalo na njegovo kasnije profesionalno usmjeravanje. Osnovnu školu polazio je od 1979. do 1983. u Torčecu, kojemu se Petrić kasnije odužio posebnom uredničkom mono-grafijom, prvi opisavši njegovu povijest te u koju je uvrstio i glasovite kukuruzne koševе. Od 1983. do 1987. polazi Drugu osnovnu školu u Koprivnici, a od 1987. do 1991. učenik je Centra za odgoj i usmje-reno obrazovanje u Koprivnici. Od djetinjstva je povremeno posjećivao Muzej grada Koprivnice, upo-znavši se s poviješću tog grada koji je bio do 1871. na razmeđu Banske i Vojne Hrvatske. Petrić je studirao od 1991. geografiju i povijest, iskoristivši mogućnost istovremenog studiranja geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu i povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Isticao se kao student pa je 1993. dobio prestižnu nagradu »Franjo Marković« Filozofskog fakulteta. Kao apsolvent se 1996. zaposlio u Osnovnoj školi u Drnju s time da je isprva predavao povijest i geografiju od 5. do 8. razreda u tadašnjoj područnoj školi u Goli, a potom samo povijest u Goli i Drnju. Paralelno s time je od 1996. do kraja 20. stoljeća glavni urednik *Podravskog zbornika* koji objavljuje Muzej grada Kopriv-nice. Odlazak na služenje vojnog roka u Koprivnicu iskoristio je za vježbanje predavačkog iskustva kroz nastavu tzv. domovinskog odgoja u okviru kojega je Petrić držao nastavu geografije i hrvatske povijesti. Osim toga vodio je tisuće vojnika na razgledavanje Muzeja grada Koprivnice, a mnoge od njih na upoznavanje drugih koprivničkih znamenitosti. U to vrijeme je za Petrića kao predavača bila zainteresirana Hrvatska vojska, ali i koprivničke osnovne te srednje škole, no on se nakon služenja vojnog roka odlučio vratiti u Osnovnu školu Drnje gdje je predavao povijest svim razredima u matičnoj školi u Drnju te u područnoj školi u Hlebinama. Vrijeme provedeno u Drnju iskoristio je za intenzivno proučavanje povijesti ovoga sela, koje je imalo zanimljivu povijest na granici Civilne i Vojne Hrvatske, pa je i njegov diplomski rad, obranjen 29. travnja 1998. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu vezan uz povijest Drnja, koje je sa svojom solanom i drugim centralnim funkcijama bilo značajno mje-sto na tromedi Ugarske, civilne Hrvatske i Vojne krajine. Diplomski rad je kasnije bitno proširio i razvio u povijesno-geografsku monografiju, tiskana 2000. godine. Ta je knjiga, koju sam recenzirala, potvrdila stvaralačke mogućnosti Hrvoja Petrića i osigurala mu dublju suradnji s Dragutinom Feletarom, koji je od 1983. do 2006. bio profesor na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta. Već se u ovoj knjizi vidjelo da Petrić pokazuje zanimanje za proučavanje međusobnoga djelovanja prirode i čovjeka. Uz to, Petrić promatra i druge promjene u Drnju koje se nalazilo na granici Vojne krajine, ali i Civilne Hrvatske i Osmanlijskog carstva te kasnije i Ugarske. Dvojna politička uprava kroz gotovo tri stoljeća ostavila je trajan trag u povijesti naselja općine Drnje (Botovo, Torčec, Drnje) sve do razvoja-čenja 1871. godine. Velika je pažnja u spomenutoj knjizi posvećena životu stanovništva, koji je obilježen migracijama, bolestima, gradnjama utvrda i gladi. Poplave rijeke Drave su bitno utjecale na život sta-novništva, a trivijalna škola i zapovjedništvo satnije bili su premješteni iz Drnja u Peteranec, što je umanjilo značaj Drnja. Mislim da je monografija o Drnju pokazala Petrićevu sposobnost kao povjesni-čara te dala zeleno svjetlo ulasku u područje znanstvenog rada. Monografija o Drnju nosi gotovo sve karakteristike brojnih kasnijih Petrićevih radova, te najavljuje pojavu perspektivnog povjesničara u Podravini.

Već kao učenik prvog razreda koprivničke srednje škole počeo je pisati o povijesti, iako prve teksto-ve nije objavio. Prvi tiskani članak mu je objavljen u kasno proljeće 1992. kada je još bio student prve

godine. Radilo se o stručnom članku o povijesti Drnja¹, u kojem je pokušao predstaviti što je tada bilo poznato o tome selu. Slijedilo je nekoliko popularnih članaka o koprivničkoj povijesti objavljenih u ljeto iste godine u tjednim novinama Glas Podravine. Krajem 1992. je objavio drugi stručni članak koji je prikazao povijesti srednjovjekovnih putova u Podravini.² U slijedećim godinama Petrić je napisao niz početničkih tekstova o povijesti pojedinih mjesta u Podravini, uključujući Koprivnicu, Peteranec, Starigrad (Kamengrad), Đelekovec, Torčec, Ludbreg i dakako Drnje.

Koprivnica je imala sreću što je tvornica prehrambene struke »Podravka« zaposlila Dragutina Feletara na izdavačkoj aktivnosti, a direktor tvornice Pavle Gaži podržavao je Feletarove ideje, pa je 1975. počeo izlaziti »Podravski zbornik« redovito objavljujući članke vezane uz suvremenih zbivanja, ali povijesne radove. Nešto prije pokretanja ovog zbornika je tiskana i monografija »Podravina« Dragutina Feletara. S vremenom je ojačao i značaj Muzeja grada Koprivnice koji je na neki način postao centar za povijesna i posebno arheološka istraživanja. Uz to je Dragutin Feletar imao značajnu ulogu u popularizaciji povijesti. Svako novo izdanje - pa i povijesni i geografski - bilo je dočekano sa znatiželjom i radošću.

Interes za suradnju s Petrićem pokazala je i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti još 1. rujna 2000. kada Petrić u Ludbregu zajedno s Dragutinom Feletarom govori na skupu o Kazimiru Bedekoviću i njegovom djelu. Već krajem te godine na znanstvenom skupu HAZU u Svetom Ivanu Zelini Petrić ukazuje na izvanredno značenje malih plemića s ovog područja koji su kao šljivari znali sačuvati dokumente o svojoj povijesti.

Bibliografija Podraviana, koju su zajedno načinili Feletar i Petrić, dala je pregled onoga što je objavljeno do kraja 20. stoljeća, a nije isključeno da je možda nekome bila i dodatni poticaj za nova istraživanja. Ona je izašla kao prvi svezak serije o građi za povijest Koprivnica, ali kasnije nije nastavljena u tom obliku.³ U *Bibliografiji Podraviana* selektivno je navedeno oko 3000 članaka iz povijesti i drugih struka vezanih uz razne teme Podravine, a među njima i 46 već objavljenih povijesnih radova Hrvoja Petrića u *Hrvatskom zemljopisu* i *Podravskom zborniku* te na još nekim mjestima. Rad na ovoj bibliografiji omogućio je Petriću da se detaljnije upozna s mnogim do tada gotovo nepoznatim događajima u bogatoj i jako zanemarenoj povijesti Podravine. Mislim da je ova bibliographia ključno odredila okvir Petrićevog daljnjeg interesa. Osim Koprivnice, posvećuje posebnu pažnju Drnju, Legradu, Ludbregu, Torčecu, Đelekovcu, Imbriovcu, Novigradu Podravskom, Peterancu, Molvama, Virju i drugim podravskim mjestima. Iz naslova Petrićevih radova nazire se okvir njegovih budućih istraživanja povijesti zavičaja, te je kroz više od četvrt stoljeća produbljivao neke teme koje su ga zanimale i uvijek se na njih vraćao ako je pronašao novu arhivsku građu. Možemo reći da je u tome arheologija slična povijesti u vremenu kada ima malo izvora. Svaki novi pronalazak daje mogućnost nove i dodatne interpretacije, pa je to osobito izraženo kod Petrića pri istraživa povijesti obitelji Zrinskih, na što je utjecao profesionalni Petrićev angažman u nakladnoj kući »Dr. Feletar«. Mislim da neću pogriješiti ako zaključim da je Hrvoje Petrić bio prepoznat kao povjesničar sa smislom za geografsko razmišljanje kojega se moglo usmjeravati u raznim pravcima. Stoga nije čudno kako je tada Dragutin Feletar odmah po diplomu razmišljao da ga zaposli u privatnom institutu za geografska istraživanja Petar Matković, koji je želio razvijati su okrilju Nakladne kuće »Dr. Feletar«, a nakon knjige o Drnju i da ga dovede za asistenta na jedan od socijalno-geografskih predmeta Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta. On i ja smo smatrali da Petrić piše mnogo i jasno, i da ima veliki radni potencijal, smisao za predavanje i organizacijske sposobnosti te je njegovo konačno zapošljavanje na Filozofskom fakultetu bila prava sreća za Podravinu, iako su za njega bili ozbiljno zainteresirani iz Hrvatskog instituta za povijest, a također i iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. To je i razumljivo jer je Petrićev potencijal bio zapažen i iz načina pisanja knjige o Koprivnici između 1765. i 1870. godine.⁴ Bilo mi je drago u toj knjizi

¹ Hrvoje PETRIĆ, »Kratki pregled povijesti Drnja«, *Scientia Podraviana*, VIII, Koprivnica 1992 : 7-12.

² H. PETRIĆ, »Srednjovjekovni putovi u Podravini«, *Podravski zbornik*, br. 18, Koprivnica 1992: 41-47.

³ Dragutin FELETAR, Hrvoje PETRIĆ, »Bibliographia Podraviana«, Izbor literature o Podravini. Građa za povijest Koprivnice«. sv- I., Koprivnica 2001.:93-95...

⁴ H. PETRIĆ, Koprivnica na razmeđu epoha /1765. – 1870., Nakladna kuća »Dr. Feletar« i Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 2000.

pročitati što se dešavalo s Koprivnicom na razmeđu Vojne i Civilne Hrvatske, i kako se odvijao život Koprivnice kao značajnog trgovačkog, obrtničkog centra te značajne željezničke stanice u Hrvatskoj. Koristeći pretežno arhivsku dokumentaciju Petrić je detaljizirao povijest razvoja Koprivnice i njegovog stanovništva kao pograničnog grada dvojnog karaktera koji je morao voditi računa o proizvodnji, a otvaranje željezničke pruge prema Mađarskoj i prema Zagrebu 1870. godine odigralo je odlučnu ulogu u njegovom razvoju. Tu sam knjigu recenzirala te promovirala 2000. u prepunoj dvorani koprivničkog Domoljuba.

3. ZAPOSLENJE NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U ZAGREBU DO IZBORA ZA VIŠEG ASISTENTA (OD 2001. DO 2009. GODINE)

Godine 2001. godine Profesor Petrić je zaposlen kao znanstveni novak (mlađi asistent) na Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu te je odmah ušao u nastavu Odsjeka za povijest, koju smo zajedno izvodili. Uvjerila sam se kako Hrvoje Petrić nije došao na Fakultet nespreman te je ubrzo postao prisutan na mnogim projektima, njegujući i dalje suradnju s dr. Feletarom, ali i drugima koji su imali interes. U stvari Petrić djeluje od samog početka na nekoliko kolosijeka: u Zavodu se uključuje u rad raznih projekata i inicijativa, a u Koprivnici nastavlja društveni angažman. Osobito surađuje s Povijesnim društvom u Koprivnici, a ne zanemaruje ni objavljivanje određenih povijesnih spoznaja u lokalnom tisku i putem radio emisija.

U ovom razdoblju Petrić je s Dragutinom Feletarom i njegovim sinom Petrom objavio knjigu o zaboravljenoj i posve razrušenoj utvrdi Zrinskih »Novi Zrin« u Međimurju, koja je od 1661. do 1664.⁵ trebala imati značajnu ulogu u zaustavljanju kretanja Osmanlija prema zapadu, a koju su uništile do temelja Osmanlije. Petrić se još nekoliko puta vraća na ovu temu propale utvrde, zajedno s D. Feletarom, te je zahvaljujući njima objašnjen jedan aspekt uzroka propasti Zrinskih. Kao povjesničar Petrić je uvijek nanovo spominjao djelovanje Zrinskih kao značajnu činjenicu, te je više nego jednom držao o tomu predavanja. Možda su upravo ovaj rad i zaboravljena utvrda potaknuli intenzivnije Petrića na dubinsko istraživanje povijesti 17. stoljeća na ovom prostoru koje je doista bilo područje stalnog ratovanja s Osmanlijama.

Istaknuo se suradnjom u kolegijima čiju sam nastavu nosila od 2001. do 2003., a on realizirao unošeći u nastavni rad mnoge elemente gospodarske povijesti i ekohistorije, koja je tada bila tek na početku razvoja u Hrvatskoj. Nakon mojega umirovljenja od 2003. radi u seminaru vezanom uz ekohistoriju koji osmišljava s naglaskom na europske rijeke, a u okviru predmeta *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe u ranom novom vijeku* Drage Roksandića. Uz to je 2004/05. pokrenuo izborni kolegij *Hrvatski okoliš ranoga novog vijeka u kontekstu Srednje i Jugoistočne Europe*, a od akademske 2005/06. godine drži predavanja o *Ekohistoriji hrvatskih višegraničja u ranome novome vijeku*. Od dolaska na Filozofski fakultet radi neprekidno u nastavi, priredivši sedam čitanki za povijest koje su znatno olakšale, odnosno unaprijedile, predavanja povijesti Srednje i Jugoistočne Europe. Kombinirajući nastavu s terenskim istraživanjima Hrvoje Petrić je uskoro postao traženi mladi nastavnik s kojim su studenti rado surađivali, iako je od njih tražio da se upuste u istraživanja arhivskih izvora, ili da na terenu prikupe ono što se može doznati od ljudi i sakupljača povijesnih predmeta kojih ima svugdje. Zainteresirao je studente za njihov zavičaj. Forsirajući istraživanja na terenu i u crkvenim župama, ali i školama, Petrić je aktivirao niz povijesnih istraživanja. Od 2000. se počeo baviti istraživanjima povijesti okoliša ili ekološkom historijom, a koja od 2005. ima i svoj časopis *Ekonomika i ekohistorija*, u čijem izdavanju ima Petrić značajno mjesto kao inicijator, isprva (izvršni) urednik koji je stvarno uređivao i usmjeravao sve brojeve, a kasnije i kao samostalni glavni urednik. Budeći interes za prošlost, povijest je mnogima postala zanimljiva, te je ojačala i rad Povijesnog društva u Koprivnici, i Muzeja grada Koprivnice, utoliko više što su mnogi dobri radovi tiskani i u nakladničkoj kući dr. Feletara odnosno u časopisima kojih je bilo u to vrijeme sve više i koji tiskaju znanstvene ali i stručne članke. Petrić je gotovo svugdje

⁵ D. FELETAR, H. PETRIĆ, Petar FELETAR, »Novi Zrin - Zrinska utvrda na Muri«, Nakladna kuća Feletar, Zagreb - Donja Dubrava 2001.

prisutan i nastoji objašnjavati mnoge povijesno-društvene pojave interdisciplinarno, pozivajući se na razne struke, većinom humanističke, ali ne izbjegava ni struke izvan toga područja, osobito one vezane uz uzgoj šuma i vode.

Od 2001. pa do 2009. Petrić mnogo radi i to na dva kolosijeka: na Filozofskom fakultetu, gdje je upisao poslijediplomski studij i obranio u travnju 2005. magistarski rad »Koprivnica u 17 stoljeću - demografske, društvene i gospodarske promjene«. Magistarski rad je kasnije nadopunio te objavio kao knjigu u kojoj je obradio i izvan poljoprivredne djelatnosti te ova monografija govori o temeljima na kojima se razvijala Koprivnica u novom vijeku. Objavljivanjem te knjige Petrić je izradio model za pisanje povijesti pograničnih gradova, a interdisciplinarnim pristupom ukazao je na mnoge mogućnosti obuhvatnijih istraživanja, ali i zaključaka o povijesti ovakvih mjesta, te je takva metoda primijenjena i u kasnije napisanim povijestima o mjestima u pograničnim područjima 16. i 17. stoljeća na području Podravine.

Znajući za važnost šireg interesa za povijest Petrić često govori o znamenitim ljudima ili znamenitim godišnjicama. U povodu 150 godišnjice provođenja prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine na Okruglom stolu 2. prosinca 2007., koji su organizirali Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Društvo za hrvatsku povjesnicu (kojega je član upravnog odbora od 2002., dopredsjednik od 2014.) te Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju drži jedno od uvodnih predavanja. Iako demografija nije glavna opservacija Hrvoja Petrića, on je i na tom polju ostavio znatan trag obogaćujući tako i radove akademika Dragutina Feletara, koji naglašava važnost stanovništva za ekonomski razvoj. Družba Braća Hrvatskog zmaja također je pozvala dr. Petrića u svoje redove. U to vrijeme referira na nizu znanstvenih skupova pa tako i primjerice na skupu Družbe Braća Hrvatskoga zmaja u Varaždinskim Toplicama 6. studenog 2004. i to o osnivanju Hrvatske (pučke) seljačke stranke.

Petrić je radio uvijek savjesno i s najvećim zalaganjem, usprkos toga što stanuje u Koprivnici, a radi u Zagrebu. Dakako uspon je bio postupan i uvijek obrazložen od strane stručnog povjerenstva. Sudjelovala sam u obrani Petrićevog diplomskog, magistarskog i doktorskog rada, a nakon mogeg umirovljenja su njegovo praćenje u znanosti i visoko školskoj nastavi preuzeli drugi profesori iz Odsjeka za povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i izvan njega.

4. RADOVI NASTALI U VRIJEME PETRIĆEVOG DJELOVANJA KAO VIŠEG ASISTENTA.

Kao što je već rečeno Hrvoje Petrić zaposlen je od 2001. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Vrlo brzo se je pokazao korisnim u nekoliko projekata, koje su vodili razni profesori sa Odsjeka, a osobito se iskazao u vještim održavanju seminarske nastave sa studentima koje je poticao na istraživanje izvora i literature, ali i na korištenje novih digitalnih tehnika, koja je znatno izmijenila, ubrzala ali i olakšala povijesna istraživanja i ukinula dugotrajno prepisivanje izvora. Bio je uvijek dostupan studentima i njegova suradnja s njima bila je karakteristika njegovog nastavnog djelovanja što mogu svjedočiti za vrijeme kada je surađivao na nastavi koju sam nosila. Vrlo uspješno i spretno uključuje ekonomske, ekološke i demografske teme u predavanja koja omogućava nastava po bolonjskom programu, nadoknađujući time ukinutu ekonomsku povijest na svim zagrebačkim fakultetima, te drži samostalne kolegije *Ekohistorija* i *Ekonomska historija*, a privremeno je držao dio nastave iz kolegija *Historijska demografija* te još neke.

Obradom Drnja kao vojnokrajiškog lokalnog središta i jedno vrijeme minijaturnog trgovišta i Koprivnice kao grada na granici, Petrić je projicirao model kojim se složio i u pisanju povijesti manjih mjesta uključujući u razmatranje sve grane privrednog i društvenog života. Kao dokaz navodim njegov tekst u monografiji *Općina Đelekovec*.⁶

⁶ H. PETRIĆ, D. FELETAR i dr., »Općina Đelekovec povijesno-zemljopisna monografija« Izd. Meridijani, D. Đelekovec 2008. dana ranije s D. Feletarom objavljuje monografiju »Općina Donja Dubrava«, Izd. Meridijani, D. Dubrava 2007.

Potaknut rezultatima ovih knjiga Petrić je sve više ulazio u proširenje teme istraživanja, tražeći izvore ponajviše za 17. stoljeće, ali i za raniji te kasniji period. Njegov rad naime nije prošao nezapažan i već 2006. dobio je nagradu Društva sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika u Zagrebu kao mladi znanstvenik na području povijesti, a s vremenom su njegovi radovi sve više privlačili pažnju povjesničara.

5. PETRIĆ KAO DOCENT OD 2010. DO 2014. GODINE

Na osnovu propisa Nacionalnog vijeća za znanost i odluke Rektorskog zbora 2009. izvršen je izbor u znanstvenog suradnika te 2010. u znanstveno-nastavno zvanje docenta za područje ranoga novog vijeka na Odsjeku za povijest filozofskog fakulteta u Zagrebu. Izborom za docenta jača Petrićevo povezivanje s drugim strukama. Do izvora za docenta iskazani su gotovo svi glavni ciljevi na kojima je Petrić nastavio svoja istraživanja. Tu se na prvom mjestu pokazao interes za Dravu i naselja koja su bila s njom u svakodnevnom dodiru, povezujući svoja istraživanja s istraživanjem biologa i šumara. Takav pristup se nazire u Petrićevom članku u prvom broju međunarodnog znanstvenog časopisa *Ekonomika i ekohistorija*. Drava je postala omiljena tema istraživanja Hrvoja Petrića, i on se zalaže za njezinu promociju i očuvanje dijela rijeke kod Botova i dalje do Repaša kao iskonskog prirodnog resursa našavši dosta podržavatelja. Brani i Šodericu kao kupalište koje je nastalo iskopom najkvalitetnijeg pijeska i šljunka u ovom dijelu Europe i koje je počelo pokazivati znakove propadanja i prevelike neracionalne eksploatacije. U tom vremenu podravskim temama otvorili su se mnogi časopisi, a ne samo časopis »Podravina«, koji izlazi od 2002. godine dva puta godišnje u Koprivnici, i kojem je pokretač i uz Dragutina Feletara urednik od prvog broja bio upravo Hrvoje Petrić. Osim na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Petrić se je jako angažirao i kao promotor povijesnih predavanja vodeći i grupe turista na znamenite povijesne lokalitete.

Uspostavlja dobre veze i s inozemstvom dijelom i zahvaljujući miru kojeg uživamo i koji sve više briše granice između država srednje Europe. U to vrijeme Petrićev rad je obilježilo i njegovo učestalo i rado viđeno povezivanje s istraživačima u Sloveniji, Austriji, Mađarskoj i drugim zemljama pa su financirana i Petrićeva istraživanja u velikim europskim arhivima koju nitko do tada nije proučavao. Ovaj pristup gradi donio je niz novih spoznaja koja su nam nedostajala i hrvatska povijest postala je među najzanimljivijim povijestima europske povijesti nakon zastoja od nekoliko desetljeća kada su bili relativno teški slični kontakti. Petrić počinje objavljivati i radove na engleskom i njemačkom jeziku. Svako putovanje obogaćuje njegova povijesna iskustva i potiče dalja istraživanja.

Iz rada na projektu *Triplex confinium* se profilirala i tema Petrićevog rada o Varaždinskom generatu i Vojnu krajinu Petrić, no pri tome on ne gubi interes za mnoge druge teme na području sjeverozapadne Hrvatske. Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvoga svjetskog rata, a ponekad i u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.) potiču ga da se bavi i tim razdobljem. Obrađuje novovjeku povijest u novoj monografiji o Ludbregu još 1997. godine,⁷ te u monografiji o Novigradu Podravskom⁸, općini i župi Kneginec,⁹ a istražuje i demografske promjene u Zelini u 16. stoljeću¹⁰ i Imbriovcu.¹¹ Ne odbija niti jedan posao. Posebnu pažnju izazvao je njegov referat o životu stanovništva Torčeca u 18 stoljeću, održan na međunarodnom znanstvenom skup u svibnju 2000. u Zadru i objavljenom

⁷ H. PETRIĆ, »Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvoga svjetskog rata«, U *Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga. 3.* Ludbreg. Ludbreška Podravina, Izd. Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb 2004: 43-64.

⁸ H. PETRIĆ, »Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća«, U: *Općina Novigrad Podravski - izabrane teme*. Nakladna kuća Dr. Feletar, Novigrad Podravski 2001: 43-80.

⁹ H. PETRIĆ, D. FELETAR, Tomislav ĐURIĆ, »Prostor današnje općine i Župe Kneginec do sredine 20 stoljeća«, u: *Općina Gornji Kneginec*. Povijesno-zemljopisna monografija. Izabrane teme, Izd. Meridijani, Gornji Kneginec-Samobor 2004: 31-127.

¹⁰ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju gospodarskih i demografskih promjena u Zelini i okolici krajem 15. i u 16. stoljeću«, Zbornik znanstvenog skupa *Zelina*, HAZU, Zagreb 2004: 45-57.

¹¹ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju razvitka župe Imbriovec od srednjega vijeka do sredine 19. stoljeća«, *Tkalčić*, br. 7, Zagreb 2003: 197-249.

u Zagrebu 2003.¹² Osobito ga stalno privlače naselja uz rijeku Dravu u 18. i 19. stoljeću.¹³ Time otvara jedan novi blok kojim se bavi sve do danas i koji predstavlja omiljelu temu dra Hrvoja Petrića. S koautorom Ivanom Obadićem objavljuje rad o Dravi između Varaždina i Koprivnice 2007. godine.¹⁴ Drava je oduvijek imala veliki utjecaj na gradnju i kuća i kao prometnica za Podravinu, pa o tome Petrić govori na međunarodnom znanstvenom simpoziju u Varaždinu 10. studenog 2005 godine.¹⁵

Proučava i demografska kretanja stanovništva, te time daje prave odgovor na mnoga pitanja vezana uz veliku raznolikost stanovništva po vjeri i običajima na području njegovog posebnog interesa, koje ga sve više približava temi njegove velike doktorske radnje o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji. No pisanju tog rada prethodili su broji radovi na temu 17. stoljeća i dugo vrijeme dopunskih istraživanja.

Piše o slobodnjacima u Križevačkoj županiji kao posebnoj grupi feudalnih podložnika koja je trebala braniti postojeća vlastelinstva na stalno ugroženoj granici od Osmanlija. Njihov se je status mijenjao kao i privilegije, i konačno su se izjednačili s krajišnicima.¹⁶ Petrić istražuje kako je živjelo koprivničko vlastelinstvo pod upravom krajiških kapetana u drugoj polovici 16. i u 17. stoljeću. Proučavanje ovog problema usmjerilo ga je prema proučavanju križevačke ekohistorije u 17. stoljeću.¹⁷ Proučava problem katoličke obnove i obrazovanja u župi Koprivnica¹⁸, te na prostorima Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije.¹⁹ Na osnovu crkvenih izvora procjenjuje ukupan broj stanovnika u Kalničkom arhiđakonatu od kraja 16. do početka 18. stoljeća, te utvrđuje bitne promjene vezane uz demografska kretanja.²⁰ Isti problem je još ranije referirao za gradska naselja čitave sjeverozapadne Hrvatske još kao asistent na znanstvenom skupu u Varaždinu 1. studenog 2002. godine,²¹ te ugradio u magistarski i doktorski rad. Petrić također ranije piše o stanovništvu koprivničke okolice do početka 17. stoljeća,²² kao i zanimljiv rad o studentima koprivničke Podravine na zapadnim sveučilištima od kraja 16. stoljeća.²³

Tek nakon ovako temeljitih predradnji i upoznavanja sa područjem koje je obuhvaćao Varaždinski generalat i Križevačka županija Petrić piše svoju doktorsku disertaciju obranjenu 10. prosinca 2008. godine, koja je objavljena tek 2012. pod naslovom »Pogranična društva- Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću«, nakon dopune i dotjerivanja u izdanju izdavačke kuće Meridijani i Društva za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju iz Zagreba. U ovoj vrijednoj knjizi sistematski je izložena povijest Varaždinskog generalata i Križevačke županije, te su u njoj izneseni i ranija Petrićeva istraživanja o povijesti pojedinih mjesta, a riješene su i mnoge nepoznanice iz povijesti tog područja. Uz neka od pitanja povijesti okoliša, znatan dio svog knjige posvećuje pokušaju rekonstrukcije

¹² H. PETRIĆ, »Odnos čovjeka i okoliša na višegraničju. Torčanska Podravina tijekom druge polovice XVIII. stoljeća«, Zbornik *Triplex confinium, Podravina*, vol. 4, br. 5, Koprivnica 2005: 52-70.

¹³ H. PETRIĆ, »Utjecaj rijeke na pogranična naselja«. Primjer rijeke Drave u 17. i 19. stoljeću., *Ekonomska i ekohistorija*, br. 1, Zagreb- Samobor 2005: 37-62.

¹⁴ H. PETRIĆ, »Drava River Flooding in Varaždin and Koprivnica«, *Podravina*, vol. 6, br. 12, Koprivnica 2007: 146-147.

¹⁵ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju prometnog značenja rijeke Drave u Gornjoj hrvatskoj Podravini od kasnog srednjeg vijeka do 19 stoljeća«, Zbornik radova, HAZU, Varaždin, 2005: 133-136.

¹⁶ H. PETRIĆ, »Postanak slobodnjaka u Križevačkoj županiji«, CRIS, br.VII, Križevci 2005: 53-59

¹⁷ H. PETRIĆ, »O križevačkoj ekohistoriji 17 stoljeća«, CRIS, br.VIII, Križevci 2006: 35-53. i »O nekim aspektima odnosa gospodarstva, ljudi i okoliša u sjevernom dijelu Križevačke županije i Varaždinskog generalata, tijekom 17 stoljeća«, *Podravina*, vol. 4, br. 11, Koprivnica 2007: 47-87.

¹⁸ H. PETRIĆ, »Župa Koprivnica do kraja 17 stoljeća«, *Tkalčić*, knj. 8, Zagreb 2004: 201-250.

¹⁹ H. PETRIĆ, »O katoličkoj obnovi i obrazovanju na prostorima Senjske, Modruške i Zagrebačke županije u 17. stoljeću«, *Podravina*, vol. IV, br. 8, Koprivnica 2005: 147-155.

²⁰ H. PETRIĆ, »Pokušaj procjene ukupnog broja stanovnika u kalničkom arhiđakonatu od kraja 16. do početka 18 stoljeća«, CRIS, IX, Križevci 2007: 36-44.

²¹ H. PETRIĆ, »Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 17. do početka 18. stoljeća«, Zbornik *Stvaralački potencijali u funkciji kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske*, Izd. HAZU, Varaždin - Zagreb, 2002: 133-153.

²² *Podravina*, vol. 2, br. 3, Koprivnica 2005: 142-171.

²³ *Podravina*, vol 2, br. 4, Koprivnica 2003: 151.

broja stanovnika na čitavom području, ističući faktore koji su uvjetovali grupiranje određenih grupa, kao i novo osnivanje plemićkih vlastelinstava na području Križevačke županije. Monografija je izvanredno dobro dokumentirana i objašnjena kartama, i pravo je uživanje pratiti burnu povijest i mijenjanje kultura na ovom prostoru preko ove monografije. Petrić je u nastojanju da usavrši svoju monografiju posjetio neke strane arhive, i to je omogućilo da se u rezultate ovih istraživanja ne može i ne smije sumnjati, ali je istovremeno Petrić došao do novih materijala. Uspostavio je i dodatnu međunarodnu suradnju, a otvorio je vrata časopisa *Ekonomika i ekohistorija* i *Podravina* stranim istraživačima. Dobra komunikacija otvorila mu je mnoga vrata te donijela financijsku podršku daljim istraživanjima, a sam Petrić je to opravdavao u punoj mjeri.

Njegov interes za povijest krajeva na granici s Osmanlijskim carstvom djelovao je na niz istraživača, kako one koji su se bavili vremenom prije kao npr. Ranko Pavleš, tako i na one koji su se zanimali 18. i 19. pa i 20. stoljećem. I ja sam bila pod dojmom Petrićevih radova i njegovom inovacijskom interpretacijom povijesnih zbivanja, ali i njegovom preciznošću te jasnoćom obrade važnih povijesnih događaja kao i jednostavnošću njihovog iznošenja. Povijest ranog novog vijeka u Podravini i okolici dobila je na značenju i sada ima novu interpretaciju i nalazi svoje mjesto na neki način i u kontekstu srednjoeuropske povijesti. U to se uklapa rad koji je Petrić objavio 2008. godine u Ljubljani pod nazivom »Što je povijest okoliša?« objašnjivši što je ekohistorija koja se razvija pod utjecajem ekološkog pokreta od početka šezdesetih godina dvadesetog stoljeća i koja je njezina svrha te značenje. Interakcija između ljudi i okoliša tj. prirode uopće traži mnogo kompleksniji pogled od dotadašnjih ustaljenih i okvirno ograničenih povijesnih, ekonomskih, geografskih i drugih znanosti, a Petrić se je osvrnuo na dostignuća svih tih znanosti, vežući ih u međudnos. Tako je postizao izvanredne rezultate a povijest sjeverne Hrvatske nastojao gotovo uvijek uklopiti u povijest Europe.²⁴ Petrić je ukazao na prirodne i biološke čimbenike, depopulaciju i demografske pokazatelje izmjene stanovništva u pograničnim naseljima, odnosno u organizaciji života na čitavom krajiškom području u okviru Varaždinskog generalata, zbog naseljavanja novog stanovništva, ali i suživota između vojnog i civilnog stanovništva od 1590. do Karlovačkog mira 1699. godine. Petrić je ovu temu shvatio široko, te je obradio i širi prostor na granici između Habsburškog i Osmanskog carstva, a mislim da je istovremeno uočio potrebu povezivanja prirodnih, bioloških i ljudskih čimbenika, ojačavši time temelje povezanim proučavanju ekonomskih i ekoloških faktora, što je obrazložio u radu »O križevačkoj ekohistoriji 17. stoljeća«,²⁵ kao i u radu »Koprivnica u 17. stoljeću«²⁶, te u objašnjavanju demografskih i etničkih kretanja,²⁷ ali i u drugim radovima koji su danas nezaobilazni za pisanje povijesti u vremenu Vojne granice, a koji imaju dakako odraz i na povijesna kretanja u kasnijem vremenu. Piše uvijek na osnovu interpretacije izvornih dokumenata u arhivima i zbirkama Zagreba, župnog ureda u Koprivnici, te arhivima i knjižnicama u Mađarskoj i Austriji, posebice u Landesarchivu u Grazu, gdje se čuvaju dokumenti iz vremena Varaždinskog generalata. Zahtjevni mentor Roksandić nije štedio doktoranda, postavljajući uvijek nova pitanja, ali je Petrić ne samo odgovorio na sva pitanja, već je i sam postavio nova, i dao na njih zadovoljavajući odgovor. Drugim riječima Petrić je napisao povijest nestalog svijeta u ranom novom vijeku na području Varaždinskog generalata, i ukazao na silne promjene koje su nastale promjenom stanovništva uslijed depopulacije i pustošenja. Nakon vremena građenja mnogih crkava i manastira došlo je do velikih i učestalih razaranja iza kojih je život trebalo stvarati nanovo, a često je zbog izmijenjenog i posve novog stanovništva taj život bio drugačiji od ranijeg. Opisao je kako je prijašnji život na tom području gotovo potpuno uništen, te da 17. stoljeće predstavlja pokušaj revitalizacije naseljavanjem novog stanovništva koje se po običajima i životu znatno razlikovalo od ranijeg. Hrvatska kao predziđe i branik kršćanstva zaštitila je Europu od daljnjih turskih osvajanja i time doprinijela ogromnu žrtvu preko stradanja ljudi ali i devastacije prirode kako bi se ostala Europa mogla kulturno razvijati u vremenu renesanse i kasnije.

²⁴ H. PETRIĆ, »Što je povijest okoliša?« *Historijski seminar*, sv 6, Ljubljana 2008: 157-176.

²⁵ H. PETRIĆ, »O križevačkoj ekohistoriji 17 stoljeća«, *Cris*, VIII, Križevci 2006; 35-53.

²⁶ H. PETRIĆ, »Koprivnica u 17 stoljeću - okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu«, Meridijani, Samobor, 2005.

²⁷ H. PETRIĆ, »Tko su »Slovinci« ili Slavonci u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini tijekom 17. stoljeća«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 39, Zagreb 2007, 23-38.

Knjiga nastala iz Petrićeve disertacije je protkana kartama i grafikonima, a osvrt na izvore i literaturu je detaljan. Izvršena je i komparacija između vojnog i civilnog dijela na način koji je Petrića svrstao među najprestižnije povijesne istraživače novog vijeka. Objavljivanjem monografije *Pogranična društva i okoliš* Petrić je postao prihvaćeni stručnjak za pitanja Vojne krajine druge polovice 16. i 17. stoljeća na ovom području, premda su svoj obol ovoj temi dali i dr. Mirko Valentić, dr. Kruhek i dr. Bucinski. Nove suvremene metode i otvaranje hrvatske historiografije prema Europi omogućile su Petriću kontakte s povjesničarima drugih europskih država, što je iskazano i u njegovim brojnim istupima na međunarodnim skupovima, ali i na području Koprivnice i Križevaca. Petrić je ispunio jednu veliku prazninu i upotunio Kasera i druge strane povjesničare koji su do tada smatrani najboljim poznavateljima krajiške povijesti. Vješt u korištenju digitalnih tehnika, laganog i jasnog izražavanja Hrvoje Petrić si je već ovim djelom osigurao trajno mjesto u historiografiji. Sve je kod njega dokumentirano i objašnjeno, a njegove tvrdnje ne mogu se dovesti u pitanje.

Istraživanjem manje poznatih elemenata povijesti Vojne krajine u današnjoj sjevernoj Hrvatskoj 16. i 17. stoljeća izvršena je toliko potrebna nadopuna hrvatske povijesti u mnogim njenim aspektima. U svojem prijedlogu za imenovanje Hrvoja Petrića u zvanje znanstvenog savjetnika 2017. godine Povjerenstvo za izbor u zvanje je navelo da je ovaj izvanredni rad »... bez presedana u hrvatskoj historiografiji o ranome novome vijeku dijakronijski i sinkronijski komparirajući analitički izvedene činjenice u vezi s promjenama u okolišu, napučenosti i naseljenosti pograničnog područja spram Osmanskog carstva koje u 17. stoljeću sve uočljivije dijeli granica banske i vojnokrajiške jurisdikcije.«²⁸ Povjerenstvo je smatralo da na sličan način treba nastaviti istraživanja na širem prostoru.

Upravo ovu preporuku Petrić je obilato iskoristio, te neki od njegovih idućih radova predstavljaju proširene i analitički interpretirane značajke prirode ali i povijesnog života na području Varaždinske vojne krajine i Križevačke županije s time da je u novim radovima Petrić uvijek nešto novo istražio, nadopunio, prezentirao preciznije i tako, u neku ruku, izgradio čitav jedan povijesni svijet na novim osnovama. Povijest Vojne krajine, odnosno Vojne granice, koja je Habsburškoj monarhiji omogućila vojno uplitanje u europske sukobe, vrlo je važna tema za cjelokupnu povijest Hrvatske i stoga mislim da je svaki rad na tu temu dobrodošao. Petrić je iskoristio rezultate svojih istraživanja do maksimuma, napisavši više radova na osnovu korištenja podataka do kojih je došao istražujući krajišku povijest 16. i 17. pa dijelom i 18. stoljeća, te je rezultate svojih istraživanja ugrađivao u veliki broj svojih kasnijih radova na križevačkom, koprivničkom, đurđevačkom i ostalom području koja su spadala nekadašnjem Varaždinskom generalatu, a kasnije vojnokrajiškim pukovnijama. Arhivska materija do koje je došao predstavlja blago na osnovu kojeg dr. Hrvoje Petrić izgrađuje povijest okoliša šire regije i od tada se mijenja način istraživanja i lokalne povijesti te se posebno povijest ranog novovjekovlja gleda drugačije nego prije, a demografija, ekologija, ekonomija i koješta drugo utkano je u jednu cjelinu, pogotovo stoga što znatno doprinosi objašnjavanju ekološkog života, ali i dijela demografskih kretanja.

Svjestan svojih zadatak nakon izdavanja knjige »Pogranična društva - Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17 stoljeću«, Petrić se je u slijedećem razdoblju morao izvanredno snažno založiti da ju učini prepoznatljivom širem krugu europskih ranonovovjekovnih povjesničara. Iako je na mnoga mjesta bio dobro došao, njegovi zadaci su se umnožili, radovi su mu postali traženi, a povećale su se i njegove obaveze kao recenzenta, urednika ili člana uredništva više časopisa i predavača na brojnim skupovima, ali i u nastavi. Povećana je i učestala suradnja sa slovenskim povjesničarima, a osobito sa dr. Andrejom Hozjanom sa Oddeleka za zgodovino Pedagoškog fakulteta u Mariboru i dr. Borisom Golecom sa Znanstvenoraziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti u Ljubljani, koji ga povezuje sa tada mladim slovenskim istraživačem Žigom Zwitterom.

Objašnjena povijest 16. i 17. stoljeća olakšala je i pisanje povijesti 18., 19. pa i 20. stoljeća, pa se Petrić upušta u obradu nekih elemenata hrvatskog gospodarstva te u područje suvremene političke povijesti. Poslije ove knjige hrvatska historiografija sjeverozapadne Hrvatske nije više bila ista, a kreativna ekonomija, odnosno kreativna povijesno-geografska istraživanja zamjenjuju nekadašnje jednostavne opise da je vrijeme osmanlijskih upada pretvorilo ovo područje u ratište kroz više od 150 godina

²⁸ Izvješće Povjerenstva za izbor dr. Hrvoja Petrića u zvanje znanstvenog savjetnika od 27. IX. 2017.

bez pokušaja obnove i djelovanja ljudi na prirodu. Priroda i ljudi, šume, vode i putovi, a i najnužnija trgovina ukazuju na žilavost ljudi da usprkos gotovo nemogućih uvjeta žive na ovom području a Hrvoje Petrić je uspio shvatiti žilavost i napore te prirode i ljudi da se održe na tim prostorima. Dakako, neka su naselja nestala, ali su druga niknula zbog prednosti koje su pružali zemlja, voda i šume, ali su nesigurna vremena i česti zbjegovi isprva onemogućili stvaranje većih naselja, pa osim sela i trgovišta te nekoliko proto-gradskih naselja isprva izostaju veći centri za vidljiviji razvoj te se sve odvija u segmentima, manjim dijelovima i poprilično nepovezano.

Petrić se istaknuo i kao predavač relativno velikog broja obaveznih, ali i izbornih kolegija na preddiplomskom i diplomskom studiju. Osmislio je i tri nova predmeta na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a bio je i mentor brojnih studenata prilikom obrana diplomskih radova. Sudjelovao je i nizu međunarodnih znanstvenih konferencija u inozemstvu ili u Hrvatskoj.

Iako je ranije sudjelovao u istraživanjima političke povijesti u Podravini te je još 2000. organizirao znanstveni skup »Koprivnica i Podravina od 1929. do 1941.«, što je početak Petrićevog intenzivnijeg zanimanja za djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Podravini te zajedno pišemo i objavljujemo knjigu »Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini (Od početaka do 1945. godine)«. ²⁹ Iako je u svojim istraživačkim počecima ulazio i u istraživanje podravskih tema druge polovice 20. stoljeća, kao primjerice 19. prosinca 2001. na znanstvenom skupu u Zagrebu kada referira o politici Koprivničko-đurđevačke Podravine 1971. godine, koji je organizirao Institut Ivo Pilar i Hrvatski institut za povijest Filozofskog fakulteta sa Školskom knjigom. iz Zagreba, taj rad na žalost nikada nije objavio, kao što se i prestao zanimati za taj dio povijesti Podravine.

U razdoblju od 2010. do 2014. Petrić produbljuje i svoje spoznaje o djelovanju braće Radić, pa u okviru svog političkog angažmana u tada još vrlo aktivnoj Hrvatskoj seljačkoj stranci potiče obilježavanje stranke i njenih predvodnika iako je na tome radio i ranije kada je organizirao znanstveni skup »Braća Radić i razvitak seljačkog pokreta u Podravini«, u Koprivnici 13. studenog 2004., te je kao predsjednik organizacionog odbora držao referat »Uloga Podravaca i Podravina u počecima seljačkog pokreta braće Radić«, koju temu je obradio u više kasnijih radova. Tako primjerice u Bjelovaru 18. listopada 2007. referira na Akademijinom znanstvenom skupu o osnivanju prvih organizacija Hrvatske seljačke stranke na području Bjelovarsko-križevačke županije od 1904. do 1908., a osvrt na život i rad Radićeve stranke daje i kroz svoje umetke u monografijama nekih podravskih mjesta, jer je upravo

Sl. 1. Profesorica Mira Kolar-Dimitrijević i Hrvoje Petrić u kabinetu C 108, na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji su zajedno dijelili od 2001. do 2003. godine (Snimljeno 28. studenog 2024. godine, foto: Elizabeta Wagner)

²⁹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, H. PETRIĆ, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini*, Meridijani, Koprivnica 2015, str. 1-321,

Podravina bila ona koja je prva podržala stranačko aktiviranje braće Radić. Pri tome je Petrić nastojao ukazati na važnost seljačkog angažmana u političkom i gospodarskom životu, podržavajući uvijek i objavljujući radove drugih povjesničara o povijesti Hrvatske seljačke stranke i njenim vođama. To je osobito došlo do izražaja u monografiji »Đelekovec« 2008. s obzirom da je u tom mjestu djelovao veliki seljački književnik Mihovil Pavlek Miškina no Petrić nije mogao obraditi sve elemente njegovog djelovanja te desetljeće kasnije organizirao znanstveno-stručni skup o njemu. O Radićevoj stranci Petrić piše i u monografijama o Molvama, Novigradu Podravskom, Donjoj Dubravi, i na mnogo drugih mjesta. Čini mi se da je vrhunac tih aktivnosti bio prigodom obilježavanja 110 godina Hrvatske seljačke stranke, 2014. godine, kada je Petrić bio jedan od glavnih organizatora velikog međunarodnog znanstvenog skupa u Križevcima te godinu dana kasnije urednik zapaženog zbornika radova o Hrvatskoj seljačkoj stranci u izdanju Matice hrvatske i Povijesnog društva Križevci.

S obzirom na mjesto zaposlenja Zagreb nije mogao izostati iz historiografije pogotovo stoga što je novo vrijeme tražilo novi pristup povijesti metropole. Umjesto klasne povijesti sada se na povijest Zagreba gleda iz građanske perspektive, pa je to došlo do izražaja i u Petrićevom prilogu o Zagrebu u 17. stoljeću koji je tiskan kao poglavlje u Goldsteinovoj monografiji o Zagrebu 2012. godine te se nastavlja na ranija istraživanja Ivana Krstitelja Tkalčića, Rudolfa Horvata, Franje Buntaka, Ivana Kampuša i Igora Karamana.³⁰

Stanujući u Koprivnici dr. Hrvoje Petrić je godinama bio organizacijski nositelj na svakom skupu koji organizira Povijesno društvo Koprivnice. Referati se tiskaju i u koprivničkom časopisu *Podravina*, ali se o njim izvještava i u u glasilu Povijesnog društva *Scientia Podraviana* čiji je urednik dugo godina Mirko Lukavski, ali je u uredništvu uvijek Hrvoje Petrić koji je i autor velikog broja malih članaka i informacija.

Cijelo vrijeme Petrić izvodi nastavu na preddiplomskom studiju iz predmeta *Europske regije i hrvatska povijest u ranome novome vijeku*, a na diplomskom studiju drži nastavu iz predmeta *Ekonomska historija, Ekohistorija, Habsburška monarhija - imperijalna baština*. Jedno vrijeme drži predavanja iz predmeta *Historijska demografija i Historijska antropologija*, a 2012./13. akademske godine na doktorskom studiju predaje predmet vezan uz modernu i suvremenu povijest okoliša.

4. AKTIVNOSTI PETRIĆA OD 2010. DO 2014. TJ. U VREMENU DOCENTURE I IZBOR ZA IZVANREDNOG PROFESORA

Već 29. travnja 2013. dr. D. Roksandić i dr. N. Močanin, redoviti profesori na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu te dr. Dragutin Feletar, redoviti prof. Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u mirovini predlažu dr. Petrića za izvanrednog profesora, te je to i usvojeno. Ovim imenovanjem učvršćen je Petrićev položaj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ali su ujedno povećane i njegove obaveze izvan Hrvatske. On je u tom vremenu dotjerivao svoju doktorsku radnju o Varaždinskom generalatu, ali je vrlo uporan i mogla bih čak reći glasan na promoviranju svojeg posebnog gledanja na povijest. Petrić umjesto izoliranog gledanja gleda na zbivanja pod utjecajem raznolikih prirodnih i društvenih faktora. Ovakvo gledanje na društvena zbivanja bilo je relativno novo, i Petrić je mnogo doprinio da se na povijest počelo tako i gledati, iako je politička i društvena povijest Šidakove povijesne škole kao i kod historičara Domovinskog rata ostala i dalje vodeća.

Petrić je vrlo aktivan i u organiziranju povijesnih skupova i uređivanju povijesnih časopisa, te je član uredništva *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest na Filozofskom fakultetu*, ali je i glavni urednik časopisa *Podravina* koji izlazi u Koprivnici od 2002, a kao član uredništva i recenzent mnogih radova djeluje i u međunarodnom časopisu *Ekonomika i ekološka historija*. Kako bi ojačao interes koprivničkog građanstva za povijest, Petrić piše i kratke članke za časopis *Scientia Podraviana* u kojem se na jednostavan i jasan način izvještava o povijesnim istraživanjima i zbivanjima, a na sličan način povremeno i na stranicama popularnog časopisa *Meridijani* kojega je urednik Petra Somek, rođena Feletar. Izdavačka

³⁰ H. PETRIĆ, »Stoljeće oporavka i napretka«, Prva knjiga, *Povijest grada Zagreba*, izd. Novi Liber, (urednik dr. Ivo Goldstein), Zagreb 2012.; 157-199.

kuća Meridijani u Samoboru tiskala je seriju povijesnih udžbenika za osnovne i srednje škole, i Hrvoje Petrić kao jedan od urednika okupio je kvalitetne autore s inovativnim pristupima. Ti su udžbenici naišli na dobar prijem u školama diljem Republike Hrvatske.

Petrićevo promoviranje povijesti okoliša postaje prepoznatljivo u većini njegovih radova. Petrić više nije samo povjesničar, već on predvodi akcije zaštite okoliša, tj. Drave i njenog šumskog i prirodnog okoliša okupivši i posebnu grupu koja je usvojila taj stav, te se uspješno odupiru podizanju hidrocentrale na Dravi kod Novog Virja odnosno Repaša, a Petrićeva i Feletarova objašnjenja o potrebi očuvanja prirodnog okoliša u srednjem toku Drave i očuvanje kao prirodnog parka te promoviranja čitavog tog područja kao turističke destinacija i osebujnog životinjskog, i biljnog svijeta a i tradicije života na malim posjedima imaju sve više pristaša i predstavljaju dugotrajan zadatak koji treba stalno objašnjavati. Petrić se sa suradnicima zalagao i za uređenje starog željezničkog mosta na Dravi u muzej te rijeke, ali to na žalost nije prihvaćeno.

Petrić nastavlja istraživanja u stranim arhivima, pregledavajući neke fondove koje je tek mali broj istraživača proučavao. Rezultati tih Petrićevih istraživanja našli su svoje mjesto u radovima pisanima u ovom vremenu. Ojačala je i njegova suradnja s Mariborom te se zajednički istražuje područje gornje Drave uključivši i Međimurje.

Širi se i krug studenata odnosno profesora koji surađuju s Feletar-Petrić krugom u akciji očuvanja okoliša, i njegovih vrijednosti. Broj radova studenata u povijesnim časopisima raste, zahvaljujući Petrićevom mentorstvu ili savjetima. Postao je i član Družbe hrvatskog zmaja, kao Zmaj Koprivničko-podravski.

5. IZBOR ZA ZNANSTVENOG SAVJETNIKA 2017. GODINE

Za znanstvenog savjetnika na području humanističkih znanosti, polje povijest, grana hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest izabran je 2017. godine. Time mu je uvećana mogućnost djelovanja na zaštiti okoliša u području Koprivničko-križevačke, Međimurske i Bjelovarsko bilogorske županije. Interes za povijest se je povećao, a olakšalo i nova socioekonomska i ekološka istraživanja i promoviranja te je povećan krug onih koji su podržavali relativno skupa povijesna istraživanja. Sve više se cijene Petrićevi radovi i traže njegove recenzije, te i njegov rad u uredništvima mnogih časopisa postaje sve značajniji dio njegovog rada, on utječe na nove generacije povjesničara čiji je interes drugačije od onih školovanih ranije.³¹ Zbog ovako velikog angažmana, vidljivo je da Petrićeva produkcija znanstvenih radova količinski opada u odnosu na ranije, ali mu se utjecaj povećava i produbljuje, a vrše se i korekcije ranijih istraživanja na osnovu novih dokumenata.

Petrić u pravilu ne odbija suradnju s niti jednim tražiteljem, te se bavi i uređivanjem povijesnih monografija i članaka za mnoga mjesta na području dravskih županija, a mnogi članci su i na engleskom i njemačkom te mađarskom jeziku. Inicijator je i jedan od glavnih suorganizatora međunarodne konferencije europskog udruženja za povijest okoliša od 27. lipnja do 2. srpnja 2017. u Zagrebu u suorganizaciji Geografskog odsjeka Prirodoslovno matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s Odsjekom za povijest Filozofskog fakulteta. Petrić dobiva i priznanja za svoj rad, a njegovo djelovanje postaje donekle prepoznato i u okvirima srednjoeuropske povijesti, osobito zbog radova o povijesti okoliša i borbe za čuvanje prirode u području Drave, te istraživanju promjena na području Vojne granice, ali je znatan i važan i Petrićev angažman u izradi monografija. Piše o stanju društva i gospodarskim temama 19. i 20. stoljeća. To je i vrijeme kada akumulirano znanje prenosi kroz udžbenike povijesti za osnovne i srednje, pa i stručne škole, ugrađujući u te udžbenike i geografske a ne samo povijesne elemente.

Sve to čini ga u drugom i trećem desetljeću u neku ruku srednjoeuropskim, a ne sam hrvatskim povjesničarem. Izvanredno je aktivan i savjestan kao predavač koristeći se obilato internetom u komunikaciji, a kao predsjednik Društva za hrvatsku povijest i ekohistoriju predlaže teme nekih skupova, a to čini i kao član Europskog društva, zastupajući Hrvatsku i u više europskih odbora, čineći prepoznat-

³¹ *Ego-historija i hrvatska historiografija*, Predgovor Ines Sabotić, Ivan Majnarić, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb 2022: 7-11.

ljivom, a i važnom povijest okoliša u Hrvatskoj ali i obrnuto govoreći o dostignućima drugih u nastavi i na predavanjima. Mislim da je Petrić najbolji promotor povijesti okoliša u Hrvatskoj zbog sveprisutnosti i potpune predaje poslu koji radi. On taj pristup povijesnim istraživanjima objašnjava ranije na historijskom seminaru u Ljubljani i na drugim mjestima. Petrić povremeno ulazi u povijesno-demografske analize, te ukazuje na povezanost ekonomskih kretanja s kretanjem broja stanovnika u pojedinim mjestima.³² Ugradnja demografskih i ekoloških elemenata u Petrićevim radovima postaje sve prisutnija osobito u poglavljima nekih monografija.

Osim doprinosa na području povijesti demografije i istraživanju naselja, Petrić se je uvijek vraćao Dravi kao glavnoj rijeci koja je njegov zavičaj povezivala sa srednjom i jugoistočnom Europom. U mnogim brojevima časopisa *Podravina* koji uređuje Petrić organizira objavljivanje neke teme koja se odnosi na Dravu ili mjesta u njenoj blizini, a možemo pratiti kako se njegov interes širi prema izvoru Drave, ali i prema ušću Drave u Dunav kod Osijeka. Petrić u svakom uratku donosi nešto novo³³, pronađeno u arhivima, ali i u spoznajama na samom terenu te saznanjima drugih istraživača na istoj temi, kao što je dr. Zlata Kerže Živaković i prof. Hrvoje Pavić, koji je uspio osnovati istraživački centar u Erdutu za istraživanje Dunava.

Nastoji se ne udaljiti od povijesti Zrinskih. Svoj interes za obitelj Zrinskih obnavlja kroz rad »Prilog poznavanju gradskih naselja /trgovišta na posjedima Zrinskih«. ³⁴ Tako piše o mjestima Čakovec, Legrad, Štrigova, Nedelišće, Prelog, Turnišće, Rakovec, Vrbovec, Trg, Ozalj, Ribnik, Dubovec i dr. Vezano uz to bavi se i prodajom soli, željeza i druge robe koju su obavljali Zrinski na potezu od mora do Drave, a i kasnije se tom trgovinom, dakako u mnogo manjem obimu, Drave i bave neka mjesta zadržavajući zbog toga još dugo vremena status trgovišta. O povijesti stanovništva u Međimurju u vrijeme Zrinskih piše i 2011. godine.³⁵ Godine 2014. s Andrejom Talan piše o Nikoli VII. Zrinskog, a ponovno piše i o utvrdi Novi Zrin 1664. u zborniku radova koji sadrži referate povodom 350 godina od podizanja ove važne utvrde na utoku Mure u Dravu, a donosi i nove izvore vezane uz plaćenike iz Štajerske i Bavorske u utvrdi.³⁶ Posljednji rad o Zrinskim mu je vezan uz biografiju Nikole VII.³⁷

Njegova vjernost starim temama i zavičaju jedna je od bitnih karakteristika Petrićevog rada, iako bi ga mogli nazvati povjesničarom koji usvaja vrlo lagano sve nove trendove, osobito one tehničke. No moglo je proteći nekoliko godina da se opet vrati na staru temu, ali ju proširuje novim spoznajama a često i zanimljivim zaključcima. Petrić još piše 2004. rad o koprivničkom školstvu krajem 19. stoljeća.³⁸ U okvir toga spada već spominjani rad o školovanju studenata iz srednjovjekovne Slavonije u 16.

³² H. PETRIĆ, »Procjena broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 18. stoljeća«, *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija u Varaždinu 21- o 22. stidenoga 2002. godine*. Izd. HAZU, Zagreb - Varaždin, 2002.: 133- 152.; Isti, »O ukupnom broju stanovnika kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva od sredine 16. do početka 18. stoljeća«, *Raukarov zbornik*. Zagreb 2005: 263-274.

³³ H. PETRIĆ, »Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer rijeke Drave u 18. i 19. stoljeću«, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 1, Zagreb-Samobor, 2005: 37-52.; Isti, »Neodrživ razvoj« ili kako je krčenje šuma u ranome novom vijeku omogućilo širenje Đurđevačkih pijesaka«, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 4, Zagreb 2008: 5.-25.

³⁴ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju gradskih naselja - trgovišta na posjedima Zrinskih«, *Zbornik Povijest obitelji Zrinski*, Zagreb 2007: 219-235.

³⁵ H. PETRIĆ, »Prilozi poznavanju povijesti stanovništva Međimurja u vrijeme Zrinskih«, *Zbornik sa znanstvenog skupa o Zrinskim u Čakovcu 6 i 7. X 2010*, Čakovec 2011: 17.59,

³⁶ H. PETRIĆ, Andrea TALAN, »Iz povijesti Novog Zrina«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Donjoj Dubravi 5. svibnja 2014.*, Meridijani Zagreb - Samobor i Hrvatsko vojno učilište Petra Zrinskog i Družba braće Hrvatskog zmaja, te Garda Zrinski iz Čakovca i Ogranak Matice hrvatske, Čakovec, 2015.:99-127.

³⁷ H. PETRIĆ, Nemo me impune lacesset – Sors bona nihil aliud. O životu i radu Nikole VII. Zrinskog (1620. – 1664.), *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, br. 550=56, 2022., 37-138.

³⁸ H. PETRIĆ, »Prilozi poznavanju razvitka koprivničkog školstva do kraja XIX. stoljeća«, *Spomenica Filipa Potrebice*, Zagreb, 2003: 203-212, Školstvom Koprivnice su se bavili i drugi: Dr. D. Feletar, K. Krušelj, R. Brački, M. Kolar itd. a virovsko školstvo cjelovito je obradio izvršno Dražen Podravec, dugogodišnji ravnatelj virovske škole i Zmajevac.

stoljeću na sveučilištima na Zapadu.³⁹ Piše i o studentima iz hrvatskih zemalja na sveučilištu u Olomoucu u Moravskoj od 1569. -1781. godine nekoliko godina kasnije.⁴⁰

Godine 2010. objavljuje rad o nekim ekohistorijskim osobitostima Kalničkog gorja u Novome vijeku.⁴¹ Još 2014. objavio je svoje predavanje »Neke bilješke o »malom ledenom dobu« s posebnim osvrtom na Istru.⁴² Usprkos pojedinim istraživačkim »izletima« izvan sjeverne Hrvatske, Petrić je obogatio naše spoznaje detaljima iz povijesti malih i manjih mjesta. Među takve radove treba ubrojiti radove o povijesti područja koja su gravitirala centralnim naseljima Ivanec i Vinica,⁴³ na području Varaždinske županije. Mnoga podravska mjesta kao Novigrad Podravski, Molve i Virje gotovo stalno prati kroz izvore.⁴⁴

Petrić je obogatio i povijest Križevaca i Bjelovara. Križevce je još u svojoj doktorskoj radnji formulirao kao mjesto sa značajnom poviješću, pa se taj grad često pojavljuje kao tema njegovih istraživanja, a mislim da na tu temu Petrić još nije rekao zadnju riječ, osobito stoga što Križevci gube status središta županije još 1886. na račun Bjelovara. On se također zanima i za položaj Varaždina kao vojnokrajškog središta.⁴⁵ Petrić navodi brojno stanje vojske u Bjelovaru još od 1630-1678. godine.⁴⁶ Istraživši povijest Bjelovara prije nego što mu je kraljica Marija Terezija dodijelila ulogu vojnog središta Petrić je postao autor monografije o Bjelovaru zajedno sa dr. Željkom Karaulom i dr. Željkom Holjevcem.⁴⁷ Petrić u devetom broju Crisa 2005. objavljuje članak o slobodnjacima na križevačkom području koji su u 18. stoljeću izgubili taj status, a na primjeru Križevaca u 17. stoljeću objavljuje članak o ekohistoriji 17 stoljeća.⁴⁸ Vrlo je zanimljiv i Petrićev rad o pretvaranju trgovišta Brezovice iz statusa gradskog naselja u selo Kalnik, u okviru velikokalničkog vlastelinstva.⁴⁹

Nakon više godina ponovno se bavi i Molvama odnosno naseljavanju stanovništva na tom području u ranome novom vijeku.⁵⁰ Piše o utjecaju krčenja šuma u okolici Molva na širenje Đurđevačkih pije-saka, koristeći i već ranije napisane radove na tu temu. O đurđevačkoj Sahari, kao jedinog pustinji u

³⁹ H. PETRIĆ, »Studenti na zapadnim sveučilištima kao pokazatelj mobilnosti stanovništva zapadnog dijela srednjovjekovne Slavonije (na primjeru koprivničke Podravine do kraja 16 stoljeća«, *Podravina*, vol. 2, br. 4, Koprivnica, 2002; 161-190.

⁴⁰ H. PETRIĆ, »Studenti iz hrvatskih zemalja na sveučilištu u Olomoucu u ranome novom vijeku s posebnim osvrtom na studente iz križevačkog kraja«. *Cris*, XII, Križevci 2010:221-225.

⁴¹ H. PETRIĆ, »Hills of Kalnik in Early Modern Age«, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 6, Zagreb-Samobor, 2010,:36-54.

⁴² H. PETRIĆ, »Neke bilješke o »malom ledenom dobu« s malim osvrtom na Istru«, *Bertošin zbornik*, sv. 2, Državi arhiv u Pazinu, Pazin 2014: 149-159. Istu temu objavljuje s nadopunjenim tekstem i u 39 svesku *Koprivničkog zbornika*, 2013.: 37-48. O promjenama u okolini između Jadrana i Dunava s posebnim osvrtom na malo ledeno doba objavio je i u *Almanahu*, Podgorica 2014: 147.167, obradivši i vulkanske erupcije od 1531-1782 i 1815. godine.

⁴³ H. PETRIĆ, »Socioekonomski razvoj hrvatsko-slovenskog pograničja od kraja XVIII. stoljeća do Drugoga svjetskog rata. Primjer ivanečkog i viničkog kraja,« *Historia Varasdiensis*, sv. 3, Varaždin 2014: 27-39 i za ranije razdoblje »Prilog poznavanju socioekonomskog razvoja ivanečkoga i viničkoga kraja (prostora nekadašnjeg Gornjeg polja) u srednjem i ranom novom vijeku«, *Ascendere historiam*. Zbornik u čast Milana Kruheka, Hrvatski institut za povijest, Z, Zagreb 2014: 153-166.

⁴⁴ H. PETRIĆ, »Ljudi, utvrde i okoliš. Prilog poznavanju socioekonomske i vojne organizacije malih utvrda Varaždinskog generalata u 17 stoljeću na primjeru Virja i Novigrada Podravskog,« *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, Zagreb 2004: 95-106.

⁴⁵ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju Varaždina kao središta Varaždinskog generalata«, *Zbornik 800 godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1299.-2008*. Varaždin, 2019: 245.-269.

⁴⁶ H. PETRIĆ, »Popisi vojske u Bjelovaru 1630-1678.«, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 5, izd. HAZU, Zagreb - Bjelovar 2012.:1-19.

⁴⁷ H. PETRIĆ, Željko HOLJEVAC, Željko KARAULA, Zbornik *Povijest Bjelovara od početaka naseljavanja do kraja Domovinskog rata.*, HAZU, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, Zagreb - Bjelovar, 2013 Petrić je autor teksta do sredine 18 stoljeća, a obrađena je i okolica, pa i Gudovac, koji se 1495 spominje kao utvrda protiv osmanlijskih napada. .

⁴⁸ H. PETRIĆ, O križevačkoj ekohistoriji 17 stoljeća, *Cris*, VIII, str,35-51,

⁴⁹ *CRIS*, god. VI, Križevci 2004: 27-34.

⁵⁰ H. PETRIĆ, »Prilozi poznavanju nastanka sela i razvoju stanovništva Molve u ranome novom vijeku«, *Zbornik Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, Molve, 2010: 58-67.

našoj zemlji predaje na kulturnohistorijskom skupu Mogensdorfu i tijekom javnih nastupa rado spominje taj fenomen.⁵¹

Potrebno je da priznamo i ocijenimo njegov nevjerojatni radni elan i sposobnost istraživanja tema koje nitko do tada nije istraživao, ali i njegovu preciznost i brojnost korištenja izvora na temelju kojih izvodi svoje zaključke. Nakon doktorata Petrić je na neki način zacrtao područje i teme kojima će se najviše baviti. Bio je zapažen i 2014. je dobio nagradu Koprivničko-križevačke županije radi doprinosa ugledu i znanstvenom istraživanju povijesti, te medalju grada Koprivnice 2015. za izniman doprinos promicanju povijesne znanosti. Petrić povremeno govori i piše i o suvremenim kretanjima u historiografiji o ekonomskoj povijesti i povijesti okoliša od 19. stoljeća pa do 1918.⁵²

Povremeno interes usmjerava prema Slavoniji pa je jedan od zadnjih radova u vremenu do izbora za redovnog profesora rad »O iseljavanju vlašskog stanovništva iz Zapadnog Papuka, Ravne gore i Pšunja u susjedna područja krajem 16. i početkom 17. stoljeća, izazvana kretanjem kršćana nakon poraza osmanskih postrojbi na granici Osmanskog i Habsburškog imperija.⁵³

Kao i ranije Petrić pokazuje nastavlja razvijati interes za područje Međimurja kao i za Dravu. Tako je jedan od značajnih radova rad »Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina« kojim proširuje odnosno nastavlja svoja pisanje o Dravi.⁵⁴ Već 2007 je, objavivši na engleskim jeziku u koautorstvu s Ivanom Obadićem rad o poplavama Drave na varaždinskom i koprivničkom području od 17. do 19. stoljeća.⁵⁵ Nešto ranije publicirao je članak »Utjecaj rijeke na granična naselja. Primjer rijeke Drave u 18. i 19. stoljeću«.⁵⁶

Interes proširuje i na Savu. Godine 2015. objavljuje rad o Savi u Slavoniji i Srijemu.⁵⁷ U ovaj rad je interdisciplinaran, i u njemu Petrić spominje i nasipe i šume i gospodarske karakteristike krajeva uz Savu, a takova objecka je sve češća u njegovim radovima o vodama. U ovom radu povezao povijest rijeke s poviješću nasipa koji su se gradili još u 18 stoljeću, ali i sa stanjem šuma i naselja osvrnuvši se i na prvi zakon o šumama. Temu je iskoristio do maksimuma, te na engleskom jeziku objavljuje u Ljubljani članak o međuodnosu ljudi i rijeke Drave u predindustrijsko doba, osvrnuvši se ponovno na zakone i propise o regulaciji vodenih tokova. Poplave su bile česte i regulacije nužne, a Petrić je izradio katalog poplava rijeke Drave od 1696. do 1846. godine. Članak je vrlo važan stručnjacima kojima je zadaća obrana od poplava u području Drave.⁵⁸ O poplavama u pograničnim naseljima od 17. do 19 stoljeća piše i u *Bertošinom zborniku* 2013 godine, opisujući regulacije Drave od 1780, i uvijek nanovo naglašava međuodnose između rijeke i ljudi koji su doveli i do preseljavanje čitavih naselja zbog poplava.⁵⁹

⁵¹ H. PETRIĆ, »Neodrživi razvoj ili kako je krčenje šuma u ranome novome vijeku omogućilo širenje Đurđevačkih pjesaka, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 4, Zagreb 2008.: 5-26.; Isti, »Die kroatische Sahara«, Celje 2014: 39-47.

⁵² H. A »hosszú« 19. század gazdaság - és kőnyezetörténete újabb horvát horvatográfiá ...u posebnom zborniku *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura* koji je objavljen od Mađarske akademije znanosti i Hrvatskog instituta za povijest, Budimpešta 2015,

⁵³ H. PETRIĆ, O iseljavanju vlašskog stanovništva iz zapadnog Papuka, Ravne Gore i Punja te susjednih područja krajem 16. i početkom 17. stoljeća, *Zbornik Janković*, (Urednik. Ž. Karaula), Daruvar 2016:39-52.

⁵⁴ H. PETRIĆ, »Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 7, Zagreb - Samobor 2022: 49-63.

⁵⁵ H. PETRIĆ, I. OBADIĆ, »Drava River d Floding in Varaždin and Koprivnica,« *Podravina*, vol. 4, br.12. Koprivnica 2007:136-147.

⁵⁶ H. PETRIĆ, »Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer rijeke Drave u 18. i 19 stoljeću«, *Ekonomika i ekohistorija*, br. 1, Zagreb 2005.:17-52.

⁵⁷ H. PETRIĆ, »O Savi u Slavoniji i Srijemu krajem 18 stoljeća«, *Zbornik »Rijeka Sava u povijesti«*, Radovi znanstvenog skupa 18-19 X 2015., Izd., Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2015.:261-279.

⁵⁸ H. PETRIĆ, »Some Aspects of the interrelationship between Humans and the River Drava in the Pre-industrial Times with an Emphasis on the Late 18th and Early 10 th Century.« *Man, Nature and Environment Between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Modern Times*, Ljubljana 2014:260-289.

⁵⁹ H. PETRIĆ, »Poplave i pogranična naselja od 17. do 19 stoljeća - primjer rijeke Drave«, *Bertošin zbornik*, knj. 2, Pula, Pazin 2013: 413-429,

Godine 2015. objavljuje pregled povijesti Preloga od razvijenog srednjeg vijeka do sredine 19. stoljeća u monografiji »750 godina grada Preloga«,⁶⁰ što predstavlja pionirski rad, ali i model istraživanja trgovišta, koji je nadograđen na ranija Petrićeva istraživanja ranonovovjekovnog Samobora iz 2011. godine.⁶¹ U mnogim Petrićevim radovima spominju se crkve bilo kao očuvani objekti ili kao središta neke aktivnosti. Neki od tih radova objavljeni su u zborniku *Tkalčić* od 2001. godine pa nadalje. Pokazao je interes i za Zagorje pa je na osnovu kanonskih vizitacija, spomenice i matičnih knjiga Petrić sa Ljiljanom Dobrovšak napisao poglavlje u monografiji o Bistri, utvrdivši veliku smrtnost stanovništva u ranoj dobi zbog lošeg standarda.⁶²

Uvijek susretljiv dobro se uklapa u sredinu u kojoj radi, te ga svi prihvaćaju kao dobrog kolegu i pozivaju ga na suradnju čak i kod osjetljivih tema koje obrađuje osloncem na arhivske izvore. On to koristi za promociju povijesti okoliša. Sa dr. Ivanom Žebec Šilj iz Instituta Pilar objavljuje zbornik studija koje izvještavaju o razvoju povijesti zaštite okoliša u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi.⁶³ Povijest okoliša spominje i na međunarodnim znanstvenim skupovima. Prisutan je na kongresu u Salzburgu 27.-29. rujna 2015., a drži referate u Ljubljani, Guimaraesu, Budimpešti, Washingtonu, Versaillesu i drugdje.

Kao posebno važno ističem Petrićevo objavljivanje članka o ekonomskoj povijesti u izdanju Slovenske akademije znanosti i umjetnosti 2014. godine.⁶⁴ Od tada je i ova tema u centru Petrićeve pažnje što rezultira 2024. izdanjem posebne knjige koju je napisao s Tomislavom Brandolicom, a koja je promovirana u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci.⁶⁵

Godine 2019. Petrić objavljuje rad o Ferdinandu Braudelu tvrdeći da je Braudel, jedan značajni pokretač povijesti *Annala*, pokrenuo i pisanje povijesti okoliša, i uopće svestranijeg shvaćanja povijesti, a na Petrića utječe i geograf Paula Vidal de La Blachea.⁶⁶ Petrić očito sve više konzultira svjetsku ekonomsku literaturu, čemu svakako doprinose i njegovi boravci u inozemstvu.

Profilirao je novu povijest okoliša koji pristup omogućava uključivanje raznih humanističkih, ali i prirodoslovnih čimbenika u zajednička razmatranja, čime snažno utječe na pojavu nove moderne povijesti koja nas upoznaje sa životom ljudi u svezi s kretanjima u prirodi. Mislim da je u akademiku Dragutinu Feletaru, dr. Hrvoje Petrić imao velik pomoć, a njihovo usklađivanje na pisanju i objavljivanju mnogih djela dalo je izvanredne rezultate. Koprivnica je obojici omiljela tema, a Petrić se ponovno posvećuje Koprivnici i na njemačkom jeziku objašnjava ulogu Koprivnice kao velike utvrde u obrani od osmanlijskih osvajana u 17 stoljeću.⁶⁷

6. RADOVI OD 2017. DO 2019. KADA JE IZABRAN ZA REDOVITOG PROFESORA U PRVOM IZBORU

Komisija čiji članovi su bili prof. dr. Nenad Moačanin i prof. dr. Borislav Grgin iz Odsjeka za povijest te akademik Dragutin Feletar je predložila 2019. imenovanje izvanrednog profesora Hrvoja Petrića

⁶⁰ H. PETRIĆ, »Iz povijesti Preloga i okolice od razvijenog srednjeg vijeka do sredine 19. stoljeća«, *70 godina grada Preloga*, Meridijani, Prelog 2015.:119-221.

⁶¹ H. PETRIĆ, Samobor i okolica u ranome novom vijeku, u: Samobor, zemljopisno-povijesna monografija, knj. 1, Samobor 2011., 237-321.

⁶² H. PETRIĆ, Ljiljana DOBROVŠAK, »Prilozi za povijest župa u Bistri«, Općina Bistra, Bistra 2015.

⁶³ H. PETRIĆ, Ivana ŽEBEC-ŠILJ, Razvoj povijesti zaštite okoliša u Hrvatskoj, London, Povijest okoliša Srednje i Jugoistočne - Environmentalism in Central und Southeastern Europe, Historical a Perspectives, London 1919.

⁶⁴ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju historiografije gospodarske povijesti u Hrvatskoj«, *Vizija raziskav slovenske i - gospodarske in družbene zgodovine*, Ljubljana 2014: 97-124.

⁶⁵ H. PETRIĆ, Tomislav BRANDOLICA, Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti. Hrvatska historiografija i ekonomska historija, FF Pres, Izd.

⁶⁶ H. PETRIĆ, Is Fernand Braudel the Predecessor of Environmental History? *Annales in Perspective. Designe and Accomplishments*, Vol. 1, Centar za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebi, FF Press, Zagreb 2019: 437-442.

⁶⁷ H. PETRIĆ, Die Grenzstadt Copenzin - Koprivnica/ im 17. Jahrhundert, *Menschen, Festung, Vorstad*, Graz, 2009, 379-490.

za redovitog profesora u prvom izboru. Bio je jedini prijavljeni kandidat na javnom natječaju što je dokaz malog broja znanstvenika koji se bave tim dijelom hrvatske povijesti. Kao i ranija izvješća i ovo izvješće od 2019. potvrđuje da dr. Hrvoje Petrić proširuje i produbljuje ranije teme ali da je uvijek spreman svoja istraživanja i proširiti i produbiti kao ekohistorijske studije.

Član je Znanstvenog vijeća Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Koprivničko-križevačke županije u Križevcima, te je svojim radom pomogao da uspješno ostvare rezultate pa ne čudi što je 2020. izabran za člana suradnika Akademije. Od 2016. godine je i član predsjedništva Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, od 2024. i zamjenik predsjednika, a posebno je zalaže za istraživanja povijesti okoliša, na kojem polju je i dalje osobito aktivan. Uključen je u uredništvo ljubljanskog znanstvenog časopisa *Kronika*, elektroničkog časopisa *Arcadia* koji izlazi u Münchenu, a Petrić djeluje i kao član uredništva časopisa *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*.

Recenzent je zbornika radova znanstveno stručnog skupa »Zavalje i okolica u prošlosti i sadašnjosti«, koji je održan u Zagrebu 13. prosinca 2014, a zbornik je tiskan 2017. Recenzirao je knjigu dr. Ivana Peklića, »Život i djelo Franje Markovića« koju je izdao Zavod HAZU u Križevcima kao i knjigu Mire Kolar-Dimitrijević »Doprinos Ive Pilara građevinskoj izgradnji Zagreba,« (urednik Stjepan Laljak) Zaprešić 2015., te knjigu Andreja Hozjana »Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske«, Varaždin-Marijbor 2014, te knjigu Drage Roksandića »Čovjek i prostor. Čovjek u okolišu. Ekohistorijski ogledi«, Zagreb - Samobor 2018., kao i zbornika »Slavonske šume kroz povijest«, Slavonski Brod 2018., te knjigu Branimira Brglesa, »Ljudi, prostor i mijene. Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1456-1700«, Zagreb 2010. itd.

Na znanstvenom skupu »Povijest ekoloških/okolišnih pokreta i razvoj ekološke misli«, koji je priredio Institut Ivo Pilar i Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju u Zagrebu 5. rujna 2014., Petrić govori o razvoju i perspektivama povijesti okoliša u Hrvatskoj. Na Petom kongresu hrvatskih povjesničara, koji je održan u Zadru od 5. – 8. listopada 2016. pod naslovom »Krize, sukobi i solidarnost u povijesnoj perspektivi,« rezimira temu o poplavama rijeke Drave od kraja 17. do sredine 19. stoljeća. Kasnije u posebnom članku na engleskom jeziku analizira povijest poplava i regulaciju rijeke Drave od kraja 18. stoljeća, a u povezanosti s poplavama u području Koruške, Austrije, Hrvatske i Mađarske, utvrdivši više od 200 poplava,⁶⁸ što mu je kasnije poslužilo za sudjelovanje u autorskom timu koji je objavio važan članak o 500 godina europskih poplava.⁶⁹

U ovom razdoblju Petrić ne smanjuje i ne usporava svoja istraživanja, a ne mijenja ni način rada iako njegovi boravci u inozemstvu unose novosti u njegovo gledanje povijesti. Rad na arhivskim izvorima i sada je dominantan ali to više nije samo uobičajena povijest već povijest okoliša u interakciji s ljudskom aktivnošću. Petrić bi obično odabrao neku neistraženu ili loše istraženu temu te bi onda pošao od primarnih arhivskih izvora kao bi došao do zaključka. Zbog ovakvog pristupa Hrvoje Petrić se i sada često vraća na istu temu, gledajući ju kao mikro i makro problem, sjećajući i sintetizirajući problem do konačnog zaključka koji bi ga zadovoljio.

Petrić je znatno premašio uobičajenu potrebnu količinu znanstvenih tekstova za izbor u zvanje redovnog profesora. Spisak njegovih znanstvenih radova kao i knjiga i članaka u časopisima i zbornicima, uključujući i objavljivanje građe kao i na polju izdavanja udžbenika za povijest svrstavaju ga u najplodnije povjesničare srednje generacije. Nastavlja raditi i na monografijama, te sudjeluje u pisanju drugog izdanja u knjizi o Donjoj Dubravi, koju piše u koautorstvu s dr. Dragutinom Feletarom i koja je za razliku od prvog izdanja pisana metodologijom ekonomske povijesti, povijesne demografije i povijesti okoliša i koje nas kroz analizu prosvjetnih i gospodarskih priloga i povijesti židovske poduzetničke obitelji Hirschler uvodi u vrijeme kada je Donja Dubrava bila vodeća u splavarstvu na Dravi i u indu-

⁶⁸ H. PETRIĆ i E. A. TAMÁS, D. LÔCZY, »Flood History and River Regulation« u: *Environmental Problems and Solutions*, Springer, 2019, 105-124

⁶⁹ Current European flood-rich period exceptional compared with past 500 years, *Nature*, volume 583, 2020., 560–566.

SI. 2. Profesorica Mira Kolar-Dimitrijević i Hrvoje Petrić na sajmu povijesti Kliofestu 2024. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici

strijsko poduzetništvu sve do nekih udaljenih prodajnih mjesta a na Dunavu.⁷⁰ Petrić koristi spoznaje iz proučavanja Varaždinskog generalata, te sa Filipom Škiljanom objavljuje nekoliko radova o povijesti Srba u Varaždinskoj županiji⁷¹, okolini Sv. Ivana Zeline,⁷² i Zagrebačkoj županiji,⁷³

Meni je vrlo zanimljiv Petrićev tekst koji analizira dosta veliki broj radova o vladarici Mariji Tereziji.⁷⁴ S akademikom Dragutinom Feletarom i prof. dr. Neviom Šetićem, Petrić u izdavačkoj kući »Meridijani« sudjeluje i u izdavanju luksuznog izdanja u povodu 100 godišnjice vraćanja tijela Petra Zrinjskog i Krste Frankopana iz Bečkog Novog mjesta u Zagreb gdje su kosti pokopane u Prvostolnici.⁷⁵ Petrić je povjesničar i profesor koji neprestano uči i koji na taj način inovira svoje tiskane radove novim spoznajama, a tako djeluje i u nastavi potičući studente na primarna istraživanja. Raspolaganje znanjem više znanstvenih disciplina odrazilo se i u njegovoj nastavi osobito u predavanjima o Europ-

⁷⁰ H. PETRIĆ, D. FELETAR, »Općina i župa Donja Dubrava«, Povijesno geografska monografija, Izd. Meridijani, Donja Dubrava 2014.

⁷¹ H. PETRIĆ, Filip ŠKILJAN, Iz povijesti Srba u Varaždinskoj županiji od prvih doseljavanja do današnjih dana,« Izd. Grafocentar, Zsgeb 2017.

⁷² H. PETRIĆ, F. ŠKILJAN, »Iz povijesti Srba u parohiji Salnik od doseljavanja do današnjih dana«, Vijeće srpske nacionalne manjine Zagrebačke županije, Zagreb 2017.

⁷³ H. PETRIĆ, »Iz povijesti Srba u Zagrebačkoj županiji od prvih doseljavanja do današnjih dana«, Izdanje. Vijeća srpska nacionalne manjine Varaždinske županije, Varaždin 2028.

⁷⁴ H. PETRIĆ, »Prilog poznavanju djelovanja Marije Terezije u hrvatskoj historiografiji na temelju odabranaih primjera povijesnih monografija«, *Marija Terezija med razsvetlenskim reformami in zgodovinskim spomini-nom*. Ljubljana 2018: 69-82.

⁷⁵ H. PETRIĆ, D. FELETAR, N. ŠETIĆ, »Zrinski i Frankopani«, *200 godina od povratka u domovinu*, Zagreb 2019.

skim regijama i hrvatskoj povijesti ranoga novog vijeka, te o Habsburškoj monarhiji i njenom odnosu prema Hrvatskoj, koju temu naglašava od 2022. godine, dok na Hrvatskoj televiziji povremeno govori o temama vezanima uz zaštitu okoliša, posebno rijeka, braneći njihovo očuvanje u prirodnom stanju kao posebnoj vrijednosti naše zemlje.

7. PETRIČEV IZBOR NA RADNO MJESTO REDOVITOG PROFESORA U TRAJNOM IZBORU

Karakteristika Petrića je da uvijek ide naprijed na svim poljima svog djelovanja pa je i logičan njegov izbor na radno mjesto redovitog profesora u trajnom izboru koji je dalo povjerenstvo u sastavu prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin, kao predsjednik, prof. dr. Marko Trogrlić sa Filozofskog fakulteta u Splitu i prof. dr. Slaven Bertoša sa Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrila u Puli. Od izbora za znanstvenog savjetnika napisao je četiri knjige: Sa Filipom Škiljanom objavio je knjigu o povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije.⁷⁶ S istim koautorom objavljuje knjigu »Nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji«,⁷⁷ suautor je knjige »Utvrda Novi Zrin na Muri« koja je objavljena i na mađarskom jeziku,⁷⁸ s Nikolom Cikom piše rad o Đurđevačkim peskima u kojem iskazuju nastanje i perspektive tog važnog lokaliteta za prirodu i životinjski svijet.⁷⁹

Ne zaboravlja ni vojno područje te s Nikolom Ostojčićem piše o sanitarnom kordonu na području Vojne krajine.⁸⁰ U Pittsburghu je 2019. Petrić objavio rad kako se je razvijala svijest o ekološkim problemima u Jugoslaviji poslije Drugoga svjetskog rata i odakle su dolazili utjecaji sa zaključkom da tu temu treba još detaljnije istražiti.⁸¹ U izdanju ugledne nakladničke kuće Springer uredio je s četvoricom uredničku knjigu o interakciji odnosa između ljudi i prirode na području Dinarskog krša.⁸² U toj je knjizi i rad Petrića sa njegovim bivšim studentima i diplomantima Filipom Pavelićem i Mislavom Radoševićem o tome kako je pod pritiskom habsburških vlasti došlo do devastacije šuma dinarskog krša između Jadranskog mora i Velebita odnosno Kapele, što se kasnije pokušalo sanirati.⁸³ Na engleskom jeziku piše 2020. s dvije koautorice, također bivše studentice i diplomantice – Emom i Dinom Pašić o utjecaju erupcije Vezuva 1771. i kasnije utjecati na poljoprivredu Bosanskog ejaleta.⁸⁴ Dostupan engleskim čitaocima zanimljiv je i članak s pregledom tradicija zaštite prirode u Hrvatskoj od kraja 19. stoljeća uspoređujući to sa istraživanjima u Slovačkoj sa zaključkom da su 1949. osnovani istovremeno prvi nacionalni parkovi u obje države.⁸⁵ Tim i mnogim drugim spomenutim temama udaljava se od Podravine, što je donekle razumljivo jer je u dva mandata bio i član upravnog odbora središnjeg europskog društva za povijest okoliša – European society for environmental history. Kasnije se angažirao u

⁷⁶ H. PETRIĆ, Ivan ŠKILJAN, Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županija od prvih doseljavanja do današnjih dana, Zagreb 2019.

⁷⁷ H. PETRIĆ, I. ŠKILJAN, Kristian LEWIS, Nacionalne manjine u zagrebačkoj županiji, Mičevac 2022

⁷⁸ H. PETRIĆ, D. FELETAR, P. FELETAR, Zrinyi-Újvár a Mura mentén, Čakovec 1921 Povodom povratka kostiju Zrinskih i Frankopana u Zagreb objavljena je knjiga »Zrinski i Frankopani. 100 godina od povratka u domovinu,« Izd. Meridijani i Družba braće Hrvatskog zmaja, Zagreb 1919.

⁷⁹ H. PETRIĆ, N. CIK, Promjene na Đurđevačkim peskima pod utjecajem naseljavanja. Zbornik *Đurđevački pijesci. Geneza, stanje i perspektive*, Znanstveni skup HAZU, Zagreb - Križevci, 2019: 93-116.

⁸⁰ H. PETRIĆ, N. CIK, Ekohistorijski aspekti sanitarnog kordona u Vojnoj krajini, *Zgodovinski pregled*, Ljubljana 2024: 185-201.

⁸¹ H. PETRIĆ, About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia, *Nature and the Iron Curtain. Enironental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries, 1945-1990*, Pittsburgh, 2019: 169-182.

⁸² H. PETRIĆ, Ž. ZWITER i dr, Some into the Environmental History of the Dinaric Karst, Springer, 2024: 1-26.

⁸³ H. PETRIĆ i dr. Deforestation and Reforestation Attempts of the Military Frontier's Coastal Dnari Karst (1762-1881) : 169-201.

⁸⁴ H. PETRIĆ i dr. Impacts of the Volcanic Eruption of Vesuvius (1771) and Icelandic Laki Fissure Eruption (1783-1784) on the Bosnian Eyalrz in the Nordwestern part of Ottoman Empire, *Ekonomska i ekohistorija*, 16, Zagreb 2020: 133-145.18

⁸⁵ H. PETRIĆ, Ž. HOLJEVAC, Martin HOMZA i dr. On the Protection of Nature and the Beginnigs of the Environmental Movement in Croatia with some Reference to Slovakia), Izd. FF Pred, Zagreb - Bratislava, 1917, 256-264.

Sl. 3. Hrvoje Petrić tijekom posjeta profesoric Miri Kolar-Dimitrijević u povodu njenog 90. rođendana, snimljeno 7. lipnja 2023. godine

središnjem upravnom tijelu Azijskog udruženja za povijest okoliša - Asian Association for Environmental History.

Često zastupa i teme kojima se bave drugi istraživači, ali uvijek pošteno ukazuje na njihovo autorstvo. Petrić na više skupova govori o Anti Starčeviću i braći Radić, dajući skomni doprinos da ovi važni političari ne budu zaboravljeni. Ne posustaje ni u domaćim izdanjima. Autor je poglavlja u knjizi koju su zajednički pokrenuli Školska knjiga iz Zagreba i Odjel za geografiju Filozofskog fakulteta u Zadru »Velika geografija Hrvatske«, knj. 3 i 5.⁸⁶ U Zborniku *Pogled u prošlost 920 godine povijesti Otoka Ivanicha*, Petrić je objavio zanimljiv prilog »O stanovništvu Ivanića i okolice od kraja 14. do početka 18. stoljeća.⁸⁷ I dalje surađuje sa znanstvenicima u Sloveniji, te objavljuje rad o Ptuj i Mariboru na geografskim kartama 16. stoljeća.⁸⁸

Da ne odustaje od istraživanja svoga podravskog zavičaja pokazuje i da je s dr. Robertom Čiminom 2022. objavio u izdanju HAZU članak »Crkva sv. Nikole u Koprivnici«.⁸⁹ Svoj afinitet za povijest ludbreške Podravine iskazao je i u radu o obitelji Batthyany, veleposjednicima Ludbrega i njihovom odnosu prema relikviji Presvete Krvi Kristove.⁹⁰ Na kraju bih istaknula jedan od posljednjih Petrićevih značajnih kapitalnih radova vezanih uz Podravinu – opsežno i ujedno vrlo kvalitetno napisano poglavlje u knjizi »Pregled povijesti Virja i okolice od prvih pisanih dokumenata do završetka Drugoga svjetskog

⁸⁶ »Velika geografija Hrvatske«, knj. 3 i 5. Zagreb - Zadar, 2022 i 2023, suautori Damir Magašić, Bruna Furst Bjelić, Tonči Burić, Dubravka Mlinarić, Mladen Klemenčić i dr.

⁸⁷ H. PETRIĆ, O stanovništvu Ivanića i okolice od kraja 14. do početka 18 stoljeća, Izd. Ogranak MH Kloštar Ivanić 2023: 61-132.

⁸⁸ H. PETRIĆ, Ptuj /i Maribor/ s dravskom okolicom na geografskim kartama 15 stoljeća. *Ptuj v 15 stoletju. Zbornik, Zgodovinski arhiv*, Ptuj 2024: 153-168.

⁸⁹ H. PETRIĆ, Robert ČIMIN, Crkva sv. Nikole u Koprivnici - prilozi poznavanju povijesti, arhitekture i groblja u srednjom i ranom novom vijeku, RAD HAZU, br. 55-56, Zagreb 2022: 179-232.

⁹⁰ H. PETRIĆ, O Ludbregu i obitelji Batthyány s posebnim svrhom na odnos prema relikviji Presvete Krvi Kristove (cca 1696-1817), *Podravina*, br. 41, Koprivnica 2022.

rata« objavljeno u voluminoznoj monografiji tog nekoć najvećeg sela u Hrvatskoj pod naslovom »Virje u prošlosti i sadašnjosti« 2023. godine. Ova monografija je zadnja monografija o povijesti jednog mjesta koji je uredio akademik Dragutin Feletar, i ona bi trebala biti uzor pisanju lokalnih monografija, jer uključuje cjelokupnu povijest pisanu na znanstvenim osnovama.⁹¹

8. ZAKLJUČAK

Opširne biografije se obično pišu kada istraživač umre ili u povodu visokih godišnjica života, pa po tome Hrvoje Petrić ne bi trebao dobiti ovako detaljnu biobibliografiju. No meni istječe vrijeme s mojih 92 godine, a htjela bih iskazati svoje mišljenje o Petriću, utoliko više što nitko drugi nije to učinio, osim u nekim intervjuima te kraćim biografskim osvrtima na kraju nekih njegovih knjiga ili kojem prikazu. Sposoban, marljiv, pošten, kolegijalan sa širokim rasponom interesa od 16. do 20. stoljeća, Petrić je povjesničar kojega hrvatska povijest ne bi trebala zaboraviti. Kada se baci pogled na cjelokupni Petrićev opus radovi bi se mogli svrstati u nekoliko grupa.

Prvo su radovi vezani uz povijest gradova, zatim radovi o povijesti trgovišta. Na trećem mjestu povijest sela, i na četvrtom mjestu povijest utvrda, uključivši i povijest obitelji Zrinskih. Na petom mjestu su Petrićeva istraživanja o Srbima u sjeverozapadnu Hrvatsku što je blisko i njegovoj doktorskoj radnji, a koju temu je razrađivao i istraživao tijekom više godina u manjim dijelovima. Na šestom mjestu su radovi vezani uz obrazovanje - pisao je o školama i studiranju. Na sedmom mjestu su radovi vezani uz ekonomsku povijest, tj. radovi o trgovini, prometu, ekonomskoj krizi potkraj 19. stoljeća itd. Osmu skupinu su radovi iz ekološke povijesti, vezani uz Dravu i Savu, vulkane, šume, sanitarnu problematiku, te rad o Braudelu. Na devetom mjestu svrstala bi povijest katoličkih župa, za što je Petrić napisao nekoliko lijepih radova. Na desetom mjestu su radovi vezani uz djelatnost Habsburgovaca, uključivši djelovanje Marije Terezije. Na jedanaestom mjestu je skupina biografija, kako historijskih ličnosti tako i drugih pojedinaca, pa i amatera koji su obogatili povijest u cjelini. Dvanaesta grupa je među važnijim i obuhvaća radove u kojima su objavljeni arhivski izvori, kako grada Koprivnice tako i drugu građu koju je koristio, a u tu grupu treba svrstati i nekoliko bibliografija koje je načinio sam ili sa suradnicima. Tome treba dodati i raznolike teme izvan navedenih grupa, a nije isključeno da možda Petrić u skladu s razvojem znanosti i društva možda osmisli svoj rad i na još nekom novom području.

Petrić svakako zaslužuje da se i ubuduće pažljivo prati njegov rad, koji će biti - nadam se - plodonosan još dulje vrijeme. Njegova radinost, racionalnost, poštivanje drugih znanstvenika i dobra volja ukazuju da bi ta nada mogla biti ostvarena. Imam dojam kako mu je stalo da mnoge vrijednosti našeg prostora i ljudi ostanu sačuvane za budućnost. Pri tome se koristi novim pristupima u historijskim istraživanjima, koje su omogućila korištenja digitalnih tehnika i na ovom području. U svakom slučaju Petrić piše povijest koja je između ekonomske i socijalne povijesti, pri čemu vodi računa i o demografskim kretanjima s posebnim osvrtom na kulturu stanovanja, riječne tokove, šumsko bogatstvo i promet. Nastoji da mu radovi budu što cjelovitiji i što obuhvatniji jer ćemo samo tako moći izvući relevantnije zaključke. Petrić se je posvetio posebno Podravini, ali ne zazuje i od drugih krajeva. Napisao je mnogo vrijednih djela, a nadam se da će tako biti i u buduću, jer njegov način istraživanja, s najvećim osloncem na izvore jedini je pravi način. A Petrić je uvijek sklon pomoći i drugima. Petrićevo profesionalno poštenje isključuje krive interpretacije i držim kako je objektivnost njegova glavna vrlina. Ne znam što će još izaći ispod Petrićevog pera, ali mislim da on još dugo neće prestati s istraživanjima. U svakom slučaju Petrić pripada plejadi velikih povjesničara bez ograničenja tema i prostora. Takav je bio i pokojni akademik Dragutin Feletar, koji nije zazirao niti od jedne teme, probudivši interes mnogih ljudi za povijesna zbivanja. Kao Feletarov učenik Petrić je otvoren svakoj suradnji i to je potvrdio svojim radom.

⁹¹ Virje u prošlosti i sadašnjosti, urednik. Dragutin Feletar, Virje 2023: 106-194. Na žalost je poglavlje o drugom svjetskom ratu u knjizi objavljeno samo u najsazetijem obliku, no čitatelji ga mogu pročitati u Petrićevom članku: Prilog poznavanju zbivanja na području općina Virje i Šemovci u vrijeme Drugoga svjetskog rata (1941. – 1945.), Podravina, 43, Koprivnica 2023., 87-107.

Također bih željela istaknuti kako imam dojam da je Hrvoje Petrić povjesničar koji širom nastoji otvarati vrata mladim povjesničarima i novim načinima istraživanja. Vezanje starog i novog daje dobro rezultate i možda povijesna struka nađe na taj način i nove korisnike svojih istraživanja i zaključaka. Sagledavanje života u prošlosti u njegovoj cjelini credo je Hrvoja Petrića, pa mislim da se tu sudaraju povijest iz prošlosti sa poviješću u sadašnjosti i očekivanjima u budućnosti.

Na kraju želim istaknuti kako cjelokupna Petrićeva znanstvena i stručna djelatnost zaslužuju opće priznanje, ali bi trebalo da bude prepoznat i kao povjesničar koji ima udjela u formiranju moderne hrvatske historiografije. Budući da Petrićeva istraživanja još traju, u konačnici neću zaključiti ovaj rad pravim odgovorom što je Hrvoje Petrić i što on znači u našoj historiografiji. To će, možda, pokušati reći neki drugi povjesničari. Treba mu samo zdravlje, dugi život i vrijeme bez ratova, kako bi istražio ono što ga sve zanima u povijesti.

SUMMARY

The death of the late academician Dragutin Feletar prompted me to reflect on the work of his and my closest collaborator Hrvoje Petrić, who continues to work on numerous topics pioneered by academician Feletar, but also expands the range of topics, both temporally and spatially, to new, unexplored or insufficiently and inaccurately researched areas. Petrić defended his Master of Science degree in 2005 and was promoted to the associate title of assistant, and after defending his doctoral dissertation in 2008, he became a senior assistant in 2009, a research associate in the same year, and in 2010 he was elected as an assistant professor, then as a senior research associate, and in 2014 he was elected to the scientific and teaching title of associate professor. In 2017, he was elected as a scientific advisor, in 2019 as a full professor in the first election, and in 2024 he became a full professor in the permanent election for the field of humanities, the field of history at the Department of History of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. This last election is also the reason for writing this paper. Although I have tried to cover the entirety of Petrić's historical activities, it is evident that from the beginning to the end of the paper, the constant of his historical work is an important contribution to the research of Podravina topics, in the broadest sense, and this is what is emphasized. This text focuses less on Petrić's innovative work, within which Petrić particularly stands out in the field of environmental history, becoming internationally recognizable. The article minimally delves into Petrić's teaching, educational and enlightenment work and social engagement, and someone should evaluate these aspects.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

PODRAVSKI ZBORNIK 50/2024., UREDNICA VESNA PERŠIĆ KOVAČ, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA, 2024., 288 STR.

U studenom 2024. godine doživjeli smo jubilarno 50. izdanje najdugovječnije serijske publikacije koja izlazi u Podravini od 1975. godine u izdanju Muzeja grada Koprivnice. Podravski zbornik profilirao se kao interdisciplinarni časopis s neobično dugim i postojanim kontinuitetom i nezaobilazni je izvor podataka za gotovo svaku temu vezanu uz Podravinu bilo da je riječ o povijesti, arheologiji, etnologiji, ekonomiji, obrazovanju, ekologiji pa čak i sportu, a pogotovo umjetnosti i književnosti. Kako se kroz korice i stranice prošlogodišnjeg izdanja protezala tuga zbog nenadanog i nenadoknadivog odlaska akademika Dragutina Feletara, ujedno prvog urednika Podravskog zbornika, tako smo ove godine očekivali obljetnički oblikovano izdanje. Stoga su mnogi pažljivi i vrijedni čitatelji ove publikacije s pravom razočarani uredničkom politikom i izdanjem koje gotovo po ničemu ne razlikuje od ostalih brojeva, osim po tek dva priloga posvećena Podravskom zborniku i nekoliko rečenica u uvodniku iz čega se jasno nazire da su očito postojale namjere prikupljanja svjedočanstava o iskustvima stvaranja ovako dugovječnog časopisa, ali nažalost nisu realizirane. Smatram da je Podravski zbornik zavrijedio imati izdanje posvećeno samome sebi, ali prilika za obljetničko podvlačenje crte ispod 50 godina izlaženja trajat će i tijekom 2025. godine.

Ove godine po prvi puta publikacija nema odgovornog urednika, što ipak govori o činjenici da stžerna baštinska ustanova u glavnom gradu Koprivničko-križevačke županije nema imenovanog ravnatelja. Kako nitko ne želi preuzeti odgovornost za ustanovu koja je izdavač ove publikacije već pola stoljeća, tako nitko ne želi preuzeti niti odgovornost za ovaj broj zbornika. Uredništvo sada čine Edita Janković Hapavel, Ana-Marija Martan i Milivoj Dretar dok je urednik za književnost ovoga puta očito izgubio svoju ulogu iako je naveden u impressumu. Tehnički propusti i nedotjeranost u prelamanju ostavljaju pomalo loš dojam, a pogotovo netočne informacije na koricama (klapnama) gdje je pogrešno datirana razglednica s motivom Koprivnice pošto je Carneultijeva kuća obitelji Ožegović izgrađena 1906. godine pa razglednica ne može biti s kraja 19. stoljeća. Sadržaj zbornika uobičajeno je podijeljen na članke i priloge pri čemu se primjećuje da bi nekoliko radova kategoriziranih u prvoj skupini bilo poštenije svrstati među priloge. S druge strane, pozitivno obilježje ovoga izdanja je dobro geografsko rasprostiranje članaka te značajnije uključivanje djelatnika Muzeja grada Koprivnice u odnosu na prijašnje razdoblje.

Povjesničar Hrvoje Petrić, član suradnik HAZU, autor je članka pod naslovom »O planovima i realizaciji željezničke veze između Podravine i Zagreba« u kojem analizira u povijesnom trajanju od puna dva stoljeća (točnije od 1825. godine) problematiku povezivanja glavnog hrvatskog grada s dolinom rijeke Drave. Iako je riječ o povijesnoj temi, ona je aktualna u trenutnoj situaciji kada željeznički promet u Podravini zapravo ne funkcionira zbog neodgovornosti nadležnih i neadekvatne obnove prometnog sustava. U stariju prošlost upućuje nas članak Nikoline Belošević i Danka Dujmovića koji su pisali o crkvi sv. Križa u Križovljanu kod Ludbrega u kontekstu nasljeđa viteških redova. Kao i na mnogim drugim lokalitetima u Podravini i ovdje nije jasno je li ovo mjesto povezano s viteškim redovima jer postoje suprotstavljeni argumenti. Pri tome su se autori najviše fokusirali na arhitektonske elemente (reljefi, tlocrt i drugo), a članak možemo smatrati doprinosom razrješavanju dvojbe oko toga jesu li crkvu izgradili templari odnosno pripadnici nekog drugog viteškog reda. Dugogodišnji suradnik Podravskog zbornika s đurđevačkog područja Vladimir Miholek ovoga puta izradio je članak u kojem je opisao prekodravsko područje Husinja i dao doprinose poznavanju veleposjedničke obitelji Rába. Kao što i sam autor konstatira, ovo je područje do sada doista bilo zanemareno u historiografskim rado-

vima. Analizirao je kartografske materijale, pisane povijesne izvore, a i sam je obišao teren. Glavni faktor oblikovanja Husinje bila je meandrirajuća rijeka Drava. Velik dio članka posvećen je turbulentnom razdoblju u 20. stoljeću kada je Husinja bila poprište čak i nemilih događaja uzrokovanih političkim previranjima. Genealogija obitelji Rába koja je posjedovala veći dio Husinje u 19. i 20. stoljeću izrađena je na temelju zapisa u crkvenim matičnim knjigama, a članak je prikladno objavljen u povodu 200. obljetnice rođenja Nikole Rábe (Rába Miklós), najstarijeg poznatog upravitelja posjeda na Husinji.

Stalna suradnica Ksenija Krušelj ostala je vjerna temama iz povijesti školstva u gradu Koprivnici, a ovoga puta obradila je razdoblje tijekom Drugog svjetskog rata pa do 1956. godine kada su u Koprivnici počele djelovati dvije osnovne škole. To je zanimljivo razdoblje jer je nastava u doba rata bila neredovita, a školska zgrada je srušena. Bilo je to razdoblje Banovine Hrvatske, Nezavisne Države Hrvatske i Narodne Republike Hrvatske kao dijela FNRJ. Vesna Peršić Kovač autorica je članka o nošnji Hrvatskog srca u Podravini kao identitetskom simbolu. Osim namjenom i značajem ove nošnje u doba do 1941. godine, kada su prestali s radom ogranci Hrvatskog srca, autorica se bavila utjecajima ove nošnje u kasnijem razdoblju. Dijana Sabolović Krajina iz koprivničke Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« napisala je članak u kojem se bavila razglednicama Koprivnice kao knjižničnoj građi. Bavila se razglednicama koje se čuvaju u zbirci spomenute knjižnice pa ovaj rad može biti primjer i za obradu zbirki u drugim ustanovama. Transformacija podravskog sela Hlebine u prepoznatljivo središte hrvatske naivne umjetnosti naslov je članka čija je autorica Patricija Andrašić iz Koprivnice koja je prikazala arhitektonski razvoj Hlebina u razdoblju od kraja 18. stoljeća do današnjih dana. Posebni naglasak je na naivnoj umjetnosti kao generatoru transformacije Hlebina i Galeriji naivne umjetnosti te značaju ove zgrade za selo i razvoj turizma. Niz radova čiji su autori djelatnici Muzeja grada Koprivnice započinje Draženka Jalšić Ernečić sa svojim člankom o stalnom postavu ove baštinske ustanove koji nije mijenjan 27 godina. Tekst je zapravo nastao u povodu pripreme muzejskog prostora za temeljitu obnovu pa se problematizira činjenica da bez ove akcije ne bi zapravo niti bilo promjena u stalnom muzejskom postavu. Temu s područja arheologije obradio je Ivan Valent koji je izradio članak o arheološkom nadzoru nad radovima rekonstrukcije i izgradnje pruge u Podravini u razdoblju od 2021. do 2023. godine. Autor ističe da su tijekom ovih radova i zahvaljujući stručnom nadzoru koji je provodio Muzej grada Koprivnice otkriveni i zabilježeni do sada nepoznati arheološki lokaliteti iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Helena Kušenić napisala je članak o dosadašnjem djelovanju udruge Atelieri i pripadajuće galerije o kojima je nedavno objavljena i prigodna monografija.

Prvi u nizu objavljenih priloga je onaj Milivoja Dretara kao svojevrсни hommage Podravskom zborniku, odnosno maloj podravskoj enciklopediji kako autor naziva ovu dugovječnu publikaciju. Obljetnički je oblikovan i prilog o 150 godina djelovanja koprivničkog Dobrovoljnog vatrogasnog društva koji je napisao Stjepan Kovaček. Vjerna suradnica Podravskog zbornika, sveučilišna profesorica u miru, povjesničarka Mira Kolar Dimitrijević je i u 92. godini života pronašla inspiraciju i energiju za izradu vrlo sadržajnog biografskog priloga o nastavniku i ravnatelju škole u Virju Milanu Grubiću (1901. – 1983.). Ovaj zaslužni prosvjetni radnik djelovao je u Virju između 1942. i 1947. godine, dakle u vrlo teškom razdoblju Drugog svjetskog rata i poraća. Povjesničar umjetnosti Marijan Špoljar napisao je rad o samostalnoj izložbi Ivana Generalića održanoj u Parizu 1953. godine. Ova izložba značajna je za samoga Generalića ali i za naivu uopće jer su tada dobili međunarodni značaj. Teme s područja suvremenog gospodarstva obradio je Domagoj Busija koji je u svojem radu opisao stanje industrije u Ludbregu kroz prizmu objava u Ludbreškom listu. Ludbreškim temama pridružio se Robert Kapeš s opisom procesa stvaranja muzejskog prostora »Bakina hiža i dedekov dvor« u Ludbregu. Etnografskom temom uključila se Đurđica Mustaf koja je napisala rad o komunikacijskoj ulozi zidnjaka. Prilog poznavanju stranih biljnih vrta oko Dubravskog jezera napisali su Mišo Rašan i Luka Hercigonja te su opisali sljedeće biljke: bodljasta tikvica, žuti noćurak, žljezdasti nederak, kiseli ruj, čivitnjača, bagrem i Teofrastov mračnjak. U povodu 30. obljetnice časopisa Meridijani koja je proslavljena ove godine, direktorica istoimene izdavačke kuće i glavna urednica časopisa Petra Somek napisala je prigodni članak. Sonja Vuljak iz Đelekovca priredila je tekst o umijeću pripreme tradicionalne tjestenine – požiraka, koje je

zaštićeno kao nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske. Maša Zamljačanec pripremila je rad o projektu »Skriveno lice Koprivnice«.

Umjesto klasičnih književnih priloga u ovogodišnjem jubilarnom Podravskom zborniku objavljen je pregledni rad o književnosti u ovoj publikaciji od početaka izlaženja do danas. Autorica ovog pregleda je Mihaela Cik koja je zaključila da je književnost od samih početaka Podravskog zbornika bila jedna od njegovih ključnih sastavnica te da je tako bilo tijekom cijelih pola stoljeća izlaženja. Rubriku »Podravsko nakladništvo« po prvi puta je priredila muzejska knjižničarka Marta Sabolić pri čemu se vidi kvalitetniji pristup u odnosu na prijašnje razdoblje.

Nikola CIK

ŽELJKO KRUŠELJ: PODRAVSKA SUDBA – GENEZA POLITIČKOG GUBITNIŠTVA. IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI I POVIJESNO DRUŠTVO KOPRIVNICA, 2024., 164 STR.

Čitajući predgovor knjizi »Zemlja patuljaka«, prije više od tri desetljeća, kao student povijesti i geografije zainteresiran za zavičajne teme, pomislio sam kako bi o tome bilo dobro napisati nešto širi tekst. Nadao sam se da će se protokom vremena promijeniti uloga Podravaca u politici pa će time i završni dio Krušeljevih teza o političkom gubitništvu Podravaca postati nepotreban. Na žalost, iduća tri desetljeća samo su potvrdila ono što je bilo napisano u predgovoru knjige »Zemlja patuljaka«. Razveselilo me kada sam saznao da je uspio napisati novu knjigu nadograđenu na spomenuti predgovor. Knjiga je naslovljena »Podravska sudba – geneza političkog gubitništva«, a iz stila se vidi razrađeno pero iskusnog novinara i publicista, ali i uglednog suvremenog povjesničara Željka Krušelj koji istodobno ocrtava jasan esej, regionalnu političku kroniku, ali i osebujnu povijest lokalnih ambicija nepriлагоđenih hrvatskoj zbilji. Riječ je o djelu koje – iako naoko usmjereno na »malu« temu – u sebi nosi značajne uvide u odnose periferije i centra, o sudbini ljudi koji dolaze iz rubnih krajeva Hrvatske i pokušavaju ostvariti utjecaj na nacionalnoj razini. U tom smislu, Podravska sudba daleko nadilazi granice svoje regije i otvara pitanja koja su univerzalna: kako se formira politička elita, što znači uspjeh, tko su gubitnici i je li gubitništvo stvar neuspjeha, okolnosti ili karaktera.

Krušelj u knjizi obrađuje izbor niza političara i politički aktivnih osoba s područja šire Podravine, a teza koju autor brani je jasna: nijedna od tih političkih karijera, koliko god perspektivna i medijski eksponirana bila, nije završila potpunim, stabilnim i dugotrajnim uspjehom. Mnogi su nestali iz politike, povukli se, izgubili izbore, ili doživjeli osobne slomove. Zašto se to dogodilo? Krušelj nudi niz objašnjenja, od strukturnih do psiholoških. No ono što knjigu čini čitljivom i provokativnom nije samo analiza, već njezin narativni ton. U ovoj knjizi se može osjetiti obrazovanje autora iz komparativne književnosti jer knjiga je slična povijesnom romanu – s uvodom, zapletom, kulminacijom i svojevrsnim razrješenjem. No, sve napisano se zaista dogodilo, a narativ je utemeljen na činjenicama, citatima, lokalnim anegdotama i političkim obrascima koji se, u promijenjenim okolnostima, gotovo neprestano ponavljaju, ukazujući na to da možda možemo promišljati o cikličkom obilježju povijesti, barem vezano uz temu knjige. Krušelj pri tome objašnjava kontekst i strukturne razloge »podravske političke sudbe«, ali se spušta i na »političku povijest odozdo« pa ne šteti lokalne političare.

Iako ova knjiga nije znanstveno djelo u užem smislu, njezina vrijednost za razumijevanje nekih aspekata mentaliteta Podravaca nije mala. Krušelj koristi obilje arhivskih, novinarskih i memoarskih izvora, ali i vlastitih zapažanja pa knjiga predstavlja, u neku ruku, pregled podravske političke scene u posljednjih stoljeće, stoljeće i pola, s nekim »izletima« i u daljnu prošlost. Knjiga je vrijedan doprinos podravskoj regionalnoj povijesti, ali i političkoj kulturi – jer, kako sam autor naglašava, ne bavi se samo »gubitnicima«, već i uzrocima gubitništva.

Hrvoje PETRIĆ

HRVOJE PETRIĆ, TOMISLAV BRANDOLICA: EKONOMSKA ZBILJA JE CRVENA NIT POVIJESTI. HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA I EKONOMSKA HISTORIJA, FF PRESS, ZAGREB, 2024., 211 STR.

Knjiga *Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti. Hrvatska historiografija i ekonomska historija*, djelo je o proučavanju ekonomske historije kao historijske discipline u hrvatskoj historiografiji. Ovo djelo prikazuje razvoj proučavanja ekonomskih tema u historiografiji kroz dva dijela. U prvome dijelu knjige, autori Hrvoje Petrić i Tomislav Brandolica pišu o znanstvenicima koji su se bavili ekonomskim temama, dok drugi dio sadrži razgovore s istaknutim (ekonomskim) povjesničarima, koji nam daju značajan uvid u njihovo razmišljanje o položaju ekonomske povijesti u znanosti i njihovim vlastitim istraživanjima. Osim toga, knjiga sadrži predgovor, pogovor, slikovne priloge koji su fotografije istaknutih ekonomskih povjesničara, popis literature i izvora te kazalo osobnih imena.

Prvi dio ove knjige, naslovljen *Hrvatska historiografija i ekonomska historija*, čine uvod i pet poglavlja. U uvodu je objašnjeno kako se ne radi o prvome pokušaju sinteze o pisanju ekonomskih tema u historiografiji te je navedeno tko je obrađivao temu do 2024. godine, počevši od prve analize ekonomske historije na području Jugoslavije koju je 1960. godine napravila Dragica Rogić te prvog pregleda pisanja o ekonomskoj historiji kojega je 1967. godine priredila Miroslava Despot. Prvo poglavlje, pod naslovom *Prvi koraci: hrvatska historiografija i ekonomska historija*, obuhvaća široko razdoblje od preporodnog djelovanja do 1918. godine, iako s obzirom na sadržaj poglavlja možemo reći da je kronološki okvir u naslovu poglavlja samo približno zadan. U ovome razdoblju, prema Petriću i Brandolici, vidimo da se ekonomske teme u pisanju onovremenih istraživača pojavljuju tek marginalno, prvenstveno zbog neorganiziranosti povijesnih izvora (ili nestašice kao što vidimo u riječima Ivana Krstitelja Tkalčića) i zbog drugih prioriteta kao što su pisanja sinteza nacionalne povijesti u kojima ekonomski položaj nije bio glavna tema, već vrlo sporedna zbog fokusiranosti na teme državnosti i događajnice. Međutim, Petrić i Brandolica kvalitetno primjećuju da se ekonomska povijest u tom razdoblju jače razvija u okviru proučavanja lokalne povijesti (npr. Nikola Atanasijev Plavšić, Radoslav Lopašić, Gjuro Szabo, Julije Janković, itd.). Kao istaknuti primjer autori spominju i Filipa Lukasa koji je ekonomiju, geografiju i povijest smatrao neodvojivima. Drugo je poglavlje *Individualni doprinosi: od 1918. do 1945.* Autori se u sklopu toga fokusiraju na znanstvenike od kojih se zbog svojih zasluga posebno ističu: Josip Matasović (povezivao je ekonomsku i kulturnu povijest, a u kontekstu ekonomske historije njegov urednički i autorski rad ima središnju ulogu u časopisu *Narodna starina*), Grga Novak (njegova knjiga o Splitu kao dijelu svjetskog trgovinskog prometa jedna je od prvih knjiga iz ekonomske historije u Hrvatskoj), Rudolf Bićanić (autor je niza djela iz ekonomske historije od kojih je jedan dio bio vezan uz tadašnje državne probleme), Rudolf Horvat (objavio je oko 200 popularizacijskih novinskih članaka o ekonomsko historijskim temama, a njima se bavio i znanstveno), Mijo Mirković (djela mu sadrže elemente gospodarske povijesti) i Otokar Keršovani (možda najistaknutiji marksistički autor međuratnog razdoblja). U razdoblju koje poglavlje obrađuje iz pisanja dvojice autora može se primijetiti da je tijekom međuraća došlo do razvoja ekonomske historije na hrvatskome tlu, ali da je ista u razdoblju Drugoga svjetskog rata praktički nestala. Treće poglavlje *Izgradnja institucija: od 1945. do kraja 1960-ih* bavi se institucionalizacijom povijesne znanosti koja je obuhvatila i gospodarsku povijest pa se i ona počinje pojavljivati na fakultetima, ali ne i u velikom broju publikacija, iako su takve postojale. Jedno od središnjih mjesta za objavljivanje radova postao je *Historijski zbornik* (urednik Jaroslav Šidak). U onovremenim istraživanjima dolazi i do snažnog razvoja marksističkog pristupa koji je prema Petriću i Brandolici, primjerice, vidljiv u pisanju Miroslava Brandta, ali i do razvoja novih istraživanja od kojih se popularizira istraživanje radništva te radničkog pokreta (ovim temama bavile su se i istaknute povjesničarke Mirjana Gross i Mira Kolar-Dimitrijević). Osim toga, autori naglašavaju da u ovom razdoblju počinje djelovati Igor Karaman, koji je bio jedan od najistaknutijih hrvatskih ekonomskih povjesničara te predavač ekonomske historije na zagrebačkome Filozofskom fakultetu. *Ekonomska historija u punom zamahu: od kraja 1960-ih do početka 1990-ih* četvrto je poglavlje unutar kojega se obrađuje razdoblje kada je ekonomska povijest bila itekako prisutna u znanstvenom smislu, a trenutak koji je bitno pridonio njezinoj afirmaciji Petrić i Brandolica vide u pokretanju jugoslavenskog časopisa *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* čiji je prvi broj objavljen 1974. godine i u sklopu kojega se nije pro-

našao način za ujednačavanje odnosa s prošlošću na prostoru Jugoslavije (kao ni u sličnim znanstvenim jugoslavenskim projektima). Petrić i Brandolica primjećuju da je ovo razdoblje obilježavala i znanstvena inovativnost (te kontakt s inozemnim »trendovima« u historiografiji) pa tako ističu historiografsko djelovanje: Tomislava Raukara, Miroslava Bertoše, Mirjane Gross, Agneze Szabo, Bernarda Stullija, Igora Karamana, Josipa Adamčeka, Vladimira Stipetića, Ivana Kampuša, Mire Kolar-Dimitrijević (postala je najistaknutija u broju objavljenih djela i radova iz ekonomske historije), Dragutina Feletara, Anđelka Runjića i drugih. U knjizi vidimo da je od 1970-ih sve prisutnija historiografska tema poduzetništvo pa se dio znanstvenih djela fokusirao na povijest određenih poduzeća, a bitno je za daljnji razvoj ekonomske historije bilo i izdavanje institucionalnih djela kao što je *Građa za gospodarsku povijest Hrvatske* (vrlo važan urednik bio je 1970-ih i 1980-ih Vladimir Stipetić koji se i kasnije istaknuo s uredništvom u biblioteci *Hrvatska ekonomska misao*). U petome poglavlju *Usitnjeni interesi u pluralizmu tema: od početka 1990-ih do danas* autori daju širu sliku suvremenog stanja oko prisutnosti ekonomske historije čiji je položaj svakako obilježilo njezino institucionalno slabljenje 1990-ih godina. Ovo poglavlje donosi i pregled istraživanja ekonomskih tema prema povijesnim razdobljima te opisuju prisutnost ekonomske historije na fakultetima, ali i među istraživačima. Vrijedi naglasiti da danas posebno mjesto za okupljanje tema u ovome području ima upravo časopis *Ekonomika i ekohistorija*. Petrić i Brandolica ovaj dio knjige zaključuju razmišljanjem da su mogućnosti za obrazovanje novih znanstvenika u području ekonomske historije najbolji do sada, no ostavljaju i prostor za moguća poboljšanja, pogotovo kada su u pitanju institucionalni uvjeti i okrenutost prema inozemstvu.

Drugi dio knjige sadrži razgovore s osobama čiju je znanstvenu djelatnost obilježila ekonomska historija. Tako su intervjuirani: Ivan Erceg, Mira Kolar, Marijan Matić, Tomislav Raukar i Vladimir Stipetić.

Djelo *Ekonomika zbilja je crvena nit povijesti. Hrvatska historiografija i ekonomska historija* važan je doprinos Hrvoja Petrića i Tomislava Brandolice hrvatskoj historiografiji kada je u pitanju povijest historiografije. Vrijedi se sjetiti one često spominjane rečenice da trebamo znati odakle smo došli kako bismo znali kuda idemo. Upravo je to središnja važnost ove knjige. Čitajući djelo, upoznajemo veliki broj autora, teme kojima su se bavili i djela koja su pisali, iako zbog sažetosti ove knjige nisu spomenuti svi autori i sva djela. No bez obzira na to, ova knjiga služit će posebno mlađim generacijama povjesničara da se upoznaju s radom svojih prethodnika. *Ekonomika zbilja* svakako je crvena nit povijesti, a promišljati o toj niti i raditi istraživanja o njoj nije uvijek bilo jednostavno. Danas promišljati o njoj također nije jednostavno, iako su istraživački alati znatno dostupniji nego u 19. ili 20. stoljeću, no postoje uvjeti da ekonomska historija ponovno dobije respektabilan broj interdisciplinarno nastrojenih istraživača koji bi se zbog svijeta kao »globalnog sela« mogli kvalitetno pozicionirati i na međunarodnoj razini.

Bruno ŠAGI

UPUTE SURADNICIMA

Časopis *Podravina* objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autora izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim priložima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis *Podravina* objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis *Podravina* moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Wordu. Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12 pt, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10 pt, a prored jednostruki.

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i datoteku.

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis *Podravina*):

- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, petra@meridijani.com ili meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa *Podravina* te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije šalju se odvojeno izvan Word teksta u visokim rezolucijama te ih je potrebno numerirati (Sl. 1., sl. 2...). U Word dokumentu potrebno je označiti gdje dolaze grafički prilozi i fotografije uz koje treba napisati i potpise pod slike. Tablice (skraćeno Tab.) treba predati zajedno s tekстом u Wordu. Potpis tablica stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka
- b) ime(na) autora
- c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi
- d) e-mail i telefon autora

e) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

f) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

Podravina magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are categorized in the following manner:

- 1. Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation** - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
- 2. Revised papers** - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
- 3. Professional articles** - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

Podravina magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format. Accepted font is Times New Roman, size 12 pt with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10 pt, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a digital file.

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - *Podravina* magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3,
HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for *Podravina*),
e-mail petra@meridijani.com, meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphic attachments (drawings, maps, etc.) and photos are sent separately from the Word text in high resolutions and must be numbered (Fig. 1, Fig. 2...). Descriptions of graphics and photographs must be written in Word according numbers. Tables (abbreviated Tab.) should be submitted together with the text in Word. The signature of the table is placed above, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

- a) paper title
- b) author name(s)
- c) institution name/address the author is employed with
- d) e-mail address and phone number
- e) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
- f) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.